

ĐURO RAPIĆ U KONTEKSTU HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U SLAVONIJI 18. STOLJEĆA

Mateljak, Anela

Doctoral thesis / Disertacija

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:064613>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Hrvatski studiji

Anela Mateljak

**ĐURO RAPIĆ U KONTEKSTU
HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U
SLAVONIJI 18. STOLJEĆA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2013.

Sveučilište u Zagrebu

Hrvatski studiji

Anela Mateljak

**ĐURO RAPIĆ U KONTEKSTU
HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U
SLAVONIJI 18. STOLJEĆA**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Zagreb, 2013.

University of Zagreb

Centre for Croatian Studies

Anela Mateljak

**ĐURO RAPIĆ IN THE CONTEXT
OF SLAVONIAN 18TH CENTURY
LITERATURE**

DOCTORAL THESIS

Supervisor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Zagreb, 2013.

SAŽETAK

Doktorski rad “Đuro Rapić u kontekstu hrvatske književnosti u Slavoniji 18. stoljeća” za središnji predmet svoga bavljenja ima istraživanje opusa franjevca Đure Rapića, i to u odnosu na slavonski dio hrvatske književnosti 18. stoljeća. Unutar jedanaest poglavlja rada prikazan je povijesni i književno-kulturni kontekst vremena u kojemu je živio i stvarao Đ. Rapić, predstavljen je njegov životopis kao i njegov status u književnoj historiografiji. Središnji dio rada bavi se Rapićevim opusom (“Svakomu po malo”, 1762., “Od svakoga po malo”, 1764., “Satir”, 1766.), od bibliografskoga opisa do žanrovske profiliranosti tekstova (propovijed, hagiografija, katekizam), tematsko-motivske analize, analize kompozicije i stila. U radu se pored analitičkih čitanja i interpretacije primjenjuje i komparativna metoda kako bi Rapićeva situiranost u osamnaestoljetnoj slavonskoj retorskoj prozi bila što jasnija i objektivnija. Rapićeve se propovijedi komparativno analiziraju u odnosu na propovijedi Emerika Pavića i Bernardina Leakovića, ali i u odnosu na propovijedi Abrahama a Sancta Clare, propovjednika iz 17. stoljeća, te Hahna Modesta, franjevca iz 18. stoljeća. Istraživanje Rapićevih propovijedi urodilo je zaključkom da je Rapić srodan S. Clari, dok se od trojice gore spomenutih franjevaca udaljava.

U radu je posebna pozornost posvećena i iščitavanju i analiziranju Rapićeva “Satira” koji se najčešće spominje u vezi sa “Satirom” Matije Antuna Reljkovića. Istraživanje dvaju “Satira” pokazalo je da oba autora imaju prosvjetiteljsku namjeru (svojim djelima žele ispraviti mane u ponašanju slavonskoga čovjeka), ali da je Rapić primat dao vjerskoj didaktici, a Reljković gospodarskom uzdizanju Slavonije. Tekstovi dvaju “Satira” ne daju odgovor na pitanje je li Rapić bio Reljkovićev kritičar, pa se i dalje može samo spekulirati u tom smjeru.

U kontekst slavonske književnosti 18. stoljeća, u njezin nabožni segment, Rapić se upisao i kao barokni pisac i time dao doprinos slavonskoj varijanti baroka.

Ključne riječi: Đuro Rapić, slavonska književnost, nabožna književnost, 18. stoljeće, franjevci

SUMMARY

The aim of the “Đuro Rapić in the context of Slavonian 18th century literature” doctoral thesis is to research the literary work of Franciscan Đuro Rapić in relation to Slavonian part of Croatian 18th century literature. Due to the literary approach, the first part of the thesis only summarizes present historical data on 18th century Slavonian history to get an overview of society in which Rapić lived and wrote. The second chapter, which refers to the literary context of 18th century Slavonia, sums up the characteristics of this part of Croatian literature (functionality, conceptual framework, themes, style, typological repertoire). The next two chapters, representing Rapić's biography and his status in literary historiography, are followed by the one about his bibliography (“Svakomu po malo”, 1762., “Od svakoga po malo”, 1764., “Satir”, 1766.), bibliographic description and genre (sermons, hagiography, catechism). The main part of the thesis analyzes themes and motifs of Rapić's sermons, followed by their composition and style. To establish Rapić's place in 18th century Slavonian rhetoric prose and make it clear and objective, the next chapter analyzes two of his sermons in comparison to those of Emerik Pavić and Bernardin Leaković, but also in comparison to the sermons of Abraham a Sancta Clara (a preacher from the 17th century) and Hahn Modest (a Franciscan from the 18th century).

The attention is then paid to literary analysis of Rapić's “Satir” which is often mentioned in connection to the “Satir” written by Matija Antun Reljković. The study of two “Satirs” shows that both authors had enlightenment intentions (mainly to address demeanor of Slavonians), but that Rapić was focused on religious didactics and Reljković on economic growth of Slavonia. These two literary works do not answer the question of whether Rapić's purpose was to criticize Reljković, and speculations in that direction are still open.

In the context of the 18th century Slavonian literature, mainly its pious segment, Rapić will also remain known as a baroque writer, thereby contributing to the Slavonian version of Baroque.

Keywords: Đuro Rapić, Slavonian literature, pious literature, 18th century, Franciscans

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI OKVIR	4
3. KNJIŽEVNI KONTEKST SLAVONIJE 18. STOLJEĆA	8
4. O ŽIVOTU ĐURE RAPIĆA	19
5. RECEPCIJA RAPIĆEVIH DJELA U KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI	28
6. RAPIĆEV OPUS	38
6.1. BIBLIOGRAFSKI OPIS I MAKROSTRUKTURA	38
6.1.1. “Svakomu po malo...”	38
6.1.2. “Od svakoga po malo...”	43
6.1.3. “Satir...”	48
6.2. ŽANROVSKA PRIPADNOST RAPIĆEVIH DJELA	51
6.2.1. Propovijed	51
6.2.2. Hagiografija	53
6.2.3. Katekizam	54
7. ANALIZA TEMATSKO-MOTIVSKE RAZINE RAPIĆEVIH PROPOVIJEDI	55
7.1. ULOGA PROPOVJEDNIKA	56
7.2. PROPOVJEDNIK O ZAJEDNICI ILI “FALINGE I POMANKANJA” VJERNIKA	58
7.3. ČINE LI VJERNICI IŠTA DOBRO?	66
7.4. ŠADA I PRIJE ILI “ŠTO DALJE SVE GORJE, SVE LANI BOLJE”	70
7.5. KAKAV ULOG, TAKVA ILI VEĆA PLAĆA	73
7.6. “BOŽJE KASTIGE” – NEVOLJE NA SVIJETU I SREDSTVO PODUKE	75
7.7. KRIVOVJERCIMA KAO NEPRIJATELJI	81
7.8. TURCI KAO NEPRIJATELJI	85
7.9. NEKI ELEMENTI PODUKE U ODNOSU NA SOCIJALNE ULOGE	87
7.10. “METNI PRID OČI TVOJE PAMETI OVE DVI VIKOVIČNJOSTI”	91
7.11. PREZIRANJE SVJETOVNIH DOBARA I OVOZEMALJSKA PROLAZANOST	92
7.12. SVECI KAO “POGRDITELJI” OVOZEMALJSKOGA	95
7.13. ZASTRAŠIVANJE VJERNIKA	96
7.13.1. Strah od smrti	97
7.13.2. Sudnji dan i strašni sudac	99
7.13.3. Pakao i vrag	101
7.14. MUKA KAO SREDSTVO PODUKE	105
7.15. NEMJERLJIVO, BROJEVI I NEIZBROJIVO KAO SREDSTVO PODUKE	106
8. KOMPOZICIJA I PRIMJERI ORNATUSA U RAPIĆEVIM PROPOVIJEDIMA	114
8.1. MOTO	114
8.2. UVODNI DIO PROPOVIJEDI	118
8.2.1. Biblija u uvodnom dijelu propovijedi	120
8.2.2. Nebiblijske priče	121
8.2.3. Oslovljavanje vjernika	122
8.2.4. Poduka, opomena, izazivanje straha kod vjernika	123
8.2.5. Suprotni stavovi	125
8.2.6. Vizualizacija i teatralnost	126
8.2.7. Čuđenje i osobno iskustvo propovjednika	128
8.2.8. Monološki i dijaloški iskaz	129
8.2.9. Pitanja	130
8.2.10. Svetački likovi	132

8.3.	SREDIŠNJI DIO PROPOVIJEDI.....	135
8.3.1.	<i>Elementi propovijedne poduke</i>	137
8.3.2.	<i>Gestikulacija propovjednika</i>	141
8.3.3.	<i>Svetački likovi</i>	142
8.3.4.	<i>Stihovi</i>	147
8.4.	ZAKLJUČNI DIO PROPOVIJEDI.....	148
8.4.1.	<i>Narativni primjer</i>	149
8.4.2.	<i>Elementi propovijedne poduke</i>	150
8.4.3.	<i>Molitveni obrazac</i>	151
8.4.4.	<i>Svetački likovi</i>	153
8.5.	RAPIĆ KAO PRIPOVJEDAČ ILI O NARATIVNOM EGZEMPLU U RAPIĆEVIM PROPOVIJEDIMA.....	154
8.6.	CITATI U RAPIĆEVIM PROPOVIJEDIMA.....	162
9.	RAPIĆ U ODNOSU NA DRUGE PROPOVJEDNIKE 17. I 18. STOLJEĆA	167
9.1.	KOMPARATIVNA ANALIZA RAPIĆEVE, SANCTA CLARINE I PAVIĆEVE PROPOVIJEDI NA BLAGDAN SVETE KATARINE ALEKSANDRIJSKE.....	167
9.1.1.	<i>Biografski podaci o Abrahamu a Sancta Clari i Emeriku Paviću</i>	168
9.1.2.	<i>Tri propovijedi na blagdan svete Katarine Aleksandrijske – struktura</i>	169
9.1.3.	<i>Tri propovijedi na blagdan svete Katarine Aleksandrijske – poruka (propovjednik – tekst propovijedi – recipijenti)</i>	171
9.2.	KOMPARATIVNA ANALIZA RAPIĆEVE, LEAKOVIĆEVE I MODESTOVE PROPOVIJEDI NA BLAGDAN SVIH SVETIH.....	177
9.2.1.	<i>Biografski podaci o Rafaelu Leakoviću i Hahnu Modestu</i>	178
9.2.2.	<i>Bibliografski opis i struktura Leakovićeve i Modestove knjige propovijedi</i>	180
9.2.3.	<i>Tri propovijedi na blagdan Svih svetih – struktura</i>	181
9.2.4.	<i>Tri propovijedi na blagdan Svih svetih – poruka (propovjednik – tekst propovijedi – recipijenti)</i>	184
10.	RAPIĆEV “SATIR”	193
10.1.	O SADRŽAJU “SATIRA”.....	193
10.2.	ODNOS RAPIĆEVA I RELJKOVIĆEVA “SATIRA”.....	200
11.	ZAKLJUČAK	207
	POPIS IZVORA I LITERATURE	217
	IZVORI.....	217
	LITERATURA.....	217
	PRILOZI	226
	ŽIVOTOPIS AUTORA	229

1. UVOD

Djela Đure Rapića, franjevca 18. stoljeća do sada nisu sustavno, iscrpno istražena. Kao autor dviju opsežnih knjiga propovijedi (“Svakomu po malo”, “Od svakoga po malo”) Rapić je privukao malu pozornost, pa su autori donosili općenite ocjene o tom dijelu njegova opusa ili su mu, u najboljem slučaju, selektivno pristupali odnosno istraživali pojedine propovijedi. Posljednje objavljeno Rapićevo djelo, za koje danas znamo, ono o satiru autori su najviše spominjali te su ga dovodili u vezu sa “Satirom iliti divjim čovikom” Matije Antuna Reljkovića odnosno spominjali u kontekstu polemike koju je izazvalo to Reljkovićevo djelo. Tako su se iznosile konstatacije da se Rapić svojim djelom suprotstavio Reljkoviću, da je on “duhovnik Momus” kojega je Reljković naveo kao jednoga od svojih kritičara u predgovoru drugoga izdanja svoga “Satira”, da je Reljković na njega mislio kada je u svojoj pjesmi “Fabula od mlinara i njegovog sina”, objavljenom na kraju svoje gramatike, spomenuo “Kontra Satira” te da je on autor “Tamburaša slavonskoga”, danas nesačuvanoga spisa, također usmjerena protiv Reljkovića, za koji se saznaje iz predgovora “Jeke planine” Vida Došena. Međutim, i na ovo Rapićevo djelo odnosi se ono što je rečeno za propovijedi, tj. da je izostala njegova detaljna analiza kao i usporedba s Reljkovićevim “Satirom”.

Upravo je zadaća ovoga rada istražiti Rapićev opus pri čemu želimo naglasiti, kako je određeno i njegovim naslovom, da nas zanima književni pristup, tako da ćemo Rapićeva djela analizirati, promatrati kao dio hrvatske književnosti u Slavoniji 18. stoljeća. S obzirom na to, u prvom poglavlju rada tek ćemo kratko iznijeti povijesne podatke o Slavoniji Rapićeva vremena kako bi se dobila predodžba o sredini u kojoj je Rapić rođen, za koju je pisao. Sljedeći dio u koncepciji ovoga rada je poglavlje o književnom kontekstu Slavonije 18. stoljeća, u kojem su mjesto našla i Rapićeva djela. U okviru toga poglavlja iznijet ćemo obilježja toga dijela hrvatske književnosti Rapićeva vremena s obzirom na funkcionalnost, idejni okvir, teme, stil, tipološki repertoar. Također će biti govora o tome kako su znanstvenici, povjesničari hrvatske književnosti ocijenili rad osamnaestostoljetnih slavonskih autora, svjetovnjaka, a osobito Rapićeve subraće, pripadnika franjevačkog reda. Vidjet će se da su u književnopovijesnim pregledima hrvatske književnosti franjevačka djela imala tek rubno mjesto te da su autori govorili o njihovoj izvanknjiževnoj angažiranosti odnosno u njima nisu nalazili estetske vrijednosti. Namjera da istražimo Rapićev opus odredila je ustroj narednih dijelova ovoga rada. Najprije je trebalo predstaviti sve tri jedinice Rapićeva opusa, kojima smo se u radu služili, s obzirom na bibliografski opis (naslov, format, opseg, likovni

ukrasi) i na makrostrukturu (posveta, odobrenja cenzora odnosno odobrenje da se djelo tiska, predgovor, glavni dio, kazalo). Pritom smo se držali kronološkoga kriterija odnosno vremena objavljivanja Rapićevih djela pa se u tom dijelu pozornost najprije posvećuje spomenutoj zbirci propovijedi “Svakomu po malo” iz 1762., zatim onoj koja je pod naslovom “Od svakoga po malo” izašla 1764., dok se naposljetku predstavlja Rapićev “Satir”. Nakon toga, u istom poglavlju govori se o žanrovima kojima pripadaju Rapićeva djela. Budući da je, kako je djelomice netom rečeno, Rapić napisao dvije knjige propovijedi, a da ona iz 1764. sadrži uglavnom propovijedi koje se odnose na svece (hagiografija) te da je njegov “Satir” katekizam, u tom se dijelu iznose teorijske postavke o tim trima žanrovima. Tri naredna poglavlja odnose se na analitička čitanja Rapićevih propovijedi s obzirom na njihove sadržajne, kompozicijske, stilske elemente. Najprije se analizira tematsko-motivska razina njegovih propovijedi iz čega se, primjerice, dobiva predodžba o autoru, o tome kako je Rapić shvaćao propovjedničku službu, i o zajednici kojoj su propovijedi upućene. Ukazuje se na grešno ponašanje, navike vjernika koje propovjednik želi ispraviti pa pritom kritizira, poučava, savjetuje, plaši, tako što spominje Boga koji kažnjava, u ovozemaljskom i zagrobnom životu, smrt, grob, suca na Sudnjem danu, pakao, vraga. U narednom je poglavlju riječ o kompoziciji Rapićevih propovijedi. S obzirom na to da Rapićeve propovijedi strukturirane prema pravilima antičke retorike, najprije se govori o tome kako je on najavio temu propovijedi, odnosno o rečenicama, citatima (tzv. moto), koji su ispunjavali tu funkciju. Potom se pokazuje kako je autor koncipirao uvod propovijedi, odnosno da ga je gradio na osnovi teksta iz Evanđelja, parabolične priče kao i priče koja nije iz Biblije, a također da uvodni dio uključuje različite načine kojima se Rapić obraćao vjernicima kako bi pridobio njihovu pozornost, pa ih je direktno oslovljavao, plašio, podučavao, postavljao im pitanja itd. Nakon upoznavanja s ustrojem uvoda usredotočavamo se na to kako je propovjednik koncipirao središnji dio propovijedi, osobito u odnosu na stihove, prenje između duše i tijela, druge čudesno-fantastične vizije, različita sredstva, načine poduke, predviđanje protuodgovora, protupitanja vjernika, suprotstavljanje pogrešnih stavova ispravnoj tezi, dokazivanje analogijom, gestikulaciju propovjednika, Naredni dio pokazuje kako je Rapić koncipirao zaključak svojih propovijedi (egzempl, molitveni obrazac itd.). Budući da je Rapić citatima i egzemplima u propovijedima posvetio veliku pozornost, pri čemu su te obje sastavnice najzastupljenije u sredini njegovih propovijedi, o njima smo zasebno govorili, i to nakon predstavljanja zaključka propovijedi, čime smo završili poglavlje koje se odnosi na kompoziciju propovijedi. Međutim, iznesenom treba dodati da smo u okviru toga poglavlja

donosili i primjere ornatusa iz Rapićevih propovijedi. To smo uradili s namjerom da pokažemo kako je propovjednik, iako mu je ponajprije bio važan tekst, sadržaj propovijedi, pa je pridavao važnost utilitarnosti, pragmatičnosti, želio postići učinak u odnosu na recipijente, pritom u tekst uključio i estetski dotjerane elemente, koji govore i o literarnim ambicijama Rapića kao propovjednika. Kako bi se pokazalo je li Rapić kao propovjednik bio tipičan predstavnik svoga vremena odnosno kako bi se uopće razmotrila njegova situiranost u osamnaestoljetnoj slavonskoj retorskoj prozi, u sljedećem se poglavlju dvije njegove propovijedi uspoređuju s onima franjevac Emerika Pavića i Bernardina Leakovića. U istom se dijelu Rapićeve propovijedi interpretiraju u odnosu na europski, njemački segment propovijedne književnosti, tj. s obzirom na propovijedi augustinca 17. stoljeća Abrahama a Sancta Clare i Hahna Modesta, njemačkoga franjevca 18. stoljeća. Riječ je o njemačkom kontekstu zato što je Rapić u predgovoru svoje knjige propovijedi (1762.) priznao da je čitao, pored ostaloga, djela na njemačkom jeziku. Premda je A. a Sancta Clara, za razliku od Modesta, živio u 17. stoljeću, čime nije Rapiću kronološki srodan, poticaj da Rapića kao homiletičara promatramo u odnosu na toga bečkoga propovjednika dao je ponajprije podatak Josipa Bratulića o tome da je Sancta Clara utjecao na franjevce hrvatskoga štokavskoga područja u 18. stoljeću. Analizu Rapićeva opusa završavamo sa “Satirom”, posljednjim njegovim objavljenim djelom. Pritom detaljno predstavljamo njegov sadržaj, promatramo ga u odnosu na Reljkovićeve “Satira”, iznosimo sličnosti i razlike između tih dvaju djela, a dotičemo se i pitanja je li Rapić bio Reljkovićev kritičar. Naposljetku, u zaključku rada donosimo sintezu rezultata, spoznaja do kojih smo došli analitičkim čitanjima, komparativnom analizom, pokušavamo odgovoriti na pitanje komu je Rapić namijenio svoje knjige propovijedi te podcrtavamo Rapićev doprinos slavonskoj književnosti 18. stoljeća.

2. POVIJESNI OKVIR

Prošlost Slavonije 18. stoljeća prožeta je dvama temeljnim obilježjima koja istodobno upućuju na podjele i prožimanja. S jedne strane, protuosmanski ratovi i uzmak Osmanlija utjecali su na oslobođenje čitavoga slavonskoga prostora od osmanske vlasti i formiranje slavonske vojne granice prema još uvijek ogromnom Osmanskom Carstvu. Interesi Bečkoga dvora pritom uvjetuju organizaciju vlasti u čitavoj Slavoniji i njezinu podjelu na vojni i civilni dio. No u isto vrijeme, Slavonija kulturološki predstavlja jedinstveno područje na kojem su ljudi bez obzira na političke podjele upućeni jedni na druge, prostor na kojem u 18. stoljeću veliku ulogu u održavanju slike jedinstvenoga prostora ima prosvjetiteljstvo.

Od osvajanja u prvoj polovici 16. stoljeća, Slavonija je sve do kraja 17. stoljeća ostala pod osmanskom vlašću. Poraz osmanske vojske pod Bečom 1683. godine pokrenuo je novi dugotrajni rat koji je praktično trajao sve do kraja 17. stoljeća. Bitka kod Slankamena 1691. godine u tom je ratu označila konačno oslobađanje Slavonije i Srijema od osmanske vlasti, a bitkom kod Sente 1697. godine Osmanlije su bile prisiljene sklopiti mir s Habsburgovcima. Osmanlije su tada priznale rijeku Savu kao granicu s Habsburškom Monarhijom, a konačno razgraničenje ostvareno je sklapanjem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine (Karaman, 1997: 21–22; Marković, 2012: 20).

Oslobađanje Slavonije od osmanske vlasti još je prije mira iz 1699. godine rezultiralo pitanjem organizacije vlasti i uprave. Interesi hrvatskih i slavonskih staleža pritom su izravno dolazili u sukob s habsburškim interesima. Hrvatski i slavonski staleži tražili su od Bečkoga dvora da Slavoniju pripoji Hrvatskoj pod upravom bana i da obnovi nekadašnji županijski administrativni ustroj. Međutim, Bečki je dvor nad novooslobođenim područjima nastojao uspostaviti centraliziranu upravu (Buczynski, 2003: 45–46). U skladu s tim u Slavoniju je 1698. godine upućeno povjerenstvo bečkoga dvora pod vodstvom Don Ferdinanda Carla grofa Caraffe di Stigliano. To povjerenstvo predložilo je da se uzduž rijeke Save osnuje Vojna krajina, pri čemu bi ostatak Slavonije bio pod upravom Dvorske komore (Marković, 2012: 20). Sva područja oslobođena od osmanske vlasti stavljena su, dakle, pod vlast vojske i Dvorske komore (Holjevac – Moačanin, 2007: 25; Mažuran, 2005: 61).

Godine 1701. bečki dvor ponovno je poslao Caraffu u Slavoniju gdje je trebao provesti konačnu podjelu na civilnu i vojnu upravu. Tijekom 1702. godine stvorena je tako Vojna krajina odvajanjem prostora u širini od jedne milje uz rijeku Savu koji je stavljen pod izravnu vojnu upravu (Mažuran, 2005: 85). Od tada u Slavoniji postoje dva administrativna ustroja:

civilni (Provincijal) i vojni (Slavonska vojna krajina). Slavonska vojna krajina dijelila se na Posavsku i Podunavsku krajinu (Matanović, 2009: 295; Marković, 2012: 21). No, bez obzira na ovo razgraničenje u administrativnom je smislu postojalo svojevrsno dvovlašće jer su graničari ovisno o pojedinim predmetima bili podložni i vojnoj i civilnoj vlasti. Naime, oni su osobno i u vojnim pitanjima bili podložni vojnoj sudbenosti, a u pogledu imovinsko-zemljišnih pitanja i prava na uživanje zemljišta komorskoj upravi (Mažuran, 2005: 86).

Konačno razgraničenje vojnoga od civilnoga dijela Slavonije provedeno je 1745. godine. Naime, hrvatski staleži nisu odustajali od svoga zahtjeva da se područja oslobođena od osmanske vlasti vrate pod upravu bana i Sabora. Ti su zahtjevi ponovljeni na Ugarskom saboru 1715. i 1723. godine kada je hrvatsko plemstvo tražilo da se prizna njihovo pravo na Slavoniju. Međutim, njihovi zahtjevi tada nisu ispunjeni (Horbec, 2010: 182). Zbog toga su hrvatski staleži na krunidbenom saboru u Požunu 1741. godine ponovno tražili sjedinjenje Slavonije s Hrvatskom. S obzirom na to da su Monarhiju tada pritiskali ratni problemi s Pruskom i njezinim saveznicima, Marija Terezija pristala je na sjedinjenje Slavonije i Srijema s Hrvatskom i osnovala povjerenstvo koje je to trebalo provesti (Kljajić, 2001: 212; Horbec, 2010: 182). Povjerenstvo je osnovano 1743., a svoj je posao završilo 1745. godine obnovom triju slavonskih županija: Virovitičke, Požeške i Srijemske.

U crkvenom pogledu Slavonija je tijekom 18. stoljeća ulazila u sastav nekoliko biskupija. Najveći teritorij obuhvaćala je Zagrebačka biskupija koja se nakon oslobođenja od osmanske vlasti znatno proširila prema istoku obuhvativši Požešku kotlinu i dijelove Podravine i Posavine (Budak, 2007: 89). Nasuprot njoj Bosanska je biskupija bila opsegom najmanja, a sjedište joj je bilo u Đakovu (Hoško, 2011: 171; Skenderović, 2009: 427; Buturac, 1970: 208). Dijelovima Virovitičke i Srijemske županije upravljao je pečuški biskup, a četirima srijemskim župama biskup Srijemske biskupije (Budak 2007: 88; Živaković-Kerže, 2009: 465; Skenderović, 2009: 421, 428). Bosanska i Srijemska biskupija ujedinjene su 1773. godine u Bosansko-srijemsku biskupiju, a 1778. godine pridodani su joj i dijelovi Pečuške te Zagrebačke biskupije kako bi ostvarila teritorijalno jedinstvo (Hoško, 2011: 102; Šuljak, 1987: 34; Hoško, 1976: 136; Budak, 2007: 88).

U vezi s franjevačkom organizacijom, provincija Bosna Srebrena koja je još u vrijeme protuosmanskoga rata (1683.–1699.) bila jedinstvena i imala samostane na velikom prostoru od Budima, preko Slavonije i Srijema, sve do Dalmacije i Bosne, doživjela je trajne promjene tijekom 18. stoljeća. Nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine provincija se našla pod trima različitim političkim subjektima (Habsburška Monarhija, Venecija, Osmansko

Carstvo) što je, s još nekolicinom faktora, utjecalo na konačnu podjelu provincije. Prvi pokušaj podjele uslijedio je početkom 1735. godine kada je provincija Bosna Srebrena podijeljena na tri dijela: provinciju sv. Ivana Kapistrana koja je obuhvaćala samostane u Ugarskoj, Srijemu i Bačkoj, provinciju Bosnu Srebrnu sa samostanima u Bosni i Slavoniji te provinciju sv. Kaja u koju su ušli dalmatinski samostani (Hoško, 2002: 227–228). Slavonija se, dakle, podjelom s početka 1735. godine našla u provinciji Bosni Srebreni, a Srijem u provinciji sv. Ivana Kapistrana. Međutim, ova podjela u stvarnosti nije zaživjela jer su se slavonski franjevci usprotivili tomu da se srijemski samostani u Vukovaru, Šarenggradu, Iloku i Petrovaradinu pripoje provinciji sv. Ivana Kapistrana. Stoga je već u svibnju 1735. godine odlukom vrhovne uprave franjevačkoga reda ukinuta provincija sv. Ivana Kapistrana koja je ponovno ujedinjena s provincijom Bosnom Srebrenom. Ta se provincija i dalje zvala Bosna Srebrena, a provincijal je postao Luka Karagić, dotadašnji provincijal provincije sv. Ivana Kapistrana (Hoško, 2002: 228).

No, tada su se ovakvoj organizaciji počeli protiviti bosanski franjevci tražeći da se odijele od samostana u Slavoniji i Podunavlju. Njihovi pokušaji u tom smjeru trajali su sve do pedesetih godina 18. stoljeća, preciznije do 1757. godine kada je provedena nova podjela provincije Bosne Srebrene. Te godine papa Benedikt XIV. uspostavio je provinciju sv. Ivana Kapistrana koja je obuhvaćala samostane pod habsburškom vlašću (ugarski i slavonski dio), dok su tri samostana u Bosni (Kraljeva Sutjeska, Fojnica i Kreševo) postala Kustodijom sv. Križa Bosne Srebrene (Hoško, 2011: 55; Nikić, 1985: 79–80). Dakle, do 1757. godine slavonski samostani bili su dijelom provincije Bosne Srebrene, a od te godine ulazili su u provinciju sv. Ivana Kapistrana.

No, bez obzira na sve ove podjele, osobito one političke koje nastaju kao rezultat unutrašnjega nesređenoga stanja i vojnih potreba Habsburške Monarhije u ratovima s Osmanlijama, Pruskom, Francuskom i Španjolskom, Slavonija je ipak kulturološki predstavljala jedinstveno područje, što osobito dolazi do izražaja u putopisnim i književnim djelima (Holjevac – Močanin, 2007: 30–43; Marković, 2012: 9). Osim nekih zajedničkih značajki, poput zajedničke prošlosti i teških životnih uvjeta pod Osmanlijama, a potom i tegobnih životnih uvjeta pod habsburškom vlašću, na održavanje slike o jedinstvenom prostoru osobito su utjecale prosvjetiteljske ideje Marije Terezije i Josipa II. Stoga se može reći da je utjecaj habsburške vlasti na razvoj Slavonije u 18. stoljeću bio dvojak. S jedne strane Habsburgovci su u skladu s interesima za stvaranjem centralizirane države i svojim vojnim potrebama znatno utjecali na političke podjele u Slavoniji. No s druge strane, svojim

prosvjetiteljskim idejama, koje uključuju uspostavu profesionalne uprave i sudstva, primjenu novih gospodarskih i trgovačkih ideja, opismenjavanje i reformu školstva, Habsburgovci su utjecali i na integraciju slavonskoga prostora jer su sve prosvjetiteljske ideje pokušavale pronaći primjenu i u civilnom i u vojnom dijelu Slavonije.¹

¹ O tome više vidi Marković (2012).

3. KNJIŽEVNI KONTEKST SLAVONIJE 18. STOLJEĆA

U Slavoniji Rapićeva vremena, 18. stoljeća, pisana je riječ bila vezana uz redovnički kler. Naime, pored toga što su radili na odgoju, obrazovanju odnosno opismenjavanju, redovnici, franjevci, isusovci pisali su djela kojima su nastojali utjecati na duhovni život puka, svoje subraće. S obzirom na to da su oni pisali djela kao “funkcionalne osobe” (Kravar, 1988: 29) s kolektivnim interesima rezultiralo je time da je književnost Slavonije u 18. stoljeću bila uglavnom vjerskoga karaktera. S tim je suglasna stručna literatura. Tako se iznosi da je književnost u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka bila “nabožno-poučna”, “nabožno-moralna” (Drechsler, 1907: 4, 101), “religiozno-moralna” (Vodnik, 1913: 342), da se radilo o religioznoj književnosti (Kombol, 1945: 336; Georgijević, 1969: 244). Kombol je također konstatirao da se ona odnosila na praktičan vjersko-prosvjetni rad koji ima malo “individualnih crta” (Kombol, 1945: 336) odnosno da se radilo o imitacijama, kompilacijama i prijevodima (Kombol, 1945: 336). Matić je iznio da je bila namijenjena “vjerskoj pučkoj prosvjeti i najprečim potrebama klera” (Matić, 1945: 53), Bogišić da je slavonska književnost nakon Turaka imala “uglavnom didaktično-moralizatorski i prosvjetiteljski karakter” (Bogišić, 1974: 337) odnosno da je odgovala “racionalno-prosvjetiteljskim namjerama i željama da se narod prosvijetli i pouči” (Bogišić, 1974: 337)², a Frangeš je govorio o racionalističkoj struji u slavonskoj književnosti nakon Turaka (Frangeš, 1987: 112).

Dakle, slavonska je književnost u 18. stoljeću imala pragmatičnu funkciju – bilo da je namijenjena puku ili je trebala pomoći svećenicima pri njihovim pastoralnim zadacima, a s tim je povezano i njezino drugo obilježje, tj. komunikativnost. Naime, autori su nastojali utjecati na publiku (persuazivnost), vodili su računa o tome kako će iznijeti vjerski sadržaj, kako će ga prilagoditi recepcijskim mogućnostima publike, primijeniti na društvene prilike, a to će se očitovati i u morfološkim obilježjima (Usp. Matić, 1945: 46). Tako tipološki repertoar slavonske literature 18. stoljeća čine “istine katoličanske, putovi nebeski, zrcala istine i životi božjih ugodnika” (Andrić, 1994: 5) odnosno radi se o književnom subsistemu kojem pripadaju različite vrste moralno-poučne proze, liturgijska lirika, tj. pjesnički oblici pri obrednim radnjama (crkvene pjesme, stihovane molitve), pjesme djelomice ili u potpunosti alegoričkih obilježja (Kravar, 1993: 130, 136).

Vrsnim sastavom, svjetonazorom (kršćanska spiritualnost, odgojna namjera, pravom i krivom putu itd.), vjerskim zadacima slavonska književnost 18. stoljeća nastavak je

² O odrednicama slavonske književnosti pisala je Šundalić (2005: 63–64).

srednjovjekovne književne tradicije odnosno u skladu je s posttridentskim katoličkim nastojanjima (Pogačnik, 1990: 185; Bogišić, 1984: 444–445). To što je slavonska književnost u ovdje promatranom periodu bila organizirana, angažirana na taj način rezultat je njezina faznoga zaostajanja, a to je opet povezano s političko-povijesnim okolnostima. Naime, dok je Slavonija bila pod Turcima, prošlo je razdoblje humanizma i renesanse pa ih slavonska književnost ne poznaje. U Slavoniji je književni rad bio vezan uz lokalitete, pri čemu je važna Požega, ali slavonska književnost nije imala jasnu tradicijsku vertikalu u svojoj sredini, dok je ostvarivala veze s dubrovačko-dalmatinskim pjesništvom, nabožnom kajkavskom, bosanskom franjevačkom književnošću te profilirane horizontalne veze sa srednjoeuropskim, austrijskim, njemačkim, mađarskim kontekstima (Pogačnik, 1990: 185–186; Kravar, 1993: 126).

Konstatacija Matića i Georgijevića (Matić, 1945: 43; Georgijević, 1969: 216) da je slavonska književnost 18. stoljeća bila uglavnom (!) vjerskoga karaktera pretpostavlja i druga njezina obilježja, a na to također upućuje gore citirano Bogišićevo određenje. Radi se o tome da je 18. stoljeće za slavonsku književnost predstavljalo “prijelazno doba” (Pogačnik, 1990: 185) jer je tada vjerska odgojno-moralna orijentacija upotpunjena potrebom da se “čovjek odhrva svim oblicima zaostalosti” (Bogišić, 1984: 445) koja se javlja s prosvjetiteljem Matijom Antunom Reljkovićem.

Povijesne su konotacije prosvjetiteljstva različite pa se o njemu govori kao o prosvjećenom apsolutizmu i službenoj državnoj politici (reforme Marije Terezije i Josipa II.); novovjekovnom građanskom pokretu; filozofijskoj, racionalno-empirijskoj doktrini; duhovnom temelju novoga vijeka; antropocentričnoj; utilitarno-moralnoj orijentaciji (Pšihistal, 1995: 60). S obzirom na potonje određenje, pripadnici crkvenih redova, svjetovni svećenici također su bili prosvjetitelji (Pšihistal, 1995: 60). To je “crkveno prosvjetiteljstvo” (Mihanović-Salopek, 2006: 222), kako je ranije izneseno, djelatno u Slavoniji 18. stoljeća, ali je drugu polovicu toga stoljeća obilježila i pojava novovjekovnoga, svjetovnoga prosvjetiteljstva u vezi sa službenom austrijskom državnom politikom (Pogačnik, 1990: 185). Idejna usmjerenost Marije Terezije, potom Josipa II. podrazumijevala je promicanje prosvjećene varijante katoličkoga svjetonazora u skladu s kojom se život shvaćao “kao velika i prijeko potrebna škola koja se zasniva na kršćanskom etosu” (Pogačnik, 1990: 190). Habsburgovci su uveli državno školstvo, provodili, kako je spomenuto, reforme na području školstva, a promjenama u drugoj polovici 18. stoljeća pridonijela je i činjenica što je stanovništvo Slavonije u skladu s političkim nastojanjima Habsburgovaca novačeno za ratove. Uslijed austrijskih nasljednih ratova stanovništvo je dolazilo u jači doticaj sa stranim

gradovima, čime je otvorena mogućnost da ono promatra druge gradove, da ih potom uspoređuje s vlastitim životnim prostorom, mijenja percepciju prostora koji smatra svojim. Politička se aktualnost odrazila i u literaturi tako da su u nju počele ulaziti ratne teme. Djela s tom tematikom, ratnički epovi, ostvarivala su svrhu koju imaju današnje novine, donosila su podatke o suvremenim događajima pa su nailazila na dobar odaziv recipijenata (Fališevac, 1997: 264). Pored ratnih u 18. je stoljeću u slavonskoj književnosti došlo uopće do prodora svjetovnih tema, žanrovskoga bogaćenja (svjetovna epika, svjetovna lirika, religiozna drama), a povećan je i broj djela koja pripadaju stručno-obrazovnom repertoaru (Dukić, 2003: 492; Georgijević, 1969: 186, 217; Pogačnik, 1990: 191, 201).

Novina se u slavonskoj književnosti u drugoj polovici 18. stoljeća odnosila na antropocentrizam tako da je hrabar, praktičan, proračunat čovjek bio mjerilom zemaljske i nebeske sfere, on je mogao biti sretan ako je to želio (Pogačnik, 1990: 190–192). Takva je prosvjetiteljska orijentacija u temelju djela “Satir iliti divji čovik”, koje je spomenuti M. A. Reljković počeo pisati tijekom sudjelovanja u Sedmogodišnjem ratu. Ono je izišlo 1762., a predstavlja prvu knjigu “angažirane književnosti” svjetovne tematike (Georgijević, 1969: 243).

Svjetovnjak, prosvjetitelj Reljković i prosvjetiteljski vjerski pisac imali su različite svjetonazore, koji su supostojali u Slavoniji (svjetonazorski dualizam). O čovjeku su vjerski pisac i Reljković različito razmišljali. Dok je vjerski pisac imao srednjovjekovnu, posttridentsku predodžbu o čovjeku kao po prirodi grešnom biću, Reljković je smatrao da se čovjek ne rađa kao grešan, da je on društveno-povijesno uvjetovano biće koje grešne navike steče, grešnim postaje zbog neznanja, zlih i loših običaja tako da je Reljković smatrao da razum, volja, odluka, obrazovanje, omogućuju čovjeku da se karakterno mijenja. A takvu predodžbu o čovjeku slavonska, uopće, hrvatska književnost, dotad nije poznavala (Fališevac, 2003: 124–125, 127–128).

Nadalje, iako su Reljković i crkveni pisac imali poučnu namjeru, oni su se u odnosu na to i razlikovali. Crkveni su pisci uzimali u obzir zemaljsko, u njihovim djelima postoji dualizam između nebeskoga svijeta i svijeta grešnika, prožimlju se vjerska i svjetovna sfera, ali su zbivanja na zemlji odraz božanskoga, svaka se pojava postavlja, promatra u odnosu na Krista, vjeru. Riječ je, kako je rečeno, o djelima s persuzivnošću pa oni iz nadzemaljske sfere predstavljaju model onoga što bi trebalo biti, modela kojem vjernici trebaju usmjeriti svoje ponašanje (Pogačnik, 1990: 186). Takva su nastojanja vjerskih pisaca uključivala izazivanje straha kod slušatelja: strah od smrti, pakla, vraga, Sudnjega dana odnosno općenito strah od

budućnosti, pa su oni isticali potrebu mijenjanja, popravljanja ponašanja vjernika ponajprije kako bi uživali Božju milost u zagrobnom životu odnosno kako ne bi trpjeli paklene muke. Reljkovića je zanimalo sadašnje odnosno vrijeme u kojem živi slavonski seljak i u kojem ga je trebalo mijenjati, a osim toga on u nastojanju da seljaka potakne na pošten život prema moralnim koncepcijama kršćanstva nije plašio, nije bio pesimističan, već je optimistično vjerovao u čovjekov razum (Fališevac, 2003: 127–129). Dakle, dok su u središtu zanimanja crkvenoga pisca bili idealni kršćanin, transcendentalne vrijednosti, onostrano, preziranje zemaljskoga, Reljković je rušio autoritet tradicije, dao je novu sliku čovjeka, njega su zanimale praktične potrebe slavonskoga seljaka kojega je podučavao boljem ekonomskom, društvenom životu, kojem je želio pokazati da je seljački sloj najsretniji, a pritom nije kritizirao crkvu (Fališevac, 2003: 129–130, 132; Pogačnik, 1990: 197, 191). Zapadnoeuropskom, francuskom, prosvjetiteljstvu Reljković se, dakle, nije približio, on nije propagirao protuvjerski, ateistički duh – uostalom s francuskoga je preveo i molitvenik “Slavonske libarice” (1761.). Međutim, u Slavoniji se javilo i ateističko učenje, Voltairevim idejama suprotstavili su se A. Ivanošić u predgovoru djela “Svemogući neba i zemlje Stvoritelj” (1788.) te J. Stojanović u djelima “Tužba duše i tila osuđena” (1794.), “Uspomena općenskoga suda” (1795.) (Tatarin, 2009: 299, 301, 499).

Iako je s Reljkovićem došlo do promjena, otklona u odnosu na dotadašnji vjerski aspekt u književnosti Slavonije, i dalje su važnu ulogu imala vjerska djela, nabožne teme tako da je i dalje živio srednjovjekovni generički repertoar. Dapače, prema Vodniku krajem 18. stoljeća u slavonskoj književnosti nije bilo “druge knjige do nabožno-poučne” (Drechsler, 1907: 98), dok je Georgijević konstatirao kako je čudno, ali i “istinito da u vijeku prosvijećenosti, čak u drugoj polovini njegovoj, pretežu knjige religioznog i crkveno-pobožnog sadržaja” (Georgijević, 1969: 186).

Iz iznesenoga je jasno da je slavonska književnost u 18. stoljeću bila funkcionalno opterećena. Iako su redovnici (franjevci, isusovci), kako je rečeno, bili prosvjetitelji prije Reljkovića, u periodizacijskom imenovanju slavonske književnosti 18. stoljeća prevladava prosvjetiteljstvo na čelu s Reljkovićem te drugim predstavnicima (V. Došen, A. T. Blagojević, J. S. Reljković) (Pšihistal, 1995: 51). Tomu također treba dodati da u vezi s granicom u periodizaciji slavonske književnosti postoje različita mišljenja. Dok su istraživači stare slavonske književnosti, primjerice, Forko, Matić, Pavić, za njezin početak uzimali kraj 17. i početak 18. stoljeća, Vodnik je početak stare slavonske književnosti suzio na vrijeme od prvoga izdanja Reljkovićeve satire 1762. do Reljkovićeve smrti 1798. (Vodnik, 1913: 365;

Usp. Pšihistal, 1995: 50). Za razliku od spomenutih istraživača slavonske književnosti koji su u svojim djelima dali biografsko-bibliografski prikaz književnoga korpusa, predstavili sadržaj djelâ, Vodnik je pri proučavanju slavonske književnosti prvi primijenio literarne, estetske, stilske kriterije³, pa mu je stoga i opseg te književnosti bio uvelike uži (Usp. Pšihistal, 1995: 50–52).

Vežano uz stilske orijentacije, različite društvene potrebe onemogućavale su oblikovanje književno koherentnoga sustava pa slavonska književnost 18. stoljeća nema jedinstvene, jednolične stilske orijentacije (Pogačnik, 1990: 193–194; Pšihistal, 1995: 51). Stilski je pluralizam urodio stilski raznorodnim djelima, kako onima svjetovne, tako i vjerske tematike. Iako bi prosvjetiteljstvu stilski najbolje odgovarao (neo)klasicizam, njegovi predstavnici nisu kao takvi određeni. Reljkovićev “Satir” sadrži klasicističke elemente (satira i antička bukolička, georgička, poezija)⁴, ali je klasicizam u slavonskoj književnosti opisan jednim predstavnikom – Matijom Petrom Katančićem. Naime, Katančić je dao eksplicitnu klasicističku poetiku u djelu naslova “Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike” (“De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus”) (1984.) (Pogačnik, 1990: 197). Katančićev suvremenik, autor kojega je Katančić hvalio, Antun Kanižlić dao je barokno, estetički vrijedno djelo odnosno “Svetu Rožaliju” (1780.) (Pogačnik, 1990: 198; Pšihistal, 1995: 51, 60).

Kako bi se dobila predodžba o tome koje je sve kategorije uključivalo odgojno usmjerenje u književnom životu Slavonije 18. stoljeća, poslužit će nam Bogišićev pregled (Bogišić, 1984).⁵

Dakle, prva se kategorija odnosi ponajprije na djela franjevacâ i isusovacâ u kojima je naglašena religiozno-didaktična usmjerenost. Tipološki repertoar ove kategorije dosta je bogat i hibridan te sadrži, već spomenute, crkvene pjesme, zatim propovijedi, katekizme, lekcionare, prijevod Biblije (M. P. Katančić), prijevod crkvenih otaca, pobožne pučke knjižice, pučka prozna i stihovana djela, koja predstavljaju život svetaca (hagiografije), molitvenike, evanđelistare, lekcionare, dramska prikazanja isusovacâ i franjevacâ (Bogišić, 1984: 445; Matić, 1945: 41, 49–53, 104).

Drugoj kategoriji pripadaju poučno-prosvjetiteljski tekstovi koji slavonskom seljaku i krajišnjiku daju savjete za praktičan svakodnevni život: kako se ponašati u kući i izvan kuće, kako pravilno upravljati gospodarstvom, kako sačuvati zdravlje, kako se riješiti zaostalosti,

³ O tome više vidi Aleksandrov Pogačnik (1995).

⁴ O tome više vidi Fališevac (1997: 221–232).

⁵ Nismo donosili pune naslove djela pojedinih kategorija.

loših običaja, predrasuda uvjetovanih dugotrajnom turskom vladavinom. To je nova prosvjetiteljska poučna razina u kojoj nije bila naglašena čudoredno-religiozna komponenta (Bogišić, 1984: 446). Fra J. Pavišević preveo je s njemačkoga knjigu o sadnji i o njezi dudova “Kratak naputak za sađenje i njegovanje dudova” (1765.), M. A. Reljković s njemačkoga je preveo Paulovo djelo o gojenju ovaca te Weigandove savjete o sadnji duhana koje je izišlo pod naslovom “Razloženje svrhu plodenja i pripaše ovaca s jednim nadometkom od sijanja i timarenja duhana” (1771.). Nakon što je 1774. objavljeno novo njemačko izdanje Paulova djela Reljković ga je također preveo pod naslovom “Prava i pomljivo ispisana ovčarnica” (1776.). To je njemačko izdanje preveo i A. T. Blagojević “Izkušani nauk, kako se ovce kroz dobro upravljenje k najboljem stanju dovesti i u takvom uzdržati mogu” (1774.). Reljkovićev sin Josip Stjepan služeći se knjigom “Vollständiger Hauskalender” Moriza Knauera te onom o uzgoju dudova svilca Carola Solenghija i Antuna Romanija napisao je “Kućnik, što svakoga miseca priko godine u polju, u brdu, u bašči, oko marve i živadi, oko kuće i u kući činiti i kako zdravje razložno uzdržati ima, iz dugovičnog vižbanja starih kućnika povadi” (1796.). U tom je djelu autor slavonskom seljaku dao, kako i naslov upućuje, savjete o seljačkim poslovima tijekom godine, a pri njegovu je pisanju napuštao predloške imajući pred očima način života, mogućnosti slavonskoga seljaka (Matić, 1945: 116, 118; Peić, 1984: 43; Tatarin, 2009: 497). Fra E. Pavića zanimalo su higijenske i terapijske mjere tako da je preveo djelo “Flos medicinae” pod naslovom “Skorup od likarije iliti Salernitanski nauci” (1768.), dok je P. Dombaja Sabovljevića zanimalo travarstvo pa je nastala “Knjiga od različiti trava” (1763.) (Matić, 1945: 119; Forko, 1884: 25). Riječ je o djelima skromne književne ambicije, ali ovoj kategoriji također pripadaju i “djela s naglašenijom književnom ambicijom” (Bogišić, 1984: 446), kao što su Reljkovićev “Satir”, njegovi prijevodi Ezopovih, Fedrovih i Pilpajevih basni, “Jeka planine” (1767.) V. Došena te “Pjesnik putnik” (1771.) A. T. Blagojevića (Bogišić, 1984: 446).

Treća razina uključuje sastave koji su nastali uslijed političko-ratnih i drugih događaja, prigoda iz života onovremenoga čovjeka (Bogišić, 1984: 446). Epske ratne kronike nastajale su vrlo brzo nakon ratnih događaja i imale su, kako je rečeno, ulogu novinskih vijesti, a pored toga narativna djela u stihu pisana su kako bi se iznijela hrabrost pojedinaca (epske junačke pohvalnice), kod stanovnika pobudilo poštovanje prema njima i njihovim djelima (Pogačnik, 1990: 198; Dukić, 1995: 35). Na slavonsku ratničku epiku 18. utjecala je dubrovačko-dalmatinska barokna epika, zatim letci, novine na njemačkom koje su se bavile suvremenim, ratnim događajima, bečka literatura koja je odama, panegiricima hvalila junake ratnih

zbivanja, a ponajviše, Kačićev “Razgovor ugodni”, s izmjenom stihovanih i proznih dijelova, pučkim govorom, usmenom frazeologijom, točnim datiranjem događaja, navođenjem lokaliteta (Fališevac, 1997: 265–267; Tatarin, 2009: 497–498). Za popularizaciju Kačića u slavonskoj književnosti zaslužan je E. Pavić autor djela “*Descriptio soluta et rythmica regum, banorum caeterorumque heroum slavinorum seu illyricorum*” (1764.) u kojem je donio prevedene prozne dijelove kao i dvanaest pjesama iz Kačićeva “Razgovora ugodnoga”, a također je napisao “Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga” (1768.). Prvi dio toga djela sadrži dvadeset osam pjesama o radu franjevca u Slavoniji, dok drugi dio broji pet članaka “Brojnica sviju stari kraljâ slovinski iliti ilirički iz Kačićevi historija izvađena” u kojima je u deseterce pretočio Kačićevu prozu iz “Razgovora ugodnoga” (Tatarin, 2009: 497–498). Ovoj kategoriji pripada “Kratkopolis pogravitiji događaja sadašnje vojske među Marijom Terezijom kraljicom od Mađarske i Friderikom IV. kraljem od Branidiburske” (1762.) u kojem je J. Pavišević opjevao prve četiri godine Sedmogodišnjega rata. Bavarski nasljedni rad obradili su F. Stanković “Govorenje svima slavonskim brodske regimente četama vojničkim” (1779.), J. Stojanović u djelu “Kratkopolis pridgovor duhovni” (1780.), Šimun Štefanac “Pisma od Ivana Salkovića, silnog viteza i junaka” (1781.), dok je austrijsko-rusko-turski rat obrađen u djelima “Pjesma od junačtva viteza Peharnika” (1788.), “Pisma od uzetja turske Gradiške iliti Berbira grada” (1789.) A. Ivanošića, “Katarine II. i Jose II. put u Krim” (1788.), “Pjesma Crnogorcem i vojvodi Filipu od Vukasović” (1788.), “Pjesma vojvodam austrijanskim i rosijanskim pripjevana” (1789.) J. Krmpotića, “Pisma od slavne regimente gradiške složena u vrime rata turskoga godine 1788.” (1792.) J. Stojanovića, zatim Blaža Bošnjaka “Ispisanje rata turskoga pod Josipom sarom II.” (1792.). Ovoj kategoriji pripada i Paviševićev spjev “Polazenje na vojsku prusko-bavarsku svitlih krajina Slavonije, Srima i Potisja godine 1778. i povraćenje istih godine 1779.” (1779.), zatim njegove kao i prigodne pjesme F. Sebastijanovića, fra M. P. Katančića (Tatarin, 2009: 498; Matić, 1945: 86–98; Georgijević, 1969: 258).

Četvrta se kategorija odnosi na znanstveni rad. Riječ je djelima iz književne historiografije, književno-povijesnim, književno-teorijskim radovima, radovima iz jezične i pravopisne tematike, Katančićevim radovima iz arheologije, geografije, o arhivskom crkvenom materijalu. Toj kategoriji, primjerice, pripadaju “*Ramus viridantis olivae*” (1766.) E. Pavića, “*Recensio conventuum*” (1783.), “*Fragmenta poetica*” (1793.) te “*Carmina, inscriptiones epitaphia*” (1794.) J. Paviševića, “*Scriptores Interamniae*” (1804.) J. Jakošića, “*De poesi illyrica libellus*” M. P. Katančića (Bogišić, 1984: 446–447).

Navedene kategorije, religiozne, poučne i prigodne, mogu se samo “uvjetno” (Bogišić, 1984: 447) odvajati i zasebno razmatrati, a osim toga treba imati na umu da je prigodno svako književno djelo s obzirom na to da nastaje u konkretnom vremenu, na neki poticaj. Dakle, spomenute kategorije, kojima ovdje nisu pridružena sva djela, daju uvid u tematsko-idejni okvir, pridonose cjelovitijoj slici slavonske književnosti 18. stoljeća, u kojoj su se one nadopunjavale (Bogišić, 1984: 443–444, 447). Primjerice, u povijesnim epovima, kao djelima u kojima se obrađuje svjetovna tematika, također su istaknuti kršćanski motivi (Dukić, 2003: 488). Osim toga svećenici nisu pisali samo nabožne, već i svjetovne tekstove, šaljivo-satirične, prigodne, tekstove, kao što je “Sličnorični nadpis groba Zvekanovoga” koji je A. Ivanošić napisao oko 1784., a tiskan je 1812., pa i vulgarne tekstove, a takva je, primjerice, Došenova “Poslanica popu Jovanu” iz 60-ih godina 18. stoljeća (Tatarin, 2009: 500).

Unatoč općoj praktičnoj orijentaciji, kako je djelomice već izneseno, kad je riječ bilo o umjetničkom, bilo o kulturno-povijesnom dosegu i značenju slavonske književnosti 18. stoljeća, slavonski autori 18. stoljeća nisu jednako ocijenjeni niti su u literaturi jednako zastupljeni. U povijestima hrvatske književnosti primat u slavonskoj književnosti imaju predstavnici triju stilskih struja: prosvjetiteljska struja sa svjetovnjakom M. A. Reljkovićem, barokna s isusovcem A. Kanižlićem i klasicistička s franjevcem M. P. Katančićem. Međutim, dok je dvojici potonjih autora u povijesnim pregledima pripisivana umjetnička vrijednost, Reljkovićevu je “Satiru” dana kulturno-povijesna važnost. Osim trojice spomenutih autora veću su pozornost hrvatskih književnih povjesničara privukli V. Došen, A. Ivanošić, J. Krmpotić.

S obzirom na to da su u slavonskoj književnosti veliku ulogu imali franjevci sa svojim djelima, kako prije tako i nakon izdanja Reljkovićeve “Satira”, potrebno je vidjeti kako je struka, osim spomenutoga Katančićeva, ocijenila rad i koje su mjesto drugi slavonski franjevci 18. stoljeća dobili u djelima u kojima se obrađuje slavonska književnost toga vremena.

Prije negoli se na to osvrnemo potrebno je reći da autori koji su pozornost posvetili slavonskom dijelu hrvatske književnosti među slavonskim autorima 18. stoljeća spominju, pored ostalih, franjevce koji su podrijetlom iz Slavonije, franjevce koji uz Slavoniju nisu vezani rođenjem, ali su bili članovi jedne Provincije pa su djelovali u Slavoniji odnosno one koji su uz Slavoniju vezani književnim tekstovima. Tako je Forko u svojim “Crticama” među slavonske pisce osim franjevaca koji su rođeni u Slavoniji ubrojio i franjevce koji su u Slavoniji djelovali kao članovi iste Provincije odnosno koji su imali veze sa samostanima u

Slavoniji (Forko, 1884: 24). Matić je u uvodu svoje knjige o prosvjetnom i književnom radu u Slavoniji prije preporoda upoznao sa svojim postupkom odnosno s time da je među slavonske književnike ubrojio i autore koji nisu vezani uz Slavoniju ni rođenjem, ni djelovanjem, pri čemu se to odnosilo i na franjevce koji su rođeni u Ugarskoj, uz obrazloženje da to čini zato što su franjevci iz Slavonije i Ugarske tada bili u jednoj provinciji (Matić, 1945: 6).⁶

U dijelu koji su posvetili slavonskoj književnosti 18. stoljeća povjesničari hrvatske književnosti također su pored franjevaca rođenih u Slavoniji spominjali doprinos franjevaca rodnom iz Ugarske slavonskoj književnosti, s time da su oni, primjerice, u Jelčičevoj povijesti veću pozornost dobili u poglavlju u kojem je riječ o hrvatskim književnicima Ugarskoga Podunavlja (Jelčić, 2004: 568–569).

U ocjenama slavonskih franjevaca autori nemaju potpuno jednako mišljenje. Drechsler za slavonsku nabožno-poučnu književnost 18. stoljeća, a time i za franjevačku, kaže da je “po svome obliku i po sadržaju primitivna i jednolična” (Drechsler, 1907: 97). Kovačević je u vezi s franjevačkim literarnim radom rekao da je imao nabožno-poučni sadržaj, dok nije imao “velike književne vrijednosti” (Kovačević, 1915: 368). Ježić pak nije govorio o književnom korpusu slavonskih franjevaca, već je konstatirao da je do Reljkovića “Satira” (1762.) riječ o pismenosti vjerskih i moralnih sadržaja, čiji su autori redovnici ili svjetovni svećenici, a koja se odnosila na prosvjeđivanje puka (Ježić, 1944: 174–175). O religioznoj je pismenosti govorio i Franičević (Franičević, 1974: 240), koji će za slavonske franjevačke propovijedi, katekizme reći da su “literarno više-manje sasvim” nepretenciozni (Franičević, 1974: 237). Rad slavonskih franjevačkih pisaca uopće, pa tako i 18. stoljeća, slično je ocijenio i Bogišić kada je u okviru ovdje spomenute kategorije koja obuhvaća radove s primarnom vjerskom usmjerenošću dodao da joj pripadaju i “značajna pjesnička djela” (Bogišić, 1984: 445) pri čemu se to odnosilo na Kanižlića (“Sveta Rožalija”), Ivanošića (“Svemogući neba i zemlje Stvoritelj”) i Došena (“Aždaja sedmoglava”) (Bogišić, 1984: 445). Kombol će pored već iznesenoga reći da je franjevački rad oduvijek imao “pučki ton” (Kombol, 1945: 335). Georgijević će konstatirati da je književnost Slavonije do Reljkovića, a radilo se uglavnom o crkvenim i duhovnim djelima, ponajviše samo životarila jer je bila “u rukama ličnosti čija djela imaju dosta tanku vezu s lijepom knjigom” (Georgijević, 1969: 185).

⁶ Među slavonske pisce Matić je ubrojio, primjerice, Dalmatinca J. Milunovića, Slunjanina Š. Štefanca (Matić, 1945: 155, 165). Forko je također među slavonskim piscima spomenuo V. Došena, za kojega iznosi da je rodnom iz Gospića, Ličanina J. Krmpotića (Forko, 1884: 62, 75).

Međutim, dok su stariji autori, poput Matića i Forka⁷, kao i autori koji su se u, relativno, novije vrijeme u svojim djelima usmjerili na slavonski segment hrvatske osamnaestoljetne književnosti (npr. Sablić-Tomić, Rem, Šundalić, Tatarin), pored biografsko-bibliografskih podataka upoznavali sa sadržajem pa su donosili i ulomke te, u najboljem slučaju, pri čemu se to odnosi na radove novijega vremena, prosudbe o djelu pojedinoga franjevačkoga pisca – povijesti hrvatske književnosti nisu se udaljile od općenitih konstatacija o slavonskim franjevcima. Franjevci su, i to neki, najčešće samo spomenuti s pokojim djelom, dok je rad pojedinoga slavonskoga franjevca 18. stoljeća rijetko vrednovan, a kamoli da su analizirana, interpretirana njegova religiozna djela. Tako kod Ljubića, primjerice, za J. Paviševića čitamo da je slovio kao “vrli mudroznanac i pripoviedalac” (Ljubić, 1869: 487), za G. Čevapovića Ljubić će konstatirati da je bio poznat po latinskim djelima (Ljubić, 1869: 489), za J. Lipovčića da je “čuveni pripoviedalac” (Ljubić, 1869: 493), a za J. Stojanovića da je “dobar pripoviedalac” (Ljubić, 1869: 497). Ježić je za dvije Stojanovićeve pjesme (“Tužba duše i tila osuđena”, “Uspomena občinskoga suda”) rekao kako nemaju književnu vrijednost a ta se konstatacija nalazi i u Vodnikovoj povijesti (Ježić, 1944: 179; Vodnik, 1913: 351). Kombol je također u vezi s J. Stojanovićem donio kako je bio “poznat kao propovjednik, ali slabo pero” (Kombol, 1945: 335), ali je on, za razliku od Ježića, pozornost posvetio franjevačkim školskim predstavama koje su stvorile potrebu povećanja repertoara pa su slavonski franjevci (I. Velikanović, A. Tomiković, G. Čevapović) pokazali zanimanje za pobožnu dramu (Kombol, 1945: 335). Više je podataka o Stojanovićevim gore navedenim pjesmama donio Georgijević (Georgijević, 1969: 265). Bogišić je pišući o književnosti prosvjetiteljstva također, poput Kombola, pozornost posvetio franjevačkim dramama pa je opet samo spomenuo Velikanovića, Tomikovića, Čevapovića (Bogišić, 1974: 364). U Novakovoj povijesti donosi se da je budimski franjevac Lovro Bračuljević, autor religioznih djela, bio prvi “značajniji pisac slavonskoga kruga” (Novak, 2003: 138) te da njegovo pisanje odiše plastičnošću (Novak, 2003: 138). Jelčić je u svojoj povijesti iznio da A. Tomiković nije originalan, ali da je vrijedan pisac jer je autor knjige propovijedi “Sveta govorenja na veću slavu Boga Sabaotha” (1797.), “začetnik svjetovne proze” (Jelčić, 2004: 127), autor drame, dok je više podataka donio za I. Velikanovića konstatirajući da je kao pisac najuvjerljiviji u knjizi “Promišljanja po nediljah svete korizme jutarnja i večernja” (Jelčić, 2004: 128–129).

⁷ Forko je svjestan toga da bi mu netko mogao prigovoriti da je za slavonske pisce, pa tako i za franjevce, donio premalo ocjena, a dosta primjera pa je obrazložio da on nije ni namjeravao dati potpunu literarnu ocjenu slavonskih pisaca 18. stoljeća, već da su “Crtice” materijal koji bi trebao pridonijeti stvaranju jasnije slike o literarnom radu u Slavoniji (Forko, 1886: 51).

Dakle, doprinos franjevaca hrvatskoj književnosti povjesničari hrvatske književnosti nisu izostavili – pretpostavljamo da je tomu razlog činjenica što su oni i imali udjela u slavonskom književnom korpusu, što svako stručno ukoričenje i mora uzeti u obzir – ali su se površno bavili, i to samo pojedinim franjevačkim djelima. Ako pretpostavimo da je to zbog angažiranosti, pragmatičnosti franjevačkih djela, zato što ona imaju primarno izvanknjiževnu, a ne estetsku funkciju, nameće se kao logičnim pitanje zašto su onda pozornost posvetili svjetovnim prosvjetiteljskim, također didaktičnim djelima, a osobito Reljkovićevu djelu o satiru. Je li to zbog popularnosti, svjetovne tematike Reljkovićeva djela koju slavonska književnost prije njega nije poznavala ili zbog nečega drugoga ne možemo reći, ali na osnovi iznesenoga za pretpostaviti je da je u povijestima hrvatske književnosti Đ. Rapiću u najboljem slučaju dodijeljeno rubno mjesto. Tu pretpostavku preostaje provjeriti, a pored toga vidjeti koje je mjesto Rapić dobio u drugim radovima, odnosno kakve je ocjene književna struka donosila o njegovu radu. No, prije toga potrebno je iznijeti Rapićeve biografske podatke i upoznati sa sastavnicama njegova bibliografskoga opusa.

4. O ŽIVOTU ĐURE RAPIĆA

Naslov ovoga rada kao nezaobilaznim nameće zadatak predstavljanja životopisa Đure Rapića. Podaci su pritom uzimani iz leksikona, drugih biografskih i bibliografskih pregleda, književnih povijesti, kronika, ljetopisa i radova koja su se bavili Slavonijom 18. stoljeća. Već i prvi uvid u literaturu pokazuje da se ona razlikuje kada su u pitanju osnovni biografski podaci odnosno godina Rapićeva rođenja, smrti, mjesto u kojem je umro. Češći je podatak da se Rapić rodio 1714. u Staroj Gradiški (Kukuljević Sakcinski, 1860: 140; Šafařík, 1865: 72; Matić, 1945: 161; Šundalić, 2000: 612). Taj su podatak iznijeli i povjesničari hrvatske književnosti s time da Jelčić nije spomenuo mjesto Rapićeva rođenja (Ljubić, 1869: 483; Vodnik, 1913: 349; Ježić, 1944: 175, 178; Georgijević, 1969: 258; Jelčić, 2004: 126). Prema drugom se izvoru Rapić također rodio u Gradiški, tj. današnjoj Staroj Gradiški, ali se kao datum spominje 11. travnja 1715. (Hoško, 2010: 471).

U vezi s godinom Rapićeve smrti češće se navodi da je umro 1777. Taj su podatak donijeli povjesničari hrvatske književnosti (Ljubić, 1869: 483; Vodnik, 1913: 349; Ježić, 1944: 178; Jelčić, 2004: 126). Prema drugim je autorima Rapić također umro 1777., i to u Đakovu s time da je Kukuljević precizirao da je umro kao “Bogoslovja professor u Đakovu” (Kukuljević Sakcinski, 1860: 140; Šundalić, 2000: 612). Nekada se donosi da je Rapić umro 1785., ali se ne spominje mjesto, a također nalazimo da je umro u Velikoj 19. prosinca te godine (Šundalić, 2005: 75; Hoško, 2010: 471). Hoško je također navodio da je Rapić umro 1787., a isti je podatak iznio i J. Jančula s tim da je Jančula nešto precizniji kada kaže da je Rapić umro u Velikoj 29. prosinca 1787. (Hoško, 2001: 477; Jančula, 1980a: 214). Jančula je također dodao da postoje drukčija mišljenja prema kojima je Rapić umro 19. prosinca 1787. u dobi od 72 ili 73 godine, što također ukazuje na to da nije sigurno je li se Rapić rodio 1714. ili 1715. (Jančula, 1980a: 214).

Rapić je u novicijat ušao u Velikoj 12. kolovoza 1732. (Hoško, 1977: 102). Iz literature nije poznato je li Rapić dobivao poduku prije ulaska u novicijat, kao ni to gdje ju je dobivao. Međutim, provincijali su tražili školsku pripremu prije novicijata. Primjerice, provincijal Bosne Srebrene Marko Bulajić 1706. zahtijevao je da se kandidati u samostanu školuju tri godine prije ulaska u novicijat. Potrebu obrazovanja prije novicijata isticao je 1709. i provincijal Andrija Ećimović (Hoško, 2002: 204, 205). No, samostani su nastavili s ranijom praksom odnosno primali su nekoliko dječaka koje su koristili za fizičke poslove, dok su dobivali tek osnovnu poduku i “nakon stanovitoga vremena” (Hoško, 2002: 206) ulazili u

novicijata, bez da su ih prethodno ispitivali provincijalovi izaslanici te ispitivači. Godine 1729. provincijal Ivan Kopijarević Stražemanac također je isticao da kandidati za novicijata moraju biti pismeni (*litterarum gnari*) (Hoško, 2002: 207). U skladu s tim moguće je da je Rapić podučavan prije ulaska u novicijata.

U svakom slučaju literatura donosi više podataka o Rapićevu studiju. Naime, od 1737. do 1741. studirao je teologiju na visokoj bogoslovnoj školi provincijskoga stupnja u Petrovaradinu, gdje su mu predavali Đuro Brođanin te Petar Ivanović iz Pakraca (Hoško, 1999: 204, 206). Od njezina osnutka 1729. do 1735. to je bila škola moralnoga, a od 1735. do 1783. dogmatskoga bogoslovlja. Kada je Rapić bio studentom te škole nastava je u skladu s programom generala reda fra Bonaventure Poeriusa trajala četiri godine tijekom kojih su predavači tumačili "Sentencije" Petra Lombardskoga. Nastava se odvijala kontinuirano iako je 1739. izbila kuga u Slavoniji i Srijemu (Hoško, 1999: 201–204).

Literatura ne govori gdje je Rapić boravio od 1732., kada je primljen u novicijata u Velikoj, do 1737., kada je počeo studirati teologiju. Međutim, to je moguće pretpostaviti na osnovi onoga što je Rapić radio nakon završetka studija 1741. Po završetku studija teologije provincijal Filip Lastrić dao mu je odobrenje da polaže ispit za profesora filozofije, a nakon što je Rapić ispit položio dodijelio mu je učiteljsko mjesto na Filozofskom učilištu u Požegi, gdje je Rapić radio od 1741. do 1744. (Hoško, 1999: 206; Hoško, 1977: 102). Nije poznato gdje se ispit kojem je Rapić pristupio provodio, ali za pretpostaviti je da je to bilo na području provincije Bosne Srebrene koja je od 1723. samostalno provodila ispite "pred profesorima domaćih škola" (Hoško, 2002: 218). Prema "Sambukanskim konstitucijama", koje su bile na snazi od 1663. do 1827., da bi pristupili natječajnom ispitu za profesora filozofije, kandidati su morali završiti trogodišnji studij filozofije i četverogodišnji studij dogmatskoga bogoslovlja te su se morali uzorno redovnički vladati (Hoško, 2002: 218; Brkan, 1984: 40). Iz toga proizlazi da je Rapić završio i studij filozofije, čime se upotpunjuje i period, od novicijata do početka studija teologije, o kojem se u literaturi ne govori. Dakle, vrlo je vjerojatno da je Rapić nakon godine provedene u novicijatu, od 1733. do 1736. studirao filozofiju, a da profesori nije polazio. U skladu s tim nije ga mogla zahvatiti uredba provincijala Antuna Markovića od 19. listopada 1734. prema kojoj su novozavjetnici trebali obvezno godinu dana provesti u profesoriu (Našice, Cernik, Šarengrad), gdje su učili gramatiku i retoriku, a nakon čega su ako bi se pokazali sposobnim, mogli studirati filozofiju (Hoško, 2002: 208). Gdje je Rapić studirao filozofiju, boravio do početka studija teologije ne znamo.

Dalje literatura prati Rapića 1743. i 1744., kada je uređivao ilirski kalendar, a nakon toga je posao njegova uređivanja prepustio Jerolimu Lipovčiću, koji ga je uređivao od 1745. do 1755. (Sršan, 1988: 70; Hoško, 2011: 33). Hoško ne isključuje mogućnost da je kalendar dok ga je Rapić uređivao izlazio u Osijeku, a prema M. Tatarinu, I. Kukuljeviću Sakcinskom, Š. Ljubiću kalendar je izlazio u Budimu (Hoško, 2011: 33; Tatarin, 2007: 135; Kukuljević Sakcinski 1860: 140; Ljubić, 1869: 493).

Godine 1748. Rapić je u samostanu u Baču položio ispit za profesora teologije čime je ostvario pravo da predaje na teološkoj katedri bogoslovnoga provincijskoga učilišta tako da je najprije predavao u Radni (Hoško, 2002: 250). Ovomu treba dodati kako je kandidat da bi pristupio natječajnom ispitu za profesora teologije trebao tri godine uspješno predavati filozofiju i primjereno se redovnički ponašati (Hoško, 2002: 219). Dakle, Rapić je te uvjete zadovoljio. Međutim, odgovor na pitanje gdje je Rapić bio od kada je prestao predavati u Požegi, kao ni to gdje je boravio dok je uređivao ilirski kalendar, do kada je položio ispit za profesora teologije u literaturi nismo našli. Doduše, Jančula je na osnovi Kronike cerničkoga samostana donio da je neki *Pater Duro a Gradisca* 1747. bio gvardijan u Aradu, u današnjoj Rumunjskoj, te da je izradio sjeverno krilo tamošnjega samostana, koje se nalazilo na katu, ali i sam kaže da nije poznato je li riječ o Rapiću ili o nekom drugom (Jančula, 1980a: 215–216).

Rapić je predavao teologiju u Radni (1750./1751., 1753.–1757.) i u Petrovaradinu (1751.–1753.) (Hoško, 2002: 338). Godine 1751. učiteljsko mjesto u Radni ustupio je Filipu iz Teševa, a Rapić je pošao u Petrovaradin, gdje je, s Emerikom Zomborličem, predavao od 1751. do 1753. (Hoško, 1999: 206). Rapić je bio prvi student petrovaradinske škole koji je u toj školi radio kao učitelj. U petrovaradinskoj školi u vrijeme Rapićeva rada kao učitelja redovito su se održavale javne rasprave. Riječ je o tjednim, mjesečnim i godišnjim raspravama koje su organizirali profesori i studenti pri čemu su profesori određivali gradivo o kojem će se raspravljati koje su oblikovali kao tezu, a zatim je odabrani student iznosio tezu i dokaze koji joj idu u prilog. Nakon toga su osporavatelji teze iznosili svoje argumente kojima su pobijali tezu, dok je branitelj opovrgavao njihove argumente i iznosio nove dokaze. U raspravu su se redovito uključivali i ostali profesori te gosti. Rapić je predsjedao dvjema raspravama održanim 20. svibnja te 12. kolovoza 1753. (Hoško, 1999: 206–208).

Pored toga što je predavao Rapić je 1752. obnašao dužnost tajnika delegiranoga vizitatora koji je obišao samostane u Bosni (Sršan, 1988: 70).⁸ S obzirom na to da se isticao u

⁸Jakošić je iznio da je Rapić te godine bio tajnik delegiranoga vizitatora koji je obilazio samostane u Bosni u spisu “*Scriptores Interamniae vel Pannoniae Sauriae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione a. 1830)*”. Jakošićev spis objavio je Milivoj Šrepel (1899), *Grada za povjest kniževnosti hrvatske*,

vođenju gospodarskih i građevnih poslova, 1752. nadgledao je građevne radove u Petrovaradinu (Hoško, 1999: 207). U literaturi se ne precizira u kojim se to građevnim poslovima Rapić ranije isticao pa je nadgledao radove u Petrovaradinu. Međutim, moguće je da je gore spomenuti gvardijan u Aradu 1747. bio upravo Đuro Rapić koji je pokazao svoje graditeljske sposobnosti time što je izgradio sjeverno krilo tamošnjega samostana tako da je 1752. nadgledao i radove u Petrovaradinu.

U jesen 1753. Rapić se sukobio s petrovaradinskim gvardijanom Jakovom Matijevićem, pri čemu se u literaturi ne spominje razlog sukoba. Međutim, provincijal Josip Janković prosudio je da je Matijević kriv te ga je razriješio službe, a Rapića je 17. rujna 1753. ponovno premjestio na bogoslovnu provincijsku školu u Radnu, gdje je predavao do 1757. (Hoško, 1999: 206–207; Hoško, 2002: 338). Kada je Rapić dobio naslov šestogodišnjega lektora teologije⁹, koliko je bilo predviđeno školskim uredbama o profesorskom radu na bogoslovnim školama pokrajinskoga značenja, generalni vizitator Ivan Lukić 1757. postavio ga je za voditelja popravaka i gradnje samostana u Iloku, nakon čega je premješten u rodnu Gradišku, gdje je djelovao kao propovjednik od 1757. do 1761. (Hoško, 1977: 102; Hoško, 1999: 207).

Međutim, Rapić je u Gradiški obnašao i dužnost gvardijana, što pokazuje izvještaj vizitatora Ivana Krstitelja Paxyja, generalnoga vikara zagrebačkoga biskupa za donju Slavoniju, koji je 1758. izvijestio da je *gvardianus gradiscanus Georgius Rapich* zatražio da se starogradiškoj župi pripoje tri sela cerničke župe (Ljupina, Sičice, Vrbje) jer namjerava graditi crkvu što bi bilo lakše s većim brojem župljana (Jančula, 1980a: 212; Jančula, 1980b: 222). Moguće je da je dužnost gvardijana Rapić obavljao do 26. svibnja 1761. jer je tada župnik i gvardijan u Staroj Gradiški bio Petar Curić, koji će kasnije biti gvardijan u Cerniku (Jančula, 1980a: 212). Međutim, Rapićeva namjera o gradnji nije se ostvarila jer je 1768. Stara Gradiška još uvijek imala stari samostan i crkvu tako da je Josip II. prigodom svoga putovanja u Slavoniju slušao misu u crkvi “koja je radi starosti već sasvim ruševna” (Jančula, 1980a: 212).¹⁰

Od 1761. do 1764. Rapić je bio upravitelj franjevačke suknare u Budimu (Hoško, 1977: 102). Kao ekonom Provincije radio je od 1764. do 1767., kada je boravio u Osijeku (Hoško, 1977: 102). Da je Rapić, tj. “velečasni otac Juraj iz Gradiške, šestogodišnji lektor” (Barbarić, 1995: 163) na kapitolu Provincije održanom 17. svibnja 1764. imenovan za prokuratora

2, Zagreb, a preveo ga je Stjepan Sršan (1988), “Slavonski pisci (1795–1830)”, *Revija – časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, 1, str. 59–87.

⁹ Riječ je o naslovu koji je dobivao profesor franjevačkoga reda nakon što je šest godina uspješno predavao na redovničkoj školi (Barbarić, 1995: 355).

¹⁰ Riječ je o crkvi koja je posvećena sv. Mihovilu Arkandelu (Jančula, 1980a: 210).

Provincije potvrđuje Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi (Barbarić, 1995: 161–163). U Osječkom ljetopisu za 1765., kada se nabrajaju članovi redovničke obitelji samostana sv. Križa u Osijeku, spominje se kao “Grgur od Gradiške, lektor i ekonom provincije” (Sršan, 1993: 53), a spominje se i 1766. kao “Đuro Rapić, šezdesetogodišnji lektor i ekonom provincije” (Sršan, 1993: 54) također kada se daje popis članova redovničke obitelji (Sršan, 1993: 52–54). Međutim, tekst na latinskome glasi *Georgius Rapich lect. sexennalis et procurator provinciae* (Bösendorfer, 1916: 39). To bi onda značilo da nije riječ o šezdesetogodišnjem, već o šestogodišnjem lektoru, odnosno da se ne odnosi na Rapićevu dob.

Rapić je kratko sudjelovao u vodstvu provincije, i to kao definator (1767./1768.) (Hoško, 1999: 207). Naime, za definitora je izabran na provincijskom kapitolu kojem je predsjedao generalni vizitator, jubilarni lektor, Giovanni Battista de Calavatone u samostanu sv. Antuna u Našicama 10. kolovoza 1767., istoga dana kada je spomenuti Emerik Zomborlić (Emerik od Pečuha, Mirko od Pečuha) izabran za provincijala (Hoško, 1999: 206; Sršan, 1993: 55; Stražemanac, 1993: 215). Međutim, u Rimu je 10. listopada 1767. generalni komesar Josip Marija de Vedano poništio taj kapitul “zbog nezakonitog predsjednika i nekih drugih stvari” (Stražemanac, 1993: 215) i odredio za provincijala Jakoba Spatzierera, za kustosa Bonaventuru Zebića, a za definitore Ivana Velikanovića, Emerika od Pečuha, Ljudevita Seidla i Juvenka od Beča (Stražemanac, 1993: 215). No, odluka o poništenju našičkoga izbora poslana je tek 17. prosinca 1767., a moguće da je Rapić funkciju definitora obavljao sve do početka 1768. (Barbarić, 2002: 56–59). Naime, 9. siječnja te godine konačno je uprava Reda imenovala novo vodstvo (Hoško, 1999: 206).¹¹

S obzirom na to da je Rapić imao visoku teološku izobrazbu, đakovački biskup Josip Antun Čolnić 1768. uzeo ga je za suradnika i imenovao ga je svojim osobnim teologom. To je Rapić radio do 1770., pa je tih godina boravio u Đakovu (Hoško, 2002: 338; Hoško, 1977: 102). Međutim, Ljubić donosi da je Rapić bio “za šest godina u Djakovu učitelj mudroznanja i bogoslovja” (Ljubić, 1869: 483). Od 1771. do 1775. Rapić je ponovno živio u Iloku, gdje je radio kao dekan tamošnjega filozofskoga učilišta. Od 1775. boravio je u Cerniku, a nakon

¹¹ Zomborlić, čijem se izboru za provincijala protivio Bečki Dvor tako da ga uprava Reda nije odobrila, u novom vodstvu provincije bio je definator, od 1768. do 1771. (Hoško, 1978: 148). Podatke o novom vodstvu Provincije daje i Ljetopis Franjevačkoga samostana u Osijeku u kojem je za 1768. zabilježeno da je drugoga, pri čemu se ne navodi mjesec, pročitani dekret “za Jakova Spatzierera poslan od najviše vlasti u kojem se nastavlja i potvrđuje novoizabrani definatorij, i to u sastavu: Jakov Spazierer, provincijal, Benedikt Zebić, kustod, Ivan Velikanović, Mirko od Pečuha, Ljudevit Seidl i Inocent Pejer, definatori” (Sršan, 1993: 55). Potonji definator, kojega Stražemanac, kako je izneseno naziva “Juvenkom od Beča”, jest Hijacint Peyer (Beč, 1730.–Arad, 1794.) (Hoško, 2002: 169).

toga je od 1778. do 1780. ponovno u rodnoj Gradiški djelovao kao propovjednik (Hoško, 1977: 102–103; Hoško, 1999: 207).

Prema L. Plejić Rapić je u Cerniku obnašao dužnost gvardijana (Plejić, 1995: 145–146). Međutim, u periodu kada je Rapić boravio u Cerniku kao tamošnji gvardijani spominju se Lovro Perišanović (1775.–1776.) i Petar Curić (1777.–1778.) (Jančula, 1980a: 164–165).¹² U vezi s Rapićevim boravkom u Cerniku Jančula također spominje da je “Na molbu patra gvardijana i patra Đure Rapića, šestgodišnjeg lektora” (Jančula, 1980a: 165) zagrebački biskup Josip Galjuf prilikom vizitacije u Slavoniji 17. srpnja 1777. posvetio tamošnju crkvu sv. Petra (Jančula, 1980a: 164–165). Osim toga Rapić se spominje u Cerniku među ispitivačima na studiju moralne teologije, i to 1775., kada su ispitivači bili “poznati Đuro Rapić, Kristofor Kellerer i Leander Koepl”, te 1776. (Jančula 1890a: 186).

U literaturi nalazimo da se Rapić više godina prije smrti “revno bavio botanikom” (Sršan, 1988: 70). Službu propovjednika nakon Gradiške nastavio je u Velikoj (1780.–1785.) (Hoško, 2010: 472).

Rapić je bio dobro filozofski i teološki obrazovan. Osim toga, Hoško je na osnovi podataka iz Arhiva franjevačkoga samostana u Budimu iznio da je Rapić dobro znao njemački i talijanski jezik (Hoško, 1977: 103). Pored različitih službi koje je obavljao Rapić je napisao i nekoliko djela, o kojima podatke donose bibliografije. U već citiranoj “Bibliografiji hrvatskoj” Kukuljevića Sakcinskoga zastupljen je “Rapić fra Juraj” (Kukuljević Sakcinski, 1860: 140) te se tu osim podataka iz njegova života donosi bibliografski opis njegovih djela (Kukuljević Sakcinski, 1860: 140, 222). Riječ je o sljedećim naslovima i njima pripadajućim podacima: 1) “Svakomu po malo iliti predike nediljne zajedno s korizmenima svima duhovnim pastinom vehoma koristne a pravovirnim kârstjanom osobito hasnovite, koje stanje, i svakoga čovika većanja u sebi uzdržaju i temelj evangjeoskoga zakona, svakomu i nesetnomu obilato navištaju. U Pešti tlačeno kod A. P. Eitzenbergera 1762. na čit. listu. str. 744. S bakroreznom slikom pl. gospod. Ivana i Mate Pavianovičah; kao mecenatah ove velike knjige.” 2) “Od svakoga po malo, iliti kratko izpisanje života, mučeničtva i slave pravih i svetih prijateljeh božjih, na korist i vičnje spasenje ne samo sviuh pravovirnih, nego i bludećih dušah, s mogućom pomnjom sabrano i s osobitim trudom skupito i u ilirički jezik na svitlo dato. U Pešti 1764. u 4. str. 636.” 3) “Satir iliti divji čovik u nauku karstjanskomu ubavistit, uputit, naučit i pokarstit. S 4 na među rezanimi kipi. I izdanje u Osiku 1765. u 8. str.

¹² Nakon smrti Lovre Perišanovića 30. rujna 1776. Petar Curić najprije je bio predstojnik samostana i upravitelj cerničke župe, na računima samostana od listopada te godine potpisao se kao diskret, a za gvardijana je imenovan 1777. (Jančula, 1980a: 165).

327.; II. izd. u Pešti pri Eizenbergeru 1766. u 8. str. 327. k tomu još na koncu 4 lista „Opomena najposljednja satiru“ (sa slikama.)” (Kukuljević Sakcinski, 1860: 222, 140). Podatke o Rapiću i njegovim djelima dao je i Šafařík u pregledu “ilirskih” pisaca pri čemu su i njemu poznata spomenuta Rapićeva djela, s tim da navodi samo izdanje “Satira iliti divjega čovika” iz 1766. te stavlja pod upitnik je li ono pisano u stihu (Šafařík, 1865: 72, 160, 236). Ta se tri Rapićeva djela, s izdanjem “Satira” iz 1766., spominju i u Frkinovu odnosno Holzleitnerovu popisu knjiga hrvatskih autora iz knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, pa se u skladu s tim navode knjižnice u kojima se njegova djela danas nalaze (Frkin – Holzleitner, 2008: 393–394). Prvo izdanje Rapićeva djela o satiru za koje Kukuljević bilježi da je izišlo u Osijeku 1765. imalo je naslov “Satir obraćen”, ali to izdanje danas nije poznato, pa se i nije našlo u Frkinovu odnosno Holzleitnerovu popisu knjiga (Kukuljević Sakcinski, 1860: 140; Georgijević, 1969: 258). Pored triju navedenih djela Rapić se spominje kao autor anonimne knjižice “Slavonski tamburaš” (1767.) u kojoj se kritizira M. A. Reljković (Georgijević, 1969: 243). Da je Rapić napisao tri navedena djela poznato je i drugim autorima, spomenutim u ovom dijelu, koji su se bavili slavonskom književnošću 18. stoljeća, primjerice, Jakošiću, Matiću, s time da znaju za izdanje “Satira iliti divjega čovika” koje je objavljeno u Pešti 1766. (Jakošić, 1899: 126–127; Matić, 1945: 161).

Povijesti hrvatske književnosti ne znaju za sve tri Rapićeve bibliografske jedinice, a o pojedinim njegovim djelima daju različite podatke (naslov, mjesto i godinu izdanja). Prema Ljubiću je Rapić autor djelâ “Svakomu po malo” (Pešta, 1762.), “Od svakoga po malo” (Pešta, 1764.) s tim da je uz potonje u zagradi zabilježio da je riječ o korizmenim govorima. Ljubić spominje Rapića kao autora “Satira iliti divjega čovika”, ali se razlikuje od gore iznesenoga, kada donosi da je to djelo izišlo u Osijeku 1768. te u Pešti 1776. (Ljubić, 1869: 483, 493). Vodnik je u svojoj povijesti spomenuo Rapića samo kao autora djela “Satir iliti divji čovik u nauku kršćanskomu ubavistit, uputit, naučit i pokrstit” koje je izišlo u Osijeku, ali za razliku od Ljubića, donosi da je ono izišlo 1765., a razlikuje se i od već iznesenoga podatka prema kojem je izdanje od te godine imalo naslov “Satir obraćen” (Vodnik, 1913: 349). U Ježićevoj povijesti također nalazimo podatak koji je Vodnik donio (Ježić, 1944: 178). Jelčić je, poput Vodnika i Ježića, spomenuo Rapića kao autora knjige “Satir iliti divji čovik u nauku kršćanskom ubavistit, uputit, i pokrstit”, ali je prema njemu ta knjiga izišla 1756., s tim da nije naveo mjesto tiska. Ako slijedom gore iznesenih podataka, pretpostavimo da je riječ o tiskarskoj pogrešci, zamijeni brojki, odnosno da se radi o izdanju iz 1765., proizlazi da se

podatak u vezi s naslovom u Jelčićevoj povijesti slaže s onim u Vodnikovoj te u Ježićevoj, pa se za izdanje od te godine ne navodi naslov “Satir obraćen” (Jelčić, 2004: 126).

Nakon upoznavanja s literaturom u kojoj smo našli podatke o Rapiću ne možemo reći kada se točno Rapić rodio i kada je umro. Činjenica jest da se češće spominje da se Rapić rodio 1714. u Staroj Gradiški. Tomu je, koliko je nama poznato, suprotan jedino Hoško podatak prema kojem se Rapić također rodio u Staroj Gradiški, ali 11. travnja 1715. Hoško je to iznio sastavljajući natuknicu o Rapiću u nedavno (2010.) objavljenom “Hrvatskom franjevačkom biografskom leksikonu” te u drugom svom radu u kojem se pozvao na podatke iz Arhiva franjevačkoga samostana u Brodu (Hoško, 1977: 102). Međutim, primjerice, i Šafařík se pozvao na izvore iznoseći biografske podatke o Rapiću, a među njima i to da se rodio 1714. Još je veće šarenilo u vezi s godinom Rapićeve smrti jer se spominju tri godine (1777., 1785. i 1787.). Međutim, unatoč tomu nešto se sigurnije prikloniti Hoškovu stavu da je Rapić umro 19. prosinca 1785. u Velikoj, jer Hoško do te godine i toga mjesta prati Rapićev rad, na osnovi podataka iz Arhiva franjevačkoga samostana u Budimu i u Vukovaru (Hoško, 1977: 102). To što se, primjerice, povjesničari hrvatske književnosti slažu oko godine Rapićeve smrti, kao i oko godine njegova rođenja, ne daje težinu podacima koje su iznijeli kada pritom nije naveden izvor na koji su se pozvali, što ne isključuje mogućnost da su prepisivali jedan od drugoga. U prilog činjenici da je teško precizirati datum Rapićeva rođenja i smrti govori i slučaj da se u jednoj knjizi daju različiti podaci pa se na jednom mjestu iznosi da se Rapić rodio u Staroj Gradiški 1715., a na drugom da se rodio u Staroj Gradiški, ali godinu dana ranije, u jednom dijelu knjige donosi se da je umro 1785., a na drugom da je umro u Velikoj 1777. (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 107, 568).

Kad je riječ o Rapićevu autorstvu triju spomenutih djela, tu dvojbi nema, neovisno o tome što, primjerice, književnopovijesni pregledi ne spominju sva tri njegova djela, iz jednostavne činjenice što su nam ta djela danas dostupna. Promotrimo li kronološki ovdje navedena djela u kojima se Rapić spominje, pri čemu ne tvrdimo da je riječ o njihovu konačnom broju, možemo zaključiti da ona koja su objavljena u novije vrijeme ne donose više podataka o Rapiću te da se ponavljaju podaci iz ranijih izdanja. Tako više informacija o Rapiću dobivamo iz starijih izdanja povijesti hrvatske književnosti, u relativno novijoj povijesti, primjerice u Novakovoj (2003.), Rapić nije ni spomenut, a u Jelčićevoj je dobio tek nekoliko redaka.

Nakon biografskoga i bibliografskoga upoznavanja s Rapićem potrebno je vidjeti kakva je bila recepcija njegovih djela u književnoj historiografiji te na temelju čega se Rapić dovodi u vezu s anonimnim djelom “Slavonski tamburaš”.

5. RECEPCIJA RAPIĆEVIH DJELA U KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

Literatura koja sadrži podatke o Rapićevim djelima, pri čemu nije riječ o konačnom broju radova i knjiga, ovdje će se donijeti, uglavnom, kronološki, a razvrstat će se u tri cjeline. Prva cjelina odnosi se na radove u kojima su se njihovi autori usmjerili ponajviše na slavonsku književnost, druga na radove autora koji su predstavili, istražili neke elemente Rapićevih djela, a treća na izdanja povjesničara hrvatske književnosti. U vezi s prvom cjelinom najprije spominjemo Forko koji je u svojim "Crticama" pišući o Reljkovićevu "Satiru" naveo kao njegove protivnike časnika Nesmira Kudilovića i Rapića. Za Rapića je još dodao da je "dapače" napisao "Antisatira". Pritom je obećao da će zbog nedostatka prostora "priobćit" (Forko, 1884: 44) drugom zgodom o tim dvama satirima, štoviše, da će tada istaknuti "u obće sav književni rad Rapićev" (Forko, 1884: 44). U vezi s Došenovom "Jekom planine" Forko je spomenuo kako je u toj pjesmi Došen branio Reljkovićeva "Satira" od Rapićeva napadanja, kao i to da se "Način i uspjeh te obrane" (Forko, 1884: 75) može uzeti u obzir kada bude pisao o dvama satirima (Forko, 1884: 75). Pavić je pišući o književnoj slici Slavonije 18. stoljeća poput Forka govorio o Rapiću, za kojega kaže da je "štioć vridni" (Pavić, 1889: 115), kao o protivniku Reljkovićeva "Satira", a također je spomenuo dvije Rapićeve knjige propovijedi: nedjeljne propovijedi, tj. "Predike nediljne" (1762.) i "penegiričke", "svetčane" neobična naziva "Od svakoga po malo" (1764.) (Pavić, 1889: 115, 138–139). Na osnovi Rapićeva citata o tome kako propovijedi nisu "toliko pisane, koliko iz drugih pripisane" (pri čemu Pavić nije naveo izvor za taj Rapićev citat, op. A. M.) Pavić je iznio da su propovijedi vjerojatno prepisane s talijanskoga i njemačkoga jezika, da ga priprostim jezikom i tonom "nehotice" (Pavić, 1889: 115) podsjećaju na poznatoga njemačkoga autora "Abrahama sv. Klare" (Pavić, 1889: 115) te da su se svojom živošću i oštrinom mogle izvanredno dopadati slušateljima (Pavić, 1889: 115). Rapićev je "Satir" (1766.) generički odredio kao katekizam, a u odnosu prema Reljkovićevu djelu o satiru iznio je da je Rapić ono zlo koje je Reljkovićev satir vidio u Slavoniji prikazao "u slici Slavonca poučena i obraćena, koji baš neima onoga svega što mu Relković prigovara" (Pavić, 1884: 115). Glede forme Rapićeva katekizma prema Paviću ona ako i jeste originalna "nije baš naravna, al je vjerojatno godila tadanjoj dobi" (Pavić, 1889: 115), što je donekle pojasnio u zaključku u kojem je kao obilježje vremena naveo to da je vodstvo Reda dopustilo tisak Rapićeva "vjeronauka u onom obliku" (Pavić, 1889: 115) uz napomenu da Rapić nije "pobio"

(Pavić, 1889: 115) Reljkovića ni poučio vjeri Slavonca (Pavić, 1889: 115). Više je podataka o Rapiću donio, već spomenuti, Drechsler (Vodnik) u svojoj knjizi o slavonskoj književnosti 18. stoljeća.¹³ Tu je Drechsler spomenuo dva izdanja (1765. i 1766.) i slijedom toga dva različita naslova Rapićeva "Satira" koje je odredio kao "oveću knjigu u prozi sa gdješto stihova" (Drechsler, 1907: 37). Osim tih podataka u poglavlju "Protivnici "Satira"" pisao je, poput Forka i Pavića, o Rapiću kao o Reljkovićevu protivniku, ali je donio više podataka: da Reljković i Rapić u svojim "Satirima" imaju istu namjeru kada žele poučiti i ukloniti mane svoga naroda, ali da pritom Reljković koristi socijalnu, a Rapić religioznu metodu. Naime, u Reljkovićevu djelu satir podučava Slavonca i zagovara "novo doba" (Drechsler, 1907: 37) jer želi narod u svemu prosvijetliti, dok u Rapićevu djelu franjevac podučava satira te zagovara tradicionalizam kad nudi samo vjersku poduku, pri čemu je svrha djela da slavonskoga seljaka pripremi za ispovijed. Također saznajemo da Rapićev "Satir" sadrži slike na kojima franjevac "obraća satira, što se propinje na životinjskim nogama, sa papcima i repom te rošćićima" (Drechsler, 1907: 38). Osim toga Drechsler smatra da se "jamačno isti Rapić" krije iza pseudonima "Tamburaš slavonski" koji je 1767. izdao "oštri pamflet" u kojem se Reljkoviću daju papci, kozji rep, napada kao slavonski zlotvor, koji ima "mrki mrak u mozgu, a misao u vreći" (Drechsler, 1907: 38), a spomenuo je i Reljkovićeve branitelje (V. Došen, A. B. Krčelić, A. T. Blagojević, J. Pavišević (Drechsler, 1907: 39, 76). Bogdanović smatra da je Rapić bio Reljkovićev ljuti protivnik, da je on duhovnik Momus, a iznio je i pretpostavku da se na Rapićevo djelo o satiru, koje je vrsno odredio kao katolički katekizam, odnosi "ono, što Reljković pripovijeda o Kontra-Satiru" (Bogdanović, 1909: 15) u "Fabuli od mlinara i njegovog sina", koja je objavljena na kraju Reljkovićeve "Nove slavonske i nimačke gramatike" (1767.). tj. Reljkovićevi stihovi: "Kontra-Satir na njegov vrlo tuži / I govori: sve što »Satir« piše, / Nij' istina, neg Slavonce ruži, / Dakle njega zato pokrstiše" (Bogdanović, 1909: 15). Dalje Bogdanović donosi da je u toj pjesmi "Kontra-Satiru" koji mu je, dakle, prigovarao da piše neistinu, ruži Slavonce, Reljković uputio: "Ne ruži on, nego prid oči stavlja / Kako jedno bistro ogledalo, / Da se prosto po njemu upravlja / I odbaci, što je nevaljalo

¹³ Iz osvrta koji je Prohaska napisao na tu Drechslerovu knjigu vidljivo je da je Prohaski poznat Rapić kao autor katekizma i knjige o nedjeljnim propovijedima (Prohaska, 1908: 300). Nadalje, u svojoj doktorskoj disertaciji Prohaska je spomenuo polemiku koja je nastala u vezi s Reljkovićem, Došena koji je "Jekom planine" pristao uz Reljkovića, dok je u vezi s Reljkovićevim protivnicima konstatirao kako se ne zna tko su oni bili. Međutim, Prohaska je dodao da mu se "čini" (Prohaska, 1909: 221) da je Rapićev "Satir u nauku kršćanskom Ubavistiit" "pisan s polemičnom namjerom, premda se to poriče" (Prohaska, 1909: 221), a kao dokaze za svoj stav naveo je polemičan naslov Rapićeva djela, Rapićeve upute dobrom kršćaninu o tome kako treba primati savjete samo od onih koji su za to od Boga određeni te, naposljetku, ilustracije, koje su donesene iza naslovne stranice Rapićeva djela o satiru na kojima je prikazan vojnik s časničkim odijelom, kakvo je bilo i kod Reljkovića, te satir koji krsti vojnika odnosno navodi ga pravoj vjeri (Prohaska, 1909: 221).

(Bogdanović, 1909: 15). Reljkovićev stav u spomenutoj pjesmi o tome da njegovo djelo ima mana kao i njegovo priznanje da čovjek sa sabljom i oružjem ne može tako dobro pisati kao onaj koji se dan i noć bavi knjigama i piše Bogdanović je također povezo s Rapićem, i to s njegovim homiletskim radom (Bogdanović, 1909: 15–16). Međutim, Bogdanović nije, barem ne izričito, spominjao Rapića kao “Tamburaša slavonskoga”, već je iznio da su Reljkovića od “Tamburaša” branili V. Došen, A. T. Blagojević, a da je A. B. Krčelić branio Reljkovića, i to od neutemeljenih Rapićevih napada. Bogdanović je donio ulomak iz predgovora Došenove “Jeke planine” koji pokazuje da je Reljkovićev “Satir” već pet godina hvaljen i čitan, ali da se 1767. javio “Tamburaš” kako bi pokudio, u blato oborio njegovo djelo, da je riječ o psovanju i prekoravanju u kojem se Reljković naziva utvarom, slavonskim zlotvorom, u kojem dobiva kozje papke i rep, naziva se divljim, vrtoglavim čovjekom koji ima mrkli mraz u mozgu, misao u vreći. Pored toga, da “Tamburaš” bezrazložno psuje i proklinje Reljkovića, njegovu djecu, da ga ruži jer uzima poštenje drugomu, pohađa noćna prela. Taj predgovor prema Bogdanoviću pokazuje da se “već onda znala polemika izroditi u oštre i što više lične napadaje” (Bogdanović, 1909: 16). Dok je Bogdanović u vezi s Blagojevićem donio da je on u obrani od “Tamburaša” Reljkovića nazivao dobrim slavonskim plemićem, slavio njegovu gramatiku te da je za nj rekao: “Blažena ga porodila majka, / Usred noći ne bilo mu mraka!” (Bogdanović, 1909: 17), A. B. Krčelića samo je spomenuo kao autora koji je branio Reljkovića, i to, kako je izneseno, od neutemeljenih Rapićevih napada (Bogdanović, 1909: 16–17). U kasnijem svom radu u kojem je ukratko predstavio Rapićev “Satir” Bogdanović je promijenio svoj stav kad je iznio da to djelo nije usmjereno protiv Reljkovića, ali da se dugo mislio da jest odnosno da se smatralo da je Rapićevo djelo “Kontra-Satir” na kojega se Reljković tužio u svojoj “Fabuli”. Na osnovi toga što je franjevac Josip Pavišević u svom “Kratkopisu” hvalio Reljkovićeve “Satira” Bogdanović je zaključio da se ne može govoriti o franjevcima kao o Reljkovićevim protivnicima. Međutim, Bogdanović također smatra da je Rapić sa svojim katekizmom u kojem je pokrstio satira, i to popratio slikama, “Relkovića malo »pecnuno«” kao što je i Reljković u prvom izdanju svoga “Satira” pecnuo slavonsko katoličko stanovništvo (Bogdanović, 1943: 178–179, 174, 181). Bösendorfer je u svojim “Crticama” donio da je bilo ljudi kojima Reljkovićev “Satir” “nije bio po volji” (Bösendorfer, 1910: 421), a da je Rapić jedan od njih, pri čemu nije naveo koji bi to bili drugi. O Rapiću je dalje, poput Pavića, govorio kao o štiocu vridnom, spomenuo je da je autor nedjeljnih propovijedi (1762.) i da ih je posvetio “budimskim građanima, braći Pavianović” (Bösendorfer, 1910: 421) te panegiričkih propovijedi (1764.) koje je posvetio senatorima

Subotice, što prema njemu pokazuje da u Ugarski Hrvati bili vezani uz svoje učitelje. Također je, opet kao i Pavić, rekao da propovijedi priprostim tonom podsjećaju na Abrahama Claru. U vezi s Rapićevim “Satirom” iz 1766. rekao je kako je njime Rapić branio “Slavonca pred Relkovićem” (Bösendorfer, 1910: 421). Matić je u svojoj knjizi o dopreporodnoj slavonskoj književnosti govoreći o tome kako su autori u kršćanskim naucima svoje poglede iznosili samo u vezi s načinom razlaganja vjerskih istina i primjenom tih istina na konkretne društvene prilike, osobitu ulogu dao Rapićevu “Satiru” (Matić, 1945: 46). Donio je ukratko sadržaj Rapićeva “Satira” iz 1766., koje je, slično Paviću, klasificirao kao “običan katekizam u obliku pitanja i odgovora” (Matić, 1945: 47) kojem je pisac dao “neobično ruho” (Matić, 1945: 47) dijalogom između satira i redovnika u kojem satir postavlja pitanja na koja redovnik odgovara. Autor je iznio i Reljkovićevo mišljenje kako ono svojim naslovom i uvodom aludira na njegova “Satira”, zbog čega ga je Reljković smatrao svojim protivnikom i kritizirao u “Fabuli od mlinara i njegovog sina”. Nadalje, da se Rapić u svom “Satiru” nigdje nije izravno dotakao Reljkovića, ali Matić smatra kako je moguće da je Rapić naslovom svoga djela htio privući čitatelje kao i to da je želio reći da je Reljkovićev “Satir” “zanemario vjersku pouku” (Matić, 1945: 74) zbog čega je Rapić dodao “u nauku krstjanskomu ubavistit, uputit, naučit i pokrstit” (Matić, 1945: 75) svom “Satiru” (Matić, 1945: 47, 74–75). Matić nije spominjao Rapića u vezi s “Tamburašom slavonskim”, ali je pišući o tome kako je Vid Došen u pjesmi “Jeka planine” branio Reljkovića od “Tamburaša slavonskoga” zaključio kako uvijene Došenove riječi pokazuju da je autor pamfleta neki franjevac te da potvrdu za to daju Blagojević, Krčelić i Reljković. Dok u vezi s Krčelićevim stavom nije donio ništa više od toga, za Blagojevića je rekao da je on u svom “Pjesniku putniku” dosta jače od Došena napadao slavonske franjevce te da na trenutke ima dojam da je Blagojević više truda uložio da bi franjevce izvrgao ruglu negoli obranio Reljkovića. U vezi s Reljkovićem Matić je naveo da je u predgovoru drugoga izdanja svoga “Satira” on kao svoje protivnike spomenuo duhovnika Momusa te Nesmira Kudilovića. Uvijene Došenove riječi Matić je povezao s tim predgovorom, činjenicom da se u predgovoru spominje duhovnik Momus te je zaključio da su “duhovnik Momus” i “Tamburaš slavonski” nesumnjivo jedna te ista osoba. U svakom slučaju Matić je polemiku koja se razvila oko Reljkovićeve “Satira” povezao s interesom koji su Reljkovićeви suvremenici pokazali za to njegovo djelo te je zaključio da je šteta što je polemika poznata samo iz onoga što su o Reljkovićevu “Satiru” rekle njegove pristalice, ali da polemika, iako sadrži osobne napade, nije proizišla samo iz “ličnih opreka”, već i iz “duševnoga stanja” (Matić, 1945: 76) Slavonije 18. stoljeća u kojoj se pojavom Reljkovića

javlja svjetovna prosvjetna književnost, u odnosu na dotadašnju vjersku književnost s piscima svećenicima tako da je uspjeh Reljkovićeve djela o satiru izazvao nezadovoljstvo konzervativnijega dijela “književne republike” (publike, op. A. M.) (Matić 1945: 76) zbog čega je satiru trebalo dati kršćansku poduku, zbog čega su pitali kako to da vojnik piše knjige iako taj vojnik nije u svom djelu pokazao ni najmanju zlovolju protiv crkve i svećenika. S druge strane Matić smatra da se iza Kudilovića krije graničarski časnik kojem je smetalo to što se Reljković pri poduci slavonskoga seljaka pozivao na Sveto pismo (Matić, 1945: 74–76, 80–81). Pišući o književnosti u Slavoniji u 18. stoljeću, Škavić je spomenuo kao Reljkovićeve branitelje osječkoga trgovca Kneževića, koji je pomagao Reljkoviću u tiskanju djela, A. B. Krčelića, J. Paviševića. Za razliku od Matića Škavić je naveo Rapića kao mogućega autora “Tamburaša slavonskoga”, kao i one koji su odgovorili tom pamfletu braneći Reljkovića (V. Došen, A. T. Blagojević) (Škavić, 1954: 252–253). U poglavlju “Slavonski pisci XVIII stoljeća u okviru hrvatske književnosti” Franičević je slično Matiću ocijenio Rapića jer kaže da je Rapić konzervativni fratar “koji je pokušao postaviti protutežu Reljkoviću isključujući svako drugo osim »kršćanskog« prosvjećivanja” (Franičević, 1974: 243, 244). Peić je pišući o Reljkovićevu “Satiru” također spomenuo da je Rapić redovnik Momus od kojega se Reljković morao braniti (Peić, 1984: 95).

Rapićeva djela spominju se i u radovima novijega vremena koji obrađuju hrvatsku književnost na slavonskom tlu. Z. Kravar iznosi da Reljkovićev (1762.) i Rapićev “Satir” (1765.), “Kućnik” Reljkovićeve sina Josipa, Došenova “Aždaja sedmoglava”, a donekle i “Pjesnik-putnik” A. T. Blagojevića dijele didaktičnu usmjerenost prema srednjim i nižim slojevima, slavonskim građanima i pismenim seljacima, ali da se djelomice razlikuju na tematskoj razini. Dok se Reljkovićev “Satir” i “Kućnik” bave svakodnevnim problemima i zadacima, Rapićev “Satir obraćen” i Došenova “Aždaja sedmoglava” zaokupljeni su religiozno-moralnim osvjetljenjem događaja iz svjetovne sfere. Nadalje, donosi da je Reljković mlađim autorima predao svoja poetička načela, da se djela iz te struje smatraju prosvjetiteljskim te da su ga njegovi nasljednici spominjali i zauzimali stav u odnosu na njega pa je Došenova “Jeka planine” “apologija *Satira*” (Kravar, 1993: 128), a Rapić je polemizirao s Reljkovićevim “tobože odveć svjetovnim moralnim kriterijima” (Kravar, 1993: 128). Kravar smatra da se može govoriti o odnosu prototekst i metatekst, tj. da “sve varijacije *Satira* preuzimlju od svoga prototeksta-genotipa” (Kravar, 1993: 128) jednostavan način izražavanja, pragmatičnost što za sobom povlači manjak literarnosti pa u tom smislu djela koja pripadaju Reljkovićevoj struji ne predstavljaju klasicističku umjetninu (Kravar, 1993: 128–129). M.

Tatarin spomenuo je Rapića među autorima (A. Ivanošić, J. Stojanović) koji su zagovarali protuprosvjetiteljske tendencije, a iz njegove knjige također saznajemo da je osamnaestoljetni slavonski pisac Antun Josip Turković u bilješkama svoga djela “Život svetoga Eustakije” preporučio svojim čitateljima Rapićeva “Satira”, zajedno s drugim autorima i njihovim nabožnim djelima (Tatarin, 1997: 254–255, 422–423). U dugoj svojoj knjizi Tatarin je iznio da su slavonski puk “privlačili »antivolterijanci« poput Ivanošića, Stojanovića i Rapića te praktični prosvjetitelji poput Relkovića i njegovih istomišljenika” (Tatarin, 1999: 10).

U drugim se radovima Rapićev “Satir” dovodi u vezu s onim Reljkovićevim. D. Fališevac poznat je Rapić u kontekstu polemike koju je izazvao Reljkovićev “Satir” te joj se čini da polemika nije nastala radi neslaganja s estetičkom naravi ili s unutartekstualnim pitanjima Reljkovićeve djela, već je iznijela mogućnost, slično Maticu, da je polemika bila potaknuta borbom svećenika (starih), koji su do Reljkovićeve “Satira” imali primat u pisanoj riječi, i svjetovnjaka (mladih). Dakle, Reljkovićevim je “Satirom” pokrenuta lavina u sekularizaciji književnosti i kulture, borba jer je on kao svjetovni pisac neizravno osporio dotadašnju kompetentnost redovnika u obrazovanju stanovnika. Napadač je u polemici dao skolastičku, dok je svjetovni pisac dao zdravorazumsku argumentaciju – čime, kako dalje donosi autorica, polemika podsjeća na one “kakve su se u onodobnim europskim kulturama vodile između ‘konzervativnih’ i ‘modernih’, između skolastičke filozofije i modernih filozofskih nazora (Fališevac, 2003: 131–132). U drugom radu posvećenom slavonskoj književnosti Rapićev “Satir” opet se dovodi u vezu s onim Reljkovićevim, zaključuje da je Rapić u povijest književnosti ušao svojom “katehitičnom knjigom” o satiru (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 107) u kojoj kritizira Reljkovićevu svjetovnost, nedovoljnu duhovnu izobrazbu, Reljkovićevu poziciju odnosno što se kao vojnik, koji nije imao institucijski dignitet, usudio pisati (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 72–73). Zbog toga se Rapiću pripisuje i knjiga u kojoj se izravno napada Reljković, te se opet ponavlja da toga nepoznatoga autora Reljković naziva Kontra-Satirom, a Vid Došen “Tamburašom slavonskim”. Pritom se donosi da je Rapićev vjerski angažman, podatak koji je on iznio u knjizi “Svakomu po malo” kako sve knjige nisu svete jer ima i mnogo taštih tako da mnoge knjige sadrže grešne stvari, najčvršći “postojeći smjerokaz” (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 109) za sumnju o njemu kao o Reljkovićevu protivniku, Kontra-Satiru, ali se dodaje da je taj smjerokaz indikativan, a ne i dostatan (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 108–109). Također se iznosi kako je moguće da prizori u Rapićevu djelu o satiru predstavljaju parodiju Reljkovićevih prizora te da je Reljković s obzirom na to da nije želio da se netko okiti uspjehom njegova “Satira”, zatražio potporu od

Vida Došena. Pretpostavlja se da je Reljković čitao Rapićeva “Satira” te da bi njegova uputa “akoli ne znaš za šalu, ti ne štij Satira” (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 109), s obzirom na poetiku 18. stoljeća u Slavoniji koja je vidljiva iz predgovora u kojima se izjednačavaju pisac i čitatelj, mogla značiti: ako ne znaš za šalu, ne piši Satira (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 109). Osim Došena spominje se da je Reljkovića branio J. Pavišević, zatim i Š. Štefanac, A. T. Blagojević pa se iznosi mišljenje, koje nalazimo i kod Matića, da je Blagojević u obrani Reljkovića više napadao rad duhovnika nego što se argumentirano bavio njegovim djelom o satiru (Sablić-Tomić – Rem, 2003: 73, 91).

Prije nego se osvrnemo na radove koje smo svrstali u treću cjelinu potrebno je spomenuti mali broj autora koji su istražili neke elemente Rapićevih djela. Tako se L. Plejić pišući o propovijedima knjižnice Franjevačkoga samostana u Cerniku osvrnula i na Rapićevu zbirku “Svakomu po malo”, na njezin predgovor, stil, teme, motive (Plejić, 1995: 145–152). U središtu interesa Z. Šundalić također su bili različiti segmenti Rapićeve zbirke “Svakomu po malo” – čime je ona dosad cjelovitije obradila Rapića. Ta je autorica najprije analizirala Rapićevu propovijed na sedamnaestu nedjelju poslije Duhova (23. svibnja), koju je promatrala u suodnosu s propovijedi na isti dan koje su u svojim knjigama donijeli Jerolim Lipovčić i Bernardin Leaković, potom je obradila motive raja i pakla u propovijedima iz iste Rapićeve zbirke, a naposljetku ju je zanimalo kako je Rapić u korizmenu propovijed, opet iz zbirke “Svakomu po malo”, uklopio legendu o Eustahiju (Šundalić, 2005: 74–77; Šundalić, 2006: 164–198; Šundalić, 2007: 95–125). Tom je prilikom autorica prezentirala cijelu korizmenu propovijed čime se pridružila J. Bratuliću koji je prvi počeo s predstavljanjem Rapićevih izvornih djela kada je u svojoj knjizi donio propovijed na Veliki petak također iz Rapićeve knjige “Svakomu po malo” (Bratulić, 1996: 100–103). Gore navedenoj pretpostavci da je Reljković čitao Rapićeva “Satira” treba dodati podatak koji je iznijela Z. Šundalić o tome kako je moguće da je Reljković poznao Rapićeve propovijedi. Naime, autorica je to zaključila na osnovi priče o đunderinu i crkvenom tornju koju je Rapić u kontekstu kritiziranja tuđega rada donio u knjizi “Svakomu po malo”, a koja se u istom kontekstu nalazi u predgovoru drugoga izdanja Reljkovićeve “Satira” (1779.) (Šundalić, 2006: 169). Za razliku od spomenutih autora N. Videk usredotočila se na drugu Rapićevu zbirku “Od svakoga po malo” pa je istražila propovijedi na dan svetoga Franje Asiškoga te na dan Porcijunkule odnosno tematsko-motivske elemente koji su povezani sa životom i djelom svetoga Franje Asiškoga (Videk, 2006: 133–139). O Rapićevu “Satiru” pisao je Franjo Emanuel Hoško koji je, kao i gore navedeni autori, također spomenuo dva Reljkovićeve kritičara (duhovnik

Momus, Nesmir Kudilović), zatim kako se Reljković u “Fabuli od mlinara i njegovog sina” tužio da je protiv njegova “Satira” usmjeren “Kontra-Satir”, a naveo je i autore koji su stali u Reljkovićevu obranu (A. B. Krčelić, V. Došen). Hoško je, za razliku od drugih autora, detaljnije donio sadržaj Rapićeva katekizma odnosno “Satira”, ostavio otvorenim pitanje je li Rapić Reljkovićev kritičar, a u vezi s potonjim naglasio je potrebu, važnost analize Rapićeva djela o satiru kako bi se vidjelo je li on napisao danas izgubljeni spis “Tamburaš slavonski” (Hoško, 1985: 102–105). U drugom svom ukoričenju Hoško je ukratko predstavio sadržaj Rapićeva “Satira”, a onda se usredotočio na njegove marijanske dijelove, koji pokazuju kako je Rapić štovao Blaženu Djevicu Mariju (Hoško, 1992: 79–82).

U vezi s trećom cjelinom spomenutom na početku ovoga dijela treba vidjeti što su povjesničari hrvatske književnosti rekli o Rapićevim djelima. Ljubić je u svojoj povijesti pišući o Reljkoviću naveo da su dva Slavonca od kojih je jedan bio svećenik, a drugi vojnik teško napala njegova “Satira”, dok je pišući o Rapićevu “Satiru” naveo da ga je napisao “Proti M. A. Relkoviću” (Ljubić, 1869: 483), a također se složio s Krčelićevom ocjenom da se Rapić time samo izložio kritikama (Ljubić, 1869: 483). U Vodnikovoj povijesti Rapić je našao mjesto među franjevcima koji su se istaknuli u religiozno-moralnoj slavonskoj književnosti nakon oslobođenja Slavonije od Turaka. U toj je povijesti Vodnik ponovio stav koji je iznio ranije u svojoj knjizi o slavonskoj književnosti 18. stoljeća: da se Rapić suprotstavio Reljkoviću svojim “Satirom” u kojem franjevac podučava vjerskim istinama satira odnosno grešnoga Slavonca, dok u Reljkovića satir podučava Slavonca, da Reljkovićev “Satir” zastupa novo doba kad želi narod svemu podučiti, dok drugi zagovara tradicionalizam jer smatra da seljak treba samo vjersku poduku te da je moguće da se Rapić krije iza “Tamburaša slavonskoga” (Vodnik, 1913: 342, 349–350). U Ježićevoj povijesti Rapić se dvaput spominje, najprije, kao i u Vodnika, kada se nabrajaju franjevački pisci koji su nastojali oko vjerskoga i moralnoga odgoja naroda nakon oslobođenja Slavonije od Turaka. Međutim, prema Ježiću je Rapić plagijator jer kaže da je uspjeh Reljkovićeva “Satira” bio poticajem Rapiću da “pod plagiranim naslovom” (Ježić, 1944: 178) objavi djelo o satiru u kojem poučava Slavonca vjeri (Ježić, 1944: 175, 178). U Jelčićevoj povijesti iznosi se da je Rapić autor djela o satiru koje se svojim naslovom protivi Reljkoviću, u kojem se Rapić kao pripadnik tradicionalne struje suprotstavio prosvjetiteljstvu, koje je Reljković zagovarao, smatrajući kako seljak ne treba dobivati druge pouke do onih koje se tiču crkve i vjere, a spominje se i kao mogući “Tamburaš slavonski”. Jelčić je naveo autore koji su stali u Reljkovićevu obranu (A. T. Blagojević, A. B. Krčelić, V. Došen), a smatra da je riječ o raspravi u kojoj su jedni

zagovarali prosvjetiteljske ideje, a drugi bili protiv njih, a u kojoj su također sudjelovali J. Pavišević, J. Krmpotić, J. Stojanović (Jelčić, 2004: 126). Zanimanje za Rapića pokazao je i Georgijević koji je spomenuo dvije Rapićeve crkveno-pobožne knjige (“Svakomu po malo”, “Od svakoga po malo”), iznio ukratko sadržaj Rapićeva “Satira”, razlike između njegova i Reljkovićeve “Satira”. Georgijević je ponovio već izneseno mišljenje da je Rapićev “Satir” katekizam, da Rapić nigdje nije spomenuo Reljkovićevo djelo o satiru, ali smatra da se Rapić svojim nastojanjima usmjerio protiv Reljkovićeve “Satira” zbog čega je Reljković polemizirao s “Kontra-satirom” u, kako je već navedeno, “Fabuli od mlinara i njegovog sina”, koja je objavljena na kraju Reljkovićeve “Nove slavonske i nimačke gramatike” (1767.). Georgijević se osvrnuo na Reljkovićeve kuditelje (duhovnik Momus, Nesmir Kudilović) iz predgovora drugoga izdanja Reljkovićeve “Satira”, na Reljkovićevu polemiku s njima, a također je upoznao s autorima (A. B. Krčelić, A. T. Blagojević, V. Došen) koji su stali u Reljkovićevu obranu odnosno s njihovim mišljenjima o tome tko je pisao protiv Reljkovića. Georgijević je donio da je Krčelić “izričito” (Georgijević, 1969: 243) spomenuo Rapića kao Reljkovićeve protivnika, da je Blagojević branio Reljkovića pri čemu se njegova kritika usmjerila na konzervativne franjevce. Došen je priznao da ne zna tko je slavonski tamburaš, ali da nije vojnik, već da se radi o šišanoj i goljoj glavi. Pišući o tome kako je Došen branio Reljkovića u “Jeki planine”, Georgijević je konstatirao da su “Tamburaš slavonski” i duhovnik Momus jedna osoba, da bi naposljetku zaključio da je Rapić duhovnik Momus te da Rapićeva knjiga o “Satiru”, iako opsežna, nije uspjela osvojiti čitatelje kojima se više sviđao Reljkovićev “Satir” (Georgijević, 1969: 242–243, 248–249, 253–254, 258–259). Ovdje ćemo spomenuti i podatak iz Kekezove knjige koju, doduše, ne bismo mogli smjestiti ni u jednu cjelinu koju smo naveli na početku ovoga dijela, ali ga ne možemo izostaviti jer Kekez pored toga što konstatira da je Rapić, kako se s dosta velikom sigurnošću pretpostavlja, “Tamburaš slavonski”, da je pisac “Kontra-Satira”, da je homiletičar, kao što je to i Reljković u svom “Satiru”, iznosi podatak koji drugdje nismo našli, tj. da je Rapićevo djelo “Od svakoga po malo” po naslovu i djelomice sadržaju srodno Reljkovićevu djelu “Nek je svašta” (Kekez, 1989: 10, 243).

Na osnovi iznesenoga možemo zaključiti da autori koji su djelovali stoljeće nakon Forka također nisu učinili veći pomak u istraživanju Rapićevih djela pa su im općenito pristupali pri čemu su se iz knjige u knjigu prenosile uglavnom iste crtice: da je Rapić nabožni pisac, ponajviše franjevac koji se svojim “Satirom” suprotstavio Reljkovićevu, s tim da ga je Ježić smatrao i plagijatorom, te da je Rapić “Tamburaš slavonski”. Osim u spomenutoj

Novakovoj Rapić nije dobio mjesto ni u književnopovijesnim sintezama Kombola (1945.), Bogišića (1974.), Frangeša (1987.), dok su ga druge, ovdje navedene, povijesti uglavnom promatrale u odnosu na Reljkovićevo djelo o satiru, pri čemu nije dana detaljna analiza Rapićeva "Satira". To što Rapić nije našao mjesto u nekim povijestima hrvatske književnosti ne predstavlja iznimku u odnosu na druge slavonske, kao i uopće, franjevačke pisce. Naime, kako je također već rečeno, u povijesnim pregledima hrvatske književnosti izostao je interes za autore nabožno-poučnih djela ili su oni tek spomenuti kako bi se upotpunio popis slavonskih pisaca.

Pomak u istraživanju Rapićevih djela učinjen je prije nekoliko godina detaljnom analizom njegovih, gore spomenutih, propovijedi pri čemu je također naglašena potreba njihova daljnje istraživanja. To je potaknulo i ove stranice na kojima književno-znanstveno pristupamo Rapiću. Toga se zadatka prihvaćamo bibliografskim predstavljanjem Rapićeva opusa, iznošenjem teorijskih postavki o književnim žanrovima u koje se svrstavaju njegova djela.

6. RAPIĆEV OPUS

6.1. Bibliografski opis i makrostruktura

6.1.1. “Svakomu po malo...”

Puni je naslov prve objavljene Rapićeve zbirke propovijedi “Svakomu po malo iliti predike nediljne zajedno s korizmenima svima duhovnim pastirom veoma koristne, a pravovirnim karstjanom osobito hasnovite koje stanje i svakoga čovika većanje u sebi uzdaržaju i temelj evanđeoskoga zakona svakomu i inesetnomu obilato navištaju”. Knjiga je tiskana u Pešti “kod gosp. Antuna Francesca Eitzenbergera Purgerskoga” 1762. (1762: 1. nepag.).¹⁴

Knjiga je velikoga formata V8⁰, velika oktava, a ima visinu 29 cm. Njezin je opseg: 9 nepaginiranih stranica + 474 paginirane + 3 nepaginirane stranice. Prvih 9 nepaginiranih stranica odnosi se: na naslovnu stranicu, stranicu s imenima osoba kojima je djelo posvećeno, stranicu s likovnim prilogom, tri stranice s posvetom i zahvalama mecenatima, stranicu s odobrenjima teologa, na imprimatur, predgovor. Na 474 paginirane stranice nalaze se propovijedi, dok se 3 zadnje nepaginirane stranice odnose na “Index” (2 stranice) i “Erratu” (1 stranica).

Stranice su nekad pogrešno paginirane, a osim arapskih brojki u označavanju stranica odnosno listova koriste se kustode, slova, kombinacija slova i brojki. U vezi s paginacijom spomenimo da je Kukuljevićev podatak, koji smo iznijeli pri upoznavanju s Rapićevim životom i opusom, o tome da ova knjiga ima 744 stranice pogrešan jer je zasigurno proizišao iz njegova uvida u zadnju, pogrešno paginiranu stranicu.

Likovni prilog odnosi se na slike mecena djela koje zauzimaju cijelu stranicu. Naime, slike imaju trake koje donose imena (Ivan, Matija) koja se, o čemu će biti govora, spominju kao pokrovitelji djela u predgovoru na latinskom, a izvan slika se također nalaze rečenice na latinskom. Na drugim se stranicama, na početku i na kraju pojedinih propovijedi, od likovne

¹⁴ Rapićeva djela “Svakomu po malo” i “Od svakoga po malo” dobili smo od prof. dr. sc. Zlate Šundalić, a vlasništvo su franjevačkoga samostana u osječkoj Tvrdi. Pri istraživanju Rapićeva “Satira” služili smo se primjercima koji se nalaze u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, tj. primjerkom pod signaturom R II E-80-188 te onim čija je signatura 149.470. Pri donošenju citata iz Rapićevih djela u zagradi smo bilježili godinu kada je knjiga tiskana i broj, točno paginirane, stranice s citatom. Kad smo citate preuzimali s nepaginiranih stranica, popratili smo ih podatkom o godini izlaska knjige, onim da je riječ o nepaginiranoj stranici (nepag.) pri čemu smo također donijeli o kojoj je nepaginiranoj stranici riječ. Citate, kako Rapićeve, tako i druge, u odnosu na izvornik nismo grafički isticali. Kako bi citati bili pristupačniji čitatelju, transkribirali smo ih uglavnom u skladu s današnjim pravopisnim pravilima pri čemu smo ispravljali tiskarske pogreške koje smo uočili.

opreme nalaze ukrasi, npr. biljni, sa životinjama, Isusom na križu, pri vrhu svake obročane stranice nalaze se vinjete, a nekad je ukrašeno i prvo slovo riječi cjeline.

Iza naslovne stranice ove Rapićeve knjige nalazi se ona, kako je izneseno, s imenima osoba kojima je djelo posvetio, a riječ je o Ivanu i Matiji Pavijanoviću.¹⁵ Nakon toga se nalazi gore spomenuti likovni prilog s dvjema slikama preko cijele stranice, a retci na latinskom ispod nje pokazuju da je riječ o primjerku djela koji je 1769. dan fratru Boni Mihaljeviću za samostan svetih apostola Petra i Pavla u Šarengradu. Svojim se dobročiniteljima, koji su financirali izlazak knjige Rapić obratio na sljedećoj stranici. Na početku toga dijela Rapić je obavijestio da se na slici nalaze braća Pavijanović i da mu je samom palo na pamet da početak svoga djela ukrasi njihovim slikama, dok je u nastavku hvalio ugled njihove obitelji, junačka djela, znanje, vjeru, pravednost, sposobnost u upravljanju gradom Budimom, okretnost u ekonomskim poslovima.

Slijede odobrenja cenzorâ, a nakon toga imprimatur odnosno dozvola za tisak. Cenzori knjige bili su franjevci Hijacint Campion (*fr. Hyacinthus Campion*) i Emerik iz Bude (*fr. Emericus a Buda*). Ispod Campionova imena stoji da je on generalni lektor presvete teologije.¹⁶ Drugi je cenzor bio Emerik iz Budima, a ispod njegova imena stoji da je jubilarni lektor i definator Provincije.¹⁷ Radi se o Emeriku Paviću koji je pripadao krugu hrvatskih franjevaca u Budimu 18. stoljeća gdje je, između ostaloga, obavljao dužnost definitora, i to u dva navrata: od 1748. od 1751. te od 1760. do 1764., dok ga je 10. veljače 1761. provincijal Maksimilijan Leisner proglasio jubilarnim lektorom (Hoško, 2002: 165). Oba su odobrenja dana u Budimu 22. listopada 1761.

Netom spomenuti Maksimilijan Leisner (*fr. Maximilianus Leisner*), provincijal Provincije sv. Ivana Kapistrana, u svom je odobrenju 1. prosinca 1761. spomenuo da su Rapićevo djelo prethodno pregledala dva teologa te je dao odobrenje da se ono tiska. Naposljetku je 21. prosinca 1761. to učinio i Clemens de Panormo (*fr. Clemens de Panormo*) kao general Reda u Rimu. Ispod njegova se imena navodi ime generalnoga tajnika Reda

¹⁵ Izvorni tekst glasi: "Sub faventissimis auspiciis perillustrum, nobilium, ac generosorum dominorum Joannis Pavianović procuratoris publici, ac pupillorum patris zelantissimi item Mathiae Pavianović vice-syndici conventus Budensis solertissimi liberae, regiae, ac metropolitanae civitatis Budensis civium ac germanorum fratrum patronorum seraphico ordini singulariter addictorum. Dominorum ac moecenatum gratiosissimorum." (1762: 2. nepag.)

¹⁶ Ta se titula dobivala nakon položenoga ispita za profesora teologije (Hoško, 2002: 165).

¹⁷ Prosvjetni naslov jubilarnoga lektora, kao najviši u franjevačkom redu, mogao se steći nakon deset godina profesorskoga rada. Nositelj ovoga naslova bio je jednak doktoru filozofije i magistru teologije, a u provinciji je imao povlastice koje su imali bivši provincijali (Barbarić, 2002: 560). Definitor je bio provincijalov savjetnik te ga je provincijal trebao konzultirati prije donošenja važnih odluka (Barbarić, 2002: 557).

Vincentiusa Scutarija (*fr. Vincentius Scutari*) te cenzora C. Rotha (*C. Roth*) koji je, naposljetku, dao imprimatur.

Sljedeći je dio knjige predgovor naslova "Ponukovanje štioća". Tu je Rapić komunicirao s adresatom, obraćao mu se u 2. licu jednine ("poljubljeni štioče", "devoti štioče", "dobrostivi štioče", "dragi štioče", "štioče dragi", 1762: 9. nepag.), dao podatke o poticajima za pisanje knjige (korist za njega kao autora i za recipijenta), iznio svoj stav o načinu izražavanja odnosno o stilskim, jezičnim postupcima, o svrsi koju je djelu namijenio.

Rapić je predgovor počeo konstatacijom da je tisak svake knjige popraćen kritikama drugih ljudi koji "znadu protresti, prorešetati dilo" (1762: 9. nepag.), a onda je iznio razloge koji su ga potakli da piše propovijedi. Naime, to što je izdavanje svih knjiga popraćeno kritikama nije ga preplašilo jer je on pažljivo pisao "priprostito dilo" (1762: 9. nepag.), tj. propovijedi, i to ne toliko da uči, koliko da se nauči. Nadalje, Rapić je rekao kako na svijetu ima mnogo knjiga, ali da sve nisu svete, duhovne jer mnoge sadrže i grešne stvari te da određena knjiga nije za svakoga pisana. Tomu je dodao citat rimskoga filozofa Seneke "Lectio varia delectat" za koji je donio i prijevod: "Različito, i večestruko štijenje naslađuje" (1762: 9. nepag.), dok se u nastavku opet nadovezao na kritike koje prate knjige konstatacijom da čovjek ne može djelo, premda je ono "u sebi izvrsno" (1762: 9. nepag.) dovršiti tako da bi ga svi hvalili odnosno da se ne bi našao netko tko ga ne bi pokudio.

U vezi sa stilom propovijedi Rapić je objasnio da se pri pisanju vodio onim što je rekao Mudri Celada "Stylus etsi non crispandus, negligendus tamen non est" odnosno da riječi ne trebaju biti "gizdave i ferčakli", ali da također ne trebaju biti "priprostitute i zapustite" (1762: 9. nepag.). Dakle, time je pokazao da mu je važan stil izražavanja te da ne treba pretjerivati kao ni pojednostavljivati izraz. Tomu je Rapić dodao i Senekinu izreku "Non delectent verba mea, sed prosint" koju nije preveo, a koja kazuje da riječi u njegovu djelu ne trebaju zabavljati (naslađivati), već koristiti, što upućuje na autorovo shvaćanje o zadaći njegova djela, tj. govori o primarnoj prosvjetiteljskoj, didaktičnoj tendenciji. Dakle, izneseno pokazuje da je propovjednik koristio citate kako bi objasnio zadatak, sadržaj i izraz svoje knjige. Vezano uz citate također treba reći da su kurzivirani i popraćeni bilješkama; Senekina je izreka popraćena zagradom s malim slovom a, a uz Celadinu se izreku u zagradi nalazi malo slovo b, dok su na kraju stranice uz ta dva slova navedena djela iz kojih je propovjednik uzimao citate. Senekine je citate uzimao iz pisama o moralu (Capps, E. i dr., 1925: 290; Page, T. E. i dr., 1962: 138) koje je on uputio Rimljaninu Luciliusu, a misao Didakusa de Celade uzeo je iz njegova djela "In Susannam Danielicam" (Didacus de Celada, 1656: 4).

Sljedeći dio predgovora odnosi se na slovopisna rješenja. Riječ je o tome da Rapić koristi geminirana slova što je, kako sam kaže, vidio čitajući knjige na njemačkom i talijanskom jeziku. Iako nije izričito rekao ništa o funkciji geminata, njima jasno pokazuje da je riječ o oznaci duljine, tj. hoće li se riječ izgovarati dulje ili kraće. Tako Rapić primjerima ilustrira: “nije li drugo reći *obradi*, a drugo *obbradi*? Ne zlamenuje li drugo *budi*, a drugo *buddi*? Nije li drugo *voda*, a drugo *vodda*, nije li jedno *more*, a drugo *morre*? Nije li drugo *žena*, a drugo *ženna*? Drugo *vidim*, a drugo *viddim*?” (1762: 9. nepag.). Pritom je pozvao čitatelja, kojemu može biti čudno što on koristi geminate, da sam pažljivo izgovori te riječi te da onda donese sud o njegovu postupku. Od ostalih je slovopisnih rješenja Rapić objasnio da je iza slova g stavljao slovo h, primjerice da piše “ghlava” kako ne bi bila “glava, illiti ljava” te da je pisao dva “i”, kako bi se razlikovalo “Scriptura piismo” od “Bibebamus Vinum, pismo vino” (1762: 9. nepag.). Na kraju je i za to dodao da nije riječ ni o kakvom pravilu, već da ta rješenja čitatelj može slijediti ako to želi.

Nastavak predgovora sadrži eksplicitan poetički iskaz. Naime, Rapić je priznao da nije originalan, zamolio je čitatelja da se ne naljuti zbog toga što njegova knjiga nije toliko pisana, koliko je iz drugih prepisana, s time da nije konkretizirao izvore kojima se služio pri pisanju. U nastavku je proširio gore spomenutu misao s početka predgovora, tj. o tome kako on ne piše toliko da uči, koliko da se on nauči, kad iznosi da je on uzimao od drugih da bi recipijent opet mogao “ljubav učiniti drugome uzajmivši budući da ljubav mložinu grihah pokriva” (1762: 9. nepag.). Na posljednje se zatim nadovezao ograđujući se od mogućih primjedbi na svoje djelo: “Ako li ti ovo moje dilo ne bi bilo povoljno, barem pomlja moja neka ti u srcu obstane. Što je pak u meni pomankalo, ti od tvoga nadoknadi. Svako bo tuđe dilo jest zaludu ako tvojim trudom i pomljom ne učiniš da bude tvoje” (1762: 9. nepag.). Dakle, završetak predgovora pokazuje da su primarna, ciljna skupina Rapićeve knjige redovnici kojima ona treba pomoći pri sastavljanju propovijedi. A osim toga govori o Rapićevu shvaćanju autorstva: iako je posuđivao od drugih, on djelo smatra svojim. Riječ je o uobičajenom postupku pri sastavljanju knjiga propovijedi pa o originalnosti nekoga autora ne govori tematika djela, već, pored ostaloga, njegova vještina uzimanja iz homiletičke i druge literature (Mihanović-Salopek, 2006: 88).

Nakon predgovora slijedi glavni dio knjige s propovijedima. Prije nego se usredotočimo na taj dio treba reći da se na kraju knjige nalazi kraći tekst. Naime, na stranici na kojoj se donosi popis tiskarskih grešaka nalazi se i tekst u kojem se Rapić ponovo obratio recipijentu te mu je sugerirao da druge greške, dakle pored onih koje je donio, ne pripisuje njegovoj

“nepomlji, koliko većestrukom trudu” (1762: 477. nepag.), čime se ogradio od mogućih prigovora. Međutim, Rapić je također zamolio dragoga čitatelja da mu da do znanja ako mu se sviđa njegova knjiga te da će mu on onda nastojati iste godine ugoditi “sa svečanima predikama” (1762: 477. nepag.)

U središnjem dijelu knjige svaka je propovijed podijeljena na odlomke, a svaki je paragraf na marginama numeriran rimskom brojkom tako da se na numeraciju zadnjega odjeljka prethodne propovijedi nadovezuje prvi paragraf sljedeće propovijedi. Prvo slovo prve riječi novoga paragrafa posebno je istaknuto, što pomaže pri odjeljivanju i numeraciji paragrafa. Zadnjem paragrafu knjige pridružen je broj 805. No, s obzirom na to da u knjizi postoje veća odstupanja uslijed kojih su paragrafima pridruženi kronološki pogrešni brojevi, Rapićeva knjige ne sadrži 805, već 721 paragraf.

Glavni dio knjige ima 75 propovijedi koje uvelike prate liturgijski kalendar. Pritom je Rapić za neke nedjelje pisao i dvije verzije propovijedi vjerojatno zato da se svake godine ne bi ponavljala jedna te ista propovijed. Ovaj glavni dio knjige otvara se propovijedima koje su se trebale govoriti na četiri nedjelje Došašća, pri čemu svaka od njih ima i svoju alternativnu inačicu, tj. ukupno je osam propovijedi namijenjenih za četiri nedjelje Došašća. Sljedeća propovijed, ona deveta, trebala se govoriti u nedjelju nakon Božića (“Nedilja među osminom Božića”), a za nju Rapić nije predvidio alternativu u vidu druge propovijedi za taj dan. Nakon te slijedi sedamnaest propovijedi koje su bile predviđene za nedjelje prije Čiste srijede, tj. početka korizme, a prva od tih sedamnaest trebala se govoriti u prvu nedjelju nakon blagdana Sveta Tri Kralja. Tih sedamnaest propovijedi bilo je predviđeno za devet nedjelja, što znači da svaka od tih propovijedi, izuzev 26. koja se trebala čitati na posljednju nedjelju prije Čiste srijede (“Dominica quinquagesimae”), ima svoju drugu inačicu. Budući da se Uskrs svake godine mogao slaviti na drugi dan, ovisno o računanju datuma Uskrsa, Rapić je na ovaj način predvidio nedjeljne propovijedi do početka korizme za slučaj da se Uskrs određene godine trebao slaviti najkasnijega mogućega datuma (25. travnja). Propovijedi za tri nedjelje prije Čiste srijede označava redom “septuagesima, sexagesima i quinquagesima”. Ukupno se, dakle, prvih 26 propovijedi odnosi na mogućih 14 nedjelja u rasponu od prve nedjelje Došašća pa sve do posljednje nedjelje prije Čiste srijede odnosno početka korizme.

Upravo sljedećih 17 propovijedi, tj. one od 27. do zaključno 43. propovijedi, pripremljene su za razdoblje korizme, bez obzira na to odnose li se ili ne odnose na nedjelje kroz korizmu. Redoslijed propovijedi u ovom dijelu nije napravljen kronološki, kao što je to slučaj s prvih 26 propovijedi. Rapić je propovijedi koje su se govorile za vrijeme korizme

grupirao tako da je na početak stavio korizmene propovijedi, a nakon toga one propovijedi koje su se govorile u nedjelje kroz korizmu. Tako se ovaj dio otvara propovijedi koja je naslovljena kao “Concio quadragesimalis”, a slijedi ju još pet korizmenih propovijedi (četiri naslovljene jednostavno kao “Korizmena” i peta naslovljena “Quadragesimalis”), što čini ukupno šest korizmenih propovijedi za šest korizmenih tjedana prije Velikoga tjedna. Ovih šest propovijedi, sa sljedećom koja je bila predviđena za Veliki petak, ne odnosi se na nedjeljne propovijedi pa tako upravo one odgovaraju drugom dijelu naslova Rapićeva djela prema kojem knjiga sadrži predike nediljne “zajedno s korizmenima”. Nakon ovih slijedi niz od deset propovijedi namijenjenih za pet nedjelja kroz korizmu pa je Rapić za svaku od tih nedjelja napisao dvije propovijedi. Korizmeni i uskrsni dio Rapić je zaključio dvjema propovijedima za Uskrs (44. i 45. propovijed).

Narednih sedam propovijedi (46.–52.) Rapić je po liturgijskoj godini namijenio nedjeljama nakon Uskrsa pri čemu se ona sedma trebala govoriti na sam blagdan Duhova. Pedeset treća propovijed slijedila je u nedjelju nakon Duhova, tj. na blagdan Presvetoga Trojstva. Počevši od pedeset četvrte propovijedi, Rapić je sve sljedeće propovijedi u djelu do posljednje, sedamdeset pete propovijedi, označavao kao nedjelje po Duhovima. U skladu s tim 54. propovijed mu je “Treća po Duhovi nedilja”, a 75. propovijed “Dvadeset i četvrta nedilja po Duhovih”. To znači da je Rapić propovijedi pisao koristeći shemu po kojoj je Uskrs padao na najkasniji mogući datum (25. travnja) jer je po toj shemi predvidio propovijedi za sve preostale nedjelje u liturgijskoj godini. Drugim riječima, propovijed koju je napisao za dvadeset četvrtu nedjelju poslije Duhova (tj. posljednja propovijed u knjizi) predstavlja posljednju nedjelju u istoj liturgijskoj godini, a prva sljedeća nedjelja već je prva nedjelja Došašća koja označava i početak nove liturgijske godine.

6.1.2. “Od svakoga po malo...”

Gore spomenuta Rapićeva namjera da još iste, 1762. godine objavi svečane propovijedi, ako je suditi po literaturi i onome čime danas raspolažemo, nije se ostvarila. Naime, druga Rapićeva knjiga propovijedi, za koju znamo, tiskana je nakon dvije godine, tj. 1764. pod naslovom “Od svakoga po malo iliti kratko ispisanje života, mučeništva i slave pravih i svetih prijateljah Božji na korist i vičnje spasenje ne samo sviju pravovirni nego i bludećih dušah s mogućom pomljom sabrano i s osobitim trudom skupito i u ilirički jezik na svitlost dato”. Knjiga je “s dopuštenjem starijih” tiskana u Pešti, spomenute, 1764. godine, “kod Franceska Antuna Eitzenbergera” (1764: 1. nepag.).

Knjiga je formata 16⁰, visine 17 cm. Opseg je knjige: 8 nepaginiranih + 636 paginiranih + 10 nepaginiranih stranica. Prvih 8 nepaginiranih stranica odnosi se na: naslovnicu, stranicu s imenima osoba kojima je djelo posvećeno, četiri stranice s posvetom, stranicu s odobrenjima teologâ, onu s dozvolom za tisak i s predgovorom, na 636 paginirane stranice nalaze se propovijedi, dok se zadnje nepaginirane stranice knjige odnose na "Index" (7 stranica) i na "Erratu" (3 stranice). Stranice su, nekada i pogrešno, označene arapskim brojkama, kustodama, slovima, kombinacijom slova odnosno brojki. Dvadeset tri ukrasa označuju početak odnosno kraj cjelina, a nekad je ukrašeno i prvo slovo prve riječi cjeline.

Iza naslovnice u toj se knjizi nalazi stranica s imenima osoba koje su financirale, omogućile tisak knjige. Riječ je o senatorima Subotice, koja se tada nazivala, kako i Rapić piše Szent-Maria, odnosno o: Luki Vojniću, koji je bio i sudac, zatim Ivanu Vojniću, Petru Mukiću, Josipu Kopunoviću, Grguru Križanoviću, Ivanu Mačkoviću, Marku Skenderoviću, Tomi Rudiću, Jeronimu Vukoviću, notaru Petru Joziću, Josipu Vizu (Joseph Vizi), Nikoli Sakmaisteru te Iliji Kovačeviću.¹⁸ U posveti na latinskom koja slijedi nakon toga Rapić je isticao njihove vrline i zasluge.

Subotica se, naime, u tom periodu već više od pola stoljeća nalazila u okviru granica Habsburške Monarhije. Nakon uspješne obrane Beča od osmanske opsade 1683. carska je vojska na krilima pobjede u nekoliko idućih godina uspjela ponovno osvojiti i Budim (1686.). Isto je tako pobjeda carske vojske u drugoj Mohačkoj bitki 1687. omogućila Austriji daljnji prodor preko Dunava. U tom velikom i pomno isplaniranom protuturskom ratu carska je vojska uspjela nakratko osvojiti i Beograd 1688., ali je on već nakon dvije godine izgubljen. Ipak Osmanlije više nisu mogle ostvariti taktičku nadmoć nad austrijskom vojskom pa su ponovno poražene, kako je rečeno, kod Slankamena 1691. Do velike, i kako će povijest pokazati, odlučujuće bitke došlo je najzad, što je već spomenuto, 1697. kod Sente na rijeci Tisi u kojoj je carska vojska pod vrhovnim zapovjedništvom Eugena Savojskoga uspjela u potpunosti uništiti Osmanlije, što ih je u konačnici natjeralo na potpisivanje mira u Srijemskim Karlovcima 1699. koji je za njih bio izrazito nepovoljan. Time ne samo da su izgubile čitavu južnu Ugarsku osim Banata, Slavoniju bez jednoga dijela Srijema, velike dijelove Hrvatske te neke dalmatinske gradove koji su tada došli pod vrhovništvo Venecije

¹⁸ Izvorni tekst glasi: "Sub felicissimis auspiciis perillustrum, generosorum, ac nobilium dominorum, dominorum Lucae Voinič judicis dignissimi ac Joannis Voinič, Petri Mukič, Josephi Kopunovič, Gregorii Krixanovič, Joannis Mačkovič, Marci Skenderovič, Thomae Rudič, Hieronymi Viukovič, Petri Josič notarij, Josephi Vizi, Nicolai Sakmaister, Eliae Kovačevich, regiae privilegiatae civitatis Szent-Mariae senatorum, ac patronorum munificentissimorum." (1764: 2. nepag.).

već se njihova snaga nakon toga više nikad nije obnovila do onoga sjaja koji je imala tijekom 16. i većine 17. stoljeća (Zöllner – Schüssel, 1997: 172–174).

U kontekstu Rapićeve posvete značajno je to što je nakon odlučujuće pobjede kod Sente 1697. u sastav Habsburške Monarhije ušla i Subotica koja je pritom bila uklopljena u postojeći sustav Vojne krajine. Stanovništvo Subotice očigledno je jedva dočekalo promjenu vrhovne vlasti jer iz daljnjega teksta Rapićeve posvete iščitavamo nedvojbenu privrženost građana Subotice novom vladaru koja se očituje i u njihovu sudjelovanju u ratovima cara Karla VI. (1711.–1740.) u Italiji. Tu se nedvojbeno radi o ratu između Karla VI. i Francuske u vezi s pitanjem nasljedstva poljskoga prijestolja nakon smrti kralja Augusta od Poljske 1733. Pritom su obje strane imale svoga pretendenta za poljskoga kralja, ali je cijeli taj sukob u osnovi bio samo povod za novi ratni sukob s ciljem uspostavljanja ravnoteže u odnosima moći između tih dviju europskih velesila. Ratni su se sukobi odvijali na čitavom Apeninskom poluotoku, a rat je završen tek 1738., i to nakon dugotrajnih pregovora i potpisivanja Bečkoga mira (Zöllner – Schüssel, 1997: 182–183).

Rapić također Subotičanima zahvaljuje na njihovoj pomoći u podupiranju carice i kraljice Marije Terezije u borbama za pokrajinu Šlesku. Kako Rapić ističe da je rezultat svih izraza vjernosti građana Subotice kruni bio taj što im je kraljica Marija Terezija 1743. podijelila privilegij kojim se Subotica od pograničnoga grada uzdignula na rang kraljevskoga trgovišta, sukob koji Rapić spominje bez sumnje je Prvi šleski rat koji je počeo 1740. napadom pruskoga kralja Fridriha II. na Šlesku, a okončan 1742. (Zöllner – Schüssel, 1997: 200).

Posljednji razlog posvete subotičkim gradskim vlastima koji Rapić navodi odnosi se na njihovu izrazitu pobožnost i vjeru u Boga koja je u konačnici rezultirala i prikupljanjem znatnih novčanih sredstava dostatnih za podizanje temelja crkve sv. Mihovila pri tamošnjem franjevačkom samostanu. Čitava posveta također otkriva da je Rapić bio iznimno dirnut pobožnošću i odnosom građana Subotice prema vjeri i kruni.

Nakon toga se na latinskom jeziku donose odobrenja teologâ. Za ovu su knjigu, kao i za prethodnu, odobrenja dali franjevac Hijacint Campion (*fr. Hyacinthus Campion*), generalni lektor presvete teologije, te franjevac Emerik iz Bude (*fr. Emericus a Buda*), jubilarni lektor i definator. Oba su odobrenja od 24. prosinca 1763. godine.

Kao i u prethodnoj knjizi, slijedi odobrenje Maksimilijana Leisnera (*fr. Maximilianus Leisner*), provincijala provincije sv. Ivana Kapistrana koji je svoje odobrenje od 30. prosinca 1763. temeljio na prethodnim odobrenjima Hijacinta i Emerika. Na kraju je sva ta odobrenja

prihvatio i franjevac Paskal iz Varese (fr. *Paschalis a Varisio*), kao general reda u Rimu. Ispod njegova imena spominje se još generalni tajnik fra Jakov Antun Tusculani (fr. *Jacobus Antonius Tusculanus*) te, već spomenuti, C. Roth (*C. Roth*), koji je na kraju dao imprimatur odnosno dozvolu za tisak.

Paskalovo odobrenje datirano je 23. ožujka 1763. što se kronološki ne podudara s prethodnim odobrenjima jer i sam navodi kako je svoje odobrenje dao nakon što su djelo ispitala dva teologa (24. 12. 1763.) i provincijal (30. 12. 1763.). Moglo bi se pretpostaviti da se Paskal pri dataciji poslužio stilom inkarnacije prema kojem godina počinje 25. ožujka pa je prema tome njemu tada još uvijek bila 1763. godina, iako se zapravo radi o 1764. godini ako se računa po stilu koji je danas u uporabi, a prema kojem godina počinje 1. siječnja. Međutim, na prvoj stranici prije punoga naslova djela nalazi se rukom pisana zabilješka na latinskom jeziku iz koje se vidi da je primjerak Rapićeve knjige za 2 i pol florena kupljen za samostan apostola sv. Petra i Pavla te da je pohranjen u šarengradskoj knjižnici 25. travnja 1764. kada je gvardijan samostana bio Juraj Mirković.¹⁹ Prihvati li se pretpostavka da je Paskal svoje odobrenje datirao stilom inkarnacije, onda proizlazi da je od toga njegova odobrenja do tiska knjige i njezina dolaska iz Budimpešte u šarengradski samostan prošlo oko mjesec dana što je u osnovi teško moguće. Zbog toga se radi samo o pretpostavci kojom bi se mogla objasniti diskrepancija u datiranju odobrenja, s time da postoje još dvije pretpostavke. Prvo; moguće je da je pri datiranju svih odobrenja korišten bizantski stil prema kojem godina počinje 1. rujna i traje do 31. kolovoza. Prema tomu bi njihov prosinac, u kojem su nastala odobrenja, već bio u 1763. iako se radi o našoj 1762. godini. Stoga bi Paskalovo odobrenje uslijedilo 23. ožujka 1763., kako je i upisano, a ne 1764. godine pa je tako lakše zamisliti da je od odobrenja za tisak do dolaska knjige u samostan prošlo nešto malo više od godine dana. Problem je pak što je bizantski stil bio rijedak ili uopće nije bio u uporabi u ovo vrijeme pa J. Stipišić navodi da se zadržao u južnoj Italiji, i to samo do 16. stoljeća (Stipišić, 1991: 194). Druga mogućnost je da se radi o nekoj tiskarskoj pogrešci. Bilo kako bilo knjiga je tiskana u prvoj polovici 1764.

Sljedeći je dio “Pridgovor k štioću” u kojem se Rapić, kako i u ranijoj knjizi, obraća čitatelju u 2. licu jednine, prisno ga apostrofirajući kao dragoga prijatelja te mu govori da “opet” pred njegove oči izmiče “kratko ispisanje života, mučeništva i slave pravi slugah i prijateljeh Božji, jednom ričju: od svakoga po malo” (1764: 8. nepag.). Rečeno je da je na kraju knjige tiskane 1762. Rapić uputio čitatelju kako će mu iste godine nastojati ugoditi svečanim propovijedima, a vidimo da u ovom predgovoru knjige iz 1764. on govori kako

¹⁹ Juraj Mirković bio je vikar šarengradskoga samostana, godišnji propovjednik te šarengradski gvardijan (Barbarić, 2002: 29, 31, 51).

čitatelju opet iznosi djelo “Od svakoga po malo”. To bi onda moglo značiti da je djelo izdano prije 1764., o čemu u literaturi nema podataka.

U nastavku je Rapić iznio motive koji su ga vodili u pisanju kao i o stilu kojim je knjiga pisana. Naime, pisao je kako bi potakao ljude da nasljeđuju svece, a u vezi sa stilom propovjednik je otkrio da je uvidio “da visoko humno govorenje veoma malecak plod prinosi” (1764: 8. nepag.) te da je sastavljao djelo s namjerom da bude podjednako spasonosno učenim i neučenim recipijentima. U vezi s potonjim Rapić je donio u kurzivu citat njemačkoga benediktinca Johannes Trithemiusa te ga je popratio prijevodom s latinskoga, tj. “Svaki pripovidalac imade jezik, i jezik: jedan za priprostite parasnike, a drugi za naučne” (1764: 8. nepag.). Dakle, Rapić razlikuje dvije poetike na razini stila, dva različita načina izražavanja: jedan je estetiziran, a drugi jednostavan, prirodan čime uzima u obzir recipijente različitih recepcijskih sposobnosti. Osim toga pokazuje da se propovijed odnosi na obrazovane i neobrazovane vjernike te da ona mora biti prilagođena onima za koje nastaje odnosno da mora biti razumljiva priprostom, neobrazovanom recipijentu, kao i učenima. Nastavak predgovora sadrži topos skromnosti; naime, ako se čitatelj počne “grstiti” odnosno gaditi nad njegovim djelom, Rapiću neće biti žao jer je on svjestan da se izraelski puk grozio nad manom, a kamoli da se ne bi našao netko tko će se zgroziti nad njegovim slabim djelom. No, tomu je dodao da je djelo završio na slavu Božju te da ga je pisao s dobrom namjerom. Nakon što je donio u kurzivu citat na latinskom “Majora tentent invidi”, bez prijevoda koji bi bio “Zavidnici neka pokušaju bolje”, predgovor je zaključio pozdravom čitatelju “a ti s Bogom ostaj” (1764: 8. nepag.).

Nakon predgovora slijedi središnji dio knjige koji sadrži 65 propovijedi koje se uglavnom odnose na svetačke blagdane, druge blagdane, zatim crkvene i druge prigode. Svaka je propovijed podijeljena na zasebne paragrafe koji su na unutrašnjim odnosno vanjskim marginama numerirani arapskim brojkama. U odvajanju paragrafa pomaže i to što je posebno istaknuto prvo slovo prve njegove riječi.

Središnji dio knjige počinje propovijedi koja se odnosi na početak nove godine te onom na Presveto ime Isusovo, a nakon toga slijede propovijedi, koje su uglavnom u skladu s redosljedom katoličkoga kalendara, a odnose se na: Obraćenje svetoga Pavla, Tri kralja, Svetoga Sebastijana, Svijećnicu, Svetoga Matiju apostola, Svetoga Josipa, Navještenje, Veliki petak, Drugi dan Uskrsa, Treći dan Uskrsa, Svetoga Jurja, Svetoga Marka evanđelista, Svete apostole Filipa i Jakova, Našašće svetoga Križa, Tijelovo, Svetoga Antuna Padovanskoga, Svetoga Ivana Krstitelja, Spasovo, Svetoga Petra apostola, Pohodjenje Blažene Djevice

Marije, Svetu Mariju Magdalenu, Svetoga Jakova Starijega, Svetu Anu, Svetoga Ignacija Lojolskoga, Porcijunkulu, Svetoga Lovru, Veliku Gospu, Svetoga Bartolomeja apostola, Rođenje Blažene Djevice Marije, Uzvišenje svetoga Križa, Svetoga Mateja apostola i evanđelista, Svetoga Mihovila Arkandela, Svetoga Franju Asiškoga, Svete apostole Šimuna i Judu Tadeja, Sve Svete, Svetoga Martina iz Toursa, Svetu Katarinu Aleksandrijsku, Svetoga Andriju apostola, Svetoga Nikolu biskupa, Neoskrvnjeno začeće Blažene Djevice Marije, Svetoga Tomu apostola, Božić, Svetoga Stjepana prvomučenika, Svetoga Ivana apostola i evanđelista, Nevinu dječicu, Svetoga Adalberta Praškoga, Svetoga Ladislava Ugarskoga, Svetoga Stjepana Ugarskoga, Svetoga Emerika, Elizabetu Ugarsku. Nakon toga slijede propovijedi za mladu misu, ona koja za temu ima zahvalnost nakon rata te naposljetku propovijed koja se odnosi na Isusov križ.

Naslovi su propovijedi redovito hrvatski, tek ih je nekoliko s latinskim naslovima (“Concio pro novo anno argumentum”, “In festo ss. nominis Jesu”, “Concio neo-mistica”, “Concio gratiarum actoria, post bellum”, “In erectione novae calvariae, pro via crucis facienda”). Rečeno je da propovijedi uglavnom slijede liturgijski kalendar, a odmak od toga predstavlja propovijed na Obraćanje svetoga Pavla apostola (25. 1.) koja se nalazi prije propovijedi na Tri kralja (6. 1.) i one na Svetoga Sebastijana (20. 1.). Nadalje, nakon propovijedi koja se odnosi na blagdan Nevine dječice (28. 12.) slijede propovijedi na dan Svetoga Adalberta Praškoga (23. 4.), Ladislava Ugarskoga (27. 6.), Stjepana Ugarskoga (16. 8.), Svetoga Emerika (5. 11.), Svetu Elizabetu Ugarsku (17. 11.). Pomične su propovijedi za Veliki petak, drugi i treći dan Uskrsa, Tjelovo i Spasovo.

Kao u prethodno objavljenoj knjizi, i u ovoj je Rapić za neke blagdane, crkvene prigode, pisao dvije različite propovijedi, koje u knjizi dolaze jedna iza druge. Tako je napisao dvije propovijedi za: Svijećnicu, Svetoga Matiju apostola, Svetoga Josipa, Svetoga Jurja, Spasovo, Svetoga Ignacija Lojolskoga, Porcijunkulu, Božić, Svetoga Adalberta Praškoga te za mladu misu.

6.1.3. “*Satir...*”

Posljednje objavljeno Rapićevo djelo je “*Satir iliti divji čovik*”. Primjerak kojim smo se služili, a dio je fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R II E-80-188, je formata 15X10 cm, a njegov je opseg: 4 nepaginirane stranice + 3 paginirane + 327 paginiranih stranica + 9 nepaginiranih stranica. Prve 4 nepaginirane stranice odnose se na naslovnu stranicu, stranicu na kojoj se donosi citat iz Prve poslanice Korinćanima (“Omnibus

omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. Cor. 9. v. 22.”) te na dvije stranice s odobrenjem za tisak djela. Na prvim paginiranim stranicama nalazi se predgovor (3 stranice). Na paginiranim (1–327) stranicama nalazi se 18 poglavlja, teksta, “Satira”, a zadnje nepaginirane stranice odnose se na jednu stranicu na kojoj se ništa ne donosi, na 6 stranica s “Opomenom najposljednjom satiru” te na dvije stranice kazala (“Ukazalo od vire”). U vezi s kazalom treba reći da ono prati samo prvi dio knjige, odnosno prva četiri poglavlja, i da u njemu neki naslovi iz glavnoga djela knjige, npr. “Od četiriju posljednji svakoga čovika”, funkcioniraju kao podnaslovi, dok se također donose podnaslovi koji u samom tekstu kao takvi ne postoje, već su dio neke cjeline. Primjerice, kazalo donosi podnaslov “Otčenaš kako se moli” kojega nema u središnjem dijelu knjige, već se ta molitva nalazi ispod naslova “Od druge stvari svakomu krstjaninu za spasenje potribite, koja jest ufanje”.

U paginaciji se koriste arapske brojke, pri čemu i ovdje postoje pogreške, a osim toga stranice su označene kustodama, slovima, kombinacijom slova i brojki. Ukrasi se nalaze na početku i na kraju nekih cjelina, a biljne se vinjete nalaze pri vrhu stranica.

Na početku predgovora naslovljena “K svima pastirom, evanđeoskima težakom i nastojnikom” autor iznosi da je u djelo uložio trud, da je riječ o kršćanskom nauku, što podrazumijeva ustrajnost u vjeri, strah Božji u puku, ljubav među bližnjima, bogoljupstvo prema crkvi, posluš podložnika u odnosu na gospodare, poštivanje zakona, vjernost među zaručnicima, pravednost među ugovornicima. Stav kako su oni koji kršćanski djeluju vrijedni da budu među zvijezdama Rapić je potkrijepio citatom iz Biblije, iz knjige o Danielu “Koji drugoga u putu pravice ubavištaju sijati hoće kako zvizde uvijek vikom” (1766: 2). U nastavku se Rapić izravno, s respektom obraćao “evanđeoskim težacima i nastojnicima”. Naime, on ih ne želi opominjati i preporučiti im svoje djelo, ali ima potrebu da istakne, pri čemu se poziva na Djela apostolska, kako su apostoli svaki dan u crkvi i po kućama navješćivali Isusa. Nadalje je Rapić isticao kako ništa od toga Bogu nije draže i pozvao se na Evanđelje po Luki te iznio da je i Isus svaki dan učio u crkvi, a potom se pozvao i na Evanđelje po Mateju o tome kako je Isus obilazio gradove i sela, učio u sinagogama, propovijedao. Autor se raduje s onima koje je Bog odabrao da budu težaci u njegovu vinogradu, da se spase, a koji imaju zadatak da kršćanskom nauku privedu ljude koji se skitaju po sokacima, dangube u kući. Naposljetku je Rapić pozvao božje radnike da se za njega kao nevoljnoga grešnika, koji ne traži drugu plaću osim napredovanja duša, mole Bogu (1766: 2–3).

Odobrenja na latinskom za tisak djela osobito su važna jer se u njima spominje da je Rapićevo djelo najprije imalo naslov “Satir obraćen”. Djelo su na zahtjev provincijala

Provincije sv. Ivana Kapistrana Josipa Blagoja 9. kolovoza 1765. pregledala dva lektora teologije: Alojzije Nemet i Ivan Velikanović. Njihova je odobrenja 10. kolovoza 1765. potvrdio provincijal, a naposljetku je to 10. rujna iste godine učinio i Josip Maria de Vedano (*fr. Joseph Maria de Vedano*) kao general Reda, a ispod njegova se imena, kao i u prethodnoj Rapićevoj knjizi, spominje generalni tajnik fra Jakov Antun Tusculani (*fr. Jacobus Antonius Tusculanus*).

Središnji, glavni dio “Satira” sadrži sljedeće naslove: “Prvi dio nauka krstjanskoga”, “Drugi dio nauka krstjanskoga. Od druge stvari svakomu krstjaninu za spasenje potribite, koja jest ufanje”, “Treći dio nauka krstjanskoga. Od ljubavi”, “Četvrti dio nauka krstjanskoga, to jest od dobri dilah”, “Od četiriju poslidnji svakoga čovika”. Nakon toga slijedi naslov “Satir potlam kako u nauku krstjanskomu bi uputit i zatim krstit, prvi put ispovida se i u načinu ovoga svetoga sakramenta po redovniku ubavištjuje se”, zatim “Opomena” te 18 poglavlja. Naslovi su poglavlja sljedeći: “Poglavje 1. Ispovid valja da bude čista”, “Poglavje II. Ispovid ima biti istinita”, “Poglavje III. Ispovid valja da je podpuna iliti cila”, “Poglavje IV. Od mista”, “Poglavje V. Od vrimenta”, “Poglavje VI. Prid kime”, “Poglavje VII. Vrime produljito”, “Poglavje VIII. Koliko puta”, “Poglav. IX. Nagnutje isprazne slave”, “Poglavje X. Odluka s kojom se griši”, “Poglavje XI. Od prigode griha”, “Poglavje XII. Od prigode koju ti drugomu jesi dao u grišenju”, “Poglavje XIII. Od naslađenja koje imadeš kada se spominjaš jednoga ili mlogi grijah koje si dilovao”, “Poglavje XIV. Kako se nepoštene iliti putene mislih imadu ispoviditi”, “Poglavje XV. Od gibanja tilesnoga”, “Poglavje XVI. Od ričih grišni”, “Poglavje XVII. Satir toprva sada poznade tko je prije bio”, “Poglavje XVIII. Nauk koristni, svrhu sviju dosada rečenih, kojega redovnik satiru najposli prikaza”. Glavnom dijelu knjige pripada i tekst koji se donosi ispod naslova “Opomena najposlidnja satiru”.

Drugi primjerak Rapićeva “Satira”, koji je također dio fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom 149.470, u nekim se dijelovima razlikuje od netom predstavljenoga primjerka Rapićeva djela. Naime, primjerku pod netom naznačenom signaturom nedostaje naslovna stranica, ima samo odobrenje koje je da se djelo tiska dao Josip Maria de Vedano, ali, za razliku od gore predstavljenoga primjerka, donosi stihove i likovne priloge. Dakle, ovaj primjerak nakon 156. stranice donosi nepaginiranu, rukom ispisanu stranicu, na kojoj, primjerice, kako uspijevamo odrediti, stoji “Georgius”, a nakon toga slijedi nepaginirana stranica sa slikom satira koji u šumi kleči i redovnika koji ga krsti. Redovnik jednom rukom izlijeva vodu na satira, a u drugoj ruci drži križ (vidi ovdje sliku 1.). Nakon toga likovnoga priloga nalazi se stranica, označena brojkom 2, koja donosi stihove koji

se odnose na satirovo krštenje. Slijedi nepaginirana stranica na kojoj je netko pisao rukom i vježbao množenje, napisao “Tabula”, “Gjeorgius”. Tek iza toga slijedi 157. stranica. Također, nakon 276. stranice dolazi nepaginirana stranica s rukom ispisanim slovima abecede, a onda nepaginirana stranica sa slikom redovnika koji u šumi sjedi i satira koji ispred njega, skupivši ruke, ponizno kleči (vidi ovdje sliku 2.). Sljedeća je stranica označena brojkom 3, a donosi stihove koji se tiču satirove ispovijedi. Naredna je stranica opet nepaginirana, a na njoj je također netko pisao rukom, da bi zatim slijedila 277. stranica. Dvije nepaginirane, rukom ispisane, stranice dolaze nakon stranice označene brojkom 327. Sljedeća stranica opet donosi likovni prilog, i to redovnika koji u jednoj ruci drži križ, a drugu usmjerava prema satiru koji je sklopivši ruke na njedrima zauzeo ponizan stav prema redovniku (vidi ovdje sliku 3.). Nakon toga se donosi stranica označena brojkom 1 i stihovima koji najavljuju satirovo krštenje. Sljedeća je stranica nepaginirana i na njoj se ništa ne nalazi, a nakon te dolazi stranica označena brojkom 4 na kojoj satir hvali rad redovnikâ, slijedi opet nepaginirana stranica na kojoj je netko pisao rukom, dok je sljedeću stranicu zauzela “Opomena najposlidnja satiru”, nakon koje se, kao i u gore navedenom primjerku, nalazi kazalo (“Ukazalo od vire”).

6.2. Žanrovska pripadnost Rapićevih djela

Ovdje je već bilo spomena o generičkoj pripadnosti Rapićevih djela, tj. rečeno je da je Rapić autor dviju knjiga propovijedi, da druga njegova tiskana knjiga (1764.) sadrži uglavnom propovijedi koje se odnose na svetačke blagdane (hagiografija) te da je Rapićev “Satir” katekizam. S obzirom na to, u ovom će se dijelu rada iznijeti teorijske postavke o spomenutim žanrovima.

6.2.1. Propovijed

Propovijed (latinski *oratio, contio, praedicatio, ars concionandi, ars praedicandi, postila, homilia, rhetorica ecclesiastica*) je govoreno tumačenje kršćanskih istina odnosno onoga što je Isus govorio svojim učenicima i što se nalazi u evanđeljima (Bratulić, 1996: 5; Mihanović-Salopek, 2006: 7). Latinska riječ *oratio* najprije je podrazumijevala “govor izrečen ili napisan po pravilima govorništva” (Bratulić, 1996: 5), a zatim je označavala molitvu odnosno razgovor s Bogom pa se umjesto te riječi za govoreno tumačenje, hvaljenje i slavljenje kršćanske istine počela koristiti riječ *praedicatio* (Bratulić, 1996: 5; Mihanović-Salopek, 2006: 7). Od riječi *praedicatio* nastali su hrvatski nazivi za propovijed kao što su

predika, pridika, prodeka, prodika, prodečtvo, pripovijedanje, povidanje, propovijed, besida, besjeda (Bratulić, 1996: 5; Mihanović-Salopek, 2006: 7). S obzirom na to da se propovijed tijekom liturgije govori nakon čitanja iz evanđelja te zato što se odnosi na pročitane riječi iz evanđelja, u starijoj hrvatskoj književnosti za propovijed je korištena i riječ *postila* (latinski *post illa verba* – što znači nakon ovih riječi, odnosno nakon riječi iz evanđelja), dok se u 19. i u 20. stoljeću uobičajila riječ propovijed (Mihanović-Salopek, 2006: 7–8; Bratulić, 1996: 6).

U skladu s iznesenim propovijed pretpostavlja govornika/propovjednika te primatelja/vjernika kojem propovjednik, kao osoba ovlaštena da propovijeda u Kristovo ime, tumači riječ Božju i poziva ga da ju primijeni na svoj život (Videk, 2006: 23–24). Propovijed je postepeno od govorene dobila i pisanu formu, a uporabom retoričkih figura, načina oblikovanja građe i umjetničku “obojenost”. Tako je propovijed, premda joj estetska funkcija nije primarna, i književni prozni oblik pa po tome kao i po svojoj funkciji, tematici, pripada moralno-didaktičnoj crkvenoj književnosti (Videk, 2006: 24; Mihanović-Salopek, 2006: 8–9). Naime, literarne sastavnice propovijedi služe vjerskoj poduci, naviještanju kršćanske vjere, mijenjanju stavova, ponašanja recipijenata, spasenju duša, što i jest njezina temeljna namjena. O odnosu književnoga i funkcionalnoga u propovijedi govori izreka da nisko mišljenje o propovijedi imaju ljudi koji su rođeni s osjetljivim ušima, oni profinjenoga ukusa, dok oni koji su rođeni s nekom nevoljom, u svim slojevima, podjednako i muškarci i žene, uvijek više i više grabe (Welzig, 1979: 1).

Tema je propovijedi određena crkvenim kalendarom što znači da se određeni dan u godini čita određeni dio Svetoga pisma na osnovi kojega nastaje propovijed. Njezina građa, ciljevi odgovaraju crkvenim kanonima, ali neovisno o tako zadanom obliku propovjednik svoj govor oblikuje u skladu sa svojim talentom, govorničkom vještinom, naobrazbom, u skladu s vremenom u kojem djeluje, stilom, potrebama vjernika (Plejić, 1995: 146; Bratulić, 1991: 281; Videk, 2006: 104). Naime, propovjednik ne prenosi samo riječ Božju, već ju i interpretira pa propovijedi sadrže podatke koji govore o vremenu i o sredini u kojoj su nastale (Zečević, 1993: 9–10).

Propovjednička književnost u Hrvata, čiji počeci sežu u drugu polovicu 9. stoljeća i povezuju se s djelovanjem ćirilometodskih propovjednika, tijekom povijesti razvijala se ovisno o društvenim čimbenicima, kulturnim te stilskim obilježjima razdoblja tako da je u srednjem vijeku bila puna čudesnih događaja, legendi i egzempla, u renesansi je otkrila ranokršćanske autore (Augustina, Jeronima) i istočne crkvene autoritete, u baroku je oblikovana prema pravilima barokne retorike te je promatrala svijet kao pozornicu povijesti

(Bratulić, 1996: 8, 6). Naime, barokna je propovijed nastojala obnoviti katoličanstvo, pokazivala je učenost propovjednika, sadržavala egzemple iz antičke mitologije i povijesti, srednjovjekovne povijesti, fantastične događaje, a njezina su obilježja i duhovitost, paradoks, začudnost, neobičnost (Bratulić, 2003: 535). Propovijed druge polovice 18. stoljeća na hrvatskom području još je uvijek imala barokne obrasce govorništva pa su i dalje prevladavali retorički ukrasi, citiranje, načitanost, ali se javilo i nastojanje da propovijed, kako pisana tako i govorena, bude jednostavna, da ju svi mogu razumjeti odnosno da poučava temeljnim naucima vjere oslanjajući se na biblijske tekstove. U skladu s time začudnost ustupa mjesto racionalnosti, propovijed donosi manje antičkih priča kao egzempli, manje latinskih citata, tako da je krajem 18. stoljeća “knjiška pamet propovjednika” (Bratulić, 1991: 282) ustupila mjesto jednostavnosti evanđelja (Bratulić, 1996: 8; Bratulić, 1991: 281–282; Mihanović-Salopek, 2006: 17).

Pored različitih stilova propovijed često uključuje druge oblike crkvene književnosti. Kao sekundarne žanrove interpolira, primjerice, hagiografiju, legendu, crkvenu himnodiju (hvalospjevne rečenice, exhorte, slavljenički ton, invocacija, lamentacija), molitve, a također se oslanja na usmenu književnost pa donosi sentencije, priče iz usmene predaje. Sastavnica propovijedi mogu biti stihovi, također, kako je rečeno, narativni primjeri, parabole, egzempli koji služe ilustraciji iznesenih propovjednih misli, potvrdi teme propovijedi. Pored toga propovijed može sadržavati dijalog i imati polemičan ton (Mihanović-Salopek, 2006: 14, 16).

6.2.2. Hagiografija

Riječ je o književnoj vrsti koja uključuje prozni žanr životopis odnosno biografiju pa se odnosi na iznošenje povijesno provjerljivih podataka iz života i djelovanja nekoga svetačkoga lika te žanr hagiografije koji podrazumijeva izvanredne, čudesne događaje, djela svetice/sveca (Videk, 2006: 21–22). Dakle, za razliku od životopisa koji nastoji oko “pouzdanosti i točnosti opisivanoga” (Videk, 2006: 22), hagiografija se odnosi na čudesne događaje koji se ne smatraju povijesnom činjenicom, čija se vjerodostojnost ne može provjeriti (Videk, 2006: 22). Zbog veće zastupljenosti nadnaravnoga od biografskih podataka mnogi hagiografiju poistovjećuju s legendom, a neki je smatraju podvrstom biografije jer često donosi i povijesne podatke (Solar, 2006: 115).

Stalni su motivi hagiografije nadnaravni poziv, poslanstvo, mučeništvo te svečeva čuda s tim da je vrijeme mučeničkoga života sveca odvojeno od vremena njegovih čuda, koja se često događaju nakon njegove smrti (Zlatar, 2000: 73; Solar, 2006: 115). To što su događaji u

hagiografiji fikcionalni ne sprečava ostvarivanje njihove persuazivne i egzemplarne svrhe pa tako u odnosu na primatelje hagiografski tekst daje model svetačkoga života, on je uzor kojega recipijenti trebaju nasljedovati (Videk, 2006: 22). Naime, hagiografija nastoji izravno, pohvalama svetačkoga života, egzemplima potaknuti publiku na kršćansko ponašanje odnosno na potrebu molitve i izbjegavanja grijeha, a zagovor svetaca kršćanima donosi duhovnu i materijalnu korist (Zlatar, 2000: 71; Zlatar, 2001: 80; Bratulić, 2003: 544). Izuzetna smrt te mogućnost spasa tematski su elementi hagiografije, a upravo se na potonji nadovezuje zahtjev da se publika identificira sa svecem (Zlatar, 2001: 80, 83) jer “hagiografija već govori iz Raja” (Zlatar, 2000: 70) odnosno od samoga početka daje dokaz svetoga života, a time i pogled koja se razlikuje od situacije smrtnika (Zlatar, 2001: 80). Tako i propovijedi o svecima uključuju panegirički element, ali propovjednik ne želi samo potaknuti vjernike da se dive dotičnom svecu, već im ga on nudi kao primjer istinskoga kršćanskoga života čije kreposti oni trebaju oponašati, on nastoji utjecati na njihovu životnu praksu kako bi se i oni spasili (Kastl, 1988: 4).

6.2.3. Katekizam

U skladu s definicijom prema kojoj je kateheza disciplina koja podučava kršćanskoj vjeri tekstovi u kojima se iznosi vjerska poduka s ciljem “njezina priopćavanja, prakticiranja, aktualizacije, razvijanja i obogaćivanja” (Videk, 2006: 24) nazivaju se katehetskima (Videk, 2006: 24). Pod katekizmima se podrazumijevaju knjige koje su namijenjene katehetskom podučavanju, čije gradivo može biti izloženo u dijaloškom obliku pitanja i odgovora (tzv. dijaloški katekizam), a kojima se daje vjerska poduka, obrađuju sadržaji kršćanske vjere (Deset božjih zapovijedi, Apostolsko vjerovanje, sakramenti, molitve, svrha života, moralne obveze itd.) (Videk, 2006: 24; *Opći religijski leksikon*, 2002: 434; Hoško, 1985: 104). Riječ je o metodi kolokvija pri čemu pitanje postavlja “onaj koji želi nešto saznati, a odgovor daje onaj koji to zna” (Mandarić, 2006: 241), i to jednostavno i jasno tako da se može razumijeti, što olakšava poduku u vjerskim istinama (Mandarić, 2006: 241). Međutim, katekizmi ne služe samo katehezi, već s obzirom na svoj izričaj, predstavljaju i literarnu vrstu (Videk, 2006: 24).

7. ANALIZA TEMATSKO-MOTIVSKE RAZINE RAPIĆEVIH PROPOVIJEDI

Rapić kao propovjednik podučava vjernike ispravnom kršćanskom životu odnosno idealu kršćanskoga života kojem bi trebali težiti pa ih u skladu s time i potiče da mijenjaju svoje ponašanje kako bi spasili dušu. Iz Rapićeva odnosa prema auditoriju dobiva se predodžba o vjericima odnosno pokazuje se u čemu su sve oni u svakodnevnom životu griješili. Pritom je riječ o Rapićevu vrednovanju, njegovoj konstrukciji zajednice odnosno društvene stvarnosti tako da je u propovijedi i unio ono što je on smatrao važnim u odnosu na zajednicu.

Grešne je vjernike najprije trebalo osvijestiti u smislu da sami postanu svjesni svoje grešnosti pa im je Rapić ukazivao na grijehe, a onda ih je podučavao, pokazivao im kako se trebaju uzorno vladati u zemaljskom životu i poticao ih da to čine. Svi su članovi zajednice grešni, a vjernici koji se uzornije ponašaju ne predstavljaju primjer koji bi drugi trebali slijediti, već je i prema njima propovjednik kritičan jer ponašanje kršćana nikada nije dovoljno dobro. Primjeri ispravnoga ponašanja krivovjercara, koje Rapić negativno vrednuje i smatra ih protivnicima katoličkoga zakona koji je prema njemu jedini valjan, također nije idealno jer se oni klanjaju krivom Bogu, ali ti primjeri trebaju potaknuti vjernike da se drugačije odnosno bolje ponašaju jer kad se tako mogu ponašati krivovjerci, onda mogu i članovi zajednice kojima se Rapić obraća, i s kojima se poistovjećuje kako bi im se približio odnosno kako bi ih lakše podučio. Da bi vjernike motivirao na ispravno ponašanje, Rapić je isticao njihovu osobnu korist ne samo na ovozemaljskom već i na drugom svijetu. Ovisno o tome kako se ponašaju, Bog vjernike ili kažnjava ili oni uživaju njegovo milosrđe. Grešno ponašanje vjernika uzrokuje srditost Boga koji ih kažnjava kad na njih obrušava ovozemaljske nevolje koje rastu kako se vjernici lošije ponašaju, što ih i same potiče da govore kako im je s vremenom sve teže. Na ovom se svijetu kršćani trebaju ispravno ponašati jer će o tome ovisiti gdje će završiti na drugom svijetu pa ovozemaljsko i vrijedi samo ako je usmjereno vječnosti. Dakle, ovozemaljsko je ponašanje u vezi s time gdje će čovjek nakon toga završiti: u raj u paklu, hoće li se spasiti ili će propasti. Kako se treba ponašati da bi se zaslužila nebeska slava i dospjelo u raj, pokazuju sveci koji su svoj život tomu usmjerili pa, primjerice, nisu ljubili materijalno, svjetovno, koje je ionako prolazno, već Boga kojem su podredili svoj ovozemaljski život, pa su kao takvi uzori kršćanskoga života. Pored toga što je ukazivao na grijehe odnosno kritizirao auditorij, davao savjete o načinima ponašanja, u tu svrhu iznosio

primjere svetačkih vrlina, muke, spominjao brojeve, nemjerljivo, neizbrojivo, Rapić je vjernike i zastrašivao. Tako njegova propovjedna proza uključuje strah od smrti, groba, strah od raspadanja tijela, suca na Sudnjem danu, pakla i paklenih muka.

7.1. Uloga propovjednika

Odnos propovjednika i vjernika je reverzibilan. Tako Rapićeve propovijedi daju podatke o tome kako on shvaća propovjednikovu službu ili kako kaže “predikatorsku dužnost” (1762: 250) u odnosu na vjernike, što on misli o tome treba li propovjednik biti obrazovan, kakva treba biti propovijed. Propovjednik se također dotakao pozicije vjernika u smislu da je govorio kako oni poimlju, a kako trebaju shvaćati propovijed s obzirom na njezin sadržaj i način izlaganja te kako trebaju promatrati zadatak propovjednika i odnositi se prema njemu.

Propovjednik je prema Rapiću Božji namjesnik na zemlji (1764: 173). Svećenik navješćuje Božju riječ svima: starima, mladima, lijepima, ružnima, barunima, grofovima, principima ili kraljevima zato što je Isus patio radi svih te nastoji da se vjernici preobrate po Božjoj zapovijedi (1762: 250, 254, 453). Slično govori i na drugom mjestu, tj. da redovnici, propovjednici i ispovjednici po Isusu potiču grešnike na promjenu (1762: 379). Zadatak je biskupa da rade na uklanjanju grijeha, podučavaju vjernike kršćanskoj vjeri, djelima, molitvi te da kod njih pobude strah Božji (1764: 162). Misnik treba govoriti o Božjoj ljubavi, tumačiti ju i navješćivati vjernicima (1762: 427).

Međutim, što propovjednik Rapić kaže o tome kakva treba biti propovijed? Propovjedni sadržaj mora biti usklađen s djelima propovjednika jer u suprotnom propovjednik ne ispunjava svoju dužnost (1762: 43). Treba li ili ne treba propovjednik biti učen prema Rapiću nije važno odnosno tomu ne treba pridavati pozornost. Jednako tako, glede načina na koji se oblikuje sadržaj propovijedi nije važno jesu li one priproste ili učene. Rapić se poziva na njemačkoga kršćanskoga pisca Tomu Kempenskoga i kaže da vjernik ne treba biti opterećen time tko će propovijedati i je li propovjednik obrazovan, već se treba usmjeriti na sadržaj koji se izlaže, a također smatra mogućim da vjernik od malo obrazovanih propovjednika može imati veću korist od obrazovanih (1764: 509). To potvrđuje i podatak iz druge propovijedi gdje se konstatira da često propovjednici umjesto da jednostavno, bez kićenja iznesu riječ Božju koriste smućen jezik pa ih svi ne mogu razumjeti (1762: 346).

Jedna od zadaća propovjednika, funkcija propovijedi jest da u vjernicima pobudi strah Božji. Rapić je to i činio tako što je vjernicima prijetio i vikao, premda ni to ni kritike vjernici

nisu odobrali. Glede samoga sadržaja vjericima nije odgovaralo što se propovijeda o njihovim grijesima pa su se oni ljutili, mrštili, čudili kad bi se govorilo, primjerice, o nečistoj ljubavi ili igri, dok su odobrali kad je propovjednik kritizirao druge (1762: 349, 255). Iz druge propovijedi saznajemo da bi kršćani kad bi se pričalo o njihovim grijesima govorili protiv propovjednika i, štoviše, tražili osvetu (1762: 252). Vjernici su se rugali onima koji kršćanski žive pa je Rapić naveo primjer misnika kojega su vjernici smatrali budalom (1762: 383).

Što se tiče načina propovijedanja, zbog vike i prijetnji, neki nisu ni dolazili na misu, ističući da bi došli da propovjednik s tim prestane (1762: 349). Oni pak koji su dolazili na misu nisu ozbiljno shvaćali propovjednikove upute. Naime, kad bi propovjednik prijetio prvi put, recipijenti bi se počeli moliti za spas, ali kada su vidjeli da im se ništa loše nije dogodilo, čudili su se propovjedniku govoreći da što “onaj s one predikaonice zaludu zube tupi?” (1762: 453). Kad bi treći, četvrti put čuli da propovjednik prijeti, vjernici bi mu se smijali i rugali, ističući da se ponaša kao da ga oni nisu čuli, da se dere kao da će time nešto postići, a da ih nisu zadesile nevolje kojima im je prijetio (1762: 453–454). Nekim je vjericima smetalo kad je propovijed bila poduža pa je takvima Rapić prijetio da će izgubiti dušu (1762: 350).

Za razliku od vjernika Rapić smatra da se propovijed ne može razumjeti ako se ne više, a jednako tako “ako se ne govori s užganjem neima koristi” (1762: 350), odnosno da se ne mogu iskorijeniti grijesi puka (1762: 350). Propovijed mora biti bistra, štoviše, mora biti poput najbistrije vode jer kako se u takvoj vodi vide zle životinje, tako i u propovijedi svatko treba vidjeti svoje grijehe. Rapić upućuje da propovjednici trebaju govoriti istinu odnosno da trebaju najviše plakati zbog propovijedi kada ne kažu istinu odnosno zataje nečije grijehe (1764: 253–254). Iz propovijedi također saznajemo da se malo grešnika obraćalo zato što su smatrali da propovijed dolazi od smrtnika, od čovjeka, a ne od Boga, a da ih je Rapić plašio u nastojanju da promijeni njihovo mišljenje (1762: 256–257). Osim toga Rapić je savjetovao vjericima da ne govore ružno o propovjedniku i propovijedi, već da budu zahvalni propovjednicima i ispovjednicima koji žele ispravno usmjeriti njihov život (1764: 509; 1762: 318).

Iz iznesenoga proizlazi da je Rapić ozbiljno pristupao zadatku propovjednika, kao posrednika između Boga i zajednice, koji treba živjeti ono što propovijeda, približiti se svim vjericima neovisno o njihovim recepcijskim sposobnostima odnosno o tome jesu li ili nisu učeni, bez ustručavanja govoriti o grijesima, pregledno, jasno odnosno razgovijetno propovijedati. Kako bi se vjernici pokajali i mijenjali navike, kršćanski ispravno ponašali,

Rapić ih je plašio. U odnosu na poziciju vjernika gore je rečeno da su vjernici negodovali kad ih je propovjednik plašio i otvoreno govorio o njihovim grijesima pa treba reći više o tome kako je Rapić u propovjedima predstavio zajednicu kojoj se obraća.

7.2. Propovjednik o zajednici ili “Falinge i pomankanja” vjernika

Zajednica kojoj se Rapić obraća, uostalom, kao i svaka druga, je grešna. Rapić smatra da je grešnik čovjek zato što se sastoji od duše i tijela, da se čovjek po razumu razlikuje od životinje, ali da razum gubi kada počini grijeh, čime postaje nerazumna životinja. A u grijeh čovjek upada jer ima slobodnu volju (1762: 39). U skladu s kršćanskom moralkom odnosno svojom pozicijom propovjednika Rapić je nastojao osvijestiti kod vjernika njihovu grešnost tako što im je ukazivao na grijehe, bilo manje, bilo glavne odnosno smrtne, na kršenje Božjih zapovijedi i poticao ih na promjenu. Ponašanje treba podrediti vječnom spasenju pa je, primjerice, u propovijedi na Veliku Gospu Rapić uputio vjernicima da trebaju ispitati “svoju svijest, hoće li što god imati za svoje grihe na drugome svitu patiti?” (1764: 342). U vezi s tim u ovom dijelu treba vidjeti koje je sve grijehe sadržavalo grešničko ogledalo, ili kako Rapić još kaže, nutarnje odnosno ogledalo duše o čemu bi vjernik trebao promišljati (1762: 457–458).

Među vjernicima je bilo osobito rašireno vrijeđanje odnosno psovanje, proklinjanje Boga i ljudi pa Rapić i ističe da jezik grešnika samo psuje i proklinje (1762: 75). Tomu su sklone sve dobne skupine, pripadnici različitih društvenih staleža, a psuje se na javnim mjestima i u obiteljskom okruženju. Naime, propovjednik Rapić kaže da se psuje i proklinje još od mladosti, a da to čine svi: obrazovani, bogati, sluge, a posebno igrači, i to posvuda: na sokaku, čaršiji, dućanima, ulicama, u krčmi (1764: 438; 1762: 379, 81–82). Mnoge žene proklinju svoju djecu, susjede, ukućane, životinje govoreći “ah, pomamio se, vrat utrgo, grom te udario” (1762: 122). Osim toga među ljudima se uobičajeno može čuti “vrag tebe odnesao, vrag tebe razdro, vrag u tebi, vruga proždro” (1764: 164).

Pored toga što vjernici psuju, proklinju, oni se i zaklinju. Što je rečeno u odnosu na psovanje i proklinjanje, vrijedi također za zaklinjanje, tj. da se ono odnosi na javnu i privatnu sferu, na različite društvene slojeve, gdje se može čuti “bogami, vire mi, duše mi, trojstva mi” (1762: 119). Radi se o krivom odnosno lažljivom zaklinjanju pa se pojedinac zaklinje Bogom, a istodobno vara djevojku ili ženu, zaklinje se da ju voli, da je vjeran, i to sve dok mu se ona ne poda. Vjernici se također zaklinju Bogom na sudu, a onda lažu. Naime, neki pozovu za svjedoka čovjeka i kažu mu da laže kako je određena osoba nekoga pokrala ili učinila druge

nepodopštine odnosno da kaže da je optuženi dug platio, a on to čini i zaklinje se da je to istina (1762: 119–120). Međutim, Rapić je u nekim slučajevima zaklinjanje i opravdavao. Tako propovjednik ne zabranjuje vjernicima da se zaklinju kad su nepravедno optuženi pa se moraju opravdati ili ako je potrebno osloboditi nekoga tko je njima blizak, a krivo optužen (1762: 119).

Sljedeći grijeh koji se odnosi na “falinge i pomankanja” (1762: 388) jezika je ogovaranje i ocrnjivanje drugih ljudi (1762: 388, 82). Propovjednik će i za taj grijeh reći da je raširen u javnom ophođenju i u obiteljskoj zajednici, da se iz zavisti ili srditosti ocrnjuju svjetovnjaci i redovnici, a da tako najviše griješe lijeni ljudi, i to zato što ništa drugo ne rade (1762: 80–81, 388, 393, 146). Ovdje u vezi s lijenosti treba reći kako propovjednik konstatira da i lijenčina, bilo muškaraca, bilo žena, ima posvuda (trgovišta, sokaci, kuće), djevojke i žene, primjerice, dangube tako što sjede u hladu i ogovaraju, a ne misle na preslicu (1762: 147, 149). No, prema propovjedniku su najljeniji kršćani koji rijetko ili uopće ne dolaze na misu (1762: 347).

Neki ljudi osuđuju riječi, djela i mišljenje drugih, i to je opet svugdje rašireno (kuća, sokak, budžak, bašča, varoš, crkva, ispovjedaonica), a osuđuju se opet podjednako svjetovnjaci i redovnici. Takvi grešnici kad vide dvoje drugih kako razgovaraju smatraju da su nepošteni, onoga koji se Boga boji smatraju licemjerom i lisicom jer vjeruju da se prikazuje kao svetac. Netko osuđuje sluškinju ili slugu za zlo za koje je kriv njegov sin, drugi iznose da je određena osoba urekla njihovo dijete, dok ga je majka umorila jer ga je ljuta dojila (1762: 313–315).

Ašikovanje odnosno ljubakanje mladića i djevojaka tri, četiri godine prije zaruka također je grijeh. Rapić će reći da neki mladići ašikuju, a ne žele se ženiti pa djevojku odvrćaju od te namjere. Takvi se slobodno ponašaju, noći provode ispred tuđih vrata, prozora, na sokacima i stvaraju probleme roditeljima. Kad ih roditelji žele podučiti, oni se ljute, bezobrazno i neposlušno ponašaju. Primjerice, roditelji govore sinu kada se treba vratiti kući, a sin u to vrijeme odlazi van, govore mu da ne ide na neka mjesta, a on se maškaraje, ašikuje; kćeri savjetuju da se ne druži s određenom osobom, a upravo nju kći zove i s njom se sastaje. Osim toga neki se sinovi zaljube i uzimaju sredstva iz kuće i dućana koja daju djevojci (1762: 92–93). A Rapić kaže da je jedna cipela, jedna svilena marama, mali poklon, slatka riječ dovoljna da bi djevojke izgubile djevičansku čistoću (1764: 443–444).

Rapić propovijeda da su zaruke takvih mladića i djevojaka nesretne. Dok kao mladić nije mogao ni jedan dan, štoviše, jedan sat a da ne vidi svoju djevojku, kad ju dovede u kuću

ne slažu se, on ju na silu hrani (1762: 93). Propovjednik također ističe da pogrešno postupaju i neki zaručnici koji imaju novca, a ne znaju s njime raspolagati zbog čega naposljetku osiromašuju (1762: 200–201).

Sljedeći su problem supružnici koji se ne poštuju. U njihovim kućama nema mira, one su ispunjene međusobnim prigovaranjem, supružnici proklinju sat kada su se upoznali, među njima nema sloge. Ženi se, primjerice, prigovara što je u kuću donijela udajom, neki se muževi prema ženama ponašaju kao prema sužnjevima, dok žene hoće da ih muževi slušaju, a osim toga napominju muževima što su udajom donijele u kuću (1762: 84–87). Problem su i muževi koji su na piće potrošili novac koji je žena donijela udajom, dok prije ženidbe nisu bili takvi (1762: 89). Uzrok je svađe među supružnicima, osim gore spomenute neposlušnosti djece, pijanstvo, nemogućnost da imaju djecu i siromaštvo (1762: 93).

Pijanstvu nisu skloni samo muškarci, već i žene, s time da je više pijanih muževa nego žena (1762: 89). Pije se u gostionicama, za trpezama, svadbama kao i u božićne dane (1762: 266, 57). Propovjednik Rapić svjestan je i ozbiljnih posljedica opijanja pa će i zajednici ukazivati na njih. Tako kaže da pijanci skraćuju svoj život odnosno obole u mladosti pa nisu na korist ni sebi ni drugima, da se trude da bi zaradili, a da potom to potroše na piće u jedan dan, da su neki zbog pijanstva izgubili sve što su imali (1762: 263, 74). Naime, ne samo da troše novac već njihovi ovnovi, telad, krave i volovi završe kao zalog krčmaru za piće (1762: 267). Takvi grešnici ne vode brigu o svojoj obitelji pa su njihove žene dok oni piju doma s gladnom djecom, a osim toga kad se navečer vrate doma tuku svoje žene (1762: 88). Dakle, pijanstvo sa sobom povlači i druge grijeha, takvi i u igri odnosno u kolu dotiču žene, puteno griješe, a također su skloni psovanju, vrijeđanju (1762: 263–264). Pijanstvo prati i proždrljivost tako da mnogi piju i žderu od jutra do mraka dok ne potroše sav novac (1764: 352).

Osobitu je pozornost Rapić posvećivao preljubu i bludnosti kao smrtnom grijehu. Tomu su sklone sve dobne skupine, muškarci, bilo oženjeni ili neoženjeni, i žene, neovisno o tome jesu li ili nisu udate, s time da je češće u tom smislu propovjednik govorio o grešnicama. Tako žena poziva ljubavnika u kuću kad joj muž nije doma, broji koliko će dana njezin suprug biti odsutan, dok muškarac ne sluša svoju ženu, već svoju sluškinju (1762: 114; 1764: 124). Muževi ostavljaju svoje žene radi drugih žena kao što žene ostavljaju svoje muževe radi nečiste ljubavi prema drugomu (1762: 7).

Bludnost, putenost odnosi se na djela, riječi, poruke, pogled, poklone (1762: 446; 1764: 128). Bludno griješe mladići i djevojke, muškarci i žene, stariji ljudi odnosno oni sijede kose

(1762: 446). Pritom su neke žene ostale trudne, a nakon što su rodile kako bi pred drugima bile poštene (1762: 447–448) ubile su vlastito dijete ili su s namjerom da pobace “nike stvari uzimale i pile” (1762: 448). Da bi udovoljili žudnji, muškarci stupaju u odnose s trudnim ženama pri čemu dijete umire (1762: 448). Osim toga bludnost povlači za sobom krađu, neiskrenost pa, primjerice, muž govori ženi da je s drugom ženom samo prijatelj, a djevojka laže da su njezina druženja s drugima bila časna (1762: 448, 272). Rapić je često bludnost dovodio u vezu s uljepšavanjem tijela, kićenjem pa je osobito kritizirao žene koje to čine. U propovijedi u kojoj je tematizirao gubitak djevičanske čistoće propovjednik je rekao da nema namjeru govoriti samo ženama jer su tom grijehu skloni i muškarci. Međutim, netom nakon toga obraćao se ženama kao Adamovim kćerima pitajući ih gdje su njihovi ljubavnici, čime ih daruju da bi im se podložile (1764: 443).

U dotjerivanju, u odjeći i obući iskazuje se oholost kao sljedeći smrtni grijeh, ali se djevojke i žene opravdavaju da se ne dotjeruju radi oholosti, već radi čistoće. Pritom dosta troše s time da neke potroše cijeli imutak, a ne razmišljaju o tome da će njihova djeca trebati kruh te ih proklinjati zato što su sve potrošile. Oholi muškarci pozornost posvećuju gospodskim službama u želji da budu iznad drugih, koji će pred njima ustajati i skidati kapu, dok zanemaruju Boga (1764: 351–352). Općenito je u zajednici kojoj se Rapić obraća problem čovjekova zaokupljenost ovozemaljskim jer je to ljudima važnije od duhovnoga života tako da se ne brinu oko Boga i spasenja. Kako bi to naglasio, Rapić je u drugoj propovijedi dao, između ostaloga, primjer ohole žene koja je zbog izgleda spremna trpjeti pa često ima žuljeve od uskih cipela, nosi usku odjeću zbog koje se često ne može najesti, kleknuti, koja se spremna znojiti plešući, dok ništa nije spremna učiniti za vječno spasenje, Boga (1762: 175–176).

Među grijesima zajednice mjesto ima i srditost. Taj je smrtni grijeh također raširen, a razbijena čaša, lonac ili zdjela pobuđuju kod nekih ljutnju koju prazne na drugima tako da često stradaju žena ili djeca. Oni koji odlaze u krčme često mijenjaju raspoloženje pa se u jednom trenutku s drugima šale da bi ih malo nakon toga vrijeđali, ubili (1762: 352–353). Međutim, kao ni zaklinjanje, tako ni srditost nije uvijek grešna pa propovjednik smatra kako se opravdano ljutiti da bi se dokazala pravda (1762: 351).

Lakomost je raširena u osobnom životu, društvenom okruženju, poslu, a uključuje i nepoštivanje Božjih zapovijedi. Tako gramzivi sinovi ne poštuju roditelje jer znaju da će nakon njihove smrti naslijediti njihova dobra, mnogi zbog pohlepe bludno griješe odnosno gube djevičanstvo, traže ljubavnika, krađu (1762: 163). Zbog pohlepnosti neki ne plaćaju

svoje dugove premda imaju od čega platiti, zadržavaju tuđe stvari, ne daju plaće radnicima, trgovci pak varaju kad ostavljaju vage na vlažnim mjestima kako bi bile teže, dok neki ne daju za duše mrtvih iako su im pokojnici ostavili sredstva za to (1762: 164–165). U drugoj propovijedi Rapić također spominje kako trgovci varaju kad miješaju dobru i lošu robu koju zatim prodaju, žito stavljaju na vlažno mjesto, bolju ovčju vunu zadržavaju za sebe, a lošiju prodaju, vino miješaju s vodom, a ako netko vino ne plati, dug prebacuju na nekoga drugoga. Ovdje propovjednik govori kako je sin kojem je ostavljen novac da plati mise novac zadržao za sebe, dok je za to koristio žito, vino, kravu (1762: 369). Majke i očevi zbog lakomosti griješe u odgoju djece. Naime, Rapić kritizira majke koje kćeri puštaju na druženja, gdje djevojka može izgubiti čistoću, a sve zbog pohlepe odnosno namjere da se kći dobro uda, te očeve koji zbog brige oko zarade, trgovine ne nadziru ponašanje svojih sinova (1762: 163). Dakle, primjeri pokazuju da ljudi veliku ljubav pokazuju prema materijalnom, ovozemaljskom.

Lakomost uzrokuje zavist koja je također jedan od smrtnih grijeha. Zavidni su mladi, stari, roditelji, braća, sestre, sluge i sluškinje, susjedi, a taj se grijeh spominje u odnosu na svjetovnu i duhovnu sferu. Zavist utječe na ponašanje, uzrokuje destrukciju humaniteta čovjeka. Tako zbog zavisti majstor vrijeđa drugoga majstora, orač vrijeđa orača, sin želi očevu imanje, sestre su zavidne braći pa smatraju da je otac dva puta više njima dao, brat zavidi bratu je vjeruje da otac više troši na njegovu odjeću i obuču. Propovjednik također daje primjer susjede koja će radi zavisti lupati u susjedov prozor, vrata, derati se na njegove guske, kokoši (1762: 134). Koliki razdor zavist uzrokuje među ljudima, osobito pokazuje druga propovijed u kojoj Rapić spominje da brat proganja brata, da muž želi da umre žena i obratno, a da sin želi očevu smrt (1762: 107).

Ako je netko bogoljuban, kreposno djeluje, ako sudjeluje u križnom putu, dolazi u crkvu, izaziva zavist drugih ljudi pa mu se oni rugaju nastojeći da ga odvrate od toga i privole na zlo društvo. Zbog takvih se vjernici ne mole raširenih ruku, ne pristupaju ponizno pričesti. Kreposna djevojka izaziva podsmijeh zavidnika koju ju vrijeđaju govoreći kako je glupa, da ona nije za udaju, da ne bi kućom dobro upravljala (1762: 32, 382–383). U drugoj propovijedi Rapić također govori da će mnogi radije prekoriti pobožne ljude negoli pijance te da su im draži ljudi koji psuju od onih koji se mole Bogu (1764: 591).

Gore smo u vezi s lijenosti spomenuli kako kćeri, pored ostalih, po cijele dane sjede, ne rade ništa s preslicom, a Rapić za to okrivljuje njihove majke koje su im to dopustile, kao i to da spavaju, odlaze na igre (1762: 149). Oštru kritiku propovjednik upućuje roditeljima koji

dopuštaju da se mladi sastaju, koji dopuštaju u kućama “zle sastanke” (1762: 423) opravdavajući se da su i oni kao mladi to činili, a loš primjer daju i sami kad se svađaju, vrijeđaju pa su sami krivi što njihova djeca tek što progovore pjevaju sramotne pjesme, što se ne znaju prekrstiti, a poznaju igre (1762: 423). Onda se roditelji tuže radi raspuštenih kćeri, ali su sami krivi. Da majke nisu kćerima dopuštale da se sastaju s mladićima, da odlaze na igre, da ih nisu učile kako se uređivati, već ispovjediti, one ne bi bile takve (1764: 438).

Pozornost je Rapić posvetio i nezahvalnosti. Primjerice, naveo je da su djeca nezahvalna prema roditeljima ili rodbini koja ih je odgojila, da učenici ne pokazuju zahvalnost učitelju, šegrt majstoru, vjernici Isusu, primjerice, kada se smiju u crkvi ili kada se stide ići za Isusovim križem u procesiji. Osim toga kad vjernicima Bog daje dobro vino, žito, kad rode šume, oni ne iskazuju zahvalnost tako što se mole, a ne daju ni obilatiju lemozinu (1762: 403–404, 406).

Ljudi se ne mogu osloniti jedni na druge, žena na muža, djeca na roditelje, brat na brata, zapravo je svaki čovjek drugomu neprijatelj (1762: 170). Rapić također spominje da prijatelji izdaju jedni druge, a kad netko posudi novac, to pismeno ovjerava kako bi se osigurao da će mu se novac vratiti (1762: 180, 117).

U vezi s ljudskom prijetvornošću i lažnim prijateljima Rapić savjetuje vjerniku da bude oprezan komu će se povjeriti jer se neki pretvaraju da su mu prijatelji i da im je žao zbog njegove nevolje, a istodobno im je drago te odlaze u kuće drugih gdje govore i smiju se u vezi onoga što im je povjereno (1762: 190). Slično čitamo u drugoj propovijedi kad Rapić upozorava da se radi o lažnoj pomoći drugomu jer onaj kojem je nešto povjereno drugoga žali očima, dok se u srcu veseli tuđoj nevolji (1762: 286).

Gore je rečeno da je vjernicima za Boga sve teško učiniti, a Rapić to precizira kad govori da vjernici ne poste opravdavajući se da im je zlo kad poste, da ne dolaze na misu uz izgovor da su bolesni, dok nisu bolesni kad treba ići na igre, ples (1762: 234). Mnogi se ne mole na večer, a osobito jutri, a kad se oglase crkvena zvona, ljudi se šale u kućama i na sokacima (1764: 356; 1762: 379). Oni koji dolaze na misu nepristojno se ponašaju pa umjesto da ponizno mole, gledaju druge ili napola spavaju (1762: 379, 104). Osim toga vjernici se tijekom mise smiju, došaptavaju, kad netko uđe u crkvu, svi gledaju tko je ušao, a u crkvu nose i cvijeće kako bi im u mirisanju vrijeme brže prošlo (1762: 255). U drugoj propovijedi Rapić također spominje ljude koji dolaze na misu, ali njihove misli nisu tamo pa su, primjerice, trgovčeve misli u dućanu, igrač misli na igru, a pijanac na krčmu. U istoj propovijedi spominje i to da jedan vjernik na misi drijema, drugi spava, neki gledaju tko ulazi,

a tko izlazi iz crkve, zanima ih je li na misu došla određena osoba tako da ni ne znaju o čemu se propovijedalo. Neki pak pažljivo slušaju propovjednika, ali samo kako bi riječima koje su čuli kritizirali druge, dok se neki, kako je rečeno u prethodnom dijelu ovoga rada, ljute jer im smeta što propovjednik otvoreno govori o grijesima (1762: 348). Međutim, problem je što i vjernici koji dolaze na misu ne mijenjaju svoje ponašanje tako da prije, a i nakon mise opet griješe, piju, psuju, proklinju (1764: 584).

Rapić oštro kritizira grešnike jer nemaju grižnju savjesti (1762: 277). Naime, nitko se ne ispovijeda često, a najrjeđe se ispovijedaju oni koji ašikuju (1762: 466; 1764: 125). Mnogi odgađaju ispovijed jer smatraju da za nju nikad nije kasno (1762: 58). Riječ je o tvrdokornim grešnicima koji ne slušaju ni savjete prijatelja da ne odgađaju ispovijed toliko dugo ili propovjednike koji im prijete vječnim mukama (1762: 156). Vjernici koji dolaze na ispovijed ne ispovijedaju sve grijehe jer se stide, dok te iste grijehe povjeravaju drugima (1762: 47). Primjerice, žena se srami ispovjediti ono što je nije bilo sram činiti (1762: 272). U drugoj propovijedi Rapić govori da vjernici ne ispovijedaju velike, smrtne grijehe (srditost, zavist, putenost, prijevara) te da ima dojam da su svi koji dođu na ispovijed sveti. Dapače, mnogi se opravdavaju na ispovijedi pa ako su nekoga ocrnili među svojim ukućanima, govore da se to nije na daleko pročulo (1762: 107). Mnogi se pričešćuju samo jedanput godišnje, neki pričesti pristupaju na Uskrs, a da se nisu iskreno ispovjedili (1764: 196; 1762: 379). U propovijedi na dan svetoga Mateja apostola propovjednik također govori da se vjernici pričešćuju bez devocije i prethodnoga pripravljanja, da su na svetoj misi i propovijedi nazočni tijelom, ali ne i dušom tako da o Bogu i ne misle, a da ih ni na Veliki petak Isusova krv ne može dirnuti ni potaknuti na poniznost (1764: 381). Također spominje kako se neki ispovjede, pokaju, ali ne bježe od prigode koja ih je dovela do grijeha, primjerice, da bludnici dijelom ispune ono što su čuli od propovjednika, ali da je bludna ljubav toliko snažna da oni ne ostavljaju prigodu koja ih zasljepljuje (1762: 363, 22).

Grijesi koje smo naveli odnose se na muškarce i žene. Međutim, Rapić s obzirom na grijehe žena, razlikuje nekoliko tipova žena koje su zle i koje ne bi trebalo ženiti. To su: žena budalasta i grizljiva, žena karljivica odnosno žena vikačica, žena gizduša, žena mnogo leteća, žena mnogo hotijuća. Grizljiva je žena poput zmije otrovnice, ona je ljutita, neukrotiva, uznemirena, pričljiva, a radije bi ostala bez tijela i duše nego šutjela. Žena karljivica ili žena vikačica mnogo priča i "ispomukla mrmlja" (1762: 96). Žena gizduša nikada nije zadovoljna s odjećom, obucom, a također se ne izlaže suncu pazeći na rumene i bijele obraze. Za ponašanje takve žene kriva je njezina majka, pa žena gizduša ne poštuje muža ni svekrvu, nije spremna

za rad, a ni djecu dobro ne odgaja. Mnogo leteća žena ogovara idući od jednoga do drugoga sokaka i stalno mijenja misli, dok hotijuća žena nikad nije zadovoljna sa stvarima pa stalno želi neke nove (1762: 97).

Grijesima zajednice kojoj se Rapić obraća trebamo dodati još nešto. Naime, pored ustaljenoga pojma običaja koji, npr. uključuje ples, pjevanje, način na koji se u stara vremena dolazilo i odlazilo iz crkve, procesije sa svijećama, s palmama, postoji i običajni grijeh.²⁰ Radi se o tome da ljudi griješe iz navike i da to ne smatraju grijehom, a običajni grijeh može se odnositi na pojedinca i na cijelu zajednicu. Potvrdu za to nalazimo, primjerice, u propovijedi na dan svetoga Marka evanđelista kad Rapić upućuje, što smo djelomice već spomenuli, da u vilajetu nema ništa “navadnije niti običajnije među ljudima nego vrag tebe odnesao, vrag tebe razdro, vrag u tebi, vruga proždru” (1764: 164). Ili kad u drugoj propovijedi spominje kako vjernici priznaju da psuju pa jedni kažu da to čine kad su ljuti, dok drugi govore da ne psuju u ljutnji, već “od nikoga zla običaja, i hrđava nauka” (1762: 121). Međutim, iz potonje propovijedi također saznajemo da običajni grijeh uključuje dulji period, pa počinje još u mladosti, a onda traje i dalje. U skladu s time Rapić govori kako zao običaj psovanja još više stišće grešnika “jerbo je zlamenje” (1762: 121) da je “odavna počeo psovati” (1762: 121). Propovijed na dan svetoga Martina biskupa pokazuje da običaj psovanja traje, ali da se može i mijenjati, u smislu da grešnici u mladosti nisu naučili psovati protiv bližnjih, oni ne bi kasnije psovali Boga (1764: 438). Dakle, Rapiću je poznato da neki griješe iz navike pa će u drugoj propovijedi vjerniku i uputiti da razriješi konope bludnosti, srditosti, zavisti i osvete odnosno svoje “grišne običaje” (1764: 503). Ovomu treba dodati da se vjernici i pričešćuju iz navike, a ne iz ljubavi prema Bogu što također nije dobro (1764: 45).

Osim toga Rapić je isticao veličinu pojedinoga grijeha. Primjerice, kad govori o pijanstvu žena, kaže da veću nevolju čovjeku ništa ne može donijeti od pijane žene (1762: 267). U drugoj propovijedi mladiću upućuje da ne može imati veću brigu od toga da oženi lijepu, ne odveć pametnu djevojku koja vrijeme provodi trčeći od vrata do vrata (1762: 95). A također smatra da je najveća nevolja to da na svijetu nema čovjeka kojem bi drugi mogao vjerovati (1762: 170). Ili kad govori o zavisti, kaže da su svi grijesi strašni, ali da nijedan nije gori od nenavidnosti (1762: 130). Da bi istaknuo veličinu pojedinoga grijeha, Rapić je spominjao druge grijehe koje je umanjivao. Primjerice, kad je riječ o bludnosti, reći će da bludnik stalno griješi pa stalno ima bludne misli, a kako bi istaknuo veličinu toga grijeha, također je spomenuo krađu, ubojstvo, psovanje, opijanje. Naravno da je također riječ o

²⁰ Pojam preuzimamo od Zečević (1993: 17, 20)

grijesima, ali Rapić govori da lopov neće krasti svaki dan, da ubojica ubije dva ili tri puta, da grešnik psuje samo kad je ljut ili kad izgubi u igri, a da se zanatlija opije samo za svečane dane, i to kako bi naglasio da je u odnosu na te grijehе bludnost veći grijeh jer bludnik stalno griješi (1762: 446).

Osim što ističe pojedini grijeh, Rapić također pokazuje, o čemu je bilo govora, da jedan grijeh rezultira i drugim grijesima. Tako je putenost uzrok nesklada među ljudima, ubojstva, čaranja, općenito, nevolje (1762: 447). U vezi s tim da jedan grijeh vuče druge možemo, primjerice, povući paralelu između lijenosti i pohlepnosti. Tako lijenost “imade narav sviju zala jere jest mestrice svake zloće” (1762: 146) kao što je lakomost korijen svih zala (1762: 163). Kao što lijeni ljudi, kako je rečeno, ogovaraju, ocrnjuju i uzimaju poštenje drugim ljudima, tako pohlepa, što je djelomice i gore spomenuto, uključuje druge grijehе pa lakomac ne poštuje svetkovine radi brige oko zarade, mnoge prevare zaručnike iz pohlepe, mnogi se zbog lakomosti zaklinju, proklinju, opet radi dobitka, a ubojstva, nesložnost, ratovi također se dovode u vezu s pohlepom (1762: 163).

Naposljetku, Rapić je smatrao, o čemu će još biti govora, da vjernike na grijeh može potaknuti i vrag koji vara ljude i zbog kojega ljudi završavaju u paklu. Osim toga, kao što smrdi pakao, smrde i grijesi odnosno grešnici. Tako Rapić propovjednike uspoređuje s psima koji trebaju oglodati sve što je “na puku smrdljivo” (1762: 251), neki su grešnici “u smradu griha tiha do ušiju propali” (1762: 26), prilježnica je “mlaka smrada paklenoga, koza smrdeća” (1762: 114), ženu koja gizda tijelo i puteno griješi propovjednik naziva smrdljivom mrcinom (1764: 227), a govori i o “smradu od nepoštenja” (1762: 360). Tomu će propovjednik suprotstavljati čistoću svetaca, a, npr. smradu bludnosti čistoću kojom miriše ljljan (1762: 25)

7.3. Čine li vjernici išta dobro?

U odnosu na gore navedene grijehе treba reći da zajednica kojoj se Rapić obraća nije homogena jer se neki njezini pripadnici ponašaju bolje od ostalih. S obzirom na Rapićevu namjeru da u propovijedima poduči, kao i to da je čovjek po prirodi grešan, ponašanje kršćanina nikad nije dovoljno dobro tako da Rapić redovito naglašava mane vjernika, pokušavajući utjecati na njihovo ponašanje. Pritom on gradira ponašanje svojih slušatelja od najgorega do, uvjetno rečeno, najmanje lošega. Njemu je, naravno, loše da vjernici uopće ne dolaze na misu. No, isto tako nije dobro da dolaze, a da ne razmišljaju o onome što su čuli, kao ni da dođu i neko vrijeme razmišljaju o propovijedi, da bi istodobno ili opet griješili. Za ilustraciju ovakve gradacije ponašanja može se navesti primjer u kojem Rapić ističe kakvu

korist ljudi mogu imati od propovijedi. Posvetivši jednu propovijed upravo tomu, Rapić ističe, kako je rečeno u dijelu o grijesima zajednice, da neki ljudi ne čuju Božje zapovijedi jer ni ne dolaze na misu. S druge strane su oni koji dolaze pa im riječ Božja dopire do ušiju, ali ne i do misli. Na kraju su kršćani koji dođu na misu samo kako bi onim što su čuli od propovjednika kritizirali druge te vjernici koji prime Božju riječ tako da ih gane i potakne na plač, ali nakon toga opet griješe (1762: 346, 349). Sva tri tipa ponašanja vjernika, kako će se vidjeti, imaju svoje dobre, poželjne osobine, ali isto tako i mane na koje propovjednik želi utjecati.

Naime, kad je riječ o prvom tipu ponašanja, o onima koji ne dolaze na misu, takvo negativno ponašanje u suprotnosti je s onim kako se oni ponašaju u svjetovnom životu. Tu je opoziciju Rapić naveo s namjerom da istakne, što smo gore već spomenuli, kako je ono što su ljudi spremni učiniti u svjetovnoj sferi nesrazmjerno onomu što su spremni učiniti za Boga. To pokazuje primjer trgovca koji radi brige oko dobiti provodi mnoge besane noći, a takve ga brige ne puštaju ni po danu: robu prodaje stojeći, ali da mu se kaže da trguje klečeći, on bi i to učinio. Drugi je primjer vojnika koji stražari zimi, ljeti, izlaže se opasnosti da bi ugodio jednom čovjeku. Dok su ljudi radi dobiti spremni putovati miljama daleko, radi neba im je to teško činiti, pa po kiši i hladnoći odlaze na sajmove, a za lijepa su vremena lijeni ići u crkvu (1762: 175–176). Također su spremni pomoći kada nekomu gori kuća, a ako vatru ne mogu ugasiti, trude se kako bi spasili stvari iz kuće, a to je u suprotnosti s njihovom brigom za duhovno pa će im Rapić savjetovati da vode brigu o svojoj duši (1762: 115).

Međutim, ovomu je potrebno dodati da je Rapić pokazao osjetljivost za svjetovne brige i probleme čovjeka pa je u sljedećem primjeru iznio kako trgovac, zanatlija, glava kuće ima tisuću briga, ali je također rekao da će jedan poglavar kuće kad se zvona oglase ostaviti poslove i brige i otići na misu, a da će se drugi, primjerice, baviti računima, plaćati težake. Dakle, Rapić smatra da to što su ljudi opterećeni brigama nije nikakvo zlo, već je zlo što su neki time toliko zaokupljeni da se ne posvećuju Bogu, pa potonjima savjetuje da odlaze u crkvu na bratinsku nedjelju kako bi se ispovjedili te na blagdan nekoga sveca, a da poslove riješe prije i nakon mise (1764: 382–383). U drugoj propovijedi majci koja ima mnogo kućnih obveza Rapić također savjetuje da se bavi kućnim poslovima, ali da barem ponekad ode u crkvu. Poglavaru kuće kojem poslovi ne dopuštaju da često ide u crkvu propovjednik savjetuje da se često moli Bogu, da ne griješi i da obrati pozornost na mlađe kojima je nadređen kako ne bi učinili nešto loše (1764: 426).

Kao i ovo, i druga dva tipa ponašanja nisu bez mana. Riječ je o onima koji dođu na misu, čuju propovijed, ali ne promišljaju o njoj pa tamo dobivene upute ni ne primjenjuju u

životu te o vjernicima koji dolaze na misu, promisle o onome što su čuli i kreposno djeluju, ali prema propovjedniku to čine nedovoljno ili ih na to potiču pogrešni motivi. U vezi s prvim modelom može se navesti primjer u kojem Rapić spominje kršćane koji poste, daju obilne lemozine, mole i svaki dan idu na misu. Pritom autor ističe da je to u redu, ali da od toga nema nikakve koristi jer se ti vjernici istodobno nepristojno zaklinju, proklinju i psuju (1762: 118–119). Slični su tima mnogi muškarci, a pogotovo žene koje mnogo mole i kreposno djeluju, ali zao primjer daju time što se ne žele pomiriti sa svojim najbližima (1762: 297). Drugi model ponašanja ilustrira primjer kršćana koji su u želji da se obrate dobro počeli pa se mole, poste, daju lemozine i čine bezbrojna druga dobra djela. No, takvo ponašanje traje, ali se i mijenja na gore u smislu da ti vjernici malo-pomalo, nagovoreni vragom, od stotinu dobrih djela spadnu na trideset. I oni su predmet kritike i nastoje se motivirati na promjenu isticanjem da takvim ponašanjem nisu sigurni od vruga (1762: 153). S tendencijom da se vjernici drugačije ponašaju i ustraju u uzornom ponašanju, onima koji su se odlučili promijeniti Rapić je savjetovao da idu na misu i na propovijed pri čemu im je kao primjer davao dobre kršćane koji to čine iako, kako vidimo, ni ti nisu bez mana (1764: 434–435). Vjernici koji poste, hodočaste, mole nisu bez mana jer te njihove postupke ne motivira bogoljublje, kako bi trebalo biti, već interes, korist koju time žele ostvariti (1762: 330–331). Primjerice, vjernici su sve spremni učiniti za tijelo, a ne za dušu, pa se zavjetuju svecima da bi dobili tjelesno zdravlje (1762: 409–410). Drugi pak poštuju Božje zapovijedi, često se ispovijedaju i daju lemozinu, ali sve to čine kako bi od Boga dobili zdravlje, sreću, dobru trgovinu, napredne njive, vinograde, stoku ili nešto drugo. Propovjednik će takve nastojati potaknuti na promjenu odnosno na to da je Boga potrebno iskreno ljubiti jer on to zaslužuje (1762: 329). U skladu s time postavljat će pitanja kojima će u isto vrijeme podučavati, ali i dati podatke o, pored spomenutih, i drugim interesima koje vjernici žele ostvariti. Primjerice, vjernika koji posti propovjednik pita čini li to iz ljubavi prema Bogu ili kako bi mu prošla glavobolja, onoga koji hodočasti u Mariju Celu, Radnu i druge gradove pita također je li ga na to potiče Božja ljubav ili to čini kako bi mu napredovala imovina (1762: 330–331).

O kakvim se još vjerskim postupcima te s njima povezanim interesima radi govori i sljedeći primjer. Rapić spominje one koji se mole svaki dan, daju lemozinu, idu na misu, hodočaste u spomenuta mjesta Mariju Celu, Mariju Radnu, zatim Mariju Bisticu zbog, primjerice, službe, zdravlja, sretne ženidbe, djece. Dok je gore isticao kako je Bog dobar i da ga zato treba ljubiti, u potonjem primjeru Bog nije uslišio želje vjernika, ali u skladu s temom propovijedi o tome kako Bog najbolje zna što je dobro, Rapić želi istaknuti da oni trebaju

vjerovati da to Bog čini za njihovo dobro, da treba biti volja njegova jer on najbolje zna što je za njih dobro (1764: 273–274). U drugom primjeru želje vjernika također ne bivaju uslišane. Riječ je o kršćanima koji su se zavjetovali svetom Sebastijanu te su se ispovijedali, pričešćivali, odlazili u crkvu. Njihove želje nisu uslišane, ali ne zato kako bi se istaknulo da Bog zna što je za njih dobro, već stoga što to nisu činili predano, zato što su njihove ispovijedi nepotpune, neiskrene, zato što se, kako je rečeno u prethodnom dijelu, ne pričešćuju iz ljubavi prema Bogu, već to više čine iz navike, te stoga što je njihov odlazak u crkvu više motiviran ispraznom slavom i taštım naslađanjem nego bogoljubljem. Takvim se vjericima upućuje da su više uvrijedili Boga negoli da su ostali kod kuće (1764: 44–45).

Uzorno ponašanje u svjetovnoj sferi nekad se spominje u suodnosu s negativnim, svjetovnim ponašanjem. Primjerice, kritizira se, gore spomenuta, nezahvalnost djeteta koje smatra da su se njegovi roditelji brižno ponašali prema njemu, kao što su to činili i ostali roditelji, ali da je to i njihova dužnost pri čemu Rapić djetetu oštro upućuje da ono treba biti zahvalno, da ga je majka othranila, dok su neke majke pobile svoju djecu. Također se kritizira šegrtova nezahvalnost prema majstoru jer šegrt smatra da je služio majstoru koji je od njega imao koristi te da su njegovi roditelji za to platili majstoru. Rapić neće osporiti činjenicu da su njegovi roditelji dali novac, ali će mu uputiti da je majstor imao malu korist od njega jer ga je hranio, a da mu je on svojom nezahvalnošću nanio štetu (1762: 403–404). Nadalje, Rapić je pitao kršćane nije li mnogima od njih ašikovanje tri, četiri godine prije zaruka “jedno smetlište od hiljadu griha” (1762: 92). Međutim, iako je naglasio da to vrijedi za mnoge, u zagradi je dodao da se ta tvrdnja ne odnosi na sve kršćane (1762: 92). Također je govoreći o pijanstvu žena iznio da on ne govori o ženama “ovoga poštenoga mista” (1762: 268), već o onima koje su svijetu kao takve poznate jer smatra da bi poštene žene od onoga što žene koje piju dadu za vino i rakiju godinu dana mogle hraniti mjesto (1762: 268).

Naravno da je u sredini u kojoj je Rapić propovijedao bilo takvih žena, kao što je bilo i onih koji zavode prije zaruka, ali se konstatacijom da svi ne zavode, kao i onom da žene mjesta, zajednice kojoj propovijeda ne piju približavao vjericima u nastojanju da oni koji ne piju, kao i oni koji ne zavode prije zaruka, takvima i dalje ostanu, a da spominjanjem pozitivnih primjera one druge, grešne potakne na promjenu. Potvrdu za to daje i propovijed u kojoj govori o zaklinjanju i psovanju, pa na jednom mjestu upućuje slušateljima da ako koji od njih to čini, s tim prekine. Ako uzmemo u obzir samo tu rečenicu, proizlazi da među vjericima i nema puno onih koji to čine. No, dio prije i nakon toga poziva pokazuje da to nije tako. Prije te rečenice propovjednik govori, što smo već rekli, kako muškarci psuju iz ljutine

ili iz navike, dok u dijelu nakon iste rečenice govori kako i mnogo žena ispovijeda da su proklinjale djecu, susjede, ukućane, životinje (1762: 121–122). Slično pokazuje, primjerice, i kada govori da se ljudi rugaju i smiju kršćanima koji se predaju Bogu, ponizno pristupaju pričesti, a sve kako bi ih od toga odvratili te konstatira da je broj takvih grešnika povećan, a “da je skoro pobožnost sa svime pomanjkala” (1762: 383) da bi onda pitao gdje se može vidjeti da je netko u molitvi raširio ruke, da je ponizno, spuštenih očiju i sklopljenih ruku pristupio sakramentu, da se duboko poklonio Bogu (1762: 383).

Na osnovi iznesenoga jasno je da nema idealnoga tipa ponašanja, da je riječ o kršćanima koji se ne ponašaju i ne žive kršćanski, a da se trebaju držati kršćanskih načela. S obzirom na duhovni život, najgori su kršćani koji uopće ne dolaze na misu, slijede oni koji to čine, ali se tomu ne predaju tako da riječ Božja dopire do njihovih ušiju, ali ne i do njihovih misli, te vjernici koji su se odlučili promijeniti, ali broj njihovih kreposnih djela nije dovoljan ili ih na to pobuđuju krivi motivi. Dok se oni koji ne dolaze na misu uzorno ponašaju u svjetovnoj sferi, kojom su toliko zaokupljeni da i ne dolaze na misu, ponašanje onih kojih dolaze na misu ne prati uzorno ponašanje u svjetovnom životu jer se ne žele pomiriti sa svojim bližnjima, jer psuju, zaklinju se, proklinju druge. Sljedeća su skupina vjernici koji dolaze na misu, hodočaste itd. motivirani bilo materijalnim (trgovina, njiva, vinograd, stoka), bilo nematerijalnim (zdravlje, sreća) interesom. Takvo je ponašanje bilo u skladu s duhom vremena koje je isticalo da svako djelovanje treba voditi cilju, pa su se i izdavale knjige na tu temu (Zečević, 1993: 156). Kao takvo, ono je također kritizirano jer Boga treba ljubiti iskreno, a ne radi koristi koja se nekim vjerskim postupcima želi ostvariti. Za razliku od suprotstavljanja ponašanja u odnosu na crkveno/svjetovno, također se promatra ponašanje samo u svjetovnoj sferi pa se daju primjeri neuzornoga ponašanja, a u nastojanju da se to ispravi, spominje se također uzorno ponašanje, što je izneseno na primjeru nezahvalnosti u odnosu djeca/roditelji, šegrt/majstor, u odnosu na one koji ašikuju ili piju i vjernike koji to ne čine. A također se spominje uzorno i neuzorno ponašanje u duhovnom životu, pa dok jedni žive pobožno, drugi ih nastoje od toga odvratiti. Dakle, na osnovi iznesenoga jasno je da je u skladu s pozicijom propovjednika i stanjem u zajednici ljude uvijek iznova potrebno podučavati kršćanskoj vjeri i ponašanju.

7.4. Sada i prije ili “što dalje sve gorje, sve lani bolje”

Da bi vjernike potakao na promjenu ponašanja, Rapić je često stvarao opoziciju između toga kako su se ljudi ponašali prije i kako se ponašaju sada, tj. u vrijeme kada je on živio.

Pritom je prošlo u većem broju slučajeva bolje od sadašnjega. Naime, kako vrijeme prolazi, vjernici se tuže da im je sve gore i da im je lani sve bilo bolje, a to je upravo u vezi s njihovim ponašanjem (1764: 562). Kako ponašanje vjernika postaje sve lošije, oni bude Božju srditost koja rezultira novim nevoljama. Premda je o grijesima zajednice već bilo riječi, ovdje će se razmatrati odnos između grešne svakodnevice i prošlosti, između sada i prije. Taj odnos analizirat će se na nekoliko razina: odnos muža i žene jedno prema drugomu, odnos prema odgoju djece, s obzirom na ponašanje djevojaka i žena, odnos prema različitim grijesima, shvaćanje Božje riječi, post, običaje. Pritom će se vidjeti da je prošlo ponašanje bolje od ponašanja vjernika Rapićeva vremena. Međutim, također će se pokazati da je Rapić nekad povezivao negativne pojave iz prošlosti s istima koje je uočio u ponašanju sadašnjih odnosno vjernika kojima se obraća.

U kućama prvih kršćana poštovao se Bog, dok u kućama supružnika Rapićeva vremena nema, kako je rečeno u dijelu o grijesima zajednice, mira i sklada pa Rapić i negoduje kad kaže “O koliko su sadašnja vrimena prominita!” (1762: 85). Marija i Josip pokazuju kako se supružnici trebaju ponašati jedno prema drugomu jer su oni imali međusobnoga razumijevanja, poštovanja, ljubavi. Marija je kao nebeska kraljica i majka Božja zvala Josipa gospodarom, a Josip ju je također respektirao premda je bio poglavar u skladu sa svojom ulogom muža odnosno zaručnika. Ona mu nije zapovijedala, a on joj nikada nije uputio nijednu oštru riječ tako da su živjeli u slozi i u ljubavi (1762: 85).

U vezi s odgojem djece kakav je bio prije i sada Rapić spominje da sadašnje roditelje koji potiču djecu da drugom psuju majku i oca, čime zaslužuju paklene muke, treba zastidjeti Blanka koja je svoga sina svetoga Ludovika IX. odgajala tako da je smatrala da je bolje da umre nego da živi počinivši smrtni grijeh (1762: 335–336).

U vezi s ponašanjem djevojaka i žena Rapić ističe da kršćanke njegova vremena nemaju stid koji su imale stare žene i djevojke, već da su otvorenije (1762: 137). U drugoj propovijedi također se spominje da žene i djevojke njegova vremena nemaju prvotnoga stida, da su “u ono vrime” (1764: 562) žene i djevojke od stida gledale u nos, dok sadašnje imaju prost pogled (1764: 562).

Kad bi prvi kršćani mogli ustati iz grobnice, oni bi se podrugivali i kritizirali sadašnje kršćane. Isticali bi da su i oni bili kršćani, ali da se razlikuju od sadašnjih, da su se oni kad bi čuli Isusovo ime topili od ljubavi prema njemu, dok sadašnji kršćani spominju Isusovo ime kako bi utišali svoju ljutnju, da njime svjedoče nepravdu i sakrivaju zlodjela te da su oni bježali od nečistoće, dok sadašnji kršćani bježe od čistoće. U skladu s time Rapić će

konstatirati da su sadašnji vjernici samo po imenu, ali ne i po djelima kršćani (1762: 324). Primjerice, izostaju lemozina, kreposna djela, neizbrojeni su se grijesi povećali: oholost, bludnost, pijanstvo koji su se “u vrime naši starih otacah, didah, šukundidah” (1762: 471) smatrali pogrdnim, nepristojnim, dok se sada nečista ljubav, prijevara pri prodaji i kupnji, trgovini, oholost itd. smatraju čestitim djelima (1762: 471). Nadalje, sadašnji su mladići neposlušni i ne boje se, sada se u crkvi razgovara, spava, smije, a za svetkovine se ašikuje, jede, pije, ždere i bljuje, sada oca nije briga za sina ni sina za oca, ne slušaju se duhovni pastiri, nema straha od Boga. Zbog svega toga Bog vjernike kažnjava, ali oni, iako su svjesni da ne napreduju, i dalje ne mijenjaju svoje ponašanje (1764: 562–563).

Rapić je vjernike podučavao, kako je rečeno, da riječ Božja ne dolazi od smrtnoga čovjeka, već od Boga te da ju tako treba shvaćati, a nakon toga je uspostavio suodnos s pozitivnim ponašanjem u prošlosti tvrdeći da su Božju riječ tako shvaćali i prvi kršćani primajući ju od apostola (1762: 349).

Nadalje propovjednik govori da sadašnji kršćani ne poste kako su postili stari kršćani. Dok stari kršćani prije zalaska sunca nisu ništa okusili, dok su jeli samo kako bi se održavali na životu, pri čemu to nije uključivalo maslo, sir, meso, Rapić vjernicima savjetuje da post ne smije biti poklada, da ne treba spremati masnu hranu, jesti meso, slatko te da treba jesti jedanput dnevno, a ne biti proždrljiv (1762: 227–228).

S obzirom na običaje koji su postajali prije i sada Rapić se oslanja na srednjovjekovnoga crkvenoga naučitelja Bedu Mudroga pa spominje da su izraelski muškarci tijekom svetkovina odvojeno od žena išli u crkvu i vraćali se iz nje jer je jedan put bio za muškarce, a drugi za žene, dok su djeca mogla ići bilo s očevima, bilo s majkama. Rapić smatra da je riječ o lijepom i svetom običaju te da bi se trebao njegovati i u sadašnje odnosno u njegovo vrijeme (1762: 81).

Naposljetku, Rapić povezuje negativne pojave iz prošlosti s istima koje uočava u sadašnjosti, o čemu će se još govoriti u poglavlju o krivovjercima kao neprijateljima. Tako je propovjednik negativno ponašanje Nerona i Julija Cezara povezivao s ponašanjem vjernika kojima se obraća. Neron kao progonitelj Svete Crkve uzimao je Rimljanima sva dobra, a jednako tako i među vjernicima kojima se Rapić obraća ima onih nalik na Nerona jer se brinu samo za sebe i nastoje da drugima ništa ne ostane (1762: 242–243). Krvoločni Julije Cezar progonio je kršćane, a Rapić upozorava da sada postoje zli kršćani koji se ponašaju poput njega prema onima koji su bogoljubni i kreposno djeluju (1762: 382). Osim toga u vrijeme svetoga Bernarda iz Clairvauxa krajem 11. i početkom 12. stoljeća, pri čemu Rapić donosi

kako vjeruje da je tako i sada, odnosno u njegovo vrijeme, neke svjetovne i crkvene osobe smatrale su da je za biti kršćaninom dovoljno učiniti nekoliko dobrih djela pa su govorili da ne žele biti ni drugi sveti Franjo, a ni sveti Pavao, kao što su i pojedine žene govorile da ne žele biti druga sveta Terezija ni Magdalena. Dakle, držali su da su uradili dosta toga dobrog da ne će djelovati zlo. Sveti je Bernard smatrao da je potrebno dobro djelovati pa je pokušavao promijeniti takav stav, a to je u propovijedi činio i slavonski propovjednik koji je takvo ponašanje povezao s prevarom paklenoga neprijatelja (1762: 151). U drugom je primjeru ponašanje vjernika koji su samo imenom kršćani jer su u potpunosti iskvareni Rapić povezao s ljudskom pokvarenošću za proroka Noe što je izazvalo srditost Boga koji je poslao veliki potop. Time je želio preplašiti slušatelje jer se i tema propovijedi odnosi na to da se čovjek dok je god živ treba plašiti pakla (1762: 106). Međutim, Rapić je istodobno nastojao potaknuti vjernike na promjenu ponašanja isticanjem koristi koju će od toga imati.

7.5. Kakav ulog, takva ili veća plaća

Rapićevo podučavanje uključivalo je i upute odnosno opomene o tome kako je potrebno činiti dobro, kršćanski ispravno se ponašati jer će takvo ulaganje rezultirati dobitkom odnosno nagradom. Naravno, suprotan postupak, ponašanje protivno ispravnom rezultirat će kaznom. Potvrdu da je omjer između onoga koliko je određenim ponašanjem uloženo i onoga što je dobiveno jednak daju, primjerice, dvije propovijedi. U propovijedi na blagdan Pohođenja Blažene Djevice Marije Rapić je uputio vjernicima da će im Marija pomoći ovisno o tome kako se oni ponašaju prema njoj i kako ju poštuju. Grešnici koji ne ljube Mariju ne trebaju se čuditi što im je Marija uskratila svoju ljubav i milosrđe jer tko želi da se Marija prema njemu odnosi kao majka, treba se prema njoj odnositi poput sina (1764: 257). Slično Rapić savjetuje i u propovijedi na treću nedjelju po Vodokršću s tim da se radi o ponašanju vjernika prema Bogu, a ne prema Mariji. U toj se propovijedi konstatira da će se Bog ponašati prema čovjeku onako kako se čovjek bude ponašao prema njemu. Ako se grešnik loše ponaša prema Bogu, onda će se tako i Bog odnositi prema njemu pa će ga i na ovom i na drugom svijetu kazniti strašnim mukama. Ako vjernik ljubi Boga i iskazuje mu milost, i Bog će njega ljubiti i obdariti ga novim milostima (1762: 102). Nadalje, u propovijedi na dan svetoga Andrije apostola potiče se grešnik da “promisli i račun u sebi učini” (1764: 454), da razmisli o svojim grijesima (je li nekome učinio zlo, je li ukrao nešto itd.) nakon čega će možda sam sebi reći da je nepravda koju podnosi plaća za učinjeno (1764: 454–455). U drugoj propovijedi Rapić opominje da će vjernici koji krađu za to primiti vatrenu plaću odnosno završiti u paklu (1762:

373). Rapić također iznosi da mladić neće naći dobru zaručnicu na osnovi toga što njegovi roditelji slove kao dobri, već će to biti plaća za njegove molitve i dobra djela (1762: 95).

U sljedećem se primjeru također spominje ponašanje vjernika prema Bogu i obrnuto, ali postoji razlika u odnosu na ono što je gore izneseno. Naime, vjernici su se utjecali Bogu i iskazivali mu poštovanje moleći ga za mir pa je naposljetku Bog udijelio mir vjernicima. Uzrok su rata grijesi vjernika, ali mir nije rezultat čovjekove kvalitete nego upravo Božje milosti pa mu vjernici trebaju zahvaljivati za dobiveno milosrđe, a ako to ne budu činili, izazvat će Božju srditost (1764: 619–620). Dakle, u ovom su se primjeru vjernici uzorno ponašali kad su se utjecali Bogu, što je urodilo mirom, ali se pritom ne ističe njihovo uzorno ponašanje kao ulog za dobiveni mir, već Božje milosrđe. Odnos između uloženoga i dobivenoga je jednak, a to što je Rapić naglašavao Božje milosrđe odgovaralo je upravo temi propovijedi. Naime, Rapić je u toj propovijedi kritizirao nezahvalnost vjernika pa je to želio mijenjati, potaknuti vjernike da iskazuju zahvalnost za primljena dobročinstva, a u skladu s time kao primjer je naveo Božje milosrđe u vezi s mirom, na kojem vjernici trebaju biti zahvalni.

U drugoj propovijedi spominje se da će vjernici ovisno o tome kako su se za života ponašali doći ili pred strašnoga suca ili pred nebeskoga oca. Oni koji su činili zlo idu sucu, a oni koji su za života učinili i “najmanje dobro dilo” (1762: 320) doći će pred oca koji će ih bogato nagraditi (1762: 320). Radi se o Bogu koji, dakle, ovisno o zaslugama vjernika preuzima različite uloge pa je kao otac milosrdan, dok kao sudac žestoko sudi. U propovijedi na dan svetoga Matije apostola Rapić govori da će vjernici koji budu trpjeli nevolje na ovom svijetu na nebesima biti obilato nagrađeni (1764: 76). Dakle, u ovim je primjerima nagrada veća pa je potrebno objasniti zašto je to tako. Naime, u propovijedi u kojoj govori da će vjernici doći pred suca ili oca Rapić ističe da je ovozemaljsko prolazno i da se treba brinuti o vječnom životu, a vjernike koji ljube svjetovno na to treba potaknuti time što će oni koji učine barem jedno malo dobro djelo biti obilno plaćeni, odnosno imati sretnu vječnost. U propovijedi na dan svetoga Matije apostola Rapić naglašava da će nebesku slavu uživati vjernici koji budu podnosili mnogobrojne nevolje na ovom svijetu, a kako bi ih na to motivirao te olakšao patnju onima koji trpe nevolje, reći će da će to Bog obilato nagraditi.

Odnos između uloženoga i dobivenoga nije jednak ni u sljedećem primjeru prema kojem dobitak opet može biti veći od uloženoga. U propovijedi na blagdan svetoga Ignacija Rapić upućuje “ako mi što poklonimo Bogu, bolju za ono plaću primamo od Boga (...) Što mi činimo Bogu, nami Bog bolje vraća” (1764: 298). Pritom se donosi kako je Ignacije od Boga

tražio da nakon smrti bude na zlu glasu i da se pokopa u gnojivu. Međutim, Bog je odredio da se Ignacije pokopa u zlatnoj grobnici koju kiti drago kamenje i da se poštuje više od careva i kraljeva. Međutim, u ovom je slučaju dobitak veći upravo zato što je riječ o svecu. Ignacije je više i uložio u odnosu na druge ljude, primjerice, u odnosu na kraljeve i druge velikodostojnike koji žele da se poštuje i uživaju dobar glas kako za života, tako i nakon smrti. Dapače, Ignacijev se život uspoređuje s Isusovim, i on je trpio, postio. Zbog toga kao i zbog kreposnih djela, postao je svecem, Bog ga je odabrao da širi njegovu slavu (1764: 298, 301).

Iz iznesenoga proizlazi da se isticanjem osobnoga interesa vjernici nastoje motivirati na ispravno ponašanje. Pritom se oni ne trebaju uzorno ponašati samo u odnosu na nadzemaljsko, već i u svjetovnom životu, u odnosu na druge ljude. Primjerice, propovjednik konstatira da ima vjernika koji bi najradije da drugi ljudi ništa nemaju, štoviše, da nastoje doći do tuđih dobara, ne pomažu siromašne i ne posjećuju bolesnike. Međutim, takvima Rapić poručuje da čovjek koji drugom čovjeku čini dobro istodobno radi i u svoju korist i više dobiva (1762: 243).

Dok je u iznesenim primjerima Rapić govorio da će oni koji učine i najmanje djelo biti obilato nagrađeni, bilo da je riječ o svecima ili o vjernicima, u drugim je primjerima isticao obrnuto, tj. da je dovoljan jedan grijeh kako bi se završilo u paklu. U vezi s time iznio je primjer pustinjaka koji se uzorno ponašao, ali je naposljetku sagriješio i završio u paklu. Taj je primjer Rapić dao kako bi podučio vjernike da oni uvijek mogu sagriješiti i da se stoga, u skladu s temom propovijedi, dokle god žive trebaju plašiti pakla (1762: 108–109, 105). U vezi s grešnim ponašanjem vjernika spomenuli smo da ono za posljedicu također može imati kaznu u ovozemaljskom životu pa ćemo u sljedećem dijelu razmotriti o kojim se kaznama radi.

7.6. “Božje kastige” – nevolje na svijetu i sredstvo poduke

Društvo Rapićeva vremena izloženo je različitim nevoljama, pa tako Rapić kaže da je svijet “obasrt od svih strana zlim” (1762: 144). Ta su zla ili nevolje vremenske nepogode (grom, munja, vjetar, grad, poplava, hladnoća, suša), zatim vatra, zrak, glad, žeđ, smrt, bolesti (kuga, guba), rat i siromaštvo. Kao nevolje, neprijatelje katoličke vjere Rapić je redovito isticao krivovjerce i Turke, što ćemo kasnije posebno obraditi. Sasvim je razumljivo da se nedaća čovjek boji, ali će ih propovjednik isticati u namjeri da potencira strah, podučiti odnosno potakne vjernike da mijenjaju ponašanje. Naime, on će podsjećati vjernika na to koliko je njegov život pun nevolja koje će konkretizirati ili će općenito reći da se na njega

svaljuju nedaće, nevolje odnosno štete. Prema Rapiću su vjernici ponekad svjesni da nevolje šalje Bog, a ponekad i nisu. No, u oba slučaja propovjednik je taj koji u želji da poduči i potakne na promjenu, ponašanje vjernika dovodi u vezu s nevoljama kojima im Bog prijeti ili ih šalje, pa i preko anđela koji mu služe, kao osvetni odgovor na njihovo grešno ponašanje, koje je vražje djelo. Dakle, grijesi, bilo mali, bilo smrtni, uzrok su nevolja koje Bog šalje na vjernike kao kaznu za njihovo ponašanje, a to čini s dobrom namjerom. Naime, nevoljama se vjernici plaše i trebaju ih potaknuti da promijene ponašanje, da postanu ponizni (1764: 561). Tako Rapić kaže da ne postoji bolji način da se tvrdokorni grešnici obrate od Božje srdžbe (1764: 19). A ako mala Božja kazna ne dovede do promjene ponašanja vjernika, onda ih Bog još više kažnjava (1764: 562). Vjernike koji se zbog nevolja tuže Bogu propovjednik opominje da mogu izazvati druge nevolje, a kršćani se također podučavaju da nevolje trebaju podnositi jer dolaze od Boga kao i to da su njihove nevolje ništa naspram onoga što je Isus podnio. Dakle, s obzirom na potonje, Rapić je također spominjao nevolje izvan konteksta koji je vjernike trebao plašiti, a podučavao ih je i na primjerima svetaca kojima Bog nije prijetio, niti je na njih obrušio nevolje ili je pak isticao da su oni spremno dočekali nevolje koje su dolazile od Boga. Također će se vidjeti da osim Boga i sveci, primjerice sveti Mihovil arhanđel, mogu upravljati nevoljama.

Na svijetu nema mjesta na kojem ne prijete nevolje: one su na moru, vodi, u gradu, u pustinji, među ljudima, do te mjere da čovjek ima neprijatelje u onima s kojima dijeli kućanstvo. Kad je riječ o vremenskim nepogodama, propovjednik spominje da štetu čovjeku mogu nanijeti vatra, voda, grad, vjetar, munje, gromovi (1762: 105). Kada vinograd malo potuče grad, ljudi, svjesni da to dolazi od Boga, počnu govoriti protiv njega, pa ih propovjednik opominje da to ne čine jer im Bog može poslati druge nevolje, primjerice, mogu ostati bez njiva, polja, konja, stoke, kuće, imanja (1762: 186).

U propovijedi koja se bavi grijehom kao uzrokom zla popis se nevolja širi. Tako vojska, odnosno rat, glad, kuga odnosno bolesti uništavaju sela, gradove, varoše, vilajete, kraljevstva, a spominju se također tuča, vatra, poplava, munje, gromovi, smrt. A nevolje na ljude obrušavaju anđeli kao Božje slugе (1762: 434–436). Mnogi vjernici misle da su za te nevolje krivi vladari, a Rapić ih podučava da nevolje ne uzrokuje nebriga vladara, već njihovi grijesi (1762: 438). Drugi primjer pokazuje da među vjericima postoje oni koji su svjesni i oni koji nisu svjesni da bolest ili općenito nesreća dolaze od Boga. Naime, onaj koji se razboli smatra da mu je naškodila hrana, piće ili vlažno vrijeme, kad se nađe u velikoj nevolji, smatra da su za to krivi njegovi neprijatelji koji mu zavide i progone ga, a ne misli, kako propovjednik

dalje upućuje, na svoje grijehе odnosno da vjernike Bog kara jer želi da se poboljšaju i promijene ponašanje. Neki su svjesni da to dolazi od Boga pa se zavjetuju kako bi time smanjili Božju srdžbu, ali ne žele mijenjati odnosno popraviti svoje ponašanje (1764: 453–454).

Rapić također govori da Boga koji prijeti vatrom, vjetrom, gradom i općenito nevoljom vjernici mole da im ne šalje taj križ jer ga ne mogu podnositi, pri čemu ih podučava da sve što dolazi od Boga trebaju rado primiti (1762: 181). Nevolje se spominju i u drugoj propovijedi, a Rapić se oslanja na starozavjetnu knjigu o Jobu i opet podučava da je uzeo onaj koji je i dao te da je Bog pravedan (1762: 193). Osim toga vjernici se podučavaju da su njihove nevolje samo sjena onoga što je Isus podnio pa je, primjerice, najveće siromaštvo samo sjena Isusove golotinje na križu (1762: 284). U drugoj je propovijedi Rapić također iznio da je patnja vjernika sjena Isusove muke jer se na čovjeka nikad ne obruše sve nedaće odjednom pa ako je siromašan, nije bolestan, ako je bolestan, ne pati na križu, već na perju odnosno u postelji (1764: 112). Među kaznama grešnika spomenuli smo glad, ali u vezi s tim treba reći da uzorno ponašanje Bog neće nagraditi u smislu da će ljudi postati bogati. Naime, ako se vjernici uzorno ponašaju, neće im manjkati onoga što je Bog za čovjeka stvorio, primjerice, kruha, soli, ulja, mlijeka, odjeće, s time da uvijek neće imati previše toga (1762: 436).

Primjer vjericima za to da trebaju podnositi nevolje daju sveci koji su spremno podnosili, pored ostalih, razne vremenske nevolje, kako nalazimo u propovijedi koja se odnosi na obraćenje svetoga Pavla. Kad mu je Isus rekao da će se protiv njega uzdignuti morski valovi, zima, suša, zatim glad i žeđ, on je pokazao spremnost da sve podnese, štoviše, uputio mu je da je sve radi njega spreman podnositi. U istoj je propovijedi Rapić također progovorio o tome zašto, s kojim ciljem vjernike, pored ostalih i s vremenskim nepogodama, treba strašiti. Naime, s obzirom na to da se vjernici malo boje, na njih treba poslati gromove, munje, strijele, a oni se prema nevoljama trebaju ponašati poput spomenutoga svetoga Pavla (1764: 24–25). Slično Rapić donosi u propovijedi na dan svetoga Ladislava Ugarskoga kad kaže da su se vjernici navikli na Božje kazne kao na svagdašnji kruh da bi ih nakon toga plašio isticanjem kako Bog ima spremne još gore kastige koje na njih može poslati te savjetovao da se ugledaju na svetoga Ladislava i mijenjaju ponašanje (1764: 563). Poučiti treba i primjer iz propovijedi u kojem se spominje da će B. D. Marija kad se zemlja bude tresla, vjernike koji joj se mole obraniti zagovorom kod Boga (1764: 254).

Tomu je suprotan primjer u kojem se svetac javlja kao osoba koja može upravljati vremenskim nepogodama, pa se donosi da sveti Mihovil arhanđel kao Božji vojnik može zapovjediti zemlji da se tresu te upravljati zrakom, vatrom (1764: 389).

Kad je riječ o bolestima, treba reći da se one dovode u vezu s tijelom i čovjekovom nutrinom odnosno dušom. Vezano uz potonje Rapić upućuje da je riječ o duhovnoj bolesti, o bolesti duše (1762: 66, 122). Međutim, propovjednik će podučiti da ima više vrsta bolesti duše nego tijela. Postoji 56 bolesti mozga, 75 srca, 112 bolesti oka, a propovjednik plaši kad kaže da bolesti mogu dovesti do iznenadne smrti ili upućuje vjernike da razmisle koliko ih onda ima cijelo tijelo, a koliko tek duša (1762: 468, 67). U drugoj je propovijedi spomenuo da ima 400 vrsta bolesti tijela kako bi istakao patnju svete Lidvine (1762: 188). Propovjednik je podučavao da je bolest duše veća od bolesti tijela, dapače, od paklenih muka, i da ju može uzrokovati mali, svjesno počinjen grijeh, a također je konstatirao da među kršćanima ima dosta onih koji su bolesni u duši (1762: 68, 70).

U odnosu na tjelesne bolesti, tj. kugu, za razliku od gore spomenutih nevolja koja su se obrušile na vjernike, iznose se povijesni podaci. Tako se u propovijedi na dan svetoga Sebastijana spominje da je 1738. godine izbila kuga. Od kuge izjedena tijela bilo muža, žene, brata, sestre, siromašnih, bogatih bacana su u jednu jamu. Kuga je skoro opustošila sela i gradove, ali je, zbog toga što se sveti Sebastijan u ime vjernika obratio Bogu, pomoreno trostruko manje ljudi od onoga koliko je Božja srditost namjeravala pomoriti. Tu prošlu kugu Rapić dovodi u vezu sa sadašnjosti jer ju spominje kako bi ju povezo s poštovanjem koje kršćani kojima se obraća trebaju pokazati prema svetom Sebastijanu. S obzirom na to da Bog opet na vjernike namjerava poslati kugu, kao i na to da je po svim crkvama “Kraljestva našega” (1764: 38) naređeno da treba moliti, propovjednik savjetuje da vjernici na bolje mijenjaju svoje ponašanje i da se mole svetom Sebastijanu, zaštitniku od kuge, koji će kod Boga posredovati kako bi se kuga odvrtila (1764: 37–38, 40). Ljetopis franjevačkoga samostana u Slavanskom Brodu bilježi da je kuga 1738. godine izbila u Bačkoj odakle se proširila na Temišvar, Arad, Beograd, Petrovaradin, Osijek (Skenderović, 2003: 163). Te i sljedeće godine kad je opet izbila kuga Rapić je bio u Petrovaradinu gdje je studirao teologiju. U drugoj propovijedi Rapić spominje da je 1739. godine “vilajet ovaj” (1762: 138), pri čemu bi to mogao biti također Petrovaradin, osvojila kuga, kojoj ljudi nisu pridavali pozornost da bi ubrzo shvatili koliko im je nevolju ona donijela. Taj je podatak propovjednik povezo s malim grijehom koji može nanijeti veliku štetu duši, slično kao što je kuga nanijela veliku štetu

tijelima ljudi (1762: 138–139). Tada je epidemija kuge, kako je rečeno pri iznošenju Rapićevih biografskih podataka, zahvatila Srijem i Slavoniju.

Kako i sve druge nevolje, tako i nemilosrdnu kugu treba odlučno podnijeti da bi se dobilo vječno spasenje. Rapić to zorno pokazuje kada u propovijedi na dan svetoga Ivana evanđelista vjernike pita, i istodobno podučava nudeći odgovor, što bi odabrali da im Bog kaže da će se spasiti svi koji ne napuste određeni varoš, dok će oni koji to učine suprotno proći, nakon čega odgovara da bi svi ostali u varošu jer im je važno da ne izgube vječno spasenje. Također pita što bi učinili ako u varošu izbije kuga, bi li onda bježali, te odgovara da ni onda nitko ne bi izišao iz varoša – čime naglašava potrebu ustrajnosti u podnošenju nevolja i vjeri jer će se takvi vjernici spasiti (1764: 527).

Rapić je propovijedao o tome da se vjernici tuže kako ih boli glava, želudac, noge, da im se srce raspada, oči gore, da im zuji u ušima, da se zubi klimaju, a ruke suše te da imaju osjećaj da su u njih ušli vragovi. Pritom je kritizirao vjernike opominjući ih da trebaju trpjeti i zahvaliti Bogu na tome jer su možda još gore zaslužili te ih je opet opominjao kako Bog na njih može poslati veće nevolje (1762: 186). Tjelesne bolesti dovodio je u vezu s paklom, primjerice, grešni bolesnik u paklu trpi bolest oka zbog paklenoga dima, uhobolju jer je stalno izložen vici, buci, proklinjanju, psovanju protiv Boga (1764:113). Pored toga tjelesne se bolesti dovode u vezu s onim duševnim. Primjerice, kako tjelesna groznica obuzima tijelo, tako putenost kao vruća groznica pali srce (1762: 446). Propovjednik je također isticao kako se vjernici različito ponašaju prema tjelesnim i duševnim bolestima. Naime, vjernici su sve spremni učiniti kako bi se riješili tjelesne boli, ali ne i za spasenje duše. Rapić će reći da plaču zbog toga što trpe glavobolju ili zubobolju, dok ne plaču radi svoje duše, radi toga što griješe (1762: 77). U drugoj se propovijedi također spominje da vjernici ako ih boli želudac, paze na ono što jedu i piju, dok za spasenje duše ne žele postiti. Također puštaju krv radi tjelesnoga zdravlja, dok kap krvi ne daju za dušu. Ako ih boli zub, daju da im se on izvadi pri čemu trpe snažne bolove, dok za Boga nisu spremi nimalo trpjeti. Također dopuštaju da im se otkine ruka ili noga, a zbog duše ne žele ostaviti zlo društvo (1764: 234). U propovijedi koja tematizira cijenu duše također se spominje kako su vjernici sve spremni učiniti da bi izliječili bolest tijela, pa se, kako je rečeno u dijelu o tome čine li vjernici išta dobro, zavjetuju svecima, dok za dušu to ne čine (1762: 409–410).

Guba predstavlja grijeh, ona je njegova slika, a Isus je podnio muku kako bi ljude ozdravio od grijeha kao gube duše (1762: 100). Guba se spominje sa šugom kad Rapić govori

da se grešnik ne boji zato što odmah ne bude pokaran za grijeh pa kad bludno sagriješi ne dobije gubu ni šugu (1762: 76).

Ponekad se u propovijedima konkretiziraju grijesi (lažljivost, krađa) zbog kojih je Bog na čovjeka poslao bolest općenito. Primjerice, jedan se gospodičić pokušavao sastati s gospojom u koju se zaljubio, ali kako to nije mogao, vjerovao je da je njezin ispovjednik prepreka na tom putu pa je platio čovjeka koji je starješini rekao kako je vidio da redovnik griješi s onom gospojom. Lažljivost je kažnjena pa je gospodičić zahvaljujući pravednosti Boga obolio (1762: 33–34). Kuća onih koji imaju nešto tuđe ispunjena je bolestima i općenito nesrećama i štetama (1762: 374). Pored toga Rapić će reći da je zdrav čovjek koji puteno ne griješi i da uživa Božju milost dok ne počini taj grijeh (1762: 449).

Međutim, bolestan ne mora biti samo vjernik kojem se Rapić obraća, već i Isus te sveci i svetece. Razlika je u tome što je bolest, kao i sve druge nevolje koje trpi grešnik, kako je u ovom dijelu već rečeno, sjena u odnosu na ono što je Isus podnio na križu. Bolesnom se čovjeku savjetuje da, kao što je to činio i misnik u priči koju je Rapić donio, na cedulju napiše nevolje koje ga muče i utisne ju na križ u Isusove rane kako bi se podsjetio na to koliko je Isus trpio (1764: 222). U propovijedi na Veliki petak propovjednik nastoji vjernicima približiti Isusovu muku pa, primjerice, spominje da je Isus trpio uhobolju kad ga je Juda pozdravio, kada su ga pravedna optuživali, psovali, kada su mu se rugali i govorili da se ima propeti (1764: 114).

U istoj se propovijedi Isus predstavlja kao bolesnik koji je istodobno i ljekar. Ljekar je u tom smislu da je prijatelj ljudske duše jer je na sebe uzeo bolest, grijeh ljudi zbog kojih je patio, čime je istodobno i bolesnik pa mu se Rapić i obraća kao bolesnomu svijeta ljekaru. Pritom Rapić apelira na vjernika, na bolesnoga grešnika koji Isusa može izliječiti tako da odmah prestane griješiti (1764: 112). Rapić na drugom mjestu također spominje da je Isus ljekar te da grešni čovjek može ozdraviti ako se veže uz Boga, ali također upozorava da je problem to što bezbrojni žele ozdraviti odnosno žele da im se spasi duša, ali ne želi prestati griješiti, tako da čovjekovu grešnu bolest dovodi u vezu s vragom (1762: 67–68). Ako se bolest duše ne liječi, ona završava vječnom odnosno duhovnom smrću (1762: 96, 142).

Kako se grešnik može izliječiti, pokazuje primjer apostola Petra čija je duša bila bolesna jer je tri puta zatajio Isusa, no ozdravio je jer je imao volju, a lijek je uzeo iz nebeska apoteke (1762: 66). U drugoj propovijedi primjer daje slijepa bolesnica Mandalina koja je tražila Isusa da bi ozdravila (1764: 260).

Međutim, osim čovjeka, Isusa liječiti mogu ispovjednici, Blažena Djevica Marija te sveci. Čovjek liječi Isusa kad ne griješi, a tim istim vjernicima Rapić upućuje da se ispovijedaju jer ispovjednici mogu zaviti “grišne rane zavojom krstjanskoga zakona” (1762: 401), oni su duhovni ljekari koji sakramentima kao melemom liječe bolesne duše (1762: 70). U drugoj propovijedi Rapić također savjetuje vjerniku da se obrati duhovnicima, kao ljekarima duša, a ne svojim prijateljima koji ga pozivaju u društvo jer se tamo neće izliječiti, već da se treba ispovijedati i slušati propovijed (1764: 173). Blažena Djevica Marija kao ljekarica nastojala je skinuti vrućicu sa siromašne udovice (1764: 363). U drugoj propovijedi Rapić donosi da je Marija majka žalosnih, jadnih, zapuštenih koja “svaki lik obilno ima” (1762: 82). U propovijedi na dan svetoga Stjepana Ugarskoga spominje se da je u Ugarskoj bilo rašireno krivovjerstvo kao unutrašnja šuga i guba (1764: 573). Rane koje je ono Ugarskoj nanijelo, pri čemu je to bilo vražje djelo i samim time usmjereno protiv pravoga Boga, sveti je Stjepan kao ljekar izliječio “spasonosnim melemom” (1764: 577). Pritom je riječ o ranama koje su Ugarskoj nanijeli krivovjerni Turci.

7.7. Krivovjerci kao neprijatelji

Vjernike kojima se obraća Rapić je razdvajao od drugih, tj. od krivovjeraca. Pritom je slušateljima trebao pokazati po čemu se oni razlikuju od drugih, a time su istodobno i vjernici trebali spoznati kakvi su oni zapravo. Druge, kao i zajednicu koju ima pred sobom Rapić promatra kritički, on je svjestan grijeha vjernika i upravo zato donosi primjere s onima izvana, neprijateljima. Primjeri su ponašanja krivovjeraca, kako će se vidjeti, i negativni i pozitivni, ali se u oba slučaja Rapić prema izvanjskom odnosi kao prema onom manje vrijednom. Naravno, ako je riječ o neuzornom ponašanju, da ga ne treba slijediti, ali ako se ti drugi ponašaju ispravno, onda oni trebaju potaknuti i Rapićevu zajednicu, kao onu vredniju, kao onu iznad tih drugih, na promjenu. Temeljna misao vodilja pritom je da ako oni drugi mogu biti dobri, onda pripadnici Rapićeve zajednice mogu biti još bolji. Put do toga lakše je ostvariti ako vjernici i sami vide da je propovjednik kritičan prema drugima, čime on istodobno i jača identitet grupe kojoj se obraća (Vidi Eybl, 1992: 310).

U skladu s time riječ je o opoziciji na relaciji mi i oni, pa tako krivovjernici, odnosno neznabošci, krivobošci, kako ih Rapić također naziva, “našemu zakonu jesu protivni” (1764: 627). Da bi se netko rodio u katoličkom zakonu potrebna je Božja milost, dok su krivovjerci, kako je gore rečeno, vražje djelo (1764: 329). Među krivovjercima Rapić spominje Turke, o kojima ćemo zasebno govoriti u sljedećem dijelu s obzirom na pozornost koju im je

propovjednik posvetio, zatim protestante (kalvini, luterani), Istočnu crkvu, arijevence, Židove (“Čifute”), grčke i rimske pisce, rimske careve koji su progonili kršćane (Julije Cezar, Tit, Vespazijan, Neron, Kaligula, Domicijan, Dioklecijan), Vlahe, Tatare. Među Isusovim neprijateljima Rapić je spomenuo Antikrista, koji je gori od vruga jer je vrag htio biti jednak Isusu, dok Antikrist želi biti veći od Isusa (1762: 472).

Rapićev je odnos prema krivovjercima ambivalentan. Iako o krivovjercima ima negativno mišljenje, on poštuje njihove vrline pa je češće navodio primjere u kojima se krivovjerci uzorno ponašaju, i to kako bi još više kritizirao vjernike kojima se obraća i potakao ih da se ponašaju drugačije. Naime, kako je rečeno, kad se već krivovjerci mogu uzorno ponašati, onda se vjernici kojima se Rapić obraća trebaju ponašati još bolje od njih. Pozitivno ponašanje krivovjeraca donosi primjer u kojem su oni nakon pobjede u ratu, vjerujući da su za to zaslužni idoli, istima zahvaljivali tako što su im se klanjali i pred njih stavljali svoje krune. Rapić će se složiti s time da su krune i prikladne bogovima odnosno da Bogu treba zahvaljivati, ali on nastoji na tom primjeru vjernicima poručiti da kad se već krivovjerci tako zahvaljuju krivim bogovima, koliko tek zahvalnost katolici trebaju pokazivati pravom Bogu za udijeljeni mir, i to tako što mu se trebaju obraćati krunama odnosno svetim molitvama (1764: 623–624). Drugi je primjer s uzornim ponašanjem luterana koji su poštovali nedjelju na koju vlasnik gostionice u Engleskoj nije dopuštao kockanje. S obzirom na to da ljudi ne kockaju u mjestu gdje ni jedan kršćanin ne živi, Rapić će uputiti da koliko se tek katolici koji kockaju trebaju stidjeti (1762: 228). Da krivovjerci znaju da je Isus kao ljekar došao na svijet kako bi izliječio grešnoga čovjeka, oni bi se čudili njegovoj ljubavi. Međutim, kad bi krivovjerci znali da su ljudi i nakon toga nastavili griješiti, oni bi rekli da bogove poštuju i da u njihovim pustinjama nema većih zvijeri od tih grešnika (1764: 118). Spominjanje krivovjeraca u tom kontekstu trebalo je vjernicima približiti veličinu Isusove muke i ljubavi, izazvati promjenu njihova ponašanja.

U drugoj propovijedi Rapić spominje da i kod krivovjeraca djeca vole svoje majke, da su oni smatrali velikom zloćom ako bi dijete progonilo svoju majku. Kad je to tako kod krivovjeraca, onda je nesumljivo i kod katolika, ta kako bi onda Isus uradio nešto protiv Marije (1764: 477–478). Primjer “neznabožice” (1762: 89) Penelope koja je dvadeset godina odbijala prosce iščekujući povratak muža također je trebao pokazati kako muževi i žene trebaju biti vjerni jedno drugomu (1762: 89).

Od Plutarha, Sokrata, Platona, Ovidija i Empedokla Rapić je uzimao pozitivne modele ponašanja. Tako propovjednik iznosi primjer “plemenita nauka” (1764: 44) krivovjerca

Plutarha o ocu koji je sinovima dao da prerežu snopove strijela. S obzirom na to da nijedan od sinova zbog debljine snopova to nije mogao učiniti, snopove je prekinuo otac. Nakon toga je otac sinovima pokazao da će ako budu poput neprekinutih snopova, živjeti u slozi i jedinstvu, dok će se u suprotnom odvojiti jedni od drugih, čime će ih svatko moći svladati. Propovjednik Rapić taj je primjer povezao s vjernicima koji svoje duhovne strijele trebaju uputiti svetom Sebastijanu kako bi ih on štitio (1764: 44). Kršćane koji negoduju jer pravedni trpe treba postidjeti primjer krivovjerca Sokrata. Osuđen na smrt, Sokrat je prijatelju koji ga je žalio jer će umrijeti pravedan uputio da zar bi on radije da umre nepravedan (1764: 183). U drugoj se propovijedi Rapić također poziva na Sokrata, a onda na Platona. Rapić se slaže sa Sokratovim stavom da vjernici od bogova trebaju prosiiti ono što oni misle da je ljudima na korist. Međutim, Rapić je pored toga u zagradi stavio napomenu “vi ovdje mislite kako da bi rekao od pravoga Boga” (1764: 275), a zatim je iznio da je i Platon to isto molio Jupitera. Nakon toga je propovjednik napomenuo da na stranu trebaju odstupiti krivovjerci te da treba slijediti apostola Jakova i njegova brata Ivana, čime je opet dao prednost ponašanju katolika (1764: 275). U propovijedi na dan svetoga Stjepana prvomučenika kako bi odgovorio na pitanje zašto je Bog stvorio životinje tako da gledaju ispod sebe, a čovjeka da gleda gore, Rapić se oslonio na spomenutoga rimskoga pjesnika Ovidija koji je rekao da je bog to učinio kako bi čovjeka lakše doveo u nebo jer kad čovjek gleda gore, u nebo, on razmišlja o tome kako će u nebo doći (1764: 515). U nastojanju da vjernike potakne da razmišljaju o vječnosti, u istoj je propovijedi Rapić dao primjer krivovjerca Empedokla koji je na upit zašto živi, rekao da to čini kako bi mogao gledati u nebo, a nakon toga se Rapić obratio zajednici ističući da kršćani ne znaju zašto žive te da ne gledaju u nebo (1764: 517).

Primjeri negativnoga ponašanja krivovjeraca također se navode s ciljem da se vjernici potaknu na uzorno ponašanje. Naime, Rapić neispravnom odnosno krivovjernom ponašanju suprotstavlja ono što je ispravno upravo s namjerom da naglasi kako se ispravno treba ponašati. Tako donosi primjer Aleksandra Velikoga koji je nakon pobjede iskazivao zahvalnost Bogovima tako što je podizao oltare, dok su Rimljani nakon pobjede za božicu žitarica Cereru pleli vijence koje su joj stavljali na glavu. Njihove primjere ne treba slijediti, već Rapić vjernicima savjetuje da Bogu trebaju stotruko zahvaljivati (1764: 621–622). U drugoj propovijedi spominje da nisu ni svi krivovjerci ubijali djecu pa ih prikazivali kao žrtvu bogovima (1764: 609). Ubijanje djece Rapić smatra krvoločnošću, a takvu ponašnju suprotstavlja ponašanje roditelja koji su svoje dijete poklonili Bogu u smislu da je ono postalo redovnik, te smatra da je njihov postupak mnogo veći dar Bogu (1764: 609).

Pored toga Rapić je kritizirao vjernike dovodeći ih u vezu s grešnim osobinama koje je pripisivao krivovjercima, progoniteljima kršćana. Tako spominje da vjernici koji imaju bludne misli žive poput neznabožaca, da ima puno vjernika koji su imenom kršćani, dok su svojim djelima gori od krivovjeraca (1762: 40). U duši katolika postoje oltari krivih bogova koji se trebaju srušiti utjecanjem Isusu s tim da su na Jupiterovu oltaru ispraznost i oholost, na Marsovu srditost, zavist i osveta, a na Venerinu putenost, bludnost (1762: 361). Slično nalazimo u drugoj propovijedi kad Rapić kaže da mu se čini kako se i sada uzdižu kipovi krivih Bogova: “ovdi ispraznoga poštenja, ondi zlatni stup bogastva, ondi srebrni misec, a ovdi kip ženski, nečiste ljubavi” (1764: 415). Kršćani koji ne poste, ne mole, koji se umjesto da idu na misu šale, maškaravaju navode Rapića na pomisao da “varoš nije krstjanska nego čifutska” (1762: 379). Vjernici koji griješe psujući, vrijeđajući, varajući druge ponašaju se kao da njihovo spasenje ovisi o Titu, sinu cara Vespazijana, a ne o Isusu (1762: 379).

Nadalje, krivovjerni je nauk Rapić suprotstavljao ispravnom katoličkom zakonu kako bi vjernike podučio katoličkoj vjeri. Tako će reći da je kalvinistički stav o predestinaciji pogrešan. Da je unaprijed određeno tko će završiti u paklu ili raju nije točno, jer se vrazi trude oko svih kako bi ih naveli na grijeh znajući da je svaka pojedina duša Bogu draga i da joj je Bog dao slobodnu volju (1762: 304–305). U drugoj propovijedi Rapić kritizira mišljenje luterana o tome kako za spasenje nije potrebno činiti dobra djela, a također govori da je katolički zakon bez “maće i brez svakoga zacrnjenja, čist, svet i pravedan” (1762: 322). Osim toga, hereticima naziva vjernike koji smatraju da pakao ne postoji (1762: 360).

Rapić također predstavlja rad svetaca oko suzbijanja krivovjerja. Pored spomenutoga ugarskoga kralja svetoga Stjepana, krivovjerce su obraćali sveti Marko, Lovro, sveti Adalbert (1764: 162, 331–332, 544–545). Nadalje, sveti apostoli Šimun i Juda u Babiloniji se nisu htjeli pokloniti suncu i mjesecu nakon čega su se razrušili kipovi krivih Bogova, a svojim su postupkom potakli mnoge da se obrate na pravi zakon (1764: 414).

U vezi s krivovjercima kao progoniteljima kršćana kad smo govorili o tome kako su se ljudi ponašali prije, a kako se ponašaju u Rapićevo vrijeme, spomenuli smo Julija Cezara i Nerona. U propovijedi na blagdan svetoga Jurja Rapić donosi da se taj svetac suprotstavio caru Dioklecijanu (1764: 141). Osim toga u propovijedi u kojoj obrađuje srditost Rapić je ljutini cara Justinijana suprotstavio milosrdnoga Isusa. Dok je taj car dao ubiti svoje neprijatelje, vjernici se pozivaju da razmisle o tome tko bi od njih ostao živ odnosno koliko bi vjernika da želi Isus mogao osuditi na paklene muke zbog toga što ga svaki dan vrijeđaju (1762: 355).

Naposljetku treba reći da je Rapić spominjao neke običaje krivovjeraca. Naime, običaj da katolici na blagdan Svijećnice nose svijeće u procesijama datira iz davnina, a razvio se kao odgovor odnosno nastojanje da se iskorijeni običaj krivovjeraca koji su svijećama iskazivali poštovanje bogu Plutonu, a takvo poštovanje zaslužuje samo pravi Bog (1764: 45–46).

7.8. Turci kao neprijatelji

Turcima je Rapić posvetio osobitu pozornost što je sasvim razumljivo s obzirom na to da je područje njegova djelovanja stoljećima bilo pod vlašću Osmanlija. Pritom valja istaknuti da je odrednicom “Turci” u smislu vjerskih neprijatelja Rapić obuhvatio općenito pripadnike islamske vjeroispovijesti, pa je Turcima nazivao i Arape. Međutim, za razliku od drugih gore spomenutih krivovjeraca Rapić među Turcima nije nalazio primjere uzornoga ponašanja koje bi onda, uz izmjene, pokušavao primijeniti na svoju zajednicu. A o njima nije imao za reći ništa pozitivno upravo zato što je djelovao na području koje je bilo izloženo turskoj vlasti, koje je osjećalo, živjelo posljedice toga. Dakle, Rapićeve negativne predodžbe o Turcima obuhvaćaju nekoliko razina. On je iznosio podatke o povijesnim događajima u kojima su Turci sudjelovali, ali je u odnosu na njih iznio i svoj stav pa je Turke smatrao osvajačima, jakim protivnicima, Božjom kaznom za neprihvatljivo ponašanje kršćana, krivovjercima. Turci bivaju poraženi ili pobjeđuju, kako će se vidjeti, ovisno o tome što se u određenoj propovijedi željelo naglasiti. Osim toga Turcima je Rapić pridavao nemoralne, grešne osobine, npr. oholost, putenost, neposluh, otvorenost, neumjerenost u jelu i piću.

Turci kao neprijatelji, osvajači spominju se u propovijedi na dan svetoga Stjepana Ugarskoga. Rapić kaže da je Turčin u Ugarsku donio mnogo sablji i handžara, zemlju prekrrio leševima, a rijeke i potoke obojio kršćanskom krvlju, tako da je neshvatljivo da se tamo još netko nalazi i da se Ugarska nije u krvi udavila. S obzirom na to da je kralj Stjepan osobito štovao Mariju, ona je, kako donosi Rapić, uzvratila tako što je štitila Ugarsku uslijed čega su Turci svladani. Naime, zahvaljujući Mariji, Turci su 5. kolovoza 1716. godine poraženi u Varadinu, deset dana nakon toga Marija je u Stolnom Biogradu porazila ohole robove turskoga mjeseca od čijih se mrtvih tijela usmrdio zrak, dok je zemlju i vodu preplavila njihova krv, 11. rujna u bitci kod Sente poraženo je 25 000 Turaka, 19. kolovoza 1691. godine kod Slankamena je poraženo mnogo tisuća Turaka, 14. kolovoza 1686. godine kod Budima je poražena velika turska sila, 1685. godine u Ostrogonu je poraženo 8000 Turaka, a 1. kolovoza 1664. godine kod Svetoga Gotharda Marija je tako porazila Turke da se skoro jedan spasio kako bi mogao pričati o nesretnom događaju (1764: 575–577). Ovakvom organizacijom

dogadaja, navođenjem godina, broja poginulih Turaka Rapić je objektivizirao propovijedanje u nastojanju da slušatelje uvjeri u istinitost onoga o čemu govori. Vidjeli smo da je Turke predstavio kao veliku silu, a oni kao takvi bivaju poraženi pri čemu propovjednik ističe veličinu, jakost i zaštitničku moć Djevice Marije. A osim toga izneseno pokazuje da je propovjednik povijesna zbivanja dovodio u vezu s moralno ispravnim ponašanjem (Usp. Kastl, 1988: 103).

Turci se također spominju u propovijedi na dan svetoga Matije apostola. Naime, francuski kralj Ludovik IX. želio je raširiti kršćanstvo, osloboditi Svetu Zemlju od poganih Turaka te vratiti u nju pravu vjeru. S obzirom na to da je kuga ušla među njegovu vojsku, Turci su ga svladali i pet godina držali zatočena, ali to Ludovika nije omelo pa je i u zarobljeništvu radio na obraćanju krivovjераца, davao novac za popravljаnje kršćanskih varoša. Dalje Rapić govori da se kralj nakon smrti majke Blanke vratio u svoje kraljevstvo da bi nakon toga opet pokušao svladati Turke, s time da ni tada nije uspio, već je umro od kuge (1764: 67–68). Ludovik se ustrajno borio protiv poganih, krivovjernih Turaka, ali su oni pobijedili što je u skladu s Rapićevom namjerom da na tom primjeru pokaže da kraljeve prate nesreće, kako sreća i nesreća stoje jedna blizu druge (1764: 67–68). U propovijedi na dan svetoga Ladislava Ugarskoga opakim se vjernicima poručuje da pripaze da ne postanu turski sužnji jer će tako poniženi shvatiti koliko su “kruto pravoga Boga uvridili” (1764: 564). Taj primjer osim što govori o ratničkim, pobjedničkim sposobnostima Turaka, pokazuje da je Rapić Turke promatrao kao Božju kaznu, kao kaznu za grešno ponašanje vjernika. Također se ističe Ladislavova poniznost i uspješnost koju je pokazao odvrаćajući od Ugarske neprijatelje svete vjere te potreba utjecanja tom svecu (1764: 564).

Dakle, Turci su vjerski neprijatelji, i to glavni vjerski neprijatelji, kako upućuje spomenuta propovijed na blagdan svetoga Stjepana Ugarskoga gdje stoji kako je “poglaviti zakona neprijatelj Turčin” (1764: 572) dosta puta uvidio da se Mađarska ne može osvojiti (1764: 572), a takvo mišljenje o Turcima donosi i propovijed na blagdan svetoga Jurja kad se iznosi da vojskovođe zazivaju svetoga Jurja, i to posebno kad kreću u rat protiv glavnoga neprijatelja katoličkoga zakona (1764: 147). Kao i u propovijedi na dan svetoga Stjepana, tako i sljedeći primjer uključuje poraz koji su Turci doživjeli, a dotiče se i vjere. Naime, španjolski kralj Ferdinand ujediniо je Leonsko i Kastiljsko kraljevstvo u jedno te je potisnuo Turke koji su u kraljevstvu posijali “mlogi kukolj od nesložnosti” (1762: 128). Taj primjer pokazuje da je Arape, kao pripadnike islamskoga svijeta, Rapić smatrao Turcima. Riječ je, naime, o španjolskom kralju Ferdinandu III. koji je nastojao da se islam s Arapima povuče u

Afriku, odakle se arapskim, a ne turskim osvajanjima, proširio na Španjolsku. U skladu s mišljenjem o Turcima kao o vjerskim neprijateljima, glavnim neprijateljima pravoga zakona, katolicima se savjetuje da nastoje doći u kraljevstvo nebesko, a da Turcima, ćifutima, neznabošcima i ispraznim ženama ostave lažljivo uživanje u ovozemaljskim dobrima (1762: 280). Vjernicima koji misle da je Bog milostiv i da će im oprostiti, da mogu griješiti jer raj nije stvoren za Turke, već za njih Rapić će uputiti da nije stvoren za Turke odnosno za grešnike koji umiru kao Turci, ali će vjernike također oštro prekoriti ističući da je još manje stvoren za njih kao grešnike koji žive poput životinje (1762: 357, 360).

Nadalje, potrebno je navesti primjere u kojima se Turcima daju grešne osobine. U propovijedi koja za temu ima putenost propovjednik govori da bi radije da se o tom grijehu govori u turskim džamijama nego u Katoličkoj crkvi, čime im pripisuje taj grijeh (1762: 446). Nadalje, kad smo obrađivali odnos između prije i sada, između ponašanja prvotnih vjernika i onih Rapićeva vremena, naveli smo neke grijehe ljudi Rapićeva vremena, npr. prost pogled djevojaka, neposluh mladića, zatim kako se ljudi smiju, spavaju i razgovaraju u crkvi, kako za svetkovine ašikuju, jedu, piju, žderu itd. Te se grešne osobine pripisuju i Turcima jer je nakon toga Rapić konstatirao kako se ukratko može reći da sadašnji kršćani žive tako “da se u njima isti Turci smućuju” (1764: 562).

7.9. Neki elementi poduke u odnosu na socijalne uloge

Izneseno pokazuje da je Rapić svjestan čovjekove grešnosti i da ga je on kao angažiran pisac i propovjednik nastojao motivirati na promjenu ponašanja. U vezi s tim u propovijedima je također spominjao različite društvene uloge pri čemu je nešto veću pozornost posvetio ženi. Pritom ženi nije dao prostor u kojem se realizirala njezina osobnost s njezinim stavovima, već ju je promatrao u kontekstu društvenih normi zajednice. Primjere uzornoga ponašanja žena nalazio je u prošlosti, u životu prvih kršćana, o čemu je bilo govora, ali je grešnim ženama svoje zajednice suprotstavljao, primjerice, spomenutu, uzornu ženu Penelopu, žene iz nebeske sfere koje su se cijeli život uzorno ponašale, kao što je starokršćanska mučenica sveta Katarina Aleksandrijska, ali i ženu koja je bila grešna pa se pokajala, kakva je Marija Magdalena. Njihov uzorni život koji podrazumijeva kršćanske ideale, npr. vjernost, djevičansku čistoću, pokoru, trebale bi slijediti ne samo vjernice nego i drugi članovi zajednice – čime je propovjednik isticao potrebu za moralnim vrijednostima. Naime, vjernicima se daju primjeri ispravnoga ponašanja pa se oni u konkretnoj situaciji trebaju podsjetiti, potaknuti na obvezu izvršavanja vlastitih uloga.

Prema Rapiću žena treba biti podređena muškarcu. Naime, mjesto je žene u društvu određeno pa u bračnoj zajednici ona treba slušati muža, ispuniti majčinsku ulogu, obavljati kućanske poslove. No, premda žena treba biti majka, Rapić nije zaboravio ni one parove koji su htjeli, a nisu mogli imati djece. Pritom ih je tješio govoreći da bi trpjeli da imaju djecu, a možda bi ih djeca i sramotila (1762: 203). S obzirom na spolnu aktivnost, brak je jedina prihvatljiva odnosno moralna zajednica tako da je Rapić kritizirao bludne žene i muškarce.

Prema propovjedniku Rapiću žena se ne smije kititi, a upravo je bludnost vezao uz lijepe žene, one koje se vole kititi, dotjerivati, a takva je bila i Mandalina. Naime, ona je imala najuzornije lice i struk, gizdala se odnosno cifrala kao lutka tako da je nosila dijamantne naušnice, bisernu ogrlicu, zlatne prstene, narukvice, plemenitu odjeću, a nakićena joj je bila i glava (1762: 385; 1764: 588). Opis žene uključuje kontrast između onoga što je prividno lijepo i propasti. U skladu s baroknim poimanjem svijeta Rapiću je ogledalo simbol prolaznosti i varke. S obzirom na to da, primjerice, žena pogledom u ogledalo vidi lijepu pojavu, smatra da je ogledalo odraz njezine ljepote, Rapić podučava da ženska ljepota zapravo i ne postoji, već je riječ o varki. Naime, da ženska ljepota postoji, žena se ne bi toliko dotjerivala, dapače, dotjeranu ženu Rapić slikovito uspoređuje sa snijegom koji je prekrio đubre pa nakon što se snijeg otopi ostane samo đubre. Propovjednik će otkriti ružnu ženu, pokazati da je ženska ljepota bila samo privid, a ženu će potaknuti da osvijesti svoju zabludu te da promišlja o ogledalu svoje duše (1762: 460). Žena kao ljubavnica je iznad muškarca, ona dominira pa ljubavnik ne dolazi na misu jer se ne može rastaviti od nje (1762: 449). Da žena obmanjuje muškarce, da ima zavodničke moći, Rapić je pokazao na primjeru Herodijade koja je kao vrazja mreža splela Heroda odnosno brata svoga muža Filipa (1762: 23). Ili kad spominje da je Magdalenina kosa prije nego se obratila bila paklena mreža koja je hvatala duše mladića (1764: 259). Dakle, ljubavnica je demonska žena, općenito je žena, njezina tjelesnost izvor grijeha, što govori o mizoginom tonu Rapićevih propovijedi.

Propovjednik je redovito, a osobito na primjeru žena, potiskivao tjelesnost, nagonsko. Tijelo je izvor nevolja, vreća crvi, pokvareno, prolazno tako da treba brinuti o duši, a tijelo pokoriti odnosno upravljati nagonima. Naime, Rapić opominje da grešnici brigom oko tijela svoju dušu usmjeravaju paklenim mukama, a upravo o njoj treba brinuti jer je duša mjesto Presvetoga Trojstva, crkva Duha Svetoga pa je ona uzvišena odnosno nadređena tijelu (1762: 36–37; 1764: 608).

Savjete o tome kako se treba ponašati propovjednik je davao mladićima, djevojkama, ženama, muškarcima. U dijelu o grijesima zajednice rečeno je da je propovjednik savjetovao

mladiće da ne žene grižljivu ženu, ženu karljivicu odnosno vikačicu, ženu gizdušu, ženu mnogo leteću, ženu mnogo hotijuću. Djevojci koja želi dobrog zaručnika odnosno dobro se udati Rapić savjetuje da se uzorno ponaša. A to znači da ona ne treba po cijele dane stajati na prozoru, slobodno se ponašati, gledati tko dolazi i odlazi iz crkve, smijati se pred bilo kim, ašikovati i nepristojno razgovarati (1762: 93). Za razliku od spomenutih grešnih karakternih osobina, djevojka treba biti pametna, vrijedna, tiha, čestita, bojati se Boga i takvu djevojku treba ženiti, a ona će kao takva naći dobrog zaručnika jer Rapić smatra da se u braku preklapaju karakterne osobine partnera. Mladići ne smiju ašikovati i radi požude davati djevojci lažna obećanja, nego se također trebaju uzorno vladati, moliti i bojati Boga (1762: 91–96).

U brak ne treba stupati radi bogatstva. Pozornost je Rapić posvetio i bračnoj zajednici odnosno govorio je o upućenosti supružnika jednih na druge i na njihov međusobni odnos. S obzirom na odnos partnera u braku, muževima se savjetuje da najprije ljube Boga, a onda svoje žene, kao što se i ženama savjetuje da na prvom mjestu bude ljubav prema Bogu, a onda prema muževima, da se poštuju i da budu vjerni jedno drugomu (1762: 84–85, 89). Da je bračni život sredine kojoj je Rapić propovijedao daleko od poželjnoga kršćanskoga uzora pokazao je, primjerice, time što je kritizirao žene koje muževima napominju što su im udajom donijele u kuću, koje zapovijedaju, proklinju (1762: 86). Rapić se pozvao na svetoga Bazilija te je savjetovao ženi da bude strpljiva ako je njezin muž srdit, grub, ako se skiće, psuje, umjesto da mu prigovara ona se treba lijepo ophoditi s njim, moliti Boga za njega, znati da je on njezina glava, da mu je ona podčinjena (1762: 202). A muževi se ne trebaju ponašati prema ženama kao prema sužnjevima, već na ženu trebaju gledati kao na pomoćnika (1762: 87). Rapić se oslanja na svetoga Ivana Zlatoustoga i savjetuje mužu da ne prigovara ženi što mu nije ništa u kuću donijela, da ako njegova žena nije pametna, ne pobuđuje ljutnju, a ako je žena ljuta ili se voli svađati, da on bude strpljiv i utješi ju (1762: 202). Osim toga propovjednik je na primjeru Josipa i B. D. Marije, kako smo iznijeli u dijelu koji se bavi odnosom između prije i sada u Rapićevim propovijedima, također pokazao kako se supružnici trebaju ponašati odnosno da brak može biti uspješan.

Za odgoj su djece zaduženi roditelji. Djeca će biti onakva kakva roditelji žele da budu, a što se budu više brinuli oko djece, to će Bog djecu više blagosloviti (1764: 212). Zadatak je roditelja da djecu još od mladosti na pravilan način integriraju u društvo. Tako je Rapić kritizirao roditelje, kako smo djelomice već iznijeli pri upoznavanju s grijesima vjernika, koji dopuštaju da djeca ašikuju, psuju, da se u kućama sastaju mladići i djevojke, roditelje koji ne mole jutri i navečer, psuju, proklinju, čime daju loš primjer djeci, kao i one koji dopuštaju da

djeca izlaze u neprikladne sate (1762: 92, 335–336, 423, 426; 1764: 212). Posebno je propovjednik kritizirao majke koje su dopustile kćerima da po cijele dane ništa ne rade, ne dotiču preslicu, koje su pustile mladiće u kuću, naučile kćeri da se gizdaju, gledaju kroz prozor (1762: 149; 1764: 438). Majkama je Rapić savjetovao da uče kćeri da izbjegavaju sastanke, da se mole jutri i navečer, da im usade strah od Boga, sramotu i stid te da ih potiču na ispovijed (1764: 211, 438)

I majkama i očevima propovjednik savjetuje da djecu ne tuku, grde ili psuju, već da se prema njima odnose blago i tiho kako bi ih potaknuli da promijene ponašanje (1764: 165). Rapić je roditeljima dao model koji mogu oponašati, a radilo se, kako smo spomenuli pri razmatranju ponašanja prijašnjih vjernika i onih Rapićeva vremena, o odgoju francuskoga kralja Ludovika IX.

Premda je Rapić kada govori o odgoju djece spominjao roditelje, veću je ulogu u odgoju, i sinova i kćeri, dao majkama pa ako djeca nisu poštena, odgovorna je majka kao što je majka zaslužna kad je, primjerice, sin krepostan. Da je to tako, pokazuje propovjednik i time što spominje da se majka preplaši, “a otac probudi” (1764: 211) kada problemi kćeri postanu veći (1764: 211).

Na osnovi iznesenoga možemo zaključiti da je propovjednik osobitu pozornost posvećivao ponašanju članova zajednice kojoj se obraća, tj. ponašanju mladića i djevojaka, zatim odgoju djece, za koji su zaduženi roditelji koji svojim ponašanjem trebaju djeci dati primjer, na što će ih propovjednik podsjetiti i dati savjete, kao i međusobnom odnosu supružnika. Propovjednik ističe da se partneri trebaju međusobno voljeti, biti vjerni, obzirni jedno prema drugomu. Međutim, s obzirom na odnos supružnika jednih prema drugima, postoje određene proturječnosti pa je propovjednik s jedne strane savjetovao da se muž ne treba prema ženi ponašati kao prema sužnju, dok je s druge strane više naglašavao suprotan stav odnosno da žena treba biti podvrgnuta mužu. Odnos u kojem žena dominira nije uzoran, dapače, on je grešan, bludan, dominira žena kao ljubavnica i time pogubno djeluje na muškarce. A na Rapićev odnos prema ženi kao supruzi i majci, koja s obzirom na karakter treba biti šutljiva, tiha i mirna, općenito na stav da se žena treba realizirati unutar obitelji, utjecao je njegov kršćanski svjetonazor. Osim toga činjenica da je Rapić tako pristupao ženi govori i o zajednici za koju je djelo nastalo, a u kojoj je žena bila pretpostavljena mužu.

7.10. “Metni prid oči tvoje pameti ove dvi vikovičnjosti”

S obzirom na to da je svijet pun ljudi, Rapić ga uspoređuje s mravinjakom u kojem ljudi, za razliku od mrava, ne znaju kamo idu. To govori da su zabludili i da se nalaze na krivom putu (1764: 28). Budući da o tome ne razmišljaju, Rapić vjernike treba osvijestiti kako bi sami počeli misliti o tome kamo idu, treba im pokazati put kojim trebaju ići te ih potaknuti da mijenjaju ponašanje. Sam kaže da je istina da razmišljanje o vječnosti “nije toliko ugodno, ali je probitačno i korisno” (1762: 318).

Budući da sadašnjost treba biti usmjerena na vječnost i podređena brizi za čovjekovo spasenje, Rapić vjernike podučava da je život procesija, a čovjek putnik koji iz lažljivoga svijeta putuje u vječnost (Vidi Zečević, 1993: 8; 1762: 316). Slično iznosi u drugoj propovijedi, tj. da vjernici lađom putuju brijevu vječnosti gdje će svatko ući u svoju kuću (1764: 31). Naime, put može završiti u jednoj od dviju kuća vječnosti: u sretnoj ili u nesretnoj vječnosti odnosno u raju ili u paklu (1764: 29; 1762: 320–321). Ili kako čitamo na drugom mjestu, u božjoj “Ovčarnici” (1762: 398) ili u paklenoj vječnosti (1762: 398). Kad smo govorili o omjeru između toga koliko je određenim ponašanjem uloženo te nagrade i kazne, rekli smo da će jedni doći pred oca, a drugi pred suca. Naime, otac prima vjernike u vječno kraljevstvo, dok ih sudac baca u pakao (1762: 321).

Kako bi podučio, motivirao vjernike da mijenjaju ponašanje, Rapić je iznosio prednosti jedne i nedostatke druge vječnosti, odnosno suprotnosti između njih pa je, primjerice, govorio da je jedna u visini, a druga u dubini, da je u jednoj uvijek sretno, a u drugoj uvijek nesretno (1764: 31). Propovjednik se oslanja na Vulgatu i kaže da je gornja kuća lijepa, a donja stravična ili također govori o otvorenom nebu, a o paklenoj propasti (1764: 31–32). Dakle, u pakao se upada, ono je jezero vječnih muka, jezero vječne tuge u kojem se grešnici hrane sumporom vječnoga prokletstva, dok se u gornjoj kući uživa mana nebeska (1762: 28; 1764: 236). Dok je u jednoj vječnosti neizmjereno blago, u drugoj su vječne muke (1764: 32).

Vječnost se prema Rapiću dijeli na onu s lijeve i desne strane, a to se dovodi u vezu s Isusovim razapinjanjem na križu pa će oni s njegove desne strane biti spašeni i ići u raj, dok će oni s lijeve strane završiti u paklu odnosno u vječnoj vatri. Vječnost s te dvije strane Rapić je prilagođavao temi pojedine propovijedi. Primjerice, tema propovijedi na Svijećnicu odnosi se na to da je sretna smrt na kojoj Marija drži svijeću. U skladu s time Rapić propovijeda da su dva razbojnika s Isusom visila na križu od kojih je onaj s lijeve završio u paklu, dok je razbojnik s desne strane otišao s Isusom u nebo odnosno u raj. A to je propovjednik povezo s Marijom koja je stajala s desne strane i molila tako da se razbojnik s te strane obratio. Stoga

se vjernici trebaju ispravno ponašati odnosno obraćati Mariji kako bi im u strašnom satu kad smrt dođe ukazala svoje milosrđe, čime će i oni doći u raj (1764: 53–54). U propovijedi na Malu Gospu Rapić je također naglasio da će Marija pomoći vjernicima koji žele popraviti svoje ponašanje, obratiti se, kao što je pomogla razbojniku s desne strane Isusova križa, dok će oni koji odgađaju svoje obraćenje završiti poput razbojnika s Isusove lijeve strane (1764: 367). Kad je propovijedao o tome da treba podnositi nevolje, nositi križ da bi se dobila nebeska slava, Rapić je također donio da su dva razbojnika visila s Isusom na križu i da su oba patila. No, dok je onaj s lijeve strane psovao i tužio se jer se nije mogao riješiti križa, čime je još više patio, drugi je razbojnik križ kao simbol patnje dragovoljno prihvatio zato što je znao da pokora dolazi u skladu s počinjenim grijesima. Na osnovi primjera Rapić je savjetovao vjernike da i oni trebaju prihvatiti patnju kad Bog to želi te da onda mogu sa sretnim razbojnikom doći u kraljevstvo nebesko (1762: 286–287). U drugoj je propovijedi naveo kako je majka Salome tražila od Isusa da njezin sin Jakov sjedi s njegove lijeve, a Ivan s njegove desne strane u kraljevstvu nebeskom. Primjer, u skladu s temom propovijedi, treba pokazati da Isus neke želje vjernika koje im ne donose korist neće uslišati odnosno da ljudi nekad i ne znaju što od njega mole. S obzirom na to da onaj koji slijedi s lijeve strane Isusa završava u vječnoj vatri, Ivanu je Isus dao svoje srce, a Jakovu desnu ruku (1764: 265, 269).

Dakle, vjernike treba potaknuti na to da razmišljaju, da se pitaju u kojoj će kući vječnosti, s koje strane vječnosti završiti odnosno hoće li biti spašeni kao nebeski stanovnici ili prokleti kao vražji sužnji (1764: 32). Iako je čovjek grešno biće, on ne završava u paklu neminovno, već ovisno o tome kako se ponašao tijekom života. Stoga Rapić pokazuje put koji vodi u sretnu vječnost, a on podrazumijeva preziranje grijeha, potrebu ispovijedanja, slušanja Božje riječi, o čemu je bilo riječi, preziranje svjetovnih dobara. Osim toga na promjenu ponašanja kao putu za vječno spasenje vjernike trebaju motivirati sveci koji su razmišljali o dvjema kućama vječnosti pa su se uzorno ponašali kad su se iz ljubavi prema Bogu borili protiv triju najvećih neprijatelja, tj. svijeta, tijela i đavla, čime su zaslužili vječnu slavu (1764: 230, 233).

7.11. Preziranje svjetovnih dobara i ovozemaljska prolaznost

Rekli smo da je Rapić propovijedao o prolaznosti ovozemaljskoga kako bi podučio vjernike da pozornost treba pridavati vječnom spasenju odnosno potakao ih na to da svoje ponašanje usmjere tako da vode računa o vječnosti. U skladu s tim u propovijedi na dan svetoga Mateja apostola jasno je rekao da ne postoji čovjek koji je stvoren radi

ovozemaljskoga, da kralj nije stvoren da kraljuje, gospodin da bi gospodovao, da svjetovnjak nije stvoren kako bi služio svijetu, već da su svi ljudi stvoreni kako bi služili Bogu i uživali vječno spasenje pa briga oko toga treba biti na prvom mjestu (1764: 386–387). Dobar način da se vjernici poduče u tom smjeru je pesimističan pogled na svakodnevno, na čovjekov položaj na svijetu. Tako Rapić smatra da je svijet žalosno mjesto, a pesimističan pogled dalje razvija oslanjajući se na Vulgatu pa kaže da ako na svijetu i ima veselja, da ono nestaje u trenu. Uostalom, smatra da nema čovjeka koji bi bio sretan cijeli jedan dan (1762: 308). To pokazuje i u drugoj propovijedi kad se oslanja na Ivana Zlatoustoga i svijet uspoređuje s trpezom pri čemu propovjednik dodaje da oko nje sjede svi ljudi i da baš kad žele najviše uživati, sve ispred njih nestane (1762: 440). Ništa na svijetu nije stalno pa tako kuće, vinogradi, njive, gradovi i kraljevstva mijenjaju vlasnike, a i poslovi i funkcije su prolazni (1762: 441–443). U drugoj propovijedi Rapić se oslanja na svetoga Augustina i Seneku i također spominje prolaznost odnosno da kuće mijenjaju vlasnike, da ju je netko naslijedio od oca i da će ju ostaviti svojoj djeci (1764: 30).

Govoreći o nestalnosti ovozemaljskoga, Rapić se dotakao i nepravde jer kaže da se čovjek trudi i pati kako bi mogao uživati i tek što počne uživati da mu svijet sve oduzme i daje drugomu koji se nije trudio ni patio. To svijet čini zato što ni sam nema dovoljno, pa sve kad bi i htio puno davati, nema od čega dati (1762: 444). Time Rapić ne samo da potiče na razmišljanje o vječnosti već pokazuje da su svijet, njegovi darovi koji nestaju poput dima ili magle ništa u usporedbi s moćnim Bogom, koji je sve dobro. Naime, Bog je taj koji ima i daje za razliku od svijeta pa se u odnosu na gore spomenutu svjetovnu trpezu za njegovom trpezom ljudi mogu nasititi odnosno mogu uživati (1762: 445). Da je ljepota svijeta prividna i nestalna, pokazuje priča o njemačkom plemiću koji je ljubio svjetovno, a u vrtu mu se nakratko ukazala prekrasna gospođa koja je predstavljala svijet: sprijeda je bila lijepa, dok su njezina leđa bila ispunjena crvima, truleži (1762: 309). Dakle, na ovom primjeru propovjednik želi podučiti kako je bitna askeza, kako svjetovnom ne treba pridavati pozornost jer je ono prijetrovno, bezvrijedno pa će naposljetku samo tijelo biti crvljivo, trulo.

U prethodnom dijelu rečeno je da je svijet, pored vruga i tijela, najveći neprijatelj ljudi, a tomu treba dodati da su ljudi koji vole svijet u propovijedima dobili nemoralne osobine pa su “zli i opaki, tašti i isprazni” (1762: 319). A zbog ljubavi prema svjetovnim stvarima, ljudi, kako je djelomice već rečeno, ulaze u brak, izbijaju ratovi, a također se svade najbliži rođaci (1764: 354). Zbog te ljubavi ljudi gube dušu, radije griješe psujući, varajući jedni druge negoli da se posvete Bogu. Naime, kad propovjednici zatraže da se vjernici ispovjedu, da poslušaju

propovijed, poste i malo mole, oni misle da su dosta za Isusa učinili (1762: 379). Kako su sve spremni učiniti za svjetovno, pokazuje i primjer ljudi koji kad vide da su im cipele i čizme malo zaprljane blatom, iste brižno čiste, dok im je istodobno duša zamrljana grijesima pa se propovjednik poziva na svetoga Augustina i ironično im poručuje da barem oko duše brinu onoliko koliko se brinu oko cipela (1762: 409–410). Poučiti o tome kako je duša vrijedna treba i primjer vruga koji je Isusu ne prepoznajući ga davao sva svjetovna dobra samo za njegovu dušu (1762: 409). U propovijedi na blagdan svetoga Marka evanđelista Rapić je iznio da je Bog vragu ponudio zemlju, ali da je on to odbio jer se nikada nije bavio zemljoradnjom. Kad mu je ponudio vodu, rekao je da nije ribar, kad mu je davao zrak, rekao je da ne želi uzeti domovinu pticama, a nije htio ni nebo jer bi to značilo da samo ondje može boraviti. Naposljetku je vrag rekao da želi samo ljudske duše (1764: 163). Vjernike treba poučiti i primjer iz propovijedi na blagdan svetoga Jurja u kojem se suprotstavljaju svjetovna, vremenita, i nebeska kruna. Svjetovna je kruna nestalna, ona je samo kićenje pa nije ni sjena nebeske krune koja ne gubi sjaj, a ona je sam Bog te ju dobivaju samo oni koji su vjerni Bogu, koji su svoj život njemu dali (1764: 139–140, 147).

Tako svijet pored vruga, kako će se vidjeti u dijelu o Sudnjem danu i u onom koji se odnosi na pakao, vara ljude pa im, primjerice, obećava bogatstvo, a naposljetku im okreće leđa otimajući im dobra, svijet naposljetku ostavlja ljude koji njega ljube, podsmjehuje im se pa žena koja je vodila brigu oko uređivanja trpi uvrede drugih koji ju smatraju nepoštenom, svijet također nekoga proglašava pijancem, dok hvali apostole, svece koji su pogrdili svjetovno (1762: 443; 1764: 416, 418–420).

Dakle, ovozemaljski je život pun različitih iskušenja, a čovjek koji poslije želi uživati i spasiti svoju dušu u sretnoj vječnosti mora znati da će sva svjetovna dobra ostaviti i mora se usmjeriti vječnom spasenju. Rapić stoga čovjeku i napominje da će smrću ostaviti iza sebe sve što je stekao: neće ponijeti ni društvo u kojem se veselio i vrijeđao Boga, odjeću, obuću na koju je potrošio dosta novca, tijelo koje je kitio, dotjerivao, koje je volio više od Boga, ni putenost koja mu je donosila radost (1762: 319). Siromah ne treba zavidjeti bogatašu kad će i bogataš sve ostaviti, ponijet će samo smrdljivo tijelo i platno (1762: 415). U drugoj propovijedi donosi da će svi ponijeti sa sobom grijehe i zla djela (1762: 320). Također se vjernicima upućuje da će biti kasno kad se sjete da je potrebno razmišljati o vječnosti i da će žaliti što ranije nisu djelovali drugačije. Vjernicima koji ljube svjetovno i misle da trebaju uživati kad su već tu na svijetu gdje će kratko biti propovjednik je poručio da su oni samo gosti, putnici na svijetu i da se stoga ne trebaju vezati uz svjetovno (1764: 31). Jednako tako

primjer svetaca koji su patili i zaslužili nebesku slavu treba pokazati vjernicima da su promjene ponašanja moguće i potaknuti ih na promjenu.

7.12. Sveci kao “pogrditelji” ovozemaljskoga

Rapić je u propovijedima stvarao antitetičan odnos između ljudi koji vole ovozemaljsko i svetaca koji su iz ljubavi prema Isusu ostavili svjetovno, podnijeli patnju, prezirali svijet, pa kao takvi predstavljaju model za oponašanje. U vezi s tim navest ćemo primjere iz nekoliko propovijedi.

Dok je, kako je gore rečeno, Rapić svijet promatrao kao mravinjak, u propovijedi na blagdan svetoga Bartola apostola svijet je prikazao kao sajam odnosno trgovište u kojem se svatko bori za sebe, nastoji ostvariti korist. Tako ljubitelji ovozemaljskoga na tom trgovištu traže bogatstvo, dostojanstvo, zadovoljstvo, a samo su dva trgovca otvorila dućane s robom. Jedan je vrag koji prodaje skupu robu u trima dućanima (požuda očiju, oholost, tjelesna požuda), a drugi je Isus koji jeftino prodaje u samo jednom dućanu. U prvom su dućanu kupci koji više cijene jednu suknju od duše pa i ulažu u svjetovno. Ali kako ništa nije jeftino, oni trebaju osiromašiti roditelje, rodbinu i susjede, potlačiti ljubav bližnjega, izgubiti prijatelje (1764: 349–350). Drugi je dućan oholih i on prodaje, primjerice, gospodske službe, selišta, žensko ruho, a u njemu se nalaze žene i muškarci koji su zbog toga ostavili Boga. Treći je dućan pun svirala, tambura, gajdi, pića (vino, rakija, pivo, medica), hrane, pijanaca i žena koji žderu, rasipaju imovinu, bludno griješe (1764: 351–352).

Takvim grešnicima Rapić suprotstavlja svetoga Bartola na čijem primjeru pokazuje kako se može putovati Isusu. Sveti Bartol ne samo da je ostavio ovozemaljska dobra već je Bogu dao svoju volju, uspomenu i razum. Volja znači da je Boga slušao pa je ostavio svjetovno i pošao za njim. U vezi s uspomenom Rapić propovijeda da je Bartol uvijek zahvaljivao Bogu na primljenim dobročinstvima i na tome što ga je pozvao, dok je po razumu pokazivao postojanost u vjeri pa su se mnogi obratili. Njegov primjer treba potaknuti vjernike da kršćanski žive i djeluju, da mole, poste i čine dobra djela, a da odbace svjetovnu nasladu i pohlepnost za ovozemaljskim (1764: 355–357).

U propovijedi na dan svetoga Sebastijana Rapić također Isusa uspoređuje s trgovcem čija su roba bogatstvo, slava, nevolje koje je potrebno podnositi te tako ući u kraljevstvo nebesko. Rapić je također rekao da raskoš na dvoru cara Dioklecijana nije potaknula svetoga Sebastijana da se prikloni svjetovnom bogatstvu, dapače, on ga je “pogrdio i potlačio” (1764: 37) te se priklonio Bogu (1764: 36–37). Sveti Juraj također se odlučno suprotstavio caru

Dioklecijanu pri čemu je, pored ostaloga, odbacio darove koji su ga trebali odvratiti od Boga. Pritom je isticao kako je svjetovno praćeno gubitkom slave i poštenja te da se ne boji umrijeti kad je samo tijelo ionako blato (1764: 142–143). U drugoj se propovijedi spominju sveti apostoli Šimun i Juda Tadej koji su potlačili svjetovno, sveti Aleksije koji je pogrdio svjetovno kada je na dan svoga vjenčanja ostavio zaručnicu, a kao svjetovni pogrditelji navode se i sveti Franjo, sveti Romuald (1764: 416).

7.13. Zastrašivanje vjernika

U nastojanju da se vjernici usmjere na pravi put Rapić ih je zastrašivao, a upravo je plašenje vjernika bilo temeljno sredstvo podučavanja hrvatskih propovjednika 18. stoljeća (Zečević, 1993: 6). Tako Rapić kaže da se ne samo vjernici već i sveci te svetice trebaju bojati samo Boga i da je to krepostan, pravi odnosno pametan strah (1764: 20). A trebaju se bojati Boga jer je on moćan pa mu se nitko i ne može suprotstaviti. Upravo Boga slušaju sva četiri elementa, na njegovu se riječ na grešnika mogu obrušiti vatra i voda, zemlja ga može prožderati, a zrak ugušiti (1762: 76). Međutim, u namjeri da vjernici sada i ovdje, na Zemlji, žive kršćanski Rapić ih nije zastrašivao samo ovozemaljskim nevoljama (vremenske nepogode, bolesti), koje Bog na njih može poslati, o čemu smo govorili, već je vjernike također plašio propovijedanjem o onome što slijedi nakon toga, na drugom svijetu. Tako je Rapić u propovijedi na dan Pohoda B. D. Marije spominjao Mariju u vezi s nevoljama koje grešnike mogu zadesiti na ovom i na onom svijetu. Kako bi vjernici svoje misli usmjerili na propovjednu riječ, kako bi potencirao strah i potakao recipijente da časte Djevicu Mariju, propovjednik im je upućivao da ga trebaju slušati “brez velikoga straha” (1764: 250). A nakon toga je rekao kako on drhteći treba govoriti o trima načinima na koje Marija odstupa od čovjeka, odnosno da vjernici gube zagovornika kod Boga, Marija ne moli za njih i uskraćuje im svoje milosrđe, a istodobno je nabrajanje tih načina popratio upitima o tome tko se ne bi preplašio, tresao kad čuje to što on govori (1764: 250). Ako vjernici ne promijene ponašanje, trebaju se bojati Marije jer su time izgubili svoga zagovornika kod Boga pa mogu postati vražji sužnji, a također ih mogu zadesiti ovozemaljske nevolje (glad, vojska) (1764: 250–251, 257).

Dakle, grešnici se trebaju bojati ovozemaljskih nevolja, ali i muka na drugom svijetu, koje su kazna za njihovo grešno ponašanje. Dok je Rapić uistinu rijetko plašio limbom, u kojem završavaju pravedne duše i sveti oci koje je Isus uskrsnućem oslobodio (1762: 289–292), i čistilištem, vjernike je osobito plašio, kako će se vidjeti u sljedećim trima

cjelinama, propovijedanjem o smrti, odnosno o neizvjesnosti smrti, grobu, prikazom propadanja čovjekova tijela nakon smrti, strašnim sućem jer će se na Sudnjem danu znati tko će ići u raj, a tko u pakao. Rapić nastoji vjernicima predočiti strahotu smrti, suca, paklenih muka, ali također pokazuje kako to nije moguće predočiti, pa je smrt najstrašnija, najstrašniji je i Sudnji dan, paklene su muke vječne, neizmjerne – čime propovjednik stvara suprotnost između beskonačnoga, prekozemaljskoga koje je moćno i grešnika koji je jedno ništa (Vidi Zečević, 1993: 22–23).

7.13.1. Strah od smrti

S obzirom na to da vjernici zbog zaokupljenosti ovozemaljskim ne razmišljaju o smrti, Rapić je nastojao kod njih osvijestiti da je sve prolazno, o čemu je bilo riječi, a da je jedino smrt sigurna. Tako je podsjećao vjernike da prvi koraci koji se na svijetu naprave pokazuju da svijet treba ostaviti, da će umrijeti svi bez razlike, bili oni siromašni ili bogati, mladi ili stari, da smrt ide njima u susret i da oni putuju prema njoj odnosno da protiv nje nema lijeka (1762: 319, 419, 465). Rapić je vjernike smrću plašio, primjerice, i time što im je upućivao da nema trenutka u kojem bi mogli reći da sada nije njihova posljednja ura, kad je govorio da je smrt strahovita ili da je od svih strahota smrt najstrašnija, a to je radio kako bi motivirao vjernike da razmisle o svom životu i usmjere ga u odnosu na ono poslije (1762: 118, 414, 433). Smrt se ne može izbjeći, ali vjernici mogu izbjeći nesretnu smrt, pa će propovjednik reći da je lijek protiv strahotne smrti strah od grijeha te da se za nju treba pripremiti kako bi se spasili, da stalno trebaju misliti o smrti (1762: 418, 421, 469; 1764: 9). Primjere sretne smrti daju sveci koji su ju zaslužili vrlinama, pa ih i treba slijediti, treba podnositi nevolje, patiti u ovozemaljskom životu, prezirati svjetovno, ljubiti Boga, prakticirati vjeru (molitva, ispovijed, pričest, hodočašća).

Na razmišljanje o prolaznosti Rapić je i slikovito poticao pa je svijet usporedio s livadom punom cvijeća koje simbolizira dotjerano ljudsko tijelo, a pokosit će ga smrt uslijed čega će cvijeće, odnosno ljudsko tijelo, uvenuti, osušiti se i postati hrana za životinje (1764: 8). Propovjednik je vjernike plašio smrću, ali ne samo time što je isticao prolaznost ovozemaljskoga već i isticanjem neizvjesnosti pa Rapić kaže da će čovjek umrijeti, ali da ne zna kad će ga smrt zadesiti, ne zna gdje će umrijeti, hoće li to biti u vodi, vatri, u postelji, ne zna hoće li se živ doma vratiti ili će umrijeti u crkvi, ne zna hoće li umrijeti prirodnom smrću ili iznenada (1764: 8).

Međutim, problem je taj što se grešnici smrti najmanje plaše, čemu je Rapić posvetio cijelu propovijed. Iznošenje primjera s bolesnicima koji se najviše boje smrti također je trebalo preplašiti grešnike jer ih je Rapić pozvao da zamisle situaciju bolesnika koji ima umrijeti. Njegovo nekoć lijepo i rumeno lice dobilo je blijedu i mršavu smrtnu boju, bolesnik nema volju za društvom, veseljem, a mora ostaviti sve što voli i sve što je stekao (1762: 414–415). Zdrav se čovjek smrti ne boji jer misli da je ona daleko od njega pa Rapić upućuje da se smrtnoga neprijatelja trebaju bojati upravo oni koji tako misle jer smrt takvima osobito naudi (1762: 417–418). Zdravu čovjeku govori da nije siguran od smrti jer je tijelo izloženo smrti kako iznutra, tako i izvana. Vjerniku se poručuje da ima 75 uzročnika bolesti i da su to njegovi smrtni neprijatelji. Jednako tako može se stradati od groma, cigle ili daske, konja, hrane, oružja (1762: 419–420). U drugoj propovijedi Rapić slično rezonira kad kaže, što smo već spomenuli, da mozak ima 56, a srce 75 uzročnika bolesti zbog kojih ljudi mogu iznenada umrijeti. Vjernike na ispravno ponašanje nastoji motivirati i kad iznosi kako čovjeka koji je smrtno sagriješio Bog može kazniti naglom smrću i paklom (1762: 245).

Rapić je u vjernike ulijevao strah i opisivanjem sumorne atmosfere u kući pokojnika, a iskaz je pritom i beletrizirao. Primjerice, kaže da su vrata te kuće otvorena, da je ispunjena žalošću, da gazdarica nema mira pa čas stoji, čas sjedi, vapi da je od svih svojih prijateljica najnesretnija. Dok čekaju ručak, ukućani pričaju o pokojniku, kako ne mogu vjerovati da je tako naglo umro i da se uzalud trude na svijetu (1764: 9). Osim toga Rapić je vjernike plašio i propovijedanjem o tome kako se san o smrti može ostvariti. Kad čovjek sanja smrt, kako se utapa, pada s visine ili da ga netko ubija, to znači da sve te nevolje mogu njega zadesiti. Da bi bio uvjerljiviji, Rapić je spomenuo kako se ostvario faraonov san pa je u Egiptu nastupila glad (1762: 116).

Vjernike na promjenu ponašanja treba potaknuti i strah od groba. Tako se pozivaju da razmišljaju o grobu, da stoje nad mjestom u kojem će se pokopati. U grobu neće biti veselja, on će biti palača za kralja, propovjedaonica za propovjednika, manastir za redovnika, crkva za misnika, općenito, čovjekova kuća (1764: 10–11). U grobu se neće razlikovati bogataš od siromaha, lijep od ružna, kralj od parasnika samo što će više smrdjeti grešnici koji su puteno griješili (1762: 415–416). Rekli smo da je prema Rapiću duša nadređena tijelu, a da je tijelo smrdljivo i da se ono raspada. Tako će u grobu čovjek truniti i smrditi, tijelo će jesti crvi, zmije i žabe te će se pretvoriti u prah (1764: 10–11, 289). Još se više vjernik treba preplašiti kad mu propovjednik upućuje da će u grobu oživjeti kako bi vidio put spasenja ili kad iznosi

da ga nakon što umre smrt neće prestati progoniti sve dok ga ne pretvori u prah (1764: 11; 1762: 416).

Preplašiti i podučiti treba i propovijedanje o smrtnom trenutku koji je, kako će se vidjeti kad budemo govorili o Sudnjem danu i strašnom sucu, popraćen srednjovjekovnom predodžbom o odvajanju duše od tijela. Na samrtni grešnici žale što nisu kršćanski živjeli pa požele još jednu godinu, mjesec ili čak samo sat kako bi se pokajali, ali se opominju da vremena za to neće biti (1762: 416–417). U drugoj propovijedi Rapić također spominje grešnika kojem će na smrtnoj postelji leđa okrenuti rodbina i anđeli, koji će bježati od smrada njegovih grijeha, dok će ga čekati srdžba Božja, pakao i vragovi (1762: 63).

Na samrtni je čovjek izložen trima nevoljama pa je njegovo tijelo mlohavo i slabo zbog bolesti, žalostan je jer zna da se rastaje od života kojega jako voli, a osim toga pritišću ga mnogi grijesi pa je u vezi s tim najveća nevolja to što čovjek ne zna čeka li ga ljubav ili mržnja (1764: 338). U drugoj propovijedi grešnik na samrtni žali što ostavlja svijet i boji se suda i osude na osnovi koje može završiti u paklu (1762: 269). Pored toga Rapić propovijeda da će na smrtnoj postelji grešnik gubiti razum pa nije sigurno hoće li moći pozvati ispovjednika, znojiti će se, njegovo će lice dobiti mrtvački oblik, usta potamniti, oglušiti će, njegove nekoć svijetle oči bit će mutne, vragovi će pred njega stavljati počinjene grijeha, a pred srditim će sucem morati objašnjavati svaki grijeh (1762: 109).

7.13.2. Sudnji dan i strašni sudac

O Sudnjem danu i strašnom sucu Rapić je propovijedao kako bi vjernike zastrašio i potaknuo ih da ne griješe, da žive onako kako bi živjeli na sam Sudnji dan odnosno da se boje Boga (1762: 11). Sudnji dan označava kraj svijeta, naime, svijet će tada gorjeti, naposljetku će postati pepeo, pustinja, a ovozemaljsko će vrijeme zamijeniti vječnost (1762: 12, 15). Rapić Sudnji dan hiperbolično predstavlja pa iznosi da će on biti najstrašniji, bezbrojni će jaukati, trest će se planine, kipjeti more, pojaviti će se vojska, kuga, potop, glad, utvare, sunce neće grijati, zvijezde neće sjati, mjesec će pocrvenjeti i pomračiti se, dok će tek munje sijevati (1762: 2, 12, 14). Čut će se anđeli s trubljom koji će sve ljude bez razlike, bili oni kraljevi, carevi, pape, biskupi, redovnici, vojnici, suci, bogati, siromašni, obrazovani, neobrazovani, zvati na sud pred Boga kao ljutitoga i strašnoga suca (1762: 12–13). Tako će svi iz pakla, čistilišta i grobova ustati i doći pred suca (1762: 2–3).

S obzirom na to da ga grešnici nisu poslušali, već su mu okrenuli leđa kad im je toliko puta oprostio, pozivao ih na promjenu, kad im je prijetio paklom i isticao da će dobiti vječnu

slavu, Isus na Sudnjem danu neće biti blag, milostiv (1762: 9). Dapače, sudac će biti strahovit, gori od pakla, srdit, neumoljiv, preoštar (1762: 5, 9, 15). A kad se on pojavi, grešnici će jaukati, vikati, plakati, gristi ruke, stidjeti se, kajati se, u strahu od onoga što slijedi udarat će dlanom o dlan, trčati, toliko će se bojati da će poželjeti da ih pakao proždre kako bi se tamo sakrili. Bit će otvorene knjige duša koje će pokazivati sva dobra i zla djela koja je pojedini vjernik za života učinio, a grešnici će na čelu imati upisane grijeha tako da će ih svi moći vidjeti (1762: 15–16). U drugoj propovijedi Rapić rezonira slično s time da ne govori o Sudnjem danu na kraju svijeta, već pojavu suca povezuje sa smrću grešnika. Naime, grešnik čija je duša napustila tijelo nalazi se u sobi u kojoj je toliko puta griješio, a pred njim se pojavljuje prijestolje na kojem će strašni sudac suditi njegovim dobrim i zlim djelima. Preplašeni će vjernik pritom, u skladu s gore iznesenim, također poželjeti da se sakrije pod pakleni plamen dok prođe Isusova ljutnja (1762: 271).

Da bi pojačao strah kod vjernika, Rapić propovijeda da se Sudnjega dana boje i sveci i anđeli. Naime, ako se oni boje, kako se tek trebaju bojati grešnici. Tako će Rapić pozvao na svetoga Ivana Zlatoustoga i rekao da će i anđeli, iako će biti spašeni, drhtati pred strašnim sucem, a spomenuo je i to da je sveti Jeronim drhtao pri pomisli na trublju s kojom će anđeli zvati na Sud (1762: 5, 12). Osim toga, Sudnjega se dana boje i vragovi. Oni varaju ljude i navode ih na grijeh, a kada grešnici dođu u pakao, trpe i vragovi, ali svejedno ne mogu prestati varati vjernike. Naime, Rapić se poziva na Dionizija kartuzijanca i govori da vragovi ne žele da vjernici uđu u nebo, odnosno u raj, jer se boje Sudnjega dana koji će doći kada se napune sva mjesta na nebu (1762: 5).

Vjernike na ispravno ponašanje treba potaknuti odvajanje zlih od dobrih na Sudnjem danu te neizvjesnost na kojoj će se strani naći, hoće li to biti na vječnosti s lijeve ili s desne strane. Na lijevoj će strani biti grešnici osuđeni na pakao, a na desnoj vjernici koji odlaze u raj (1762: 7). Rapić propovijeda da će grešnici patiti, jaukati, uzdisati dok ih vragovi budu za kose vukli pred suca, dok će anđeli pred suca dovesti uzorne vjernike (1762: 13). Među onima koje će sudac osuditi na paklene muke bit će, primjerice, grešnici koji su nečisto griješili, muževi koji su zbog drugih žena ostavili svoje žene, žene koje su zbog ljubavnika ostavile svoje muževe, roditelji koji djecu nisu kršćanski odgajali, redovnici koji nisu živjeli u skladu s pravilima reda (1762: 7). A dok to budu gledali, drugi će probljediti i strepiti na kojoj će strani završiti oni sami te njihova rodbina i poznanici (1762: 13–14). Za razliku od njih, odabrani koji su živjeli u skladu s njegovim zapovijedima dobit će krila, Isus će ih prijateljski pogledati i dati im vječnu radost u kraljevstvu nebeskom (1762: 8–9). Gore je rečeno da je

sudac gori od pakla pa treba vidjeti što to znači odnosno kako je u propovijedima predstavljen pakao.

7.13.3. Pakao i vrag

Kao i drugi propovjednici 18. stoljeća, tako je i Rapić veliku pozornost posvetio paklu, dok je uistinu rijetko, kako je rečeno, spominjao muke u čistilištu. Taj se postupak dovodi u vezu s promatranjem čovjeka kao stvorenja koje ima dušu i tijelo pa se poduka propovjednika odnosila samo na izbor između raja s jedne i paklenih muka s druge strane (Zečević, 1993: 149). O paklu je Rapić propovijedao da bi preplašio i podučio vjernike od kojih neki ne znaju za pakao, dok drugi vjeruju da on postoji, ali se ponašaju kao da tamo neće završiti (1762: 106). Rapić propovijeda da se pakao nalazi u središtu zemlje te da je dom prokletih grešnika, vragova, Lucifera, kojega je Isus tamo bacio s neba, krivovjeraca (1762: 289, 9; 1764: 335). Razlog zbog kojega je Lucifer završio u paklu Rapić je donosio u skladu s temom pojedine propovijedi. To je bilo učinkovito u smislu da je slušatelje mogao lakše podučiti i prestrašiti jer je upravo grijeh o kojem trenutačno propovijeda povezo s Luciferovim dolaskom u pakao. Primjerice, kad je propovijedao o tome da vjernici žive grešno odnosno kao da su zaboravili Boga, a da griješeci gube Boga kao prijatelja, štoviše, da stječu neprijatelja kojem ne mogu biti ravni, naveo je da je Bog zbog jedne ohole misli bacio Lucifera u paklene muke (1762: 75–76). Propovijedajući o grešnicima koji osuđuju druge, Rapić je podučavao da samo Isus može suditi te da je Isus bacio Lucifera u paklene muke upravo zato što je on želio suditi (1762: 312).

Strah od pakla izaziva tjelesne reakcije pa se koža ježi, obrazi blijede, kosa strši, srce raspada, a tijelo trese. Upravo je taj strah mnoge potakao da se zarede, da poste, pokore se, a kako bi istakao da se grešnici moraju bojati pakla na ovozemaljskom svijetu, dok su god živi, propovjednik je iznio primjer već spomenutoga pustinjaka, biskupa koji su uzorno živjeli, ali su naposljetku sagriješili i završili u paklu, čime je također pokazao da se svakomu može dogoditi da sagriješi na samrti. Osim toga sveti Hilarion bojao se paklenih muka iako je 80 godina služio Bogu. Primjer je trebao još više preplašiti vjernike jer ako se sluga Božji tako plašio paklenih muka, kakvi će tek strah od paklenih muka trpjeti grešnici (1762: 105–106, 108–109).

Pakao se uspoređuje s tamnicom koja ima krov na dnu i ognjene zidove (1762: 18). U drugoj se propovijedi pakao uspoređuje s peći, u njemu je vječna vatra, gori se u sumporu, a peć je toliko jaka da može topiti najveće planine od kojih ništa neće ostati. Kako bi se

naglasila paklena muka, potencirao strah, vjernici se potiču da razmisle o tome kako će podnijeti vječni plamen kad ne mogu trpjeti ni iskru koja im padne na ruku, a s istom se namjerom grešnici dovode u situaciju da nakon tisuće i tisuće godina provedenih u paklu, vape i pitaju zašto su zadržani u gorućem sumporu. Pritom se jednom grešniku odgovara da je to zato što se nije htio pomiriti s bližnjima nakon čega on obećava da će se ako ga Bog pusti na svijet sa svima pomiriti. Bludnik isto pita i potom obećava da će kazniti svoje tijelo, lopov moli da ga se pusti kako bi sve što je ostavio ženi i djeci dao onima kojima je ostao dužan, grešnik koji je uređivao tijelo, druge navodio na grijeh, svađu moli da ide na svijet uz obećanje da će svoje tijelo kazniti, jednostavno se oblačiti. Međutim, želje im ostaju neuslišane jer su na to trebali prije misliti tako da sada mogu samo jaukati, plakati (1762: 273).

Pakao ždere grešnike sa svojim raljama, a što više prokletih duša pada u pakao, to ih pakao više želi tako da mukama nema kraja (1762: 289, 353). U dijelu o Sudnjem danu rečeno je da u pakao dolaze muževi koji su se rastavili zbog drugih žena, a tako i žene koje su zbog drugih muškaraca ostavile svoje muževe, roditelji koji djecu nisu kršćanski odgajali, redovnici koji nisu živjeli u skladu s pravilima reda. Pakla se također trebaju bojati, primjerice, vjernici koji su kršćani imenom, a ne djelima, koji govore da će u budućnosti vratiti ono što njima ne pripada, da će bježati od zle prigode, zla društva, pijanstva, koji psuju, zaklinju se, piju (1762: 40, 61, 118, 266). U paklu završavaju krivovjerci, primjerice, oni koji su mučili i spalili svetoga Lovru. Pritom uočavamo da Rapić smrad pakla suprotstavlja mirisu svetoga Lovre. Naime, za razliku od njegovih neprijatelja, krivovjeraca koji u paklu trpe u dimu sumpora, pepeo izgorena tijela svetoga Lovre i njegova ljubav ugodnim su mirisom ispunili Svetu Crkvu i taj miris neće ishlapiti dok je svijeta (1764: 335).

Propovijedajući o tome kako je Isus na sebe preuzeo patnje koje su u paklu trebali trpjeti grešnici, Rapić je približio paklene muke. U odnosu na tijelo u grobu koje se, kako je gore rečeno, raspada, koje jedu crvi, zmije, žabe, postaje prah, u paklu se tijelo ne raspada. U paklu trpe sva osjetila grešnika: njihove oči trpe pakleni dim, moraju gledati paklene utvare, uši trpe jer su izložene proklinjanju, vikanju, psokama protiv Boga. Također trpe smrad sumpora, vatre, smole, toliko tisuća tijela, jedu i piju sumpor, smolu, drakunsku žuč, zmije, a njihovo se tijelo stalno peče s time da se nikada ne može ispeći (1764: 113). U drugoj propovijedi Rapić također spominje da grešnici gledaju muku, čuju jauke, plač, mirišu katran, sumpor, jedu tuč, sumpor, olovo, a ruke su im ispunjene vatrom, gušterima i zmijama (1762: 4).

Pakao je propovjednik spominjao kako bi potakao vjernike da ustraju u podnošenju ovozemaljskih nedaća, a istodobno ih je i plašio pa je isticao da su nevolje svijeta ništa u odnosu na paklene muke. Donosi, primjerice, da će u pandžama paklenih kasapa koji će ih “sići, kuhati i peći” (1762: 286) završiti vjernici koji su uživali na svijetu, koji nisu bili siromašni, bolesni, dok vjernici koje je Bog odabrao da se spase na svijetu trebaju trpjeti različite nevolje (1762: 286). U drugoj je propovijedi iznio da je razmišljanje o paklenim mukama ispunilo pustinje pokornicima, svecima olakšalo podnošenje muka jer su nevolje svijeta “dičja igra” (1762: 173) u odnosu na paklene muke kao more tuge i žalosti. Osim toga savjetovao je vjernike da se u nevolji trebaju utjecati Bogu pa ako se pakao s vragovima digne protiv grešnika, oni se ne trebaju bojati ako Bog bude uz njih (1762: 173–174).

Vrag je stanovnik pakla koji, kako je rečeno, vara ljudske duše tako što ih navodi na grijeh, a propovjednik ga naziva glavnim neprijateljem ljudi, opakim neprijateljem duša (1762: 125; 1764: 392). Propovjednikovo kritiziranje grešnika uključivalo je i njihovo poistovjećivanje s vragom, a također je govorio da su vjernici gori od vraga, i to kako bi naglasio da se neispravno ponašaju (1762: 267). Primjerice, zavist se poistovjećuje s vragom, zavidni ljudi hrane vraga, pijanac je vrag, ljutiti je čovjek gori od vraga, pakla, dok je ljutina vrag u čovjekovu tijelu, od vraga su gori i ljudi koji druge navode na grijeh, pjevaju nepristojne pjesme i nepristojno govore, dok je mladić kojega je majka pustila da se u kući sastaje s njezinom kćeri kućni vrag (1762: 132, 267, 354, 423; 1764: 438). Strahota i zloća ne mogu se predočiti, ali je, kako dalje propovijeda Rapić, od vraga gora grešna duša, a i sam je Spasitelj grešnika poistovjećivao s đavlom (1762: 73).

Rapić je vraga također nazivao kraljem lažaca kojega odlikuje oštroumnost kada je iznio primjer mladića koji je s namjerom da privoli djevojku govorio da ga može odnijeti vrag ako se zaruči s drugom djevojkom. Pametni je vrag posredovao i učinio da oslabi mladićeva prva ljubav te ga je naveo da se zaruči s drugom djevojkom tako da je naposljetku odnio mladića na dan njegova vjenčanja (1762: 94). U drugoj je propovijedi Rapić nazvao vraga paklenim vukom koji može prožderati čovjekovu dušu (1762: 39). U propovijedi na Spasovo vrag se također naziva paklenim vukom, zatim paklenim jastrebom od čijih pandža vjernik može naći utočište u Isusovu srcu (1764: 223–224).

Osim kao neprijatelja vjernika Rapić je spominjao vraga kao neprijatelja svetaca, B. D. Marije. Međutim, dok je vjernik u odnosu na vraga slab, od vraga vjernici mogu naći utočište, kako je netom rečeno, u Isusu kao i u svecima, Djevici. Zbog njih vrag pati, oni su jači od njega, on ih se boji, a time je propovjednik također hvalio Isusa, svece, Djevicu, kojima se

vjernici trebaju ne samo utjecati već ih i ljubiti. U propovijedi na dan svetoga Ignacija iznosi se da je vrag poglavica tmine, a naziva se i poglavicom lažljivaca s time da propovjednik upućuje da vrag ne laže kad govori da je Ignacije njegov neprijatelj, a Rapić također kaže da se osim Ignacija vrag boji i Djevice Marije (1764: 303–304). U vezi s potonjim u propovijedi na Veliku Gospu spominje se da su se đavli, kao poglavice tmina, bojali Marije pa joj nisu pristupali niti su ju napastovali (1764: 339). U drugoj propovijedi iznosi se da od paklenoga jastreba kao neprijatelja koji uvijek postavlja zasjede vjernike koji ljube Djevicu Mariju ona i brani, a da grešnike koji ju ne ljube Marija napušta, čime oni postaju sužnjevi paklenoga jastreba (1764: 251, 257). Kada je Marija pristala biti Isusovom majkom, uzrokovala je muku Luciferu, oslabila je paklene duhove. Rapić također kaže da vrag odnosno paklena zmija škripi zubima i zavidi svetom Franji jer mu je po oprostima dobivenom u crkvi u Porcijunkuli oteo duše (1764: 312–313). Sveti Mihovil arhanđel svladao je ohologa i poput lava srditoga Lucifera, a u istoj je propovijedi Rapić Lucifera usporedio i s psom koji traži koga će proždrijeti, koji nastoji plodna polja učiniti neplodnima, porušiti gradove, koji je uvijek spreman na prijevaru, željan osvete (1764: 391–392). U propovijedi koja se odnosi na mladoga misnika Rapić iznosi da je vrag koji ne može stvoriti ni muhu ni mrava želio oteti Božje prijestolje, pri čemu je propovjednik naglasio da ga je Bog stvorio i da po njegovoj volji on može propasti u pakao, pretvoriti se u ništa. No, vrag svejedno nije odustao od svoje namjere pa ga je naposljetku svladao sveti Mihovil arhanđel kojega je Bog odabrao da mu se suprotstavi uslijed čega je vrag završio u paklu (1764: 607–608).

Ranije smo rekli da je vrag stanovnik pakla, ali i da vara ljude, a potonje znači da se vrag prizemljuje, da je on prisutan u ovozemaljskom životu. Upravo je u prethodno spomenutoj propovijedi Rapić vruga smjestio u obje sfere pa je govorio o Luciferovoj oholosti, nastojanju da sjedne na Isusovo prijestolje, o jakosti Isusa, svetoga Mihovila arkanđela, koji je vruga bacio u pakao, kao i o tome da je Bog svecu i misniku dao da tjeraju Lucifera iz čovjeka (1764: 608).

Međutim, pored gore spomenutih neprijatelja vrag je imao svoje prijatelje, i to u krivovjercima, a to se uklapa u ono o čemu smo govorili odnosno da su u propovijedima na jednoj strani bili katolici, dok je druga strana uključivala krivovjerce kao njihove neprijatelje. S obzirom na to da je Rapić krivovjerce kao i vruga smatrao neprijateljima kršćana odnosno negativno ih vrednovao, upravo su njihove negativne osobine dovele do toga da ih je Rapić povezivao, pa su krivovjerci produkt vruga ili su njegovi prijatelji. Primjerice, kad smo govorili o nevoljama na svijetu, spomenuli smo da je sveti Stjepan, mađarski kralj, radio na

obraćanju krivovjeraca, koji su vražje djelo, a jednako se tako u spomenutoj propovijedi na dan svetoga Ignacija donosi da je vrag imao prijatelja u Martinu Lutheru (1764: 304).

7.14. Muka kao sredstvo poduke

S namjerom da potakne vjernike da mijenjaju svoje ponašanje, da ih poduči kako trebaju dragovoljno prihvatiti, podnositi sve nevolje jer one dolaze od Boga, zahvaliti mu na tome, da trebaju poštovati njegovu volju te da je njihova patnja ništa u usporedbi s onim što su trpjeli Isus, sveti, Rapić je prikazivao muku Boga i svetaca. Patnju je iskazivao brojevima da poduči, gane, uvjeri auditorij u istinitost onoga o čemu govori, ali i da pokaže kako muka svetaca, Isusa i patnje vjernika stoje u odnosu sve i ništa (Vidi Zečević, 1993: 23). Muka svetice, kako će se vidjeti, uključivala je i naturalistički prikaz raspadanja tjelesnosti, što je trebalo ganuti vjernike, izazvati osobiti strah među njima, ali i podučiti da je tijelu nadređena duša (Vidi Zečević, 1992/1993: 448). O mucu koju su sveti podnijeli govorit ćemo još u sljedećem poglavlju, a ovdje ćemo navesti kako je Rapić propovijedao o patnji svete Lidvine i Isusa.

Da vjernici trebaju Bogu zahvaljivati na tome što su zdravi, kako se ne trebaju tužiti na malu bolest (glavobolja, zubobolja, groznica itd.), ali da također trebaju podnositi svaku bolest jer ona dolazi od Boga, što je poslovično oblikovao, tj. “strpljen, spasen” (1762: 187), Rapić je pokazao na primjeru patnje svete Lidvine. Tako propovijeda da je Lidvinino tijelo trpjelo 400 vrsta bolesti, da je od glavobolje i zubobolje padala u nesvijest, 19 godina podnosila vodenu bolest uslijed čega je imala groznicu zbog koje nije mogla ni jesti ni piti. Tijekom 30 godina pojela je onoliko koliko bi zdrav čovjek pojeo za tri dana samo da ne umre, a tijekom toga perioda spavala je koliko zdrav čovjek može spavati tijekom tri dana. Voda se u njoj usmrđjela pa su crvi postali stanovnici njezina tijela, a kroz tri su rane izlazili van i skoro izgrizli cijelo njezino tijelo. Na čelu je imala ranu koja se pružala do nosa iz koje je stalno izlazila sukrvica, prelijevajući se preko usta tako da često nije mogla ni govoriti. Od te joj je sukrvice stradalo jedno oko, a drugo ju je boljelo tako da nije mogla gledati sunce, svijeću. Pored toga je patila od triju kuga, desnu su joj ruku do kosti izgrizle životinje pa su ju samo žile držale, prsa su joj bila zelena od gnoja, a zbog jake grlobolje nije se mogla pričestiti. Lidvina je 30 godina bila nepokretna te je ležala samo na leđima. Međutim, Rapić dalje propovijeda da je Lidvina na Čistu srijedu razmišljala o ljudskim grijesima i o Isusovoj mucu te se molila Bogu i tražila da pošalje na nju još veću bolest. Želja joj se ostvarila tako da je sve do Uskrsa trpjela bolove u nožnom bedru (1762: 188–190). Dakle, primjer pokazuje da

se radi o mističnom odnosu svetice i Boga, mističnom smislu patnje jer je Lidvina spoznala da patnja povlači za sobom spas, a pojačavanjem same patnje umanjuje se udaljenost između Lidvine i apsolutnoga Boga (Vidi Zečević 1993: 24). Lidvinin primjer, tim više što je žena, treba posramiti vjernike i pokazati im da i oni trebaju trpjeti jer bolest sadrži neizmjernu vrijednost, odnosno preko gorke bolesti tijela dolazi se do duše kao slatke jezgre. Vidimo da Rapić i na ovom primjeru odvaja tijelo od duše, samim time što tijelo pati okrepljuje se duša koja je usmjerena Bogu (1762: 191). Suprotan smo primjer već naveli, naime, da briga oko tijela, uživanje u tjelesnosti, vodi čovjekovu dušu u paklene muke.

Vjernike je Rapić podučavao i na primjeru Isusove muke koju je u propovijedi na Veliki petak također mjerio i naturalistički vizualizirao. Isusa su bičevima udarali kao da udaraju brončani kip, dok su prvi udarci stvorili modrice na njegovu tijelu, daljnjim je mučenjem počelo otpadati meso tako da su naposljetku udarali u ono što je ostalo odnosno u njegove rane. A broj udaraca koje je primio nije moguće izbrojiti odnosno sam Isus kaže da je primio onoliko udaraca koliko tuče padne u najvećoj oluji. Na glavu mu je stavljeno više od sedamdeset oštrih trnova tako da je trnje dopiralo do čela, zatiljaka i mozga. Tupim su ga čavlima pribijali na križ kako bi mu još više razderali ruke i noge. Njegove su ruke toliko rastegli da su mu popucale sve kosti u mišicama, Isusove oči i obrazi bili su modri, usta suha od žeđi, čelo izbodeno, vrat iskrivljen, pleća razglavljena, a mišice i žile rastrgane (1764: 115–117). U propovijedi na Veliki petak u prvoj svojoj knjizi Rapić je također predočio Isusovu muku. Primjerice, govori da su Isusova usta bila žedna, da su mu se gadili žuč i ocat, da su ga obrazi boljeli od zaušnica, pleća od dobivenih udaraca i težine križa, bolio ga je vrat, dolazila mu je slabost zbog gubitka krvi, trnova mu je kruna probila glavu do mozga, a tri su trna izbila kraj njegovih očiju dok su se njegovi zubi klimali od udaraca (1762: 220–221).

7.15. Nemjerljivo, brojevi i neizbrojivo kao sredstvo poduke

Osamnaesto stoljeće, kao stoljeće učenosti, pored ostalih znanosti, obilježio je razvoj matematike. To se odrazilo i u propovijedima, gdje se nastoji sve izbrojiti, prebrojiti, istaknuti nemjerljivo i neizbrojivo (Zečević, 1993: 5, 28). Stoga ni Rapićev postupak u tom smislu ne predstavlja iznimku. Naime, navođenjem nemjerljivoga, brojeva, neizbrojivoga Rapić se pokušavao približiti vjernicima, podučiti ih. Pritom je, kako smo spomenuli, navodio brojeve, ali i neizbrojivo pri dokazivanju da je ono o čemu propovijeda istinito odnosno da u to ne bi trebalo sumnjati. Time je istodobno i pridobivao slušatelje za ono o čemu propovijeda, čime je poduka mogla lakše naći put do vjernika. Poduka je također uključivala spominjanje

brojeva, neizbrojivoga u vezi s ponašanjem vjernika, nagradom, kaznom, sa, kako je već rečeno, svecima, zatim sa strahom, paklom jer je vjernike trebalo dovesti u situaciju da se boje za svoje spasenje i potaknuti ih da promijene ponašanje.

Nemjerljivo je Rapić mjerio u propovijedi koja se odnosi na to kolika je cijena duše. Tako je iznio da čovjek na jednu stranu vage stavlja svijet, a na drugu dušu, a kako više voli prvo, da njegova vaga naginje tomu (1762: 408). Međutim, Rapić je naglasio da cijenu duše nije moguće odrediti, da svijet ne vrijedi onoliko koliko vrijedi duša za koju se Isus žrtvovao, koju je ukrasio neizbrojenim darovima i milostima (1762: 409, 422).

Najčešće se u propovjedima brojevi i neizbrojivo javljaju u suodnosu s grijesima, strahom, pokajanjem. Vjernicima treba predočiti veličinu njihove grešnosti, potaknuti ih da sami postanu svjesni koliko su veliki u grijehu. U vezi s tim Rapić je rekao, kako smo iznijeli u dijelu o nevoljama na svijetu, da bezbrojni kršćani žele da im se spasi duša, a da pritom ne žele prestati griješiti. Propovjednik je vjernika dovodio u vezu s vragom, a to je bio dobar način da se vjernik preplaši i da promisli o svojoj grešnosti. Naime, vrag je “čovjekov unutrašnji neprijatelj” (Zečević, 1993: 110), a u Rapićevoj se propovijedi spominje da je u vjernika ušao “cio legion, to jest šest hiljada šest stotina šezdeset i šest vragova” (1762: 186). Za lijene ljude Rapić će reći da ih napastuju neizbrojeni vragovi, a govoreći o sužanjstvu svetoga Ivana Krstitelja, konstatirat će kako ima malo Božjih, a bezbroj vražjih sužanja (1762: 146, 29).

Vjernik je gori od vraga jer je vragu bio dosta jedan grijeh da bi postao vragom, a grešnik “po 2, 3, 4, 5, & c. jest pet puta vrag” (1762: 74). U istoj propovijedi također se, kako je ranije izneseno, spominje da je jedna Luciferova ohola misao bila dovoljna da ga Bog baci u pakao, a vjerniku se također upućuje da je tisuću tisuća drugih grešnika koji su brojem grijeha bili slični njemu i možda od njega manji Bog usmrtio tako što je na njih poslao grom, kugu, nesreću (1762: 76). U propovijedi na blagdan Nevine dječice vjernik se također plaši pa se opet spominje Lucifer, ali se čini odmak u odnosu na prethodni primjer. Naime, ne samo vrag već i mnogi drugi završili su u paklu, i to zbog samo jednoga grijeha (1764: 537). U vezi s tim treba podsjetiti na već naveden primjer pustinjaka koji je činio mnoga dobra djela, ali je naposljetku upao u grijeh te završio u paklu, čime je propovjednik želio naglasiti da se čovjek dok je god živ treba bojati pakla, da uvijek može sagriješiti te da ne može biti siguran da će se spasiti. U spomenutoj propovijedi na blagdan Nevine dječice Rapić je naglasio da je dovoljno sagriješiti jednom odnosno izgubiti neoskvrnjenost. Propovjednik također upućuje da će se vjernik koji izgubi neoskvrnjenost možda htjeti pokajati, ali da je pitanje hoće li mu Bog

oprostiti (1764: 537). Dapače, Rapić poručuje da su grešnici koji drugima oduzimaju neoskvrnjenost zaslužili tisuću puta veću srdžbu od Heroda jer je veći grijeh kada se jednom živućem oduzme neoskvrnjenost negoli da se pobije tisuće neoskvrnjenih, pri čemu, dakle, Rapić aludira na judejskoga kralja Heroda koji je dao pogubiti nevinu dječicu u Betlehemu i okolici (1764: 529).

Osim u vezi s lijenošću, neoskvrnjenošću, neizbrojivo, brojevi spominju se, primjerice, u vezi s drugim grijesima: ašikovanjem, varanjem, ocrnjivanjem drugih ljudi, bludnošću, pijanstvom. Ti primjeri također ističu veličinu dotičnoga grijeha, zatim vrijeme u kojem ljudi počine pojedini grijeh, nevolje koje time trpe, a pokazuje se i da jedan grijeh uključuje druge grijehe. Već smo rekli da kršćani ašikuju tri, četiri godine prije negoli se zaruče te da je za mnoge ašikovanje “jedno smetlište od hiljadu griha” (1762: 92), a osim toga Rapić kaže da ljubav duši djevojke koja ašikuje nanosi tisuću grijeha “od pomišljenja, od poželjenja i od naslađenja” (1762: 92). U vezi s varanjem iznosi da od stotinu ljudi njih devedeset devet neće vratiti ono što su ukrali te da takvi ginu (1762: 372). Griješi se, o čemu je bilo govora, i time što se ogovaraju i ocrnjuju drugi ljudi pa propovjednik pita tko od vjernika “nije barem hiljadu puta čuo i slušao gdi se tuđe kasapi poštenje” (1762: 394). U propovijedi koja se odnosi na bludnost Rapić je krivo računao kada je rekao da tri počinjena smrtna grijeha godišnje tijekom šesnaest godina daju više od šesnaest tisuća smrtnih grijeha. Pritom mu namjera nije bila da iznese točan broj grijeha, već da istakne koliko je velik taj grijeh jer je nakon toga pitao “Gdi je takov računđija koji bi tvoga doba sve smrtno grihe mogao proračunati” (1762: 447). Potonje se odnosi na bludnika koji dođe na ispovijed, a ne zna broj svojih grijeha, a propovjednik Rapić isticao je veličinu njegove grešnosti, koja uključuje bludna djela, govor i misli (1762: 447). Kad je propovijedao o vjernicima koji se nakon ispovijedi opet vraćaju na iste grijehe, Rapić je spomenuo vjernika koji je ispovijedio da je 10, 20 puta puteno sagriješio, a onda je upozorio kršćane kako ne mogu biti sigurni da će im Bog stalno opraštati (1762: 248–249). Propovjednik je govorio o patnjama pijanaca, o posljedicama njihova grešnoga ponašanja pa će reći da je pijanstvo istjeralo iz ljudi “sta hiljadah suzah” (1762: 264).

U vezi s pokorom propovjednik je također donio kako u paklu između “toliko miliona dušah prokleti” (1762: 400) nema nijednoga koji se nakon grijeha pokajao, a da više nije griješio tako da Bogu treba zahvaliti na kazni (1762: 400). Mnogi kršćani koji su se odlučili promijeniti, kako je rečeno u poglavlju o tome čine li vjernici išta dobro, dobro počnu pa mole, poste, daju lemozine i čine bezbrojna druga dobra djela. No i oni se kritiziraju zato što

malo-pomalo nagovoreni vragom od stotinu dobrih djela spadnu na trideset. Vjernike koji se ne žele pokajati treba preplašiti primjer Boga koji je stvorio toliko milijuna zvijezda samo jednom riječju “fiat, neka bude” (1762: 397), a više od stotinu godina trudio se da svijet potopi, istodobno iščekujući pokajanje grešnika (1762: 397).

Postoje primjeri, od kojih smo neke već naveli, koji također pokazuju kako je Rapić podučavao i plašio brojevima, neizbrojivim. Pogodna su tema za izazivanje straha smrt, spasenje duše, Sudnji dan. Iznijeli smo da je Rapić spomenuo brojeve u vezi s bolestima, tj. da srce ima 75, a mozak 56 uzročnika bolesti koji mogu dovesti do iznenadne smrti. S obzirom na to da može naglo umrijeti, vjernik uvijek treba biti spreman za smrt odnosno treba ispovjediti grijeh (1762: 468). Kako bi istaknuo važnost liječenja bolesti duše, Rapić je također spomenuo, o čemu je već bilo govora, da ima 112 bolesti oka pa je poticao vjernike da promisle koliko ih onda ima cijelo tijelo, a koliko tek duša, a budući da svaki dan rastu smrtne rane, vjernicima je savjetovao da se obrate ljekaru Isusu (1762: 67).

Rapić iznosi da se uzvik jao javlja u Bibliji 152 puta, a onda donosi da je evanđelist Matej 16 puta spominjao jao, evanđelist Marko 2, evanđelist Luka 14 puta, a da se u Evanđelju po Ivanu 14 puta tako izražava nevolja. Te je primjere iznio kako bi plašio vjernike, a strah je propovjednik potencirao kad je govorio da će u odnosu na iznesene brojeve na Sudnjem danu biti “i pet hiljada puta više jao” (1762: 2) te kad je na to nadovezao topos neizrecivosti, tj. da strahotu toga dana nije moguće ispisati ni izgovoriti. Ovdje je već bilo riječi o tome da će se na Sudnji dan znati tko je, a tko nije spašen, a propovjednik je također iznio da će se tada ukazati Isus, svi sveti i “mlogo hiljadah miliona” (1762: 5) anđela. Spominjanje da će anđeli, iako će biti spašeni, drhtati pred strašnim sucem, trebalo je, kako je rečeno u poglavlju o Sudnjem danu, potencirati strah kod grešnika (1762: 5). Nadalje, apostol Pavao s Petrom pojavit će se pred Gospodinom s neizbrojenim mnoštvom svetih mučenika, ispovjednika, djevica, anđela, dok će na suprotnoj strani stajati neizbrojeni osuđeni (1762: 13). U drugom primjeru spominje se da će pred prijestolje Božje doći 50, 60 tisuća duša, ali je strašno da od toga broja jedva tri, često jedna, a ponekad nijedna duša ne zadobije vječnu sreću (1764: 70).

Međutim, nebo je puno neizbrojenih anđela pa ako bi Bog svakom čovjeku dao deset anđela čuvara, još bi odviše bilo mnogo tisuća anđela, a pored toga nebo je toliko napunjeno svecima da kad bi Crkva dnevno slavila 30 000 mučenika, ne bi sve njih za jednu godinu mogla proslaviti (1762: 172). U drugoj propovijedi Rapić kaže da su sveti Benedikt, sveti Bernard, sveti Franjo i tisuću drugih svetaca, zatim sveta Skolastika, sveta Klara, sveta

Elizabeta, sveta Terezija s tisuću svetica ostavili svjetovno samo da bi dobili nebesku slavu (1764: 554).

Da bi pokazao nebesku veličinu, Rapić je spomenuo i misnika, koji je također ostavio svjetovno pa je on “hiljadu puta veći od sviju vladalaca, svega svita” (1764: 611). Tisuću je puta sretan onaj koji trpi radi Boga jer će dobiti nebesku slavu, a kraljevstvo je nebesko sto tisuća puta sretan grad (1764: 72, 605).

Da bi se došlo u nebo, potrebno se ispravno ponašati, patiti, postiti, pozornost pridavati duši, pa se neizbrojivost i brojevi javljaju i u vezi s tim. Vidjeli smo da se brojčano izražava Lidvinina, Isusova patnja. Bilo je riječi o tome da je na Isusovu glavu stavljeno više od 70 trnova, a osim toga u drugoj propovijedi Rapić je kazao da su Isusovu postavljanju na križ prethodile neizbrojene pogrde Židova (1764: 398). Sveti Adalbert i neizbrojeno mnoštvo mučenika svoje su glave podložili krvoločnom maču samo da bi uživali nebesku slavu (1764: 554). Osim patnji Isusa i svetaca također nije moguće izbrojiti nevolje koje je podnosio narod izraelski tijekom 40 godina prije negoli su ušli u Obećanu Zemlju (1764: 230). Sveti Ignacije sedam dana nije jeo, a nekad je jeo kruh umočen u pepeo što je bilo gore od posta (1764: 301). Kad je govorio o tome da ljudi malo cijene dušu, Rapić je naveo da je problem u tome što ju za razliku od svjetovnih stvari nije moguće vidjeti, a također je, pored ostaloga, naveo primjer svete Katarine Sijenske koja je kad je vidjela dušu rekla da nema onoga koji za nju ne bi sto puta dnevno želio umrijeti (1762: 410).

Neizbrojivost i brojevi javljaju se u suodnosu s Marijinim milosrđem odnosno s njezinim posredništvom kod Isusa u dobivanju, ali i u nedobivanju milosti za grešnika, čime grešnici trpe paklene muke. Milijun je ljudi uz Marijinu pomoć imalo sretnu smrt, i to zato što su se na njezine svetkovine molili, ispovijedali, pričešćivali, dok je u drugoj propovijedi nakon nabiranja nekih Marijinih djela Rapić rekao da neće donositi primjere ostalih njezinih neizbrojenih milosrdnih djela (1764: 50–51, 363). Da neizbrojeni na nebu nisu ljubili Mariju, “ne bi nikada pravoga pokajanja milost dobili niti bi ondi sada kraljevali, pače bi uvijek bili poginuli” (1764: 369). Osim toga, u paklu ima toliko tisuća prokletih duša, a da Marija kaže pred Isusom samo jednu riječ to bi bio kraj njihovim mukama (1764: 254). Da Marija pomaže svecima rečeno je u poglavlju o Turcima kao neprijateljima. Naime, sveti Stjepan, mađarski kralj, osobito je štovao B. D. Mariju tako da je ona od Mađarske odvrtila Turke, a pritom je Rapić također iznosio brojeve u vezi s bitkama, i to kako bi istakao jakost Djevice, njezinu spremnost da pomogne onima koji joj se utječu te da bi uvjerio vjernike u istinitost propovijednoga sadržaja.

Neizbrojivost i brojevi također se spominju kako bi se istakla veličina Božjega milosrđa u odnosu na grešnike koji to ne cijene, a koje je Rapić i plašio kako bi ih potakao da mijenjaju svoje ponašanje. Primjerice, Rapić upućuje vjernicima da trebaju ljubiti Boga jer on to zaslužuje i zato što su njegova dobročinstva neizbrojiva (1762: 332). U drugoj propovijedi Rapić također govori o veličini milosrđa pa kaže da je Isus bezbrojnim ljudima poklonio zdravlje i svetost (1762: 67). Nadalje, propovjednik se oslanja na svetoga Augustina pa upućuje da je Isus oprostio grešniku 1, 2, 3, 100, dapače, 1000 puta te kako je 1000 puta, da je htio, mogao osuditi grešnika na pakao (1762: 398). U drugoj propovijedi Rapić navodi kako je Bog oprostio grešniku 10, 30, 100, 1000 puta, ali i da vjernik koji je nakon pokore 1000 puta učinio dobro, a jednom zlo može završiti u paklu (1762: 344–345). Ili Rapić kaže da je Bog 20, 30, 50 godina grešniku činio dobro, a da mu je grešnik zlo vraćao pa ga opominje da će biti pokaran kada se ne bude nadao (1762: 121). Vjernicima koji misle da mogu grijehiti jer će im Isus oprostiti kao što je oprostio i razbojniku propovjednik upućuje da je on jedini dobio tu milost, a da je milijune drugih osuđeno (1762: 359–360). Ili kad se Rapić oslanja na svetoga Jeronima te poručuje da će se od sto tisuća ljudi koji su činili zlo naći jedva jedan kojem će Bog oprostiti grijeh (1762: 359, 456). Da za Božju milost prema grešnicima mogu biti zaslužni i sveci, pokazuje Rapić kad kaže da je sveti Franjo time što se u Porcijunkuli predano molio Bogu oteo vragu mnogo tisuća duša (1764: 313).

Zahvalnost svetaca prema Bogu također je brojčano izražena. Primjerice, sveti Bartol apostol zahvaljivao je Bogu što ga je pozvao tako što mu se molio 100 puta dnevno i 100 puta noću (1764: 355). U propovijedi na blagdan Velike Gospe propovjednik kaže da neizbrojeni sveti nisu nikada tako zahvaljivali Bogu kao kada je Marija uznesena na nebo (1764: 347).

Brojevi se u propovijedima javljaju u vezi sa svecima, sveticama pa se njima pored općenitih hvala ističu čudesna svetačkih likova, pokazuje njihova jakost, kao i jakost Boga, odlučnost u borbi protiv neprijatelja (sotona, krivovjerci). Rapić hvali svetu Anu kad kaže: “Stotinu, a sve na izbor bi mogao imati razlogah s kojima vridno i dostojno bi mogao S. Anu uzvisiti” (1764: 277). Hvali i Mariju donoseći kako u Svetom pismu nema niti jednoga lista kao što nema niti jednoga učitelja koji ne bi govorio o Marijinim vrlinama i čudesima (1764: 337). Kad je umro sveti Ladislav, u Mađarskom Kraljevstvu tri godine nije bilo veselja, već se nosila crnina (1764: 567). Da bi se pohvalio sveti Stjepan, mađarski kralj, nije dovoljno stotinu jezika, dok je za mladost svete Elizabete, mađarske kraljice, Rapić rekao da je puna neizbrojenih kreposti (1764: 571, 591). A za svetoga Antuna Padovanskoga Rapić je

kazao da je 50, 60 ljudi noću putovalo iz jednoga u drugo mjesto s namjerom da čuju njegovu propovijed (1764: 206).

U vezi sa svetačkim čudesima donosi se da je zahvaljujući svetom Antunu Padovanskom u Firenzi spašena jedna gospođa iz bunara “od 50 fatih dubokoga” (1764: 204), da je svetac uskrisio 13 mrtvaca (1764: 207). Sveti Ignacije uskrisio je 9 mrtvaca, dok čudesa svetoga Nikole nije moguće izbrojiti (1764: 289, 460).

Kad je riječ o jakosti svetaca, kao i Boga, u odnosu na vruga, odnosno uopće o snazi vjere, Rapić spominje da je jedan udarac svetoga Mihovila arhanđela jači od tisuću sotoninih (1764: 392). Pri porodu svetoga Franje Lucifer je odredio da ga 6666 “udobah pakleni” (1764: 399) ima ubiti dok još bude u utrobi, tek rođena, dok ga kupaju ili da ga imaju zadaviti u kolijevci. No, to se nije ostvarilo zbog križa na plećima svetoga Franje, koji će, kako dalje propovijeda Rapić, skupiti vojnike odnosno sinove Božje u borbi protiv Lucifera (1764: 399). U drugoj propovijedi Rapić također govori o duhovnoj vojsci tako da Bog ima “dvadeset puta sto i deset hiljadah” (1764: 599) konjanika, “hiljadu hiljadah i deset puta sto hiljadah” pisaca (1764: 599) dok može poslati “višje od 12 legionah anđelah” (1764: 599) na one koji mu se protive (1764: 600).

Sveci su radili na obraćanju katolika, krivovjeraca pa je, primjerice, Antun Padovanski propovijedanjem potakao 22 lupeža da se pokaju kao i grešnika koji se 24 godine nije ispovijedio (1764: 207). Sveti Ignacije od grijeha je razriješio “neizbrojene duše” (1764: 292), a sveti Adalbert zaslužan je za obraćenje mnogo tisuća neznabožaca (1764: 551).

Brojeve, neizbrojivo propovjednik je spominjao kako bi naglasio, potvrdio da je ono o čemu govori istina. U skladu s time kako bi pokazao da krepost i plemićko podrijetlo mogu ići zajedno, da su brat i sestra, Rapić je uzeo za primjer netom spomenutoga svetoga Adalberta, ali je prije usredotočivanja na toga sveca rekao: “Niti za potvrđenje ovoga mloge Historiae iliti događajih jesu potribiti budući da hiljadu misto jednoga bi mogao naći” (1764: 541). Neizbrojivost u vezi s dokazivanjem donosi se u propovijedi na Svijećnicu. Tu je propovjednik iznio da će grešnik koji se pokaje osjetiti Marijino milosrđe, a također je rekao: “Ovdi bi ja neizbrojene događaje mogao donesti, međuto samo jedan iz S. pisma hoću ukazati, šta radi hodite da se na žalostno kalvarije misto popnemo, gdi je na križu naš Spasitelj umro” (1764: 53), a radilo se o tome, o čemu je ovdje bilo govora, da je Marija pomogla grešniku koji je visio na križu desno od Isusa.

Naposljetku, Rapić je brojevima, neizbrojivim pored ponajprije vjerske poduke davao i poduku iz matematike. To pokazuje priča o pastiru koji je u toru među svojim ovcama uhvatio

kurjaka te ga je pustio nakon što je kurjak obećao da ma koliko god gladan bio, neće ukrasti ono što premašuje iznos od 7 krajcara. Međutim, čim je naišao na kravu s teletom, kurjak je zaključio da krava ne vrijedi više od 4, a tele više od 3 filjera, što ukupno iznosi 7 filjera, a to još ne čini 7 krajcara, tako da je proždro kravu i tele (1762: 249). Propovjedniku je pritom primarna bila vjerska poduka jer je u skladu s temom propovijedi u koju je priču uklopio naglasio da se mnogi nakon pokore opet vraćaju na prvotne grijeh.

8. KOMPOZICIJA I PRIMJERI ORNATUSA U RAPIĆEVIM PROPOVIJEDIMA

U skladu s europskom tradicijom propovijedanja u posttridentskom razdoblju struktura Rapićevih propovijedi oblikovana je prema pravilima koja se nalaze u antičkoj retorici. Ispod naslova propovijedi donosi se ulomak (perikopa), tj. citat iz Vulgate uz naznaku iz kojega je njezina dijela preuzet, odnosno rečenice na hrvatskom kojima se najavljuje tema. Slijedi uvod u propovijed (*exordium*) koji objašnjava temu propovijedi, pri čemu se propovjednik oslanja na čitanje iz Biblije, na prethodno donesen moto. Razlaganje teksta, teme na dijelove (*expositio*) sljedeći je dio, a prati ga dokazivanje istinitosti, valjanosti misli (*confirmatio, testimonium*) donošenjem biblijskih citata, citata crkvenih autoriteta. Pritom autor, kako bi što očitije objasnio, približio osnovnu tezu, koristi *exemplum*, tj. kraći narativni primjer realističnoga ili alegorijskoga karaktera. Tezu također dokazuje uspoređujući novozavjetne i starozavjetne događaje (*simile*), a nekad donosi poglede (*contrarium, confutatio*) koji su suprotni temeljnoj, ispravnoj misli da bi ih zatim osporavao, čime se istodobno proširuje propovijed. Na kraju propovijedi izvodi se zaključak (*conclusio, epilogus*) koji je često kraći od uvoda. U njemu se propovjednik osvrće na izneseno, ističe poantu, podučava, opominje, potiče vjernike pravilnom kršćanskom životu. Osim toga završni dio često uključuje citate, primjere, zagovor i blagoslov vjernika (Vidi Mihanović-Salopek, 2006: 67, 11–12, 255). Nakon ovih općih smjernica potrebno je iznijeti konkretne podatke, primjere, iz uvoda, sredine i zaključka Rapićevih propovijedi. Pritom ćemo, kako je rečeno u uvodu, donositi tek primjere ornatusa iz Rapićevih propovijedi kako bi se vidjelo da je propovjednik i beletrizirao iskaz ne pretpostavljajući ga sadržaju propovijedi odnosno da su stilska sredstva trebala sadržaj propovijedi učiniti privlačnijim recipijentima.

8.1. Moto

Ispod naslova svake pojedine propovijedi u objema se Rapićevim knjigama, kako je rečeno, nalaze citati odnosno rečenice kojima se najavljuje tema propovijedi. Prema Rapiću je taj citat “tema iliti prid stavak” (1762: 225), “nadpis” (1762: 334), “uzrok” (1762: 36) propovijedi. U prvoj knjizi pet propovijedi (1762: 1, 185, 192, 199, 206) ispod naslova ima moto samo na latinskom, dok jedna propovijed (1762: 368) ima moto samo na hrvatskom jeziku. Međutim, Rapić je najčešće temu predstavio motom na hrvatskom nakon kojega je slijedio onaj na latinskom, dok je obrnuto postupio u samo dvije propovijedi (1762: 10, 178).

U jednoj propovijedi nakon mota na hrvatskom slijede dva citata na latinskom iz dviju različitih knjiga Vulgate (1762: 91). U Rapićevoj knjizi iz 1764. temu propovijedi također najčešće najavljuje moto na hrvatskom nakon kojega slijedi onaj na latinskom jeziku, s tim da je u samo jednoj propovijedi obrnuto (1764: 11). U ovoj, kao i u prethodnoj knjizi, pet propovijedi ima moto samo na latinskom jeziku (1764: 1, 597, 607, 616, 627). U dvije propovijedi nakon mota na hrvatskom slijede stihovi na latinskom jeziku. Naime, nakon rečenice na hrvatskom u propovijedi na blagdan Uzvišenja svetoga križa Rapić je donio stihove “Vexila regis prodeunt, fulget Crucis Mysterium” (1764: 371) koje je popratio bilješkom “Canit Ecclesia” (1764: 371), odnosno pjeva Crkva. Riječ je o stihovima pjesme “Vexila regis Prodeunt” čiji je autor Venancije Fortunat (Venantius Fortunatus) (Skeabeck, 2003: 823). Stotinu stranica nakon ove nalazi se propovijed na blagdan Neoskrvnjenoga začeca B. D. Marije čiju je temu Rapić također najavio motom na hrvatskom te stihovima “Conceptio Tua Dei Genitrix Virgo, gaudium annuntiavit universo Mundo” (1764: 471) uz koje stoji “Ita canit Ecclesia” (1764: 471), odnosno tako pjeva Crkva.

Citate na latinskom Rapić je uzimao iz Vulgate pri čemu je citat popratio podatkom iz kojega ga je njezina dijela uzeo. Međutim, iz određenoga dijela, glave odnosno retka Vulgate nije uzimao cijeli citat na latinskom, već dijelove na osnovi kojih je želio graditi propovijed. Osim toga rečenice na hrvatskom kojima uvodi u temu propovijedi najčešće nisu doslovni prijevodi latinskih citata, već Rapićevo slobodno, prošireno tumačenje sadržaja dotičnoga latinskoga citata. Moto na hrvatskom također može biti prijevod nekoga latinskoga citata koji nije iz Vulgate.

U vezi s tim da je moto na hrvatskom Rapićevo slobodnije tumačenje latinskih citata navodimo nekoliko primjera. U propovijedi na drugu nedjelju Došašća moto na hrvatskom najavljuje da će Rapić propovijedati o tome da iz štete koju zla žena čini svijetu proizlaze mnoga dobra. Slijedi citat na latinskom odnosno “Jonnes in vinculis” (1762: 19), što znači “Ivan u tamnici” (Biblija, 1983: 945). Citat je iz jedanaeste glave Evanđelja po Mateju, kako je Rapić i naznačio, s tim da nije naveo da je iz drugoga retka te glave. Propovijed u kojoj se donose ta dva mota odnosi se na to da je Herod naredio da se sveti Ivan Krstitelj utamniči, a da ga je na to navela njegova priležnica Herodijada, koja je nekoć bila žena Herodova brata Filipa. Herodijada je prema Rapiću zla i besramna žena koja je Heroda zaslijepila bludnošću, nečistoćom pa je Herod njezin odnosno vražji sužanj. Njihovu se odnosu protivio sveti Ivan pa je i završio u tamnici, o čemu i govori moto na latinskom, dok je naposljetku Herodijada naredila da mu se odsječe glava. Na njihovu primjeru vjernici trebaju učiti: Ivan je primjer

kreposti i čistoće, ali i Herod i Herodijada svojim bludnim životom, zbog čega su patili na ovom svijetu, a onda trpjeli paklene muke, trebaju potaknuti vjernike da se tako ne ponašaju. Dakle, moto na hrvatskom odnosi se na štetu za koju je zaslužna Herodijada, tj. za to što je sveti Ivan završio u tamnici, a dobra koja proizlaze iz toga u vezi su s time da na greškama drugih vjernici trebaju učiti (1762: 19–22, 26–27). U drugoj propovijedi za drugu nedjelju Došašća latinski je moto isti odnosno radi se o netom spomenutom citatu iz jedanaeste glave Evanđelja po Mateju. Tomu je prethodio moto na hrvatskom prema kojem se tema propovijedi odnosi na to kako grešnici progone dobre ljude. A tako su, u skladu s motom na hrvatskom, sagriješili Herod i Herodijada kad su se nepravedno ponijeli prema svetom Ivanu, koji je završio u tamnici. Moto na hrvatskom odnosi se na grešnike kojima se Rapić obraća, a koji se ponašaju poput njih odnosno zavide bogoljubnim vjericima uslijed čega ih progone, sramote, nastoje ih odvratiti od kreposnih djela (1762: 30–32). U jednoj propovijedi moto na hrvatskom pokazuje da će Rapić propovijedati o tome koliko je pijanstvo štetno i pogibeljno, a nakon toga slijedi moto na latinskom iz Evanđelja po Ivanu odnosno “Facite homines discumbere” (1762: 262) što znači “Posjedajte ljude” (Biblija, 1983: 1018). Radi se o tome da je Isus rekao ljudima da sjednu nakon čega je mnoštvo nahranio s dvije ribe i pet kruhova. Rapić je u uvodu propovijedi spomenuo taj događaj, ali ga je i slobodno tumačio kad je naglasio da Isus nije ljudima dao vino, pa će pitati vjernike je li njihova gozba zbog toga bila siromašna, što će mu poslužiti kao uvod u propovijedanje o pijanstvu (1762: 262). U drugoj propovijedi nakon mota na hrvatskom o tome kako Marija na tri načina napušta čovjeka slijedi moto na latinskom iz Evanđelja po Luki koji bi značio da je u one dane Marija ustala i otišla (1764: 247). Pritom izostaje drugi dio citata odnosno da se Marija zaputila u planinski kraj u grad Judin. Radi se o tome da je Djevica Marija napustila Nazaret i krenula u posjet rođakinji Elizabeti. Propovjednik je rekao da se ona vratila u Nazaret, ali je njezin odlazak na put povezao s grešnicima u smislu da ih Marija može napustiti time što ih ne štiti, ne moli za njih i ne pokazuje milosrđe prema njima, o čemu i govori moto na hrvatskom (1764: 247–250). U propovijedi na Svijećnicu propovjednik je latinski citat uzeo iz Evanđelja po Luki prema kojem je Šimun kad je vidio Isusa rekao “sada, o Gospodine, odpusti slugu tvoga u miru” (1764: 46). Naime, Duh Sveti obećao je Šimunu da neće umrijeti dok ne vidi Isusa, a sad, nakon što ga je vidio Šimun može umrijeti. Moto na hrvatskom koji je prethodio spomenutom motu pokazuje da će Rapić propovijedati o tome da je sretna ona smrt na kojoj Marija drži svijeću, što opet govori da moto na hrvatskom predstavlja Rapićevo slobodno tumačenje citata na latinskom jeziku (1764: 45).

U vezi s propovijedima na svetačke blagdane također ćemo navesti primjere. Latinski moto propovijedi na dan svetoga Antuna Padovanskoga Rapić je uzeo iz Evanđelja po Ivanu, a odnosi se na to da su farizeji nakon što je Isus uskrisio Lazara rekli jedan drugomu: “Evo, sav svijet ode za njim!” (Biblija 1983: 1026). Rapić je u propovijedi isticao da spomenuti svetac nije samo Padovanski, već da ga cijeli svijet želi, odnosno da je on svetac svijeta, što je u skladu s motom na hrvatskom: “Svega Svita Antun” (1764: 198). Dakle, taj se moto oslanja na onaj latinski, ali ga i slobodno tumači, proširuje, kad ga povezuje s dotičnim svecem, a ne s farizejima. U propovijedi na dan svetoga Marka evanđelista Rapić je latinski moto uzeo iz Mudrih izreka, a njegov je prijevod: “lav, junak među zvijerima, koji ni pred kim ne uzmiče” (Biblija, 1983: 535). Na taj se moto djelomice oslanja i onaj na hrvatskom, a povezuje ga sa svetačkim likom: “Marko s. jest jak i sladak u nauku i dobroj pridiki” (1764: 158).

Da moto na hrvatskom može biti prijevod latinskoga citata pokazuje propovijed na treću nedjelju Došašća. Naime moto da “Svaki ima promisliti tko je naravju? Tko je stanjem? Tko je officiom?” (1762: 35) prijevod je citata svetoga Tome Vilanovskoga, a nakon njega slijedi citat na latinskom iz Evanđelja po Ivanu “Tu quis es?” (1762: 35), odnosno “Tko si ti?” (Biblija, 1983: 1013).

Latinske citate kojima je najavljiavao temu propovijedi u prvoj svojoj tiskanoj knjizi propovijedi Rapić je najčešće uzimao iz Novoga zavjeta: Evanđelja po Mateju, zatim Evanđelja po Luki, Evanđelja po Ivanu, Evanđelja po Marku, Djela apostolskih, Prve i Druge poslanice Korinćanima, Poslanice Hebrejima, Prve Petrove poslanice. Osim toga moto na latinskom također je uzimao iz dijelova Staroga zavjeta kao što su Psalmi, Job, Mudre izreke, Knjiga Sirahova, Tužaljke. Pritom je Rapić pogrešno navodio biblijska mjesta, glave odnosno retke iz kojih je preuzimao latinski citat, primjerice, umjesto Lk 2, 48 on navodi Luc. 2, 24, Mt 13 zamijenio je s Matth. 18, 2, Kor 12 s 2. Cor. 15, Iv 6 s Joan. 5, Lk 7, 16 s Luc. 5, 16, Mt 22, 20 s Matth. 22, 26 (1762: 72, 129, 185, 262, 413, 457). Dakle, Rapić umjesto da kao izvor za latinski citat “Pater tuus, & ego dolentes quaerebamus te” (1762: 72) prema Vulgati navede Lk 2, 48, on navodi Luc. 2, 24.²¹ U drugoj svojoj knjizi, kao i u prethodnoj, pri donošenju latinskih citata Rapić se češće oslanjao na Novi zavjet: najviše na Evanđelje po Luki, zatim na Evanđelje po Mateju, Evanđelje po Ivanu, Djela apostolska, Otkrivenje. Latinske citate uzimao je i iz dijelova Staroga zavjeta: Izaija, Psalmi, Mudre izreke, Job, Knjiga izlaska, Jošua, Prva knjiga o kraljevima, Druga knjiga o kraljevima, Četvrta knjiga o kraljevima, Prva knjiga o Makabejcima, Knjiga mudrosti, Knjiga Sirahova, Daniel. U

²¹ <http://www.drbo.org/x/d?b=lvb&bk=49&ch=2&l=48#x> (pristup ostvaren 11. srpnja 2013.)

Rapićevo se vrijeme nisu razlikovale dvije knjige o Samuelu i dvije knjige o kraljevima pa su to njemu bile četiri knjige o kraljevima. Dakle, prva i druga knjiga o kraljevima koje Rapić spominje danas odgovaraju prvoj i drugoj knjizi o Samuelu, a treća i četvrta knjiga o kraljevima, koju Rapić također navodi, danas su prva i druga knjiga o kraljevima. Uočavamo da je biblijske knjige, poglavlja odnosno retke, redovito točno navodio, tek je u jednoj propovijedi umjesto Iv 2, 1 kao izvor za latinski citat naveo Joannis 2, 21 (1764: 92).

8.2. Uvodni dio propovijedi

Rečeno je da se u uvodnom dijelu propovijedi objašnjava ono o čem će se govoriti odnosno tema propovijedi. Taj je dio Rapić najčešće odvajao od sljedećega, središnjega, dijela propovijedi, a istodobno je uvodio u taj novi dio, i to tako što je nastojao djelovati na koncentraciju vjernika pa ih je pozivao da ga u nastavku slušaju. Primjerice, na kraju uvoda Rapić upućuje vjernicima: “molim svekolike da k ričma mojima uši vaše dragovoljno priklonite” (1762: 193), “A poslušaj dilje” (1762: 79), “To danas ukazujem, poslušajte i počimam” (1762: 83), “pomljivi budite i poslušajte” (1762: 111), “Pomljivo poslušajte, i počimam” (1762: 155), “ovo govorenje dostojno jest da se s pomljom poslušā. Počiman” (1762: 119), “samo me s ustrpljenjem poslušajte, sada ću vam ukazati, i počimam” (1762: 130), “s pomljom za vaše utišenje poslušajte, a ja počimam u ime Isusa i Marije” (1764: 266), “Ja počimam, a vi budite pripravni” (1764: 550).

Poziv kršćanima da ga slušaju Rapić je nekad oblikovao u skladu s temom propovijedi. Primjerice, kad je najavio da će propovijedati o tome da vjernici trebaju svoje oči usmjeravati Isusu koji ih milostivo gleda, pozvao je vjernike da tijekom propovijedi osobito angažiraju oči: “Dajte indi na sridu uši i srech vaša, a osobito oči pripravne neka budu. I počimam” (1762: 258). Tema sljedeće propovijedi koju je Rapić odlučio vjernicima “prid oči izmetnuti” (1762: 269), što govori da mu je stalo do vizualizacije sadržaja, poslovično je iskazana i ističe poduku, tj. da će oni koji zlo žive tako i umrijeti odnosno završiti u paklenim mukama (“Tko zlo živi, zlo umira”, 1762: 269), ali će ih propovjednik nastojati odvratiti od grešnoga života, koji vodi u pakao. Potonje je Rapić uklopio u poziv vjernicima da ga slušaju: “Ja indi određujem pomljivo početi, a vi ako srićnu smrt želite imati, pomljivo poslušajte” (1762: 269). Uvod propovijedi posvećene crkvi svete Marije Anđeoske u Assisiju odnosno Porcijunkuli propovjednik je slikovito, metaforički razradio pa je Svetu Majku Crkvu poistovjetio s plodnom zemljom, središte te zemlje predstavljaju pripadnici franjevačkoga reda, a u središtu se također nalazi plodno stablo, tj. spomenuta crkva u kojoj su sveti Franjo i

Djevica Marija izmolili od Isusa oprostjenje grijeha za pokajnike. Rapić će u propovijedi hvaliti franjevački red Male Braće, oprostjenje koje je u Porcijunkuli dobiveno za sve kršćane pa je pozivao vjernike da okuse plodove toga plodnoga stabla, da prestanu biti sužnjevi đavla, što je najavio motom na hrvatskom odnosno da je Porcijunkula plodno stablo koje je rašireno po svijetu. U skladu s temom propovijedi Rapić je oblikovao poziv vjernicima da ga slušaju pri čemu se metaforički izrazio: “Od kojega prvelikoga, plodnoga i obilnoga stabla u napridak dok nadilje uzgovorim svekolike na blagovanje istoga ploda prikladno zazivam i dok svi skupa stignete, ja međuto pod ladom istoga hoću malo odahnuti i odpočinuti” (1764: 316–317).

Iz toga što je Rapić na kraju uvoda pozivajući vjernike da ga slušaju govorio da on počinje svoju propovijed proizlazi da je njemu središnji dio propovijedi u kojem se razlaže tema zapravo sama propovijed. To je zornije pokazao na kraju uvoda propovijedi na osmu nedjelju po Duhovima kad je rekao: “Prediku moju počimam u ime Isusa i Marije” (1762: 368) ili kada je uvod propovijedi na blagdan Pohođenja B. D. Marije završio riječima: “Sada dakle moja počima predika” (1764: 248).

Pored toga što je u uvodu pozivao vjernike da ga slušaju, najavio početak sljedećega, glavnoga dijela propovijedi Rapić je također zazivao Duha Svetoga, Boga, Mariju, sve svece itd. Naime, propovjednik u svoje ime, odnosno u ime zajednice, moli da mu oni pomognu u iznošenju propovijednoga sadržaja, da budu uza nj te uz vjernike kako bi ga slušali, razumjeli propovijed te mijenjali ponašanje. U skladu s time Rapić se obraća Duhu Svetom: “Ti, pak, o Duše S. Bože, rasvitli pameti naše, zapali prisvetom vatrom tvojom volju našu da pomljivo slušajući lik nebeski primimo, primivši na ranu privijemo i izličiti budemo” (1762: 51), “O duše S. Bože, upravi danas tako moje srce, pamet i glas da bi mogao prveliku pijanstva opačinu iz mlogi proždraca izokrenuti. Tvoje nadahnutje neka mene utiši, i počimam” (1762: 262), “Milost pričistoga Božanstvenoga Duha neka moj jezik pokripi i srca mojiju slušaocah na pomljivo poslušanje neka probudi, a ja se dilim u napridak u ime Isusa i Marije” (1762: 446). S tom se namjerom propovjednik obraća Bogu odnosno moli ga da svojom milošću potkrijepi njegovu propovijed, a njegovim “Devotima slušaocem na pomljivo poslušanje uši otvori” (1764: 413), Djevici, pri čemu i nju, kao i Božanstvenoga Duha u netom iznesenom primjeru, apostrofira hiperboličkim epitetom: “O Dvice prisveta, koja si pomoćnica grišnika, ali na sudu bit ćeš misec pomrčani. Nut budi uza me ovi dan da istomačim, budi uz moje slušaocce da razumiju strahotu od onoga dneva najposlidnjega i po taj način da odluče živiti” (1762: 11).

Uvodni je dio nekad završavao Rapićevim pozdravljanjem Djevice Marije, primjerice: “Da indi podobno govoreći pripovidanje moje na željnu dovedem svrhu, divica primoguća neka bude pomoćnica. Ave” (1762: 145), “rasute misli vaše u jedno skupite dok ja s pomoću novoroditoga Ditića počmem govoriti nadilje. Ave Maria” (1762: 65). Osim toga nekad je u uvodnom dijelu Rapić najavio da će propovijed imati nekoliko podtema odnosno dijelio je temu na dva ili tri dijela, s time da je češća podjela na dva dijela.

Već i sama interpretacija uvoda Rapićevih propovijedi pokazuje da one imaju gustu, razvijenu naraciju odnosno da propovijed može biti oblikovana na različite, isprepletene načine. Uz uvažavanje potonjega, a svjesni potrebe predstavljanja strukture propovijedi, ovdje ćemo iznijeti razine koje smo uočili u iščitavanju toga, kao i drugih dijelova propovijedi, te ćemo ih popratiti primjerima. Uvodni dio može nastati na osnovi teksta iz Evandjelja, parabolične priče, neke druge kraće priče koja nije iz Biblije, a koje je propovjednik povezivao sa svojim auditorijem odnosno na njima gradio temu propovijedi. Pored toga što je pribjegavao naraciji u uvodu se Rapić obraćao vjernicima, podučavao ih, opominjao, plašio. Kako bi zaokupirao pozornost recipijenata, podučio ih, potakao na promjenu ponašanja, dao dinamiku propovijedi, na početku je propovijedi Rapić suprotstavljao stavove, naglašavao vizualizaciju, čudesnost, obraćao se Isusu, Luciferu, bio sklon teatralizaciji, beletrizaciji iskaza, čudio se, donosio vlastito iskustvo, dijalog, upravni govor u prvom licu, retorička pitanja.

8.2.1. Biblija u uvodnom dijelu propovijedi

U vezi s time da je Rapić uvod oblikovao na osnovi teksta iz Biblije donosimo najprije primjer iz propovijedi na drugu nedjelju po Vodokršću. Tu je Rapić govorio o svadbi u Kani Galilejskoj i pritom se oslonio na Evandjelje po Ivanu. Naime, uputio je da je tu svadbu u svom evandelju ispisao poljubljeni učenik. Poznato je da je na svadbi Isus vodu pretvorio u vino, a na tome je Rapić gradio temu svoje propovijedi koja se odnosi na kršćansko vjenčanje. Naime, ako zaručnici žele sretno živjeti, ako žele da na njihovu vjenčanju umjesto vode bude vina, onda Isus treba biti među njima (1762: 82–83). Propovijed na petnaestu nedjelju po Duhovima tiče se Evandjelja po Luki pa je propovjednik spominjao ukop sina udovice iz grada Naina. Tema se propovijedi odnosi na to da se vjernici najviše trebaju bojati smrti upravo onda kada se nje najmanje boje, a uvod je u temu spomenuti ukop pa vjernici ne trebaju samo slušati propovjednika, već i vizualizirati groblje, lijes (1762: 413–414). Kada je u uvodnom dijelu propovijedao o đavlu koji je u pustinji iskušavao Isusa, Rapić se oslonio na Evandjelje

po Mateju. Pritom je događaj metaforički promatrao kao bitku, nadmetanje između vruga kao poglavice tmina i Isusa kao kralja vječne slave: “prikazuje se pameti našoj jedan meidan od koga nije ikada svit vidio većega; dan (...) u i na kome se nagoni i nadtiruje nebo s paklom, kralj od slave vičnje s poglavicom od tminah pakleni” (1762: 230).

Truba je navijestila boj u kojem je Isus postom svladao neprijatelja, a upravo je post tema Rapićeve propovijedi (1762: 230–231). U uvodu propovijedi na dan svetoga Marka evanđelista propovjednik se oslonio na Knjigu o sucima kad je propovijedao o Samsonovu svladavanju lava, o tome kako je on u mrtvom lavu pronašao med, o zagonetki koju je postavio Filistejcima, a čije im je rješenje naposljetku otkrila Samsonova mlada žena (“što jest slađe od meda, što li jačje od Lava?”, 1764: 159). Propovjednik je to povezo sa svetim Markom pa je isticao da je on jak poput lava jer pomaže u nevolji, dok je njegov nauk nazvao medenim (1764: 158–159). Vezano uz parabole u uvodnom dijelu propovijedi također ćemo iznijeti nekoliko primjera. U propovijedi koja se odnosi na lijenost Rapić se oslonio na Evanđelje po Mateju i iznio parabolu o radnicima u vinogradu kako bi pokazao vjernicima da ona rezultira zlom odnosno izgonom iz ovozemaljskoga svijeta i iz kraljevstva nebeskoga te da bi ih potakao na promjenu ponašanja (1762: 145). Uvod propovijedi na desetu nedjelju po Duhovima Rapić je gradio na parabolama o farizeju i cariniku iz Evanđelja po Luki. Naime, parabolu o tome da se tijekom molitve u hramu farizej hvalio kako je on krepostan, zahvaljivao Bogu što nije poput drugih ljudi, prezirao druge ljude, dok je carinik grdio sebe, udarao se u prsa i molio milost od Boga, Rapić je aplicirao na svakodnevicu odnosno povezo ju je s farizejima svoga vremena koji se iz zavisti rugaju vjernicima koji kreposno djeluju i poštuju Boga (1762: 381–382).

8.2.2. *Nebiblijske priče*

Naracija u uvodu Rapićevih propovijedi, kako je rečeno, također se odnosi na kraće priče, ali koje nisu iz Biblije. Pritom je propovjednik, kao i u gore iznesenim primjerima, priče povezivao s kršćanima kojima se obraća, s temom svojih propovijedi. Primjerice, Rapić je pripovijedao da je Aleksandar Veliki s vojskom iz Makedonije krenuo u osvajanje Azije. S obzirom na to da se nadao kako će osvojiti Aziju, sve je posjede u Makedoniji odlučio razdijeliti prijateljima. Priču je propovjednik povezo s kršćanima u smislu da ne trebaju uživati u svjetovnim dobrima, već trpjeti i nadati se da će dobiti nebesku slavu (1762: 279–280). U propovijed na petu nedjelju po Duhovima Rapić je uveo pričom o tome da je za pape Aleksandra VI. nastala nesloga na crkvenom saboru zbog srditosti Tome, jednoga od

sudionika, koji je naposljetku napustio sabor. Potom je u šumi susreo vojnika koji je tražio svoga konja te je udovoljio njegovoj molbi da mu pomogne u potrazi. Kad su došli u jednu dolinu s barom, vojnik, koji je zapravo bio vrag, predložio je Tomi da će ga nositi i prevesti preko bare. Nakon što je Toma sjeo vragu na leđa vidio je pod sobom kozje noge i papke i toliko se preplašio da je počeo zazivati Boga. Tada je vrag bacio Tomu i pobjegao srušivši od ljutine jedno stablo. To je vrag učinio, kako Rapić tumači, jer je htio pokazati Tomi da bi njegovu dušu, koju je Toma ubio svojom srditošću, bio bacio u pakao da Toma nije zazivao Boga (1762: 351). Rapić se zatim obratio slušateljima, pokazao da respektira njihovo mišljenje: “Ali o NN Bogoljubni, što sudite od misli moje?” (1762: 351) te ih je podsjetio na to da se Evanđelje po Mateju, iz kojega je taj dan čitao, također odnosi na srditost, pa će on propovijedati o tome kako srditost djeluje na ljude i kojom pokorom rezultira (1762: 351). U propovijedi na dan svetoga Stjepana prvomučenika Rapić je donio priču u kojoj se govori o obraćenju kao o čudu. Radi se o tome da je blaženi Reginald, dominikanac, propovijedao u Bologni na blagdan svetoga Stjepana prvomučenika kada je uspio ganuti tamošnjega učitelja, koji ga je morao slušati sa svojim učenicima. Taj zavidni učitelj, doktor stajao je na crkvenim vratima, ali ga je Reginald uspio ganuti prvom rečenicom svoje propovijedi odnosno time da je nebo lijepo i otvoreno, te tko ne bi želio u nj doći, i to toliko da je ostavio svoj posao i pristupio dominikancima. Njegovo je obraćenje bilo čudo, a propovjednik je najavio da će u nastavku propovijedi na primjeru svetoga Stjepana pokazati kako se može doći u lijepo i otvoreno nebo (1764: 508–509).

8.2.3. *Oslovljavanje vjernika*

Kako bi pobudio pozornost slušatelja, Rapić im se u uvodu propovijedi obraćao. Primjerice, propovjednik kaže: “Krstjanine” (1762: 35), “NN Bogoljubni” (1762: 50), “Dobri Glasovi! O žalostne i thia do smrti brižljive krstjanske duše, dobri glasovi!” (1764: 130). U drugoj propovijedi Rapić se također direktno obraćao vjernicima, a nizanjem padežnih oblika zamjenice vi, pri čemu je nastala figura poliptoton, naglašavao je temu propovijedi: “Veselje i utišenje sviju sirotah” (1764: 489). Riječ je o propovijedi na Božić koja počinje riječima: “O, vi ubogi i siromašni pastiri, nevoljni čobani, potribiti parasnici veselo budite! Vi također varoške ukućne sirote veselite se (...) Vi, a ne kralji, principi i plemići ovoga svita, vi, a ne vlastitelji vilajeta, vi, a ne bogati trgovci svrhu blaga dršćući, vi, a ne oni kojiju kuće i sobe jesu obilatostju nakitite (...) Vas zovu u onu štalicu, vas prid jaslice doći pušta, vas tiši i

veseli, vas hoće kod sebe imati ono božanstveno, uzorito s neba prihodeće ditešce” (1764: 489).

8.2.4. Poduka, opomena, izazivanje straha kod vjernika

Propovijed je Rapić također otvarao izravnom podukom. Primjerice, davao je lekcije o tome kako se treba ispovijedati odnosno da se trebaju ispovjediti svi grijesi, da se treba iskreno pokajati, obećati da se neće griješiti i bježati od prigode koja može navesti na grijeh (1762: 45). U uvodu propovijedi koja se odnosi na zavist kršćani se također podučavaju na osnovi pisma koje je Seneka uputio prijatelju Luciliusu u kojem ga savjetuje da se kloni nenavidnosti (1762: 129–130). Pritom se zavist personificira, a gomilanje njezinih osobina i ponavljanje veznika ako jača odbojnost prema tom grijehu: “ako razliva mlako, s njim truje kakono s čemerom, ako škripne zubi, vrlo strah zadaje, ako gane s usnama, čini grstiti onoga koji ju gleda, ako okrene s očima, otrovan jest pogled njezin, ako podigne obrve, svako oholo srce čini uplašiti, ako čelo sroza, svaka svitlost prid njom potavni, s jednom ričju rekavši, ako ona što misli, nje misli drugo nisu nego misli od osvete, ako ona govori, riči su joj gorke i otrovne, ako se makne, kud god irse krene svekoliko truje” (1762: 130). Apostrofiranje zavisti također pokazuje koliko je ona govorniku odbojna, dok antiteza ističe veličinu toga grijeha: “O nenavidosti, o nenavidosti. Tvoji jedžeci drugo nisu nego tlesa ljucka, tvoje trpeze drugo nisu nego otrovne zmiije, tvoj pogled vazda je kriv, tvoja postelja zaradi teski misli uvik je puna trnja. Kada drugomu sunce sviće, tebi se tmine fataju, kada se drugi veseli, ti se žalostiš i tuguješ, kada je drugi utišen, ti plačes, kada drugi trpi, ti se raduješ, kada drugi uživa, ti se mučiš, drugoga muka tvoja je radost” (1762: 130).

Rapić nekad otvara propovijed iznošenjem misli, citata crkvenih autoriteta kao i onih iz Biblije kojima najavljuje temu propovijedi i podučava vjernike, primjerice, da čovjek koji je za života činio zlo završava u paklu, da grijeh određuje kakva će biti pokora (1762: 269, 375). U uvodu propovijedi na četvrtu nedjelju nakon Uskrsa vjernici se također podučavaju i poredbom uvode u temu propovijedi. Naime, kao što velika planina Etna stalno izbacuje plamen, iako ju prekriva snijeg, tako i mirno, tiho lice ljudi krije njihovu zloću: “Planina imenom Etna u sebi privisoka premda je vazda snigom posuta sa svim tim brez pristanka vatrom gori i plamen iz sebe izbacuje, istim načinom višje puta nahodi se da pod jednim tihim i mirnim licem stoji i uzdržaje se ljutina sakrivena” (1762: 311). Rapić pritom vjernicima poručuje da su zli ljudi koji sude o drugima te da su upravo takvi grešnici tema propovijedi (1762: 311). Poredbu Rapić također donosi kad podučava zaručnike. Naime, kao što se u

pjevanju trebaju podudarati glasovi, tako se, što smo iznijeli u prethodnom poglavlju, u braku trebaju podudarati karakterne osobine partnera: “kako god u jednom kantanju iliti pivanju od potrebe je da se glasovi slažu za učiniti lipu slogu od pisme, tako i u zaručenju od vinčanja od potrebe je i iziskuje se velika priličnost u svemu, a osobito u ćudi” (1762: 91). U uvodu propovijedi na petu nedjelju nakon Uskrsa Rapić se oslanja na svetoga Grgura Velikoga i metaforički izražava kad kaže da ljudski život “nije drugo nego jedan procesion putujući iz ovoga lažljivoga svita u pridugačku vikovičnjost” (1762: 316). Također se pozvao na Evanđelje po Ivanu i podučavao da putovanje treba urediti kako bi se došlo Ocu (1762: 316).

U uvodu propovijedi koja se odnosi na zaklinjanje i psovanje Rapić je također podučavao, ali je istodobno opominjao, plašio one koji tako griješe kad im je uputio da su djelomice već u paklu, da se pripremaju za putovanje s ovoga svijeta i da se grobnica otvara (1762: 118). U uvodu druge propovijedi Rapić je naglašavao svoj stav, govoreno ja, čime je jačao važnost propovijednoga sadržaja, kad kaže da je istina da žali sljepoću grešnika koji produljuju ispovijed (“Ispovidam istinu da ja veoma žalim slipoću od onih koji odnose i odmiču od dneva do dneva njiovo obraćenje (...) Žalim reko, vaše zaslipljenje”, 1762: 58) da bi ih onda podučavao ističući da svatko treba činiti dobro dok još ima vremena za to te plašio govoreći da će u protivnom ostati bez duše i tijela odnosno biti osuđeni (1762: 58–59). Nekad propovjednik podučava i plaši i pritom koristi gradaciju. Tako najprije ulijeva strah vjernicima isticanjem kako čovjeku uvijek i svugdje prijete nevolje, da čovjek ne može biti siguran ni među vlastitim ukućanima, da mu mogu nauditi životinje, četiri elementa, a onda naglašava kako su one ništa u usporedbi sa strahom od pakla, o čemu će u nastavku i propovijedati. Naime, Rapić donosi: “Svaki dan ljudi jesu puni bola i žalosti, straha i pogibili, neima mista ni vrimenta brez koje te pogibili (...) Među istima kućijani čovik nije siguran. Što ću indi toprva reći od drugi pogibili čovičjega života budući skoro neima jedne na svitu živine koja nama ne bi bila škodljiva i koje se ne bismo plašili. Promotrimo ista četiri elementa i viditi hoćijemo koliko strašno nama mogu nauditi i štetu učiniti (...) Ništa nemanje sve bi ovo bilo dobro i lako prigoriti da nije ništo drugo šta se imamo bojati. Ali, ah, ima jedan strah radi koga sva se krv u čoviku promini, koža se ježi, obraz blidi, kose gori strše, sve tilo uzdržće, a srce naše raspada (...) ah, pogibio reko vičnjega u pakao odsuđenja” (1762: 105). U drugoj propovijedi Rapić također plaši kad kaže da se Boga treba bojati svatko tko je jedanput smrtno sagriješio jer je time pobudio Božju srditost, ne može biti siguran ni grešnik koji se ispovijedio, ali se barem može nadati da će mu Bog oprostiti grijehe, dok se onaj koji se ispovijedio da bi zatim opet upao u iste grijehe, koji i jest tema propovijedi, ne može ni nadati

da će mu Bog opet oprostiti (1762: 244). Na početku druge propovijedi na dan svetoga Matije apostola propovjednik je plašio slušatelje kad je iznio da se strese kad se sjeti da čovjek ne zna hoće li završiti u raj u ili u paklu, a nakon toga je potvrdama iz Svetoga pisma gradirao strah. Tako on jedva uspijeva u sebi zadržati srce kad pročita da je više od 8000 Izraelaca krenulo u Obećanu Zemlju, a da ih je samo dvoje tamo došlo, da od 50, 60 tisuća vjernika koji dođu pred Boga samo tri, a često i samo jedna duša bude spašena. Rapić je pritom uzvikivao da se radi o žalosti, strahoti, čime je izražavao ganutost nad propovjednim sadržajem te potencirao strah. Međutim, nakon toga je propovjednik pokazao drugo lice pa je tješio, ohrabrivao vjernike jer on zna kako se mogu spasiti, odnosno da oni koji će uživati vječnu slavu trebaju trpjeti ovozemaljske nedaće (1764: 70–71). U uvodu druge propovijedi Rapić je također podučavao i ulijevao strah vjernicima. Tako se propovjednik poistovjećuje s vjernicima te podučava da su svi ljudi Božje sluge jer ih je on stvorio i otkupio, a da oni koji ga ne poštuju propadaju, nesretno završe odnosno da ne mogu pobjeći nigdje gdje ih Bog ne bi našao pri čemu takvom grešnom ponašaju suprotstavlja ljude koji sretno žive i Boga ljube. To je otvorilo prostor da se u propovijed uvede lik koji je kreposno živio odnosno sveti Emerik (1764: 579–580). Nekad se u uvodu Rapić slušateljima obraćao zapovjednim tonom, primjerice, kad ih je tri puta pozivao na sud Presvetoga Trojstva, a onda plašio time što je spominjao krštenoga čovjeka koji je žalostan jer se nalazi pred sudom kako bi odgovarao za počinjene grijeh (1762: 334–335).

8.2.5. *Suprotni stavovi*

Uvod propovijedi Rapić je gradio na suprotnim stavovima. Primjerice, oslanja se na Knjigu Sirahovu kad kaže da je oko najopasniji dio čovjeka, a također se poziva na Ivana Zlatoustoga i Bazilija Seleucijskoga koji su hvalili oko. Propovjednik ostaje pri potonjem stavu pa poziva slušatelje da svoje oči usmjere Isusovima koje ih milostivo gledaju (1762: 257–258). U uvodu druge propovijedi Rapić se suprotstavljao stavu krivovjeraca, primjerice, onom Martina Luthera i njegovih zločestih nasljednika. Za razliku od luterana koji smatraju da je za vječno spasenje dovoljna vjera, Rapić vjeruje da je potrebna vjera, ali da ju moraju pratiti dobra djela, što je u skladu s temom propovijedi. Pritom dobra djela Rapić uspoređuje sa suncem i svjetlosti za razliku od mraka, tmine krivovjerstva (1762: 321–322). U propovijedi na Svijećnicu Rapić je donio Izaijin citat “Slava od Libana data jest njoj” (1764: 55) pa je, pored ostaloga, iznio da sveti Bazilije, Grgur te drugi smatraju da se taj citat odnosi na poštenje koje je Bog dao Crkvi, a onda je tomu propovjednik suprotstavio mišljenje, kojem

se i sam priklonio, svetoga Tome Vilanovskoga, Dionizija Kartuzijanca, opata Ruperta kako je citatom prorok Izaija želio istaknuti veličinu B. D. Marije u smislu da je ona planina koja nadvisuje svaki vrh i planinu (1764: 55).

8.2.6. Vizualizacija i teatralnost

Uvodni propovjedni sadržaj Rapić je vizualizirao kako bi ga učinio zanimljivim slušateljima te da bi ga oni lakše usvojili. Tako je u uvodu propovijedi na dan svetoga Nikole biskupa propovjednik pozvao vjernike da pođu s njim u grad Miru čiji biskup umire te vizualizirao daljnje izlaganje: “Vidite li gdi na kratkoj i uskoj posteljici leži i po svojoj smrti daje nama uzrok i prigodu način svojega življenja naučiti, i k tomu temelj mojemu govorenju kako bi mogao njega prikladno danas proslaviti” (1764: 460). Na početku propovijedi na treći dan Uskrsa Rapić je također sugerirao vizualizaciju sadržaja: “Evo vam Uskrs” (1764: 130), a također je hiperbolizirao iskaz: “evo Isukrst jest uskrsnuo i sve brave smrti satro, ključanice polomio, baghlame isprekidao, a vrata smrti s križem svetim kako s gvozdanim balvanom jest razlupao” (1764: 131). Slikovitu predodžbu donosi propovijed na četvrtu nedjelju po Vodokršću kad Rapić poziva vjernike da ostave zemlju i da idu s njim na morske valove. Rapić se osvrnuo na događaj iz Evandjelja po Mateju kad se Isus s učenicima nalazio na moru. Prestrašeni olujom koja je izbila, učenici su probudili Isusa koji je umirio oluju. Rapić će protumačiti tu sliku, oslanjajući se na spomenutoga Bazilija Seleucijskoga, pa će reći da je more svijet, a da je Isus spavao kako bi pokazao učenicima da oni trebaju bdjeti te da su u oluji odnosno u opasnosti kada oslabi njihova vjera. Nakon toga se prijekorno obratio grešnicima koji bezbrižno spavaju dok se protiv njih dižu valovi odnosno opasnost. Sukladno slici koju je protumačio propovjednik je pozivao vjernike da ga u nastavku slušaju, zaključio uvod propovijedi, a pritom je također pribjegavao teatralizaciji, metaforičkom leksiku. Tako je poručio vjernicima da ga pažljivo slušaju dok ih on uveze u more, a da on počinje propovijed, tj. odrišuje lađu svoga govora od brijega svojih usta, a da upravlja kormilom Svetoga pisma (1762: 110–111). To je Rapić donio i u propovijedi na šestu nedjelju po Vodokršću s time da je dodao da se lađa vozi veselim njegovim riječima (1762: 136). Rapić je teatralan i onda kada je afektivno apostrofirao Isusa: “Ah, pastiru nebeski!” (1762: 299), kada mu se obraćao poistovjećujući se s vjernicima da bi dobio odgovor na to tko će završiti u paklu, a tko u raju. Nakon toga slijedi poduka da Sin Božji ne treba odgovoriti na postavljeno pitanje, već da vjernici trebaju slušati Isusa jer će tako doći u raj (1762: 299). U uvodu druge propovijedi Rapić je apostrofičkim rečenicama, epitetima izrazio svoju ushićenost, egzaltaciju

prema nebu, dok je toposom neizrecivosti istakao svoju nemoć da iskaže njegovu raskoš: “Nebesah, o nebesah, o nedokučito veselja misto, o nebesah, o rajska diko! (...) Nebo, o nebo, o mirno srićno misto prijateljeh Božji, napunito s neizbrojenima anđelih (...) O nebo, a kamo druga tvoja raskošja s kojima si napunjeno, koja iskazati nije moguće, premda bi svi ljudi pamet svoju s anđeoskom združili” (1762: 172). Hvaljenje neba, ganutost propovjednika trebalo je u slušateljima razviti divljenje nebu i želju da u nebo dođu, a propovjedniku je otvorilo mjesto da dragom puku i bogoljubnim dušama, kako se Rapić obraća vjernicima, pokaže kako se u nebo može doći. A radi se o tome da je potrebno trpjeti, što je u skladu s temom propovijedi (1762: 172–173). Teatralnost, dinamiku, napetost, ekspresivnost propovijedi davala je metaforička formula odnosno Rapićev poziv da se ustane na oružje, pri čemu je koristio anaforu: “Ustani, ustani (...) na oružje, na oružje, danas valja boj biti” (1764: 597). Rapić donosi da se vojska diže, a napetost, znatiželju razvija odgodom, retardacijom. Naime, postavlja pitanja o kakvom se boju radi, tko je junak, gdje je njegov protivnik, gdje će se vojske boriti, da bi zatim ponudio odgovore od kojih ni jedan nije točan, primjerice, nije riječ o grčkom ratu protiv Troje, ni o borbi Filistejaca i Izraelaca. Nakon toga daje naznake o kojem se boju radi. Naime, riječ je o vojevanju na nebu, srčanim se riječima ratuje protiv Boga, ali je to opet povod da se nagađa o kakvoj se bitci radi pa propovjednik pita kakva je to nesloga na nebu te nagađa, pita da se možda ne tuku nebeski duhovi, je li Lucifer ustaje protiv Boga. Naposljetku Rapić više ne želi zadržavati vjernike te im otkriva da će propovijedati o mladom misniku koji će riječima ratovati protiv Boga (1764: 597–598). Uvodni dio druge propovijedi također je trebao izazvati pozornost vjernika jer Rapić naglašava da će propovijedati o opakom događaju, koji se rijeko može vidjeti, strašnom grijehu, prevelikoj nepravdi, čudu nebeskom. Naime, nebesko je čudo spomenuti sveti Ivan Krstitelj koji je nepravедno utamničen, za što su, kako je također izneseno, zaslužni Herod i Herodijada. Pritom se kontrastira opaki Herod svetom Ivanu koji je, pored ostaloga, pravedan, svet, sunce svijeta, nebeski anđeo. Isticanje kako se zloći Heroda i Herodijade treba čuditi nebo, a zemlja tresti, trebalo je istaknuti važnost propovijednoga sadržaja, privući pozornost vjernika, ali je time Rapić također pokazao kako je ushićen temom o kojoj namjerava govoriti (1762: 19–20).

Propovijed na Veliki petak jasno pokazuje da je Rapićevo propovijedanje blisko teatru. Tu je propovijed započeo narativnim primjerom o tome kako je tvrdo srce Aleksandra Velikoga ganula predstava zbog čega je dao ubiti njezina priređivača. Rapić je također odlučio vjernicima dati predstavu odnosno “žalostnu i tužnu comoediju” (1762: 215), i to “na visokome teatru planine kalvarije” (1762: 215) kako bi ih podučio da trebaju podnositi sve

nevolje, afektivno na njih djelovao odnosno potaknuo ih na plač. Pritom je propovjednik stvarao dramski naboj kad kaže da će govoriti pa makar i pod cijenu toga da ostane bez glave. Isticanje i barokno kumuliranje kako je riječ o komediji u kojoj se Isus penje na Kalvariju, koju svijet dosad nije vidio, koja začuđuje sve anđele, od koje svi ljudi uzdišu, a vrazi dršću, od koje se sunce pomračuje, pećine od žalosti raspadaju, grobovi otvaraju itd. u funkciji je isticanja važnosti propovijednoga sadržaja, poticanja recepcijske aktivnosti odnosno afektivnoga angažmana slušatelja (1762: 215–216).

8.2.7. Čuđenje i osobno iskustvo propovjednika

Propovjednik se nekad u uvodnom dijelu čudio pri čemu je iskaz jačao gradacijom. Naime, on se čudi budalastim ljudima koji zbog Isusove dobrote, budući da on lako oprašta grijehe, više griješe, odnosno onima koji što više spoznaju da je Isus milostiv, to više griješe (1762: 356). U drugoj se propovijedi Rapić čudi svetom Davidu koji smatra da svijet leži na moru da bi zatim podučio kako se radi o duhovnoj poduci, tj. da je svijet utemeljen na raznim nevoljama, a to je metaforički iznio kad je rekao da se more odnosi na ovozemaljske nevolje. Kako bi to ilustrirao, približio temu propovijedi, Rapić je iznio priču. Za razliku od priča koje smo gore spomenuli, u ovoj je riječ o propovjednikovu vlastitom iskustvu, čime je on personalizirao propovijed. Tako kaže: “Ovu istinu i još bolje prosvitljenje ovoga ne mogu vama prid oči staviti očitije nego s jednom prostom prikladnošću” (1762: 199). A radi se o tome da je propovjednik jednom vidio grede crkvenoga krova koje su bile tako isprepletene da se pitao je li se to tako moralo napraviti odnosno je li bilo moguće uložiti manji trud da bi se grede povezale. Tu je njegovu nedoumicu riješio “majstor dunderin“ (1762: 199) kad mu je objasnio da bi u protivnom sve vjetar srušio (1762: 199).

Čuđenje je propovjednik sugerirao postavljanjem pitanja i popratnim objašnjenjem. Primjerice, u uvodu propovijedi na dan svetoga Antuna Padovanskoga Rapić će nastojati zainteresirati vjernike da ga slušaju tako što će reći da ima “jedno novo i ritko pitanje na sridu izmetnuti” (1764: 198), a radi se o tome da želi znati je li sveti Antun na nebu. Dinamiku propovijedi davala je konstatacija propovjednika o tome da ga svi vjernici gledaju i da se čude njegovu pitanju, a da se i on njima čudi jer ga ne razumiju, tako da im je još jednom ponovio isto pitanje. Propovjednik je potom baroknom metaforom prolaznosti naglasio da “neima skoro jednoga sahata, jednoga oka trenutja u kome Antun ne bi bio na Zemlji” (1764: 198). Propovjednik, naime, hvali svetoga Antuna pa kaže da mu osim Antuna nije poznat nijedan drugi svetac koji je nakon smrti često boravio na Zemlji, gdje se bavio svjetovnim stvarima,

razgovarao s ljudima (1764: 198). Usporedba sveca sa Suncem u skladu je s temom propovijedi, kako smo već spomenuli, odnosno da je on “svega svita Antun” (1764: 198). U drugoj se propovijedi svijet čudio svetom Petru apostolu jer je zatajio Isusa. Rapić je taj događaj, kao jedan od najžalosnijih, povezao s auditorijem kojem se obraća u smislu da ako je to učinio Petar kao Isusov učenik, stup svete Crkve, što će tek biti od onih koji nisu stupovi, već slabe trske koje se savijaju od vjetra da bi potom podučavao da je Petar svoje grijehe gorko oplakao (1764: 237–238). U propovijedi na blagdan svetih apostola Šimuna i Jude Tadeja Rapić se također čudi svijetu koji štuje te svece, i to zato što su oni pogrdili svjetovno. Uvod te propovijedi pokazuje da će ona biti antitetično postavljena odnosno da će se spomenuti sveci suprotstaviti Šimunu magičaru i Judi Iškarijotu, a to pokazuje i moto propovijedi u kojoj je Rapić primijenio antimetabolu: “Ovaj svit one uzvisuje kojih njega pogrđuju, a one pogrđuje koji njega uzvisuju” (1764: 412).

Rapić je također vjernicima poručivao da se ne čude, a time je također izazivao njihovu pozornost. A ne trebaju se čuditi tomu da grešnici pogrđuju vjernike koji kreposno djeluju, dok prednost daju svjetovnom. Kako bi to potvrdio, Rapić je spomenuo Mandalinu koja je svojim dotjerivanjem izazivala poštovanje drugih, a podrugivanje je izazvala nakon što je suzama oprala Isusove noge. Rapić je pritom donio poredbu iz prirode jer kao što Zemlja daje malo slatkih dinja, a uvelike travurinu, trninu i trnje, tako i ljudi na Zemlji čine više zla od dobra. Ovaj kao i, općenito, primjeri iz prirode pripadaju usmenoj pučkoj tradiciji, a bili su učinkovit te istodobno najjednostavniji način kojim se slikovito izražavanje uvodilo u propovijed. Naime, propovjednici su time mogli lakše podučiti, uvjeriti vjernike jer je riječ o onome što je poznato iz svakodnevnoga života, u odnosu na netom izneseno, svi su vjernici vidjeli slatke dinje, travurinu, trnje (Vidi Banov-Depope, 2004: 76–77; 1764: 588–589).

8.2.8. *Monološki i dijaloški iskaz*

Kako bi ostvario dinamičnost, pridobio naklonost slušatelja, bio uvjerljiv, uvodni je dio Rapić monološki, dijaloški oblikovao, odnosno literalizirao je iskaz pa ćemo u vezi s tim navesti nekoliko primjera (Vidi Fališevac, 1980: 123). Uvod može uključivati upravni govor u prvom licu, primjerice, Isusa koji se obraća svojim učenicima te zagovara mir, a nakon toga se propovjednik u svoje ime obraća Isusu, apostrofira ga i moli za dopuštenje da propovijeda kako On (Isus) stanuje u mirnim, a đavao u nemirnim ljudima. Osim toga Rapić Isusu dodjeljuje ulogu propovjednika jer upravo on treba dirnuti srce vjernika, dok će Rapić doticati njihove uši (1762: 293–294). U propovijedi na dan svetoga Jakova apostola riječ je o dijalogu

u kojem sudjeluju majka Salome i Isus. U dijalogu majka od Isusa, kako je rečeno u prethodnom poglavlju, traži da njezini sinovi sjede na Isusovoj lijevoj i desnoj strani u kraljevstvu nebeskom pri čemu od Isusa dobiva odgovor da ne zna što prosi jer će onaj tko bude sjedio na njegovoj lijevoj strani završiti u paklu (1764: 265, 269). U dijalogu druge propovijedi sudjeluju propovjednik i slušatelji koji su, kako propovjednik primjećuje, maloumni pa ni ne znaju koji je Ivan utamničen, ali žele znati. Propovjednik afektivno apostrofira adresate propovijedi, a emotivnost povećava posvojnomo zamjenicom moj: “o žalostni NN moj!” (1762: 30) te iznosi njihova mišljenja kojima suprotstavlja svoj stav (Vidi Videk, 2006: 124). Slušateljima koji misle da je riječ o Ivanu hercegu iz Moskve koji je ubio svoga sina, o Ivanu Malatestu koji je ubio svoga brata i svoju ljubav, suprotstavlja se stav propovjednika o tome da je riječ o Ivanu Krstitelju, sinu Zaharije i Elizabete. Potom se propovijeda, što smo već rekli, da je sveti Ivan završio u tamnici zato što su ga progonili Herod i njegova priležnica te se uspostavlja korelativ s vjernicima Rapićeve zajednice u kojoj također grešnici progone one koji kreposno djeluju (1762: 30). U propovijedi na treću nedjelju Došašća izlaganje o tome kako su Židovi pitali svetoga Ivana Krstitelja tko je on Rapić je također dijaloški oblikovao. Ista propovijed uključuje i fiktivni dijalog između propovjednika i Židova. Naime, propovjednik najavljuje da treba govoriti sa Židovima da bi ih onda samo podučavao, primjerice, da se Mesija ne zove Ivan, a nakon toga propovjednik preuzima ulogu komentatora zbivanja kad govori da su Židovi htjeli odgovor od Ivana, a potom uvodi u dijalošku situaciju Židove i Ivana. Naime, na osnovi dijaloga u kojem Židovi pitaju Ivana nije li on Mesija, Ilija, prorok te Ivana koji to sve negira, propovjednik pokazuje da Ivan nije htio biti velik pred ljudima, već pred Bogom (1762: 35).

8.2.9. Pitanja

Dinamizam u propovijedanju Rapić je postizao i drugim sredstvima, primjerice, nizanjem pitanja na početku propovijedi. A pritom se radi o tvrdnjama, a ne o njegovoj stvarnoj namjeri da pita. Primjerice, u drugoj propovijedi koja se odnosi na mladoga misnika Rapić negoduje, obraća se oholom Luciferu koji želi zauzeti Božje prijestolje i pritom donosi pitanja sa shemom per sugestionem kojima se istodobno hvali Bog: “što sciniš, tko je veći, ti, ali Bog? Je da jesi ti veći koji si maloprija jedno ništa bio pak iz same stvoritelja tvoga dobrote stvorit iz ništa, tolikima darovih nakićen jesi. Ili on jest veći koji svoje bistvo i neizvršitu podpunost, ne od drugoga nego od samoga sebe odvika posiduje? (...) Što sada sciniš, što li na ova govoriš? Je da ti jesi veći budući da tvoja kripost i mudrost u kojoj se

oholiš nije od drugoga nego od same božanstvene blagodarnosti koja jest vrućak, zdenac, istok i dar svake potpunosti” (1764: 607). U razlaganje teme koja se odnosi na grešnike koji odbacuju ljekara Isusa, koji ne žele prestati griješiti, propovjednik uvodi tako što pita, a zapravo podučava: “Tko bi i kada pomislio da će onaj Simeon pravedni i Boga bojeći od ditića Isusa, koga s toliko željnom ljubavju na svoje ruke primi, tako strašan događaj od njega prorokovati? Kome bi ikada na pamet došlo da će ovaj novorođiti ditić nebeski (kako Simeon veli) biti postavljen na rasutje i na uskrišenje mlogi u Izraelu? Tko bi mogao istom pomisliti da će Spasitelj svita, zdravje ljudsko, utišenje ucivilitih, likar sviju bolestni, biti mrtvac došasti?” (1762: 64). U drugoj korizmenoj propovijedi nižu se pitanja kojima propovjednik također podučava, ali i pokazuje da uvažava slušatelje: “Nije li istina NN, nije li istina da smo mi sa svim dobri i sa svim odrediti s osobitim ustrpljenjem svaki križ i progonstvo trpiti budući da na ispovidi naše neustrpljenje srčano poznajemo, osvađamo i ispovidamo, pak čujemo da se po križu i progonstvu nebo zadobiva” (1762: 178). Pitanje “ali bi li ja jošter što smio nadometnuti” (1762: 178) služilo je kao uvod u nastavak izlaganja, koje je propovjednik dinamizirao kada se tiho obraćao slušateljima: “ps, polako da rečem” (1762: 179), a u kojem je kritizirao njihovu nespremnost da podnose nevolje. Naime, oni samo na ispovijedi pokazuju spremnost da ih podnose, a kako bi ih odvratio od takva ponašanja, Rapić im je ponudio ogledalo. Radi se o simboličnom shvaćanju duhovne poruke jer je ogledalo primjer ponašanja koje vjernici trebaju slijediti, a to je u ovoj propovijedi, o čemu ćemo više govoriti u dijelu o narativnom egzemplu u Rapićevim propovijedima, hercegovica Hirlanda (1762: 178–179; Vidi Mihanović-Salopek, 2006: 55). Druga propovijed od pete korizmene nedjelje također počinje pitanjima propovjednika, koja imaju kritički ton: “Nije li jedno čudo vičnji suzah vridno i dostojno z'dvora smijati se i veselo stajati, a iznutra plač u srcu nositi? Nije li čudo osobito čovika grišnika viditi čela i obraza vesela, a u utrobi smućena?” (1762: 274). Nakon toga propovjednik opominje da grešnici što se više pretvaraju da su veseli, više pate iznutra zbog grešnoga crva u duši i svega se boje. Anaforičko ponavljanje prvoga dijela rečenice potencira emocije, napetost, strah kod slušatelja i stvara pjesnički ritam: “Onaj, onaj crv, o grišniče, koji tebe u duši grize jest gladni orao koji kljunom i pandžama nemilo tvoje srce drapa. Onaj, onaj crv, jest priteški žrvanj koji svojom tegotom tebe k vikovičnosti priteže. Onaj, onaj crv, jest ljuta osa koja ne samo zuči okolo nosa nego i bode svojim otrovnim žalcem. Onaj, onaj crv, ne samo jest sin tvoj koga si ti po grihu porodio nego jest i tvoj otac budući da vičnju pokoru u tebi porađa tebe uvik grizući” (1762: 274). Nakon toga propovjednik uspostavlja vezu sa slušateljima i apostrofira grešnike kojima želi pokazati kako

grieh kao crv uništava njihove duše (1762: 274). Neizvjesnost smrti tema je propovijedi na dvadeset treću nedjelju po Duhovima. U uvodu te propovijedi Rapić je nizio pitanja, kojima također nije želio pitati, već ona govore o propovjednikovu angažmanu da naglasi neizvjesnost smrtnoga trenutka kao i o tome da ulije strah vjernicima, zaintrigira ih za ono što izlaže: “Što je opet učinila na dan današnji ona okorila, ogulita, gluha i slipa smart? Kakvi je to način, kakvo li uljudstvo, kćer jednoga principa, jedino utišenje i sve familije veselje, ukinuti i umoriti baš u ono vrime u kome je mogla najlipše svitu ugoditi? Nije li ovaj nesramni gost mogao se k ovoj principskoj kćeri navratiti kada bi ona jurve bila stara, grbava, gluha, sida i krezuba? Onda reko, kada bi ona sama želila iz svoje izići kože? Da je pak ona smrt hotila ovu principsku kćer pohoditi i imati modo sada baš u vrime najlipše njezine mladosti, kada je u najboljemu cvitu bila, kada je najbolje u njoj krv vrila, ovo jest mlogo za onu suhu hargaću bilo? Ja sam uvijek štimao da smrt neima zube i ustne. Zašto indi gladuje za ovakovim mladim zalogajom?” (1762: 464).

8.2.10. Svetački likovi

U uvodu propovijedi druge knjige, kako će se vidjeti na primjerima, Rapić je hvalio Mariju, Isusa, mladoga misnika, a najčešće svece, npr. svetoga Josipa, svetoga Lovru, svetoga Jurja, svetoga Bartola, svetoga Adalberta, svetoga Antuna Padovanskoga, odnosno svetačke vrline, što je sasvim razumljivo jer se u toj knjizi uglavnom i nalaze propovijedi koje se odnose na svetačke likove. S namjerom da veliča svece, Rapić je iznosio i podatke iz njihova života. Sve je to trebalo potaknuti pobožnost vjernika prema svecu odnosno predstaviti ih kao uzor kako bi vjernici nasljedovali njihove kreposti. Potonje je Rapić jasno naznačio poistovjetivši se s vjernicima u propovijedi na dan svetoga Stjepana Ugarskoga kad kaže da su sveci: “oni, koji su nama došastima, mloge življenja došastoga dobre izgleda ostavili da po njima nas također za sobom privuku” (1764: 571). Primjerice, u propovijedi na Veliku Gospu Rapić je hvalio Mariju, ne samo time što je nizio njezine elativne attribute, pa je ona preblazena, prečista, već i kad je rekao, što smo iznijeli u prethodnom poglavlju u vezi s brojevima, da u Svetom pismu nema lista kao što nema ni crkvenoga naučitelja koji ju nije hvalio (1764: 337). U propovijedi na dan Pohođenja B. D. Marije propovjednik je podučavao kako nije dobro prebivati u mjestu koje Marija ne štiti. Eksklamativno intoniranim apostrofiranjem, žaljenjem mjesta iz kojega je Marija otišla propovjednik je istodobno hvalio Djevicu, a pritom se oslanjao na usmenu narodnu poeziju (zvijezda jutarnja, srebreni mjesec) i Bibliju (božanstvena korablja) (Vidi Mihanović-Salopek, 2007: 87 i 2011: 117). Naime,

Rapić donosi: “O nesrićni Nazaretu, koji danas gubiš zvizdu jutarnju, toga radi neće biti čudo ako tebe nikada više žarko sunce ne obasja! O nevoljni Nazaretu, koji danas onaj srebrni misec odpuštaš, indi se ne čudi ako se ni jedna zvizda svrhu tebe ne ukaže! O kukavi Nazaretu, koji danas iz ruku onu božanstvenu ispuštaš korablju” (1764: 248). U drugoj propovijedi na Spasovo Rapić je hvalio Isusa pri čemu je stvarao molitvenu intonaciju: “o viteže nebeski, o diko rajska, o utišenje uciviliti sužanja!” (1764: 228).

U uvodu druge propovijedi na dan svetoga Josipa propovjednik je paralelnim nizanjem i anaforama upoznao s krepostima toga sveca i donio podatke iz njegova života: “More se faliti zaradi plemštine svoje budući da od plemena Davidova bi rođen, more se faliti od mista iliti grada u kom se porodi, to jest Nazareta, budući da Nazaret zamenuje čuvanje, a Isukarst nije imao drugoga anđela čuvara nego s. Josipa. More se faliti od imena budući da Josip hoće reći napridovanje, koji je napridovao vazda u nakićenima kripostima” (1764: 86). Tako propovjednik nije opteretio tekst detaljima, već je njime izazivao emocije (Vidi Videk, 2006: 136).

Kako bi što više pohvalio svetački lik, Rapić se služio bogatim, stilski diferentnim leksikom. Primjerice, hvalio je svetu Anu kao najplodnije stablo nebeskoga raja koje je dalo Djevicu Mariju, a onda i Isusa pa će metaforički reći da je Isus evanđeoski trgovac koji je tražio plemeniti biser odnosno Mariju, dok je sveta Ana, Marijina majka, sedefasta školjka u kojoj je plemeniti biser boravio devet mjeseci (1764: 277). U uvodu propovijedi na dan svetoga Lovre Rapić je hvalio žrtvu koji je taj svetac podnio za kršćansku vjeru pa je, primjerice, rekao da su gradele bile ugodna postelja u kojoj je svetac želio umrijeti, oltar koji je širio ugodni miris kao i skale po kojima je svetac došao u nebo, a broj njihovih stepenica odgovara broju kreposti svetoga Lovre (1764: 327). Na početku propovijedi na dan svetoga Jurja Rapić je hvalio toga sveca i pritom donio antitezu. Naime, na jednoj je strani, kako je spomenuto u prethodnom poglavlju, svjetovna kruna koja je nestalna, teška, a na drugoj je nebeska kruna čiji sjaj nikad ne prestaje, a upravo je njome okrunjen sveti Juraj. S obzirom na to da sve njegove kreposti ne može iskazati, Rapić je najavio da će propovijedati samo o njegovoj vjernosti Bogu (1764: 139–140). Uvod druge propovijedi kontrastira ponašanje grešnika i ponašanje sveca. Za razliku od ljudi koji skupo kupuju svjetovno, a vječnost žele jeftino dobiti, sveti je Bartol za kraljevstvo nebesko dao svoju kožu. Osobitu teatralnost stvarao je Rapić kad je rekao da će propovijedati i govoriti istinu makar ostao bez svoje kože (1764: 348–349). U drugoj propovijedi na dan svetoga Adalberta Rapić je također hvalio toga sveca spominjući njegov rad na obraćanju krivovjeraca. Osim toga propovjednik je iznio i

rodoljubne osjećaje kad kaže da ništa nije ugodnije i slađe od svoga vilajeta, a također je podučavao da dom nije na Zemlji, već na nebu i hvalio svetoga Adalberta koji je upravo nebo smatrao svojim vilajetom (1764: 548–549).

U pojedinim je propovijedima Rapić postupio obrnuto od iznesenoga pa je najprije iznosio grijeh. Primjerice, propovijedao je o nevjeri apostola Tome i izlaganje dinamizirao ističući kako se kasno sjetio da bi bolje bilo da nije pričao o tom grijehu, ali s obzirom na to da je već počeo propovijedati, u nastavku će pokazati da je Tomin grijeh rezultirao dobrom (1764: 480–481). U sljedećoj se propovijedi također odmah ne hvali svetica, već se opisuje grešnica prije pokajanja. Naime, propovijed na svetu Mariju Magdalenu Rapić je počeo njezinom karakterizacijom, vanjskim i unutarnjim opisom. Pritom je koristio stilska sredstva, primjerice, anaforu, dok je epitetima pokazao da Mandalinu nije moguće jednoznačno odrediti: “Ona žena koja kakono jedan nacifrani kip daje obilnost od nečiste ljubavi svojim ašikom da od nje različite pisme sastavljaju. Ona žena koja se ukazivaše sada srdita, sada vesela, sada u obrazu, u čudi i u govorenju prominuta prid svojima ašici, sad ljubezljiva, sad ljuta, sad milostiva, sad povratljiva, sad ohola, sada se smijući, a sada plačući i suzeći u žalostnoj comediji Jerusolimskoj ukazivaše se” (1764: 258). Dakle, propovijedanje je fokusirano na lik, ali se pritom izmjenjuju Rapić i Mandalina. Pored variranja opisa, prisutno je variranje monologa odnosno propovjednik preuzima različite uloge, a to je pridonosilo sugestivnosti. Naime, Rapić pita kako je Magdalena spoznala svoju grešnost: “Kako poznade da zaradi svojih griha jurve bi odredita u plamen vičnji i kako poznade kratkoću od naslađenjah svitovnjih” (1764: 259), a nakon toga daje riječ Magdaleni, koja razmišlja o sebi i spoznaje svoju grešnost. Osim toga stvara se antiteza u odnosu na gore naveden propovjednikov opis grešnice i pritom se višeznačan opis Magdalene konkretizira, što je u skladu s temom propovijedi (“Ogledalo pokornosti”) (1764: 258; Usp. Kastl, 1988: 57). Naime, dolazi do obrata odnosno Magdalena u svojevrsnom ispovjednom monologu grdi svoje kose kao paklene mreže koje su hvatale mladiće, oči koje su gorjele nečistoćom, lažljiva usta, nakićene ruke, put, odjeću. Time propovijed dobiva na dinamici, otvara se mogućnost da se kod slušatelja razvije suosjećanje, da prepoznaju sebe u Magdaleni, a pored toga se naglašava veličina Magdalene grešnosti, što je propovjedniku poslužilo i da naglasi kako je Magdaleno obraćenje bilo čudo (1764: 258–259).

8.3. Središnji dio propovijedi

Rekli smo da je na kraju uvodnoga odnosno prije početka središnjega dijela propovijedi Rapić poticao recepcijsku aktivnost vjernika pozivom da ga u nastavku slušaju. Tako je propovjednik angažiran i u središnjem, glavnom dijelu propovijedi. Pozivajući vjernike da ga slušaju, Rapić je nekad najavljiavao što će u nastavku govoriti. Primjerice, u propovijedi na Sudnji dan plašio je kršćane upozoravajući ih da će pred strašnim sucem svi morati opravdavati svoje grijeh, da tada neće biti milosti, već da će u prvom planu biti pravednost. Kako bi zadržao njihovu pozornost, Rapić im je poručio: “Poslušajte jošter za malo i čut ćete” (1762: 17), a u nastavku se poistovjetio s njima te metaforički najavio da će iz Božjih usta izići mač koji će odvojiti dobre od zlih, nakon čega im je također uputio: “Nut poslušajmo izustenje Božje da nam ostane utvrdito u srcu” (1762: 17). Pri najavi pitanja, koja su služila kao uvod u daljnje propovijedanje, kao i pri podučavanju vjernika Rapić je također zahtijevao pozornost vjernika. Tako u propovijedi na dan svetoga Marka evanđelista poručuje vjernicima da pažljivo slušaju što ih želi pitati (1764: 162). U drugoj propovijedi podučava kakvo treba biti kršćansko vjenčanje pa autoritativno poručuje: “uši pomljive držite jere od stvari govorim velike” (1762: 83).

Međutim, kad vjernike i nije izravno pozivao da ga slušaju, Rapić je vizualizacijom u propovijedanju, najavom sljedeće razine propovijedi, teatralizacijom oživljavao ili povećavao njihovu recepcijsku aktivnost. Primjerice, u propovijedi na blagdan Blagovijesti Rapić poziva vjernike da gledaju anđela Gabrijele koji napušta nebo, a zatim uvodi u izlaganje vjernike koji žele znati gdje on ide, da bi ih zamolio da se malo strpe dok glasnik odnosno anđeo prođe i otiđe pa će im onda odgovoriti. Nakon toga je Rapić hvalio D. Mariju, a onda se vratio na dionicu koju je prethodno načeo odnosno pripovijedao je o tome da je glasonoša posjetio Djevicu Mariju, da bi potom pozvao vjernike da pođu svi zajedno za njim u njezinu kuću, što mu je poslužilo kao uvod u propovijedanje o naviještenju Isusova začeca (1764: 98–100). U drugoj propovijedi Rapić pita vjernika zašto se ne želi liječiti kada ima u Isusu ljekara, što je opet motiviralo daljnje propovijedanje: “ako vam je drago, hoću ja očito i bistro ukazati” (1762: 67). Ili kad pita vjernika, i pritom sugerira odgovor, tko će biti kriv ako izgubi dušu, on sam ili Bog koji ga je toliko puta opominjao, čime se otvara prostor za objašnjenje: “Nut dopusti mi da ti jednu i drugu priličnost prid oči metnem” (1762: 115). Da je sklon teatralnosti, kojom je zasigurno mogao zaintrigirati recipijente, Rapić je pokazao, primjerice, kad je pitao vjernike gdje se on nalazi, o komu on govori, je li se referira na Stari ili Novi zavjet: “gdi sam, o poljubljeni NN? Od koga ovo ja govorim? Jesam li još u Staromu ili sam

u Novi prišao testamenat? Izgubio sam se jere ne znam ili Mojsija ili Isukrst maloprija govoraše one riči ili se Banjamina ili Ivana dotiču?” (1764: 521).

U razradi teme propovijedi propovjednik Rapić uspostavljao je vezu s vjernicima i tako što ih je različito apostrofirao: “Bogoljubni NN (...) Krstjani” (1762: 12, 14), “o NN bogoljubni (1762: 26), “moji krstjani” (1762: 32), “NN moji bogoljubni” (1762: 43), “Dragi slišaoci (...) grišniče i grišnico (...) brate grišniče” (1762: 47), “Krstjani poljubljeni!” (1762: 80), “O oženjeni, o otci i matere!” (1762: 203), “o devoti NN” (1762: 209), “Draga bratjo!” (1764: 335), “Duše bogoljubne! (...) Bratjo draga, krstjani moji!” (1764: 563), “Bratjo poljubljena!” (1762: 412), “Puče devoti!” (1764: 43), “Puče u Bogu poljubljeni!” (1764: 200) itd.

Rekli smo da je glavni dio propovijedi Rapić dijelio na dva ili tri dijela. Podjelu je najčešće najavljivao na samom kraju uvoda (“ovo jest prvi dio (...) ovo jest drugi dio”, 1764: 379), a nekad ju je i zasebno označavao, npr. “Punctum II. (...) Punctum tertium” (1762: 40, 42), “Punctum secundum” (1762: 148), “Prvi dio (...) Drugi dio” (1762: 369, 372) itd., dok je suprotno postupio, primjerice, u propovijedi na trinaestu nedjelju po Duhovima. Naime, na kraju uvoda te propovijedi Rapić nije izričito najavio da će propovijed imati nekoliko dijelova, već je konstatirao da je svijet nezahvalan kako prema čovjeku, tako i prema Bogu. Međutim, nakon što je obradio nezahvalnost među ljudima najavio je da će u drugom dijelu propovijedati o nezahvalnosti svijeta odnosno ljudi prema Bogu (1762: 402, 405).

Kada je temu dijelio, onda je prije usredotočivanja na temu sljedećega dijela često ukratko rezimirao ono o čemu je ranije govorio, najavio ono o čemu će tek propovijedati, a nekad se na samom početku novoga dijela propovijedi kratko osvrnuo na prethodno iznesen sadržaj. A to je vjerojatno činio kako bi ga recipijenti mogli lakše pratiti. Međutim, neovisno o formalnoj podjeli, dijelovi pojedine propovijedi su se preklapali. Primjerice, na kraju uvodnoga dijela propovijedi na osamnaestu nedjelju po Duhovima Rapić je najavio da će u prvom dijelu propovijedati o tome da se svaka nesreća treba pripisati grijehu, a da će se drugi dio odnositi na to da grijehu treba pripisati svaku nesreću, dok će naposljetku, u trećem dijelu propovijedati da se to može promijeniti ako se ne griješi. Pri propovijedanju je u svakom pojedinom dijelu spominjao sve tri teme, ali je određenu posebno naglasio. Tako je u prvom dijelu propovijedi naglasak stavljao na nesreće, primjerice, vojsku, glad, kugu, koje uzrokuju grijeh, u drugom je dijelu naglašavao da vjernici griješe i ne poštuju Boga te da zato trpe nevolje, dok je u trećem dijelu to opet ponovio, ali i podučavao da grijeh treba iskorijeniti (1762: 434–437).

Središnji dio, u kojem se kako Rapić kaže izvodi propovijed (1762: 298), ima sve elemente koje smo spomenuli u razradi uvoda propovijedi. Stoga ćemo u nastavku govoriti o drugim razinama koje smo uočili obradom glavnoga dijela propovijedi. Taj dio uključuje različita sredstava, načine poduke, primjerice, viziju trenutka u kojem duša izlazi iz tijela, odnosno prenje između duše i tijela, druge čudesno-fantastične vizije, propovjednikovo predviđanje protuodgovora, protupitanja vjernika, gestikulaciju i stihove propovjednika. Pored toga što istinitost određene ideje propovjednik dokazuje tako što ispravnoj tezi suprotstavlja pogrešne stavove, tezu dokazuje i analogijom, a osobito pozivanjem na Bibliju i autoritete. Da se Rapić pozivao na Bibliju i autoritete već smo spomenuli pri predavljanju uvoda njegovih propovijedi, pored toga što je to, kako smo netom iznijeli, činio u sredini on je citate, kako je rečeno na početku ovoga poglavlja, donosio i u zaključku propovijedi. To vrijedi i za narativne primjere, a s obzirom na to da je propovjednik citatima i narativnim primjerima posvetio veliku pozornost, pri čemu su obje sastavnice najzastupljenije u sredini propovijedi, njih ćemo detaljno obraditi u dvama zasebnim poglavljima. Osim spomenutih sastavnica, propovijedi koje se odnose na svetačke dane donose, kako je djelomice već izneseno, podatke o životu, vrlinama, čudesima, mucima svetaca.

8.3.1. Elementi propovjedne poduke

Donoseći dijalog između duše i tijela, nabrajajući dijelove čovjekova tijela koji nisu posrnuli ili su pak počinili grijeh, Rapić je nastojao podučiti vjernike, preplašiti ih, potaknuti na promjenu ponašanja. Tako u propovijedi na Sudnji dan duša koja će se spasiti pozdravlja svoje tijelo, zahvaljuje njemu odnosno njegovim očima, ustima, plećima, rukama, koljenima, prsima, nogama, srcu što su poštivali Božje zapovijedi. Prokleta duša osuđena je na pakao pa ona proklinje tijelo odnosno pojedine njegove dijelove jer su počinili grijeh. Proklinje oči koje su se usmjeravale na svjetovnu ljepotu, ofarbana usta koja su voljela nečistu ljubav, ogovarala druge, psovala Boga, grlo koje su okruživali biseri, ruke koje su uzimale od drugih, bokove koji su bili ispunjeni nečistoćom, noge koje su bile hitre na zloću. Iako mrzi tijelo, prokleta duša sjedinjuje se s tijelom jer je strašni sudac odlučio da tako trebaju trpjeti vječne muke. Dok je tijelo proklete duše grubo, sjedinjavanjem spašene duše s njezinim tijelom dolazi do tjelesnoga pomlađivanja (1762: 3–4). Vezano uz druge čudesno-fantastične prizore također navodimo nekoliko primjera. Propovjednik poziva grešnika na Kalvariju koji tamo čuje Isusa kako mu govori, čuje kako od njegova strašnoga glasa pucaju stijene, kamenje, a grobovi se otvaraju (1762: 159). U drugom primjeru personificira se smrt pri čemu Rapić opominje

vjernika: “Ti sciniš da je mlogo dana hoda smrt od tebe daleko, a može biti da jurve stoji prid tvoji vrati i da je jurve ruku podignula da na tvojoj sobi pokuca (...) može biti da je smrt svoj luk nategnula da tebe ustrili” (1762: 271). Ili propovjednik spominje da se grešnici koji su krali nakon smrti ukazuju svojim ukućanima kako sjede na sanduku i gore u vatri, čime im pokazuju da su osuđeni na vječne muke (1762: 373–374).

Središnji dio propovijedi također pokazuje da je Rapić pretpostavljao pitanja (“Scinim da me niki od vas želi upitati ovako govoreći”, 1762: 189), protuodgovore (“Ali može biti hoće meni kojigod ili kojagod reći”, 1764: 535, “čujem da mi odgovorate”, 1762: 59) koje mu slušatelji mogu uputiti nakon čega ih je podučavao, što je nekad dijaloški oblikovao. Primjerice, upit vjernika o tome može li se milost Božja dobiti, npr. postom, lemozinom, hodočašćem, popratio je negativan odgovor propovjednika, koji je zatim podučio da je potrebno ispovjediti grijeh (1762: 47–48). U drugoj se propovijedi Rapićevu stavu da ne treba ženiti lijepu, bogatu, tvrdoglavu djevojku suprotstavlja vjernik koji smatra da i oči trebaju imati udjela u odabiru zaručnice odnosno da je važan njezin vanjski izgled. To je povod da mu se suprotstavi propovjednik koji će ga podučiti da se bitno voditi razumom, a ne vanjskim izgledom (1762: 95). Propovjednik također podučava i čuje da mu netko govori: “Čujem od nikoga koji mi veli” (1762: 48) odnosno obraća mu se s pitanjem kako treba žaliti, mrziti počinjeni grijeh, a onda i predviđa stav vjernika, pa nakon toga grešnica govori da žali zbog počinjena grijeha jer ju je izdao ljubavnik. To otvara mogućnost propovjedniku da podučiti kako takav način ne treba primjenjivati u ispovijedi, već treba žaliti što se uvrijedio Bog, i to zbog straha od paklenih muka odnosno nedobivanja vječne slave (1762: 48). U drugoj propovijedi Rapić ponovo čuje gdje netko od vjernika “priuzima i neslano govori” (1762: 358) da može griješiti jer je Isus za njegovo spasenje prolio svu krv. Tomu se oštro suprotstavlja propovjednik koji smatra da je to vražje razmišljanje, da je Isus prolio krv za vjernike, ali da to nije učinio da ga oni s grijesima ubiju (1762: 358). U propovijedi na Spasovo propovjednik pita o kakvoj se buci, razgovoru radi jer opet čuje glasove koji ga pitaju zna li on da Isus želi da se svi, pa i najveći grešnici spase. Propovjednik će vjernike podučiti da postoje grešnici koji su se pokajali i koji u Isusu mogu naći utočište za razliku od tvrdokornih grešnika koji ustraju u svojoj grešnosti (1764: 223–224). Pretpostavljanje pitanja i odgovora vjernika, priviđenje propovjednika da ga netko nešto pita oživljavalo je izlaganje, stvaralo dramsku napetost, bilo je izuzetno efikasno jer je tako propovjednik ostvarivao bolji kontakt s vjernicima, mogao je zadobiti njihovu pozornost, a zatim ih i lakše podučiti jer se

auditorij mogao uživjeti u inscenirani dijalog u kojem je propovjednik bio istodobno govornik i sugovornik (Vidi Mihanović-Salopek, 2006: 91 i Videk, 2006: 148).

Rapićeva tendencija da poduči vjernike uzornom ponašanju uključivala je polemičan, ironijski ton, čime je propovjednik izražavao ljutnju, prijekor, a nekad je i proklinjao grešnike. To također govori o njegovoj afektivnoj angažiranosti u odnosu na zajednicu odnosno pokazuje koliko mu je do nje stalo. Primjerice, za razliku od vjernika koji podržavaju sastanke mladića i djevojaka propovjednik misli da su sastanci vrlo opasni. Tako propovjednik ironično pita: “Kada ideš u onu kuću na sastanak, na razgovor, na tancanje i na skrovito pohodeње, može biti grišnoga sina Adamova ostaviš na dvoru pri vrati? Može biti ti sam unutra uniđeš, a tvoje grišne misli ostaviš na dvoru da se među to sa sluškinjama i slugama razgovaraju? Ili može biti kada se rukujete, štipate i drpate za ono doba tilo vaše nije čovičansko nego anđeosko” (1764: 445).

Rapić polemizira s roditeljima koji opravdavaju sastanke jer smatraju da su mladići koji posjećuju njihovu kćer pošteni i pametni pa ih pita jesu li mudriji od Josipa koji je bježao od Putifarove žene da bi sačuvao čistoću, a također se suprotstavlja mišljenju roditelja koji sastanke dopuštaju jer je par zaručen pa iznosi da to ne znači da su vjenčani (1764: 445–446). Rapić također polemizira s grešnicima koji psuju. Dok se oni opravdavaju da psuju samo kada su ljuti, propovjednik ih pita zar se tada njihov jezik ne može usmjeriti na nešto drugo umjesto na Boga i Djevicu Mariju, zar nema drugih riječi s kojima bi mogli ublažiti ljutnju. Na opravdanje da psuju iz navike, Rapić će reći, što smo također spomenuli u prethodnom poglavlju, da to pokazuje da su odavna počeli psovati (1762: 121). Vjernicima koji se opravdavaju da ne poste zbog slabosti, o čemu je već bilo riječi, suprotstavlja se stav propovjednika da ih ne boli kada sjede na sokacima, putovima, dapače, da svi trče na ta mjesta i da su onda svi zdravi (1762: 234). Propovjednik također polemizira s grešnikom koji drži tuđe dobro te se opravdava kako ga ne može vratiti jer će ostati bez ičega kad mu govori da može piti, igrati za novac, častiti se, a onda mu savjetuje da se ustegne od toga i da tako vrati tuđe (1762: 373).

U prethodnom poglavlju rečeno je da je Rapić smatrao da se propovijed ne može razumjeti bez povišenoga glasa. A o vjernicima koji govore da će dolaziti na propovijed ako propovjednik ne bude vikao propovjednik ima podrugljiv stav: “njihove uši nisu se naučile opočivati izvan svrhu jastukah mekani” (1762: 350). Sljedeći primjer također uključuje ironiju pa Rapić pita vjernike jesu li ikada vidjeli svetoga Bartola kako se veseli, drži bubanj, svirala, jesu li vidjeli svetoga Lovru s tamburom, svetoga Petra s dudama, svetu Mandalinu u

kolu, svetoga Ivana kako pije u gostionici. A nakon toga podučava kako su sveci mučeni, podnijeli križ da bi uživali vječnu slavu pa je sveti Bartol držao nož, sveti Lovro gradele, sveti Petar križ, Mandalina se pokajala, dok je sveti Ivan evanđelist držao otrovnu čašu (1764: 235). Propovijedajući o čistoći svete Katarine, Rapić je ironično zamolio vjernike da ne pomisle kako ih on želi potaknuti da žive poput nje jer zna da ga mnogi ne mogu razumjeti budući da govori “grčki i čifutski” (1764: 443), ali da bi samo želio da vjernici kamen i biser neoskrvnjenosti ne bacaju svinjama (1764: 443). Kako bi podučio vjernice odnosno odvratio ih od njihova stava da se mogu podati odnosno izgubiti djevičansku čistoću, s time da je važno da se nakon toga ispovjede, Rapić se ironijski obraćao svecima, sveticama: “Dakle, o sveti mučenici! Vi jeste bili budalasti, strašne muke pateći. Niste dobro činile svete divice da ste se sramotnoj napasti protivile budući da ste mogle sagrišiti pak potlam griha pokoriti i po pokori opet milost Božju dobiti” (1764: 536) da bi nakon toga otvoreno iznio da su oni pametno postupali (1764: 536).

U drugoj korizmenoj propovijedi Rapić je pripovijedao o tome kako treba strpljivo podnositi nevolje. Tek usput spomenuo je da ima mnogo ljudi koji griješe ogovarajući, oduzimajući poštenje drugima, a pritom je proklinjao takve grešnike: “Fi! Indi ajdete, ajde kuda ste namislili, k vragu koji ste takovi, koji drugoga želite ozloglasiti i poštenje dizati” (1762: 182) s namjerom da ih isprovocira, odvraća od toga.

Propovjedna lekcija također je uključivala dosta jednostavne primjere. Tako se grešnici dovode u situaciju da su četiri, pet puta pali niz skaline. Pri prvom su padu slomili ruku, pri drugom nogu, treći su put razbili glavu, četvrti nos, dok su se peti put u potpunosti slomili. Logična posljedica toga bila bi njihova odluka da se više neće penjati uz skaline, ali će propovjednik to povezati s njihovim ponašanjem u duhovnoj sferi kada se stalno vraćaju na prvošnje grijehe zato što nisu odbacili prigodu koja ih navodi da griješe (1762: 49). Kako bi dokazao vjernicima da su mali grijesi škodljivi, da mogu rezultirati paklom, propovjednik je dao primjer rupice u lađi koja ako se ne zakrpi, može dovesti do smrti te rupice na peći koja naposljetku može dimom napuniti sobu. S namjerom da podučiti propovjednik je također gradirao grijeh ljubavnika, pa su se oni najprije gledali, smijali, pozdravljali, zatim je slijedio razgovor, šala, dodirivanje i naposljetku sam ljubavni čin (1762: 135–136, 140). Jednu je propovijed Rapić oblikovao tako da je vjernike upoznao s osnovnim naucima vjere, odnosno tumačio je njezine članke, i to 7 djela tjelesnoga milosrđa (gladna nahraniti, žedna napojiti, siromaha odjenuti, putnika primiti, roba otkupiti, bolesnika i utamničenika posjetiti, mrtva pokopati). Naime, Rapić će savjetovati da vjernik treba Isusa nahraniti svojim srcem, da ga

suzama treba napojiti, a odjenuti ljubavlju i dobrim djelima. S obzirom na to da su svijet i grijeh Isusa svezali konopcima, čovjek ga može osloboditi ne griješeći, bolesnoga i utamničena Isusa može utješiti srce vjernika koje je otvoreno za kreposti i dobra djela. Rapić također savjetuje vjernicima da Isusa putnika prime u svoje srce i naposljetku da u srcu vjernika bude Isusov grob (1764: 499–507).

Pored toga što je, kako smo iznijeli, u propovijed unosio protivne stavove Rapić je donosio starozavjetne i novozavjetne usporedbe kako bi istakao tezu propovijedi, podučio vjernike. Primjerice, u propovijedi na Veliku Gospu starozavjetnu je Esteru usporedio s Djevicom Marijom; kao što se Estera kod perzijskoga kralja Ahasvera zauzela za Židove, tako i Marija moli Gospodina za grešnike. U istoj je propovijedi Mariju usporedio i s Rebekom, naime, kao što je Rebeka od dva kozleta spremila ukusan obrok, tako i Marija obrađuje grešnike kao smrdljive jarce, potičući ih na pokoru (1764: 344–355). Međutim, postoje primjeri u kojima je propovjednik kontrastirao starozavjetne i novozavjetne likove, zbivanja također s tendencijom da potkrijepi propovjednu tezu, podučiti vjernike. Tako Rapić Marijinu tugu zbog Isusova razapinjanja uspoređuje s Abrahamom koji je htio žrtvovati sina Izaka, Tobitom koji je sam pustio sina da otiđe od njega da bi onda isticao kako se Marijina bol ne može uspoređivati s njihovom, tj. da je njezina bol poput neizmjernoga mora jer Izak naposljetku nije žrtvovan, dok je Tobit poslao svoga sina za njegovo dobro, sreću (1762: 213–214).

8.3.2. Gestikulacija propovjednika

Kako bi uvjerio auditorij u istinitost onoga što govori, zadobio pozornost vjernika, dinamizirao izlaganje, propovjednik je govor popratio gestikulacijom. Primjerice, u propovijedi na dan svetoga Antuna Padovanskoga, kako je djelomice već spomenuto, Rapić propovijeda da sveti Antun nije samo Padovanski, već da je svetac svijeta. Pritom propovjednik “samim prstom očisto” (1764: 201) može “ukazati” (1764: 201) da ima pet svjetova u kojima se nalazi spomenuti svetac: prvi se zove slika, a to je Bog, drugi je anđeoski svijet, treći je svijet sastavljen od četiri elementa (zemlja, vatra, voda, zrak), slijedi četvrti ili veliki svijet kao skup svih stvorenih stvari te naposljetku peti ili mali svijet odnosno čovjek (1764: 201). Spomenimo da i u ovoj propovijedi Rapić također čuje kako netko vapi: “Antune, Antune, Antune, Antune” (1764: 203), čime propovjednik nastoji pobuditi pozornost auditorija. To što se svetac zaziva četiri puta nije slučajno jer sva četiri elementa žele imati toga sveca, a to je poslužilo Rapiću da otvori novu razinu u propovijedanju,

odnosno da nakon propovijedanja o anđeoskom svijetu počne propovijedati o svijetu koji je sastavljen od četiri elementa.

8.3.3. Svetački likovi

Podaci o životima svetaca u središnjem dijelu propovijedi na svetačke blagdane nemaju zadatak da iznesu njihovu biografiju, već trebaju potkrijepiti propovijednu temu, odnosno, kako smo već rekli, istaknuti vrlinu pojedinoga sveca, te time vjernicima dati primjer idealnoga kršćanskoga života, potaknuti ih da se unesu u pojedini svetački lik i slijede njegovu vrlinu pa ih zbog toga promatramo kao legendu (Jolles, 2000: 36–37, 40–41). S obzirom na podatke iz života među svecima postoji razlika, ali se oni ne razlikuju po karakterološkom opisu, oni daju idealan primjer ponašanja, a uostalom svi su oni sveti (Vidi Videk, 2006: 46).

Kako bi vjernicima približio, naglasio kreposti sveca na kojega se propovijed odnosi, potkrijepio temu propovijedi, Rapić je spominjao i druge svece, Isusa. Uspoređivanje pojedinoga sveca s drugim svecem, bilo da dominira jedan svetac ili se oni izjednačavaju, ili s Isusom čest je panegirični postupak u propovijedima 17. i 18. stoljeća. Polazna točka u predstavljanju sveca, tj. u njegovoj usporedbi s Kristom bila je Kristova patnja (Kastl, 1988: 51, 55). Kako bismo potvrdili navedeno, donosimo nekoliko primjera. U propovijedi na dan svetoga Stjepana Ugarskoga Rapić je, kako je rečeno u prethodnom poglavlju, tj. u dijelu o nevoljama na svijetu kao Božjoj kazni, hvalio svetoga Stjepana kad je rekao da je on izliječio rane koje su Mađarskoj nanijeli krivovjerni Turci. U propovijedi na dan svetoga Ladislava Ugarskoga Rapić je također spomenuo svetoga Stjepana, zatim svetoga Adalberta i svetoga Gerarda. Propovjednik nije osporio da su ti sveci širili katoličku vjeru u Mađarskoj, ali je isticao zasluge sveca na kojega se propovijed odnosi, tj. svetoga Ladislava jer da njega nije bilo, porasla bi krivovjerna marva (1764: 566). U propovijedi na dan svetoga Sebastijana naveo je, primjerice, da se svetom Nikoli utječu putnici, da vjernici koji su nešto izgubili traže pomoć od svetoga Antuna, a hvalio je svetoga Sebastijana kad kaže da nema nijednoga mjesta ni čovjeka koji se utjecao svetom Sebastijanu, a da mu želje nisu uslišene (1764: 40). Ovo je prilika da spomenemo da je Rapić u propovijedi na blagdan svetoga Nikole, kao i u ovoj na dan svetoga Sebastijana, rekao da su se svetom Nikoli utjecali putnici, ali je također, opet kako bi istakao veličinu toga sveca, iznio da su ga zazivali i ubogi, oženjeni koji nisu mogli imati djece, bolesni (1764: 468). U sljedećem primjeru vidjet će se da je popis onih koji su u svetom Nikoli tražili utočište još širi kao i da jedan svetac može imati vrline drugih svetaca.

Primjerice, sveti Ignacije Lojolski imao je toliku moć u borbi protiv vragova da su oni na sam spomen njegova imena bježali zbog čega se sveti Ignacije poistovjećuje sa svetim Antunom. A s obzirom na to da su utočište u svetom Ignaciju našli siromašni, ubogi, bolesni, udovice, grešnice odnosno da nema čovjeka kojega on nije zaštitio, netko može također misliti da je Ignacije sveti Nikola (1764: 289). Tema propovijedi na dan svetoga Martina biskupa odnosi se na to da sreća i nesreća potječu od male stvari. Tu je Rapić propovijedao da je svetom Martinu biskupu komadić plašta koji je dao siromahu donio veliku sreću odnosno da je postao svetim. Kako bi još više potkrijepio tu tezu, propovjednik je spomenuo i druge svece koji su na osnovi “jednoga malanoga zrnca na priveliku visinu izrastli” (1764: 434). Primjerice, sveti Ivan Gualbert zaslužio je svetost jer je oprostio neprijatelju, svetoga Nikolu iz Tolentina uzdigla je propovijed koju je čuo, svetoga Franju Asiškoga lemozina koju je udijelio (1764: 434). U propovijedi na dan, netom spomenutoga, svetoga Franje Asiškoga Rapić je toga sveca usporedio s Isusom, Isusovu je muku povezao sa svečevom bolešću (1764: 408; Usp. Videk, 2006: 133, 137).

Vezano uz vrline koje donose propovijedi o svecima Rapić je, o čemu je djelomice već bilo govora, propovijedao o spremnosti svetaca da pogrde svjetovno, o njihovu radu na obraćanju krivovjeraca, spremnosti svetaca da se promijene, pokaju, pođu za Isusom, a također je spominjao i njihova čudesa. U nekim je propovijedima naglašavao muku koju su sveci podnijeli za kršćansku vjeru, čime su također potvrdili svoju svetost.

Kad je naglašavao muku svetaca, onda je ona u skladu sa srednjovjekovnom hagiografskom, legendarnom prozom, obuhvaćala sljedeće razine: progonitelj kršćana traži da se kršćanin pokloni krivom Bogu, a on to odbija zbog čega ga muče. S obzirom na to da svetac i dalje ne želi potlačiti svoju vjeru, biva osuđen na smrt, dok se naposljetku slavi žrtva koju je podnio (Vidi Hercigonja, 1975: 259–260). Likovi se pritom predstavljaju antitetično tako da je na jednoj strani pogani vladar kao predstavnik zla, a na drugoj kršćanski svetac koji se bori za dobro. Muka može biti popraćena čudom jer Bog pomaže svecu da čini čudesa. Spomenute razine muke vidjet ćemo na primjeru propovijedi na dan svetoga Jurja, koja, kako upućuje njezin moto, treba pokazati da je svetac do smrti bio vjeran Bogu. Općeniti podaci iz života sveca koje je Rapić iznio hvale sveca. Tako spominje da sveti Juraj potječe iz plemenite i bogate obitelji, da je bio kršćanin od djetinjstva te vojnik cara Dioklecijana koji se na sjednici vijeća suprotstavio carevoj odluci da se uništi kršćanstvo. Potonje je poslužilo kao uvod u daljnje konkretiziranje svetačke vrline u skladu s temom propovijedi, a to je Jurjeva vjernost Bogu do smrti (1764: 141).

Propovijed ima dramatične elemente, a dramskoj je napetosti pridonosilo monološki oblikovano obraćanje svetoga Jurja caru, njegova odlučnost da podnese muku iz ljubavi prema Isusu kao i upletanje propovjednika koji izvješćuje i komentira zbivanja. Naime, propovjednik izvještava da su se vojnici tijekom sjednice vijeća čudili Jurju, nastojali ga odvratiti od njegove namjere, i to tako što su mu napominjali da potječe iz plemenite obitelji, da uživa carevu milost te time što su ga plašili ističući da će ga zadesiti smrt, muke (1764: 142). To je još više istaknulo Jurjevu nepokolebljivost, spremnost da podnese muku za Boga. U nastavku Rapić, pored ostaloga, iznosi vanjska obilježja muke i svoje emocije u odnosu na mučenje svetoga Jurja u formi retoričkih pitanja: “Tko bi smrad tavnice mogao istolmačiti u koju on biše bacit? Tko bi one negbe mogao ispisati s koma noge njegove biše stegnute? Tko bi zadosta mogao nama prid oči staviti ono koleso s prioštrima britvama naperito na kome tilo njegovo biše sa svime isičeno?” (1764: 143). Sveca je Rapić predstavio kao posrednika između nadzemaljskoga i ovozemaljskoga, kao onoga koji mirno čeka smrt, što odgovara franjevačkom shvaćanju smrti, ona, naime, označava prijelaz u vječni život (Vidi Videk, 2006: 125–126). U odnosu na prvo svecu se tijekom mučenja javlja Bog, a osim toga Juraj se postavlja iznad prirodnih sila pa se on smije usred munja koje sijevaju, poput mramora odolijeva oluji i vjetru, a u odnosu na ovozemaljsko čudi se zloći i sljepoći ljudi zbog čega će oni završiti u paklu. Njegova ustrajnost u podnošenju muke još je više razljutila cara pa se Jurju pruža mogućnost da se pokloni idolu ili će mu se u protivnom odsjeći glava (1764: 143–144). Napetost, neizvjesnost u vezi s tim što će Juraj odabrati povećavalo je propovjednikovo obraćanje svecu: “kuda ideš? Je da li ostavljaš onu Crkvu u kojoj Bog pravi običaje pribivati pak ideš u onu punu svakoga straha štalu u kojoj paklene utvore pribivaju? Quo vadis? Je da li ona desnica koja do sada zakon pravi jest srčano branila hoće se s neznabožačkom otrovom umrljati?” (1764: 145). To je također povod za daljnje propovijedanje o svecu koji je križem srušio kip krivoga Boga Apolona, tako da je car naredio da se Jurju odsječe glava. U nastavku se opet potvrđuje osnovna propovjedna teza, hvali svetac i vjernici pozivaju da ispravno djeluju. Naime, propovjednik ovozemaljsko kontrastira nebeskom i hvali vjernost svetoga Jurja, duhovne vrijednosti kako bi potakao vjernike da razmišljaju o vječnom spasenju. Tako je Sunce mrkli oblak u odnosu na nebesku krunu koju Bog daje onima koji su ustrajali u vjeri, kraljevi i carevi koji su nakićeni srebrom, zlatom, dragim kamenjem sjena su nebeskih dvorjana, a kraljevske palače tamnica u odnosu na prebivališta koja Bog daje (1764: 145–147).

U propovijedi na dan svetoga Bartola muka koju je podnio taj svetac nije uključila sve gore spomenute sastavnice jer se propovjednik na nju samo kratko osvrnuo, tj. na Bartolovu spremnost da se odupre armenskom kralju zbog čega je kralj naredio da mu se sadre koža. Naime, Rapić je u propovijedi hvalio i druge vrline sveca: rad u Armeniji na obraćanju krivovjeraca, njegovu spremnost da odbaci svjetovna dobra u korist duše, pobožnost, čudesa, npr., istjerivanje đavla iz kćeri armenskoga kralja, ustrajnost u vjeri, a to je činio kako bi vjernicima pokazao da je sveti Bartol cijeli svoj život posvetio i dao za nebesko, dok vjernici svjetovno skupo kupuju, a vječnost žele dobiti jeftino (1764: 353–355, 357). Pri predstavljanju rada svetaca propovjednik je i paradoksalan. Primjerice, spominje da je sveti Adalbert boravio u Prusiji, ali također govori da se neće osvrnuti na to koliko je svetac nastojao oko izgubljenih duša da bi se onda čudio svetom Adalbertu kojega je usporedio s lavom, tj. hvalio njegov žarki, krepostan apostolski rad u Mađarskoj, Poljskoj, Prusiji: “Zatim dili se u Prajsku zemlju (...) Ovdje šuteći propuštam s kojom željom i pomljom Adalberto Sveti onaj vilajet prijezdi i pritrka, s kojim li nastojanjem izgubite duše traži (...) Nego samo velim da se u njemu kako u lavu čudimo budući on tako žestoko, tako jako i tako kripotno po svoj Mađarskoj, Poljačkoj i Prajskoj zemlji zakon pravi pripovidao da su svi vilajeti glas njegov čuli kako god jedan lav kada u jednoj rikne šumi sve na okolo stojeće gore i planine čuju (...) Sveti Adalberti tako je po ovima kraljestvi rikao da je sve mrtve duše na spasenje probudio” (1764: 545).

U propovijedi na blagdan svetoga Mateja apostola Rapić je naglašavao potrebu popravljanja ponašanja vjernika koji brinu samo o svjetovnom pa je kao primjer ponudio Mateja koji je kao carinik ostavio materijalno i odazvao se Kristovu pozivu (1764: 384).

Središnji dio propovijedi može se odnositi na događaj koji propovjednik oblikuje kao priču. Primjerice, u propovijedi na svetu Magdalenu Rapić pripovijeda o događaju kada se Magdalena pokajala odnosno kada je tražila Isusa u kući farizeja Šimuna. Pritom je propovjednik stvarao dojam kao da se sve odvija pred očima čitatelja odnosno slušatelja. U priču je Rapić uveo izvještavanjem u trećem licu, nije komentirao događaj kako bi postigao objektivnost u pripovijedanju (Vidi Videk, 2006: 112). Tako Rapić donosi: “Ne dangubi Mandalina nego užgana ljubavju Božjom raspleteni kosah, plačnih očiju uzima u ruke pomast pridragu i hiti tražeći svoga poljubljenoga, to jest Gosp. Isus. Isukarst (...) Koraca Mandalina bržje i došavši u dvor, videći nju niki od dvoranah u odići drugojačjoj, polivenu i pokrivenu s kosami, rekoše njoj” (1764: 259–260). Propovjednik je također uveo dijaloški oblik koji je pridonio uvjerljivosti, približio Magdalenin lik. U dijalogu Magdalene i dvoranina ona otkriva

svoje karakterološke osobine odnosno veličinu svoje grešnosti. Dakle, Magdalena je svjesna svoje grešnosti, ona pokazuje svoju poniznost kad hvali odnosno ističe veličinu Boga, pri čemu se u gomilanju Božjih kreposti očituje barokna retorika. Zapravo je Rapić propovijedanje prepustio grešnici, ona je preuzela njegovu ulogu te je moralno podučavala vjernike, što je dinamiziralo izlaganje pa je ono moglo učinkovitije utjecati na vjernike. Naime, Magdalena govori dvoraninu da traži: “jednoga čovika lipa u licu, plemenita u hodu, tiha u pogledu, moguća u dilih, narešena u kipu (...) zašto bo štogod čini, sve čini rad ljubavi moje, ako bos hodi, traži mene izgublenu ovcu, ako posti, posti radi mene koja sam izbirala različite jistbine (...) Ako ozdravlja bolesnike, koja bolest jest veća od moje, koja mi jurve smalaksaje život, ako čisti gubave, kakva je veća guba od moji grihah? Ako uskrisuje mrtve, tko jest mrtviji od mene u duši? De, molim vas dokažite mu da je ovde jedna slipica koja želi svitlost, jedna bolesna koja želi zdravje, jedna mrtva koja želi život” (1764: 260). Propovjednik postavlja pitanje kojim u propovijed uključuje slušatelje (“A znate li zašto se Manda ne stidi?”, 1764: 261) da bi zatim iznio svoj pogled na zbivanje odnosno na odgovoru podučio da se Magdalena nije stidjela nepozvana ići u kuću farizeja jer je željela da joj se otpuste grijesi, da se spasi (1764: 261).

Izmjena unutrašnjega monologa grešnice, propovjednika koji komentira zbivanja i riječi koje je Isus uputio Magdaleni trebala je pobuditi emocije u slušateljima odnosno potaknuti ih na pokornost, što i jest, kako je već rečeno, tema propovijedi. Riječ je, dakle, o egzaltiranom baroknom opisu pokajanja: “Virovala sam, o moj dragi Isuse, budući da sam bila zaslipita od đavla, da si ti hinbenjak od puka i jedan vodac koji vodi ljude na pogibio, a sada prosvitlita tvojim božanstvenim veličanstvom, kajući se od mojih opačinah, drugoga vođu ne tražim nego tebe (...) I dok se ovako Mandalina u sebi muče razgovoraše, eto ti odmah iz ona dva vrila od njezini očiju pocuriše dva vrutka od suzah (...) Jošt Mandalini ne bi dosta svojima vlasma trti noge Isusove nego i[h] ljubljaše u sebi govoreći: blažene noge moga Gospodina koje ste toliko putovale rad mene grišnice, svete noge koje ste hodile da ozdravite bolesne, da progovore nimi, da vide slipi, da hode romi, da čuju gluhi i da se uskrise mrtvi” (1764: 262; Vidi Mihanović-Salopek, 2006: 178). Da je riječ o propovjednikovoj interpretaciji događaja govori rečenica “Kako da bi njoj Isus rekao” (1764: 263) nakon čega se Isus obraća Magdaleni, pri čemu emotivnost jačaju antiteze: “Pojdi u miru, o Mandalino, tvoji prsti bili jesu nakićeni s prsteni od velike cine, a moje ruke biti hoće s čavli probodene. Pojdi u miru. Tvoje noge odile jesu po putu od naslađenja, a moje hoće biti k križu prikovane (...) dili se i

pojdi u miru jere od danas tvoji grisi tebi ostaju odušteni, mlogi dar jesi stekla budući mene mlogo ljubila” (1764: 263).

8.3.4. Stihovi

U vezi sa stihovima kao sljedećom razinom središnjega dijela treba reći da se oni, primjerice, nalaze u propovijedi od druge nedjelje po Vodokršću. Premda je Rapić samo uz neke stihove koje je tu donio zabilježio da ih je on sastavljao, smatramo da je sastavio i druge stihove te propovijedi. Naime, kad je drugdje navodio stihove, onda ih je donosio na latinskom, s prijevodom ili bez njega, pri čemu je naveo izvor iz kojih ih je preuzeo. Pozivao se, primjerice, na kralja Davida (1762: 241), Ovidija (1764: 8) itd. Stihove je nekad donio samo na hrvatskom pri čemu je naveo da ih je sastavio “Pivaoc” (1762: 24). U spomenutoj je propovijedi Rapić kao model oponašanja dao brak B. D. Marije i Josipa, a svoju je kritiku usmjerio na žene koje umjesto da se ponašaju poput Djevice Marije koja je slušala Josipa žele zapovijedati svojim muževima. Kritiku je donio u formi pitanja pa ga zanima što bi na ponašanje Marije rekle žene koje kuću ispunjavu proklinjanjem, koje žele upravljati muževima. Dinamiku propovijedi dala je Rapićeva konstatacija da mu nijedna žena nije odgovorila zbog čega je on onda donio stihove koje muž može uputiti svojoj ženi. Stihovima se propovjednik želio približiti neobrazovanim vjernicima, a njihovo je osnovno obilježje narativnost. Naime, stihovi govore o tome da muževi ne žele biti podložni svojim ženama, dok također postoje muževi koji slušaju svoje žene, čime su izloženi ruglu. Stihovi su pisani u devetercu, desetercu i osmercu: “Neću ženi za muža iti / jer podložan ne mogu biti. / Nek idu za muža same žene / jer i za muža idu muži. / Koji su sluge svoje žene / suprot kim se sav svit tuži.” (1762: 86–87).

Nakon priče o uzornom ponašanju odnosno vjernosti Penelope u njezinu je slavu i s namjerom da poduču druge žene Rapić donio 24 stiha. Stihove je sam sastavio na što upućuje kad kaže: “činim ove verse” (1762: 89). I ovdje je riječ o narativnosti odnosno stihovi pripovijedaju o tome da žene, bilo sredovječne, bilo mlade, varaju muževe, pred drugima jauču i plaču zbog muževa koji su na samrti, dok se zapravo vesele, a onda se preudaju nakon čega i dalje varaju tako da nema žene koja bi se ponašala poput Penelope, zbog čega naposljetku Rapić i savjetuje kakvu ženu treba tražiti. Stihovi su strukturirani u osmerac, deveterac, deseterac, jedanaesterac: “Gdi je žena takva sada / za muža koja tako mari? / Ali sridnja, ali mlada / koja se taki s kim ne pari? / Nije li kako muž umriti hoće / svim na oči jauče i plače? / A na samu smijati se hoće / od veselja u kutu skače. / Van izgleda kroz obloke,

/ napija se ljubav kaže, / držeći oči na momke, / k tome svoj crn obraz maže. / Jošt čuo nisi da je udova, / a razumio si da se udala / pak postala žena nova / da bi opet privarila. / Indi gdi ćeš takvu naći / koja Penelope bude druga? / U drugi svit bi moro ići, / gdi nevirnost mori kuga. / Većje žena nego žena / koja s jezikom ne frfnjari, / a u riči nije prokšena, / tu ištite gospodari.” (1762: 89).

Međutim, Rapić u kritici nije zaobišao ni muževe pa će reći da su kao mladići prevarili svoje sadašnje supruge pretvarajući se da su ponizni, dobri i sveti. Da je žena znala kakav je on zapravo, mogla ga je odbiti sljedećim stihovima: “Lice gledeć jesi svetac / jer je lipo tvoje držanje. / Iznutra pak si mrzak tepac / dojde kadgod svim na znanje.” (1762: 89). Dakle, ti su stihovi pisani osmercem i desetercem, a, njihovo je osnovno obilježje, kao i u gore iznesenim primjerima, narativnost.

8.4. Zaključni dio propovijedi

Osim u uvodu, sredini i u zaključku propovijedi Rapić je komunicirao s vjernicima pa im se, primjerice, izravno obraćao i najavljivao završetak propovijedi. Rapić je često oslovljavao adresate i time uspostavljao prisnost s njima: “Moji krstjani” (1762: 18), “Bratjo krstjani!” (1762: 426), “O bratjo krstjani!” (1764: 76), “Bratjo krstjani i krstjanke” (1764: 518), “O bratjo i sestre ovdi skupite!” (1764: 596), “o bratjo moja” (1762: 327), “Bratjo draga!” (1764: 35), “o ožalošćene i ucvilite duše!” (1764: 377), “o krstjani i krstjanke u Isusu poljubljene!” (1762: 268), “duše bogoljubne” (1762: 135), “puče bogoljubni” (1762: 350), “o bogoljubni NN (...) Dragi krstjanine!” (1762: 230), “O grišnici!” (1762: 250), “o vi takovi žalostni grišnici! (...) Grišnici nemili!” (1762: 34), “o nesrićni sužnji vražji (...) O grišniče nesrićni vražji sužnju” (1762: 29), “o dušo grišna!” (1762: 64), “o grišna, i tvrdo-korna dušo!” (1764: 227), “krstjanine” (1762: 72), “o krstjanska dušo (...) moj krstjanine” (1762: 368), “ti o nevoljniče” (1762: 160), “o čoviče (...) o moja dušo” (1762: 178), “Dušo moja!” (1762: 104) itd.

U vezi s time da je Rapić najavljivao kraj propovijedi navodimo nekoliko citata: “jurve idem k svarhi (...) za dovršiti moje govorenje velim” (1764: 207–208), “Sada dakle jurve k svrhi moje predike nagibam se (...) Budući pak da vrime ne dopušta, zato jest potreba govorenje završiti” (1764: 257), “Pripovidanje moje jurve dovedo na svrhu” (1762: 129), “Još da vas upitam malo pak svršujem” (1762: 360), “ja dovršujem govoreći” (1762: 421), “Sada dakle moje dovršujem govorenje” (1764: 176), “Dovršujem dakle moje govorenje o jezični!” (1762: 123), “Poljubljani moji krstjani, ne znam što bi vam višje govorio (...) najposli hoću

vam jošter reći” (1762: 345), “moje skraćaje govorenje” (1762: 340). U drugoj je propovijedi pozvao vjernike da poslušaju strašan događaj s kojim će završiti propovijed (1762: 165), a u zaključak je također uvodio riječima “Ergo, dakle” (1762: 191), “Nut dakle” (1762: 401). Rapić je bio svjestan da ga neki ne slušaju što je jasno pokazao kad se na kraju propovijedi obraćao onima koji ga slušaju (“Krstjanine, koji me slušaš!”, 1762: 150).

U završnom dijelu propovijedi, kako je rečeno, Rapić je rezimirao ono o čemu je govorio odnosno naglašavao propovjednu poruku kako bi djelovao na vjernike, motivirao ih da se poprave, promijene ponašanje. S potonjom je namjerom, kako je netom spomenuto, pozivao slušatelje da poslušaju događaj odnosno priču. Naime, u zaključku je propovjednik nekad iznio priču koju je zatim komentirao ili se referirao na ranije iznesenu priču. Propovjednikov govor u završnom dijelu propovijedi također je uključivao zapovijed, plašenje, opominjanje, ohrabrivanje, tješjenje, poduku, predviđanje njihovih protuodgovora, kritiziranje, pogrdno obraćanje vjernicima. Zaključak propovijedi može imati molitveni obrazac, donositi himan, blagoslov vjernika. Pored toga na kraju propovijedi koje se odnose na svetačke blagdane Rapić je najčešće hvalio svece, pozivao vjernike da nasljeđuju njihove vrline, utjecao se svecima kako bi pomogli vjernicima. Spomenute slojeve propovijedi potkrijepit ćemo primjerima.

8.4.1. *Narativni primjer*

Dakle, Rapić u zaključku donosi priču o grešnici koja nakon što se obratila nije popustila želji mladića kojega je poznavala da uđe u njezinu kuću. Priču je propovjednik donio kako bi još jednom naglasio, podcrtao temu, poruku propovijedi, i povezo ju s vjernicima kojima se obraća, tj. kako vjernici ako žele izbjeći paklene muke, trebaju zatvoriti vrata pred zlom prigodom i zlim društvom (1762: 367–368). Ili kad je u propovijedi koja tematizira lakomost pripovijedao o grešniku koji ni na samrti nije htio popustiti nagovorima ispovjednika i dvojice svojih sinova da vrati drugima ono što je od njih ukrao. Naime, grešnik se brinuo za sinove jer je smatrao da će se njemu smilovati Bog, dok se drugi ljudi neće smilovati njegovim potomcima kad oni budu siromašni. Taj očev stav različito je utjecao na sinove pa je jedan sin, koji je postao franjevac, htio da otac sve vrati, dok je drugi sin želio da otac sve zadrži za sebe. Naposljetku je sin koji se zaredio tijekom molitve vidio oca i brata kako u vatri proklinju jedan drugoga. U zaključku propovijedi Rapić se oslonio na tu priču pa je istakao kako će pohlepni grešnici trpjeti posljedice odnosno vječne muke. Propovjednik je također zapovjedio vjernicima da se okane lakomosti, a u tom ih je smjeru nastojao motivirati

i spominjanjem nagrade (duhovno blago) koja proizlazi iz poželjnoga ponašanja (vraćanje ukradenoga) (1762: 165). Na kraju propovijedi na blagdan Nevine dječice propovjednik se referirao na priču koju je donio u središnjem dijelu te propovijedi. Naime, Rapić je donio narativni primjer o tome kako je Albuquerque, portugalski vicekralj Indije, uslijed nesreće na moru spasio sebe i suputnike tako što je Boga molio da im po neoskrvnjenosti djeteta, koje je također putovalo s njima, oprost i grijehe, što je Bog i učinio. Poput toga djeteta, kako upućuje zaključak propovijedi, pravedna su i djeca koju je Herod dao pogubiti (1764: 539).

8.4.2. *Elementi propovjedne poduke*

Na kraju propovijedi o Sudnjem danu Rapić je pribjegao teatralizaciji kad je iznio da se on toliko uzdrhtao da ne može govoriti dalje odnosno da može još samo zavapiti s prorokom Jeremijom o tome da čovjek, koji se želi spasiti na Sudnji dan, treba promisliti da će opet biti zemlja (1762: 10). Ista propovijed također završava plašenjem vjernika o tome kako će tada Isus neke prokleti, osuditi na vječnu vatru, a kako bi ih potaknuo da o tome razmišljaju, propovjednik im se zapovjedno obraćao: “Svaki redovnik ovu rič u vik neka zapiše na prvome listu od brevijara, oficir na sablji, u vik, u vik, ove riči svaka žena neka zapiše na ogledalu, svaki trgovac na prvome listu svoji računa, u vik, u vik, ćelavi, šugavi, bagavi i siromasi neka ove riči zapišu na svoji vrati” (1762: 10). U zaključku propovijedi na obraćenje svetoga Pavla s namjerom da potakne vjernike da poprave svoje ponašanje, propovjednik ih je također plašio naglašavanjem kako se pred Bogom tresu nebeski stupovi, a da Božje prijestolje uključuje gromove i strijele (1764: 27). U drugoj propovijedi Rapić čini obrnuto odnosno njegova je poruka optimistična, poručuje vjerniku da se ne plaši, tješi ga: “Nut dakle, o čoviče, ne gubi pod križem ufanje, a osobito pod jarmon ženidbe, premda ti se vidi da si pod mlogima nevoljama utonuo, nut spomeni se tada da je Gospodin Bog svemoguć” (1762: 206). Propovjednik također poziva vjernike da strpljivo podnose različite nevolje, a poduku proširuje njegovo priviđenje da čuje vjernika koji smatra da Bogu može bolje zahvaliti ako je zdrav i sluša misu nego ako leži bolestan. Pritom propovjednik negoduje kad čuje pitanje koje mu je opućeno i kada odgovara: “Ma čujem gdi veliš (...) Ma to nije istina” (1762: 191). Dakle, Rapić će reći da takav stav nije ispravan i podučiti da je Bogu draže sve što je teže (1762: 191). Na kraju propovijedi na dan svete Katarine Aleksandrijske propovjednik također ohrabruje vjernika, poručuje mu da se hrabro bori jer će to rezultirati vječnim dobitkom (1764: 449). U drugoj se propovijedi Rapić ironično obraća vjernicima, npr. kad im upućuje da ako ne namjeravaju slaviti svece, poskidaju sve svetačke kipove. Propovjednik također

predviđa stav vjernika kako bi takav čin bio opak, a onda ih u nastavku podučava da ne treba ljubiti svjetovno (1764: 420). Na drugom mjestu Rapić potiče vjernike da razmisle o tome žele li služiti svijetu ili Bogu pri čemu poduku zaodjeva u metaforiku kad kaže da svjetovno nestane u trenu poput dima i magle (1762: 445). Poduku da je potrebno podnositi nevolje da bi se zadobila vječna sreća Rapić je iznio, i time zaključio propovijed, na osnovi poslovice kao vjericima poznate forme usmene komunikacije: “Brez dima neima vatre, a brez ustrpljenja neima dike rajske” (1762: 178). Pored toga što se vjericima blago obraćao (“o bratjo draga”, 1764: 517, “I ja tebe molim, o moj krstjanine”, 1764: 518), propovjednik im se obraćao i autoritarno, pogrdno, a istodobno ih je kritizirao i plašio: “Nut otvori oči, o čoviče, zašto bi se ti tako žalostio, tužio i ljutio svrhu jedne male štete? (...) O opaki čoviče, o živino tvoga spasenja zaboravna, imaš li barem jedan dram čovičje pameti i razuma da promisliš da ona nedospivena jakost i mogustvo Božje jest toliko da nikoga ne pita što ima činiti? (...) Imate li reko jedan dram razuma da promislite da vi s vašim neustrpljenjem, psovanjem i proklinjanjem vašu štetu ne morete popraviti niti Boga po tome priplašiti nego njega jošter više na osvetu i kaštigu probuđujete? (...) Pak što bi onda činio ako sada radi jedne male bagatele tako budališ? Pfuj, sram te bilo” (1762: 198).

8.4.3. *Molitveni obrazac*

Kraj propovijedi može donositi molitveni obrazac, koji je antitetično koncipiran u odnosu na idealnoga adresata molitve, tj. Boga, svetački lik, i molitelja, grešnika. Molitelj hvali adresata kako bi ga udobrovoljio da usliši, udovolji njegovoj molbi (Vidi Videk, 2006: 80). Pritom propovjednik savjetuje vjerniku da zauzme pokajničko-prosidbeni stav odnosno da se obrati Bogu hvalidbenim tonom. U patetičnom obraćanju vjernika Bogu, u skladu s baroknom retorikom, gomilaju se imenice, epiteti (Vidi Videk, 2006: 78). Tako čitamo: “O Bože moj protiva tebi i protiva nebu, peccavi protiva neizvršenoj dobroti tvojoj, peccavi protiva tebi dobročiniocu momu, Gospodinu momu, Stvoritelju, Odkupiteju i svemu dobromu momu! O da nikada ne budem sagrišio! O zašto nisam prije umro nego tvoj protivnik grihom postao? O Bog bi dao da bi udilj sada, kajući se za grihe od privelikoga bola i skrušenja mrtav pao! O likaru nebeski, o Bože duše moje, stvori da se duša moja od tako strašne gube očisti i očistita ozdravi!” (1762: 104). U drugoj propovijedi na Spasovo pored prosidbeno-pokajničke (“O prislatki Isuse, to nama neka se ne dogodi! O ljubeznivi Odkupitelju, to od nas odvрати! O ljubavi božanstvena, koji si prisveti život tvoj na drvu križa za naše duše dao, ovo priveliko zlo ti od nas odvрати (...) evo ja mogustva tvoga najmanje stvorenje kajem se iz sve duše moje

da sam te uvridio”, 1764: 236) donosi se pokajničko-zavjetna molitva: molitelj hvali Boga (“Ah Gospodine, ah moj najveći dobroćinioče”, 1764: 237), kaje se što je Bogu bezobrazno okrenuo leđa i obećaje da neće griješiti (“koji sam brezobrazan leđa okrenuo tebi Bogu mome (...) Evo jurve u napridak neću grišiti nego tebi samome svega srca služiti”, 1764: 237). Ili je riječ o pokajničko-zavjetnom-prosidbenom molitvenom obrascu: “O Gosp. Isuse Isukrste, evo sada poznajem tegotu sindžira nečistoće kojima jest me kruto stegla nečista Hirudkinja zato srcem skrušenim k tebi uzdišem s pravim obećanjem da se neću nikad više povratiti, samo sada sindžire rastrgni i dušu moju oprosti, obećajem po tvojoj svetoj volji živiti” (1762: 29). Pored toga propovijed donosi stihove himni, npr. “Slava budi Bogu na nebesih, a mir nama na zemlji” (1764: 606) te blagoslov vjernika: “Pojdite u miru” (1764: 606). U propovijedima na svetačke blagdane adresat molitve osim sveca odnosno svetice može biti i Bog. U zaključku propovijedi na dan svetoga Mihovila arhanđela, u skladu s baroknom figuralnom retorikom, propovjednik je gomilao imenice, epitete, dao litanijski ton, a pored toga zaključak sadrži topos neizrecivosti u odnosu na sveca i topos skromnosti s obzirom na odnos propovjednika, propovijedi, prema svecu, tj. objektu veličanja: “O oštrino Božja, maču od raja, snago od oružja i kriposti svemogućega! O svitlosti od mira, gromu od vojske, nebeske slave otče i božje osvete zidu! O sviju kralja sudče, svetih upravitelju, božje oko, među nebeskih građani pravi građanine i sviju veličanstvih posli Boga prvo veličanstvo (...) Ti pričisto božanstvenoga izvršenja ogledalo, u obilatijemu od milosti uzvišenju potvrđuješ se. Ti najžešća od ljubavi peći, svrhu sviju blaženi duhovah (...) podpuno ne moreš se ričju izreći, uštampati ili na mramoru izrizati. Zaradi šta, prama neizgrabljenoj tvojih dostojanstvih dubini i neizmnomu tvoje slave moru, moje slabo današnje govorenje bi jedna kapljica” (1764: 395–396). U propovijedi na dan svetoga Ignacija propovjednik u ime zajednice moli sveca, a emotivnosti izraza, jačini molbe pridonosi polisindetsko vezanje: “De nauči i nas taj zanat novi da moremo i mi s dobitkom trgovati i dobiti spasenje vičnje, nami i našim iskrnjim. De udili i nami jakost od pogledah tvojih. O pogledi nebeski, dopustite i nami da potlačimo sebe, da ne ištemo ništa sebi i da se zaboravimo od sebe” (1764: 304). U drugom primjeru propovjednik hvali svetoga Ladislava Ugarskoga i moli ga da posreduje za vjernike kod Boga, da naglasi kako vjernici obećaju da će se promijeniti i da ponizno mole da ih kara kao milosrdni otac, a ne kao pravedni sudac (1764: 569–570). Pritom sam kraj propovijedi upućuje na pogodbeni, recipročan odnos između Boga i vjernika: “samo ti pristani karati, a oni hoće pristati grišiti” (1764: 570). Ili kad propovjednik hvali svetu Anu, a onda joj se obraća u ime vjernika da ona posreduje za njih kod Marije kako bi im Marija ukazala milosrđe te isprosila za njih milost od

Boga, Isusa i Duha Svetoga (1764: 284). Na kraju propovijedi na dan svetoga Matije apostola propovjednik poziva vjernike da se mole Bogu kako bi on upravio njihov život tako da se spase, odnosno da se u potpunosti predaju Bogu: “Moja srića i nesrića, o Bože, jest u tvojima rukama. Nego samo molim i ponizno prosim da tako moj urediš život kako ti znadeš da je mojoj duši hasnovito i spasonosno” (1764: 69).

8.4.4. Svetački likovi

Pored toga što se na kraju propovijedi koje se odnose na svece Rapić, kako je netom na primjerima pokazano, utjecao svecima kako bi pomogli vjernicima, on je, što je ovdje također već rečeno, najčešće hvalio svece, pozivao vjernike da nasljeđuju njihove vrline. Primjerice, svetu Anu propovjednik je hvalio kad ju je izjednačio s rajem, spominjao kako je ona svojim plodovima, time što je majka B. D. Marije i Isusova baka, obogatila nebesa (1764: 284). Svetoga Adalberta Praškoga Rapić je usporedio s oblakom koji vjernicima svijetli odnosno pokazuje kako se može doći u nebo, a također je pozvao vjernike da svecu zahvaljuju na tome (1764: 558). U propovijedi na blagdan svetoga Jurja, oslanjajući se na Petra Damianija, Rapić je pozvao vjernike da toga sveca nasljeđuju u vjeri koju je on branio do svoje smrti odnosno da trpeći uvijek misle na Isusa kako je to činio i sveti Juraj (1764: 148). U propovijedi na dan svetoga Bartola apostola vjernici se također pozivaju da nasljeđuju sveca, a pritom je propovjednik donio imperativnu poruku koju je antitetično postavio. Naime, poručio je vjernicima: “skinite najparvo kožu grišnoga čovika i novu obucite koja jest po Bogu s krstjanskima dili i življenjem. Drugo, skinite kožu nasladnoga življenja i grišnoga poželjenja, a obucite kožu tilesnoga pokorenja po molitvi, po postu i ostalih dobrih dilih” (1764: 357).

Dakle, izneseno pokazuje da je propovjednik kako u zaključku, tako i u uvodu, sredini svojih propovijedi na različite načine: narativnim dionicama, direktnim obraćanjem vjernicima, isticanjem čudesnosti, vizualizacije, teatralnošću, dijalozima, pitanjima itd. nastojao privući pozornost recipijenata, održati budnom njihovu pozornost, utjecati na njihove emocije kako bi propovjedna riječ, poduka djelovala na njih. Pored toga što doneseni primjeri pokazuju da je Rapićeva namjera poučna, da se on kao angažirani propovjednik želio približiti auditoriju oni predstavljaju Rapića kao propovjednika koji je pribjegavao literalizaciji, kao propovjednika čiji je izraz bogat različitim stilskim sredstvima.

8.5. Rapić kao pripovjedač ili o narativnom egzemplu u Rapićevim propovijedima

Zastupljenost narativnih primjera u Rapićevim propovijedima u skladu je s općim postavkama koje se u literaturi mogu naći o egzemplima. Naime, oni nemaju posebno mjesto u strukturi propovijedi tako da se mogu nalaziti na njezinu početku kako bi se od početka pobudila pozornost slušatelja, rjeđe se nalaze na kraju, a obično u sredini propovijedi (Moser-Rath, 1959: 13). Toj odrednici treba dodati i druge teorijske postavke o egzemplu i na konkretnim primjerima predstaviti Rapića kao pripovjedača. Rapić egzempl naziva, primjerice, prilikom (1762: 33), priličnošću (1764: 220), događajem (1762: 121), prikladnošću (1762: 199), historijom (1762: 201), fabulom odnosno pripovijetkom (1762: 249). Dodajmo rečenom da Rapić ne koristi te izraze samo za narativni primjer, već, npr. izraz prilika koristi u značenju slike, kopije (“baš ja duša, prilika Božja, u tolikome smradu pribivat imam?”, 1762: 4), lika (“u priliki one male divičice vrag sebe ukaza”, 1764: 163–164), kipa (“prilike iliti kipovi”, 1762: 362), primjera (“zlu daju priliku”, 1762: 297), a riječ priličnost koristi, primjerice, u značenju podudarnosti (“iziskuje se velika priličnost u svemu, a osobito u čudi”, 1762: 91).

Dakle, ovdje nas zanima oblik koji je egzempl dobio u srednjem vijeku. Naime, u antičkoj se retorici pod egzemplom podrazumijevao “argument u verbalnom uvjeravanju” (Le Goff, 1993: 110), dok se u srednjem vijeku mijenja njegova funkcija pa “se sastoji od priče, pripovijesti, koja se u cjelini uzima za predmet, sredstvo poučavanja i/ili pouku” (Le Goff, 1993: 110). Tim povijesnim postavkama dodajemo i to da prvi sačuvani zapis o uporabi egzempla u propovijedi predstavljaju “Homilije” (6. st.) Grgura Velikoga kao i to da se narativni egzempl osobito razvijao u visokom srednjem vijeku s franjevcima i dominikancima, a da je definitivno mjesto u propovijedi dobio u 13. stoljeću, kada su se također počele sastavljati zbirke egzempla (Howie, 1923: 8; Petrović, 1982: 180). Propovjednici su narativne primjere iznosili kao da su se oni stvarno dogodili, pa su, kako bi pridonijeli uvjerljivosti, znali navoditi i izvore egzempla. Tako je i Rapić, premda ne uvijek, na početku naveo izvor narativnoga primjera, primjerice, Sveto pismo, zbirku egzempla, hagiografija, mirakula (“Magnum speculum exemplorum” Johannesa Majora, “Speculum historiale” Vincenta iz Beauvaisa), svece, duhovne pisce (sveti Ivan Zlatousti, sveti Robert Bellarmino, Antonio Vieira, Pietro Galatino), antičke autore (Plutarh, Ovidije, Herodot), nekad je općenito rekao da je riječ o onom što se “štije u stari Historia” (1764: 58), da je posrijedi hagiografski tekst (“Štujem u životu od svetih jednu priliku”, 1762: 33), a također se

radilo, što smo iznijeli pri predstavljanju uvoda njegovih propovijedi, o autobiografskoj priči kao i o iskustvu propovjednika, usmenoj predaji kao izvoru egzempla. Na potonje propovjednik upućuje kad kaže: “Jedan otac jest mi pripovidao da je njegovo dijete vrlo i dugo plakalo, a on nije znao zašto plakaše” (1762: 186), “Ja znadem očitu priliku od jednoga čovika koji imade ženu pijanicu” (1762: 268), “Ja sam isti vidio jednoga bogata gospodara” (1762: 420).

Pored toga obilježja su egzempla kratkoća, jezgrovitost, linearni tijek, dojmljiv završetak s jasnom moralnom poukom (Le Goff, 1993: 110; Rubić, 2001: 118–119, 135). Nadalje, narativni primjeri trebaju vjernicima približiti temu propovijedi da bi ju oni lakše shvatili, ali ih također trebaju zabaviti, oni daju dinamiku propovijedi. U propovijedi na drugi dan Uskrsa Rapić je jasno iznio da primjerom želi vjernicima približiti, razjasniti temu propovijedi, da ih želi zabaviti odnosno nasmijati, ali i podučiti te da ponuđeni primjer predstavlja ogledalo, odnosno, o čemu smo govorili, ponašanje koje vjernici trebaju slijediti: “Ovo bolje za istolmačiti i očitije vama prid oči metnuti hoću se služiti s jednom prilikom kako s ugledalom (...) Premda se hoće viditi prilika šalljiva, ništa nemanje u duhovnomu nauku hoće biti zbiljna i istinita” (1764: 121–122). Međutim, potonjemu treba dodati da je propovjednik Rapić bio svjestan da sadržaj egzempla i ne mora biti istinit, ali ga je on iznio kao da se stvarno dogodio i primijenio ga je na propovjednu temu, njemu je važna poduka koju je gradio na osnovi primjera. Izmišljeni sadržaj može se odnositi na egzemple iz mitologije, a ne iz Biblije. Naime, propovijed na dan svetoga Sebastijana Rapić je otvorio primjerom iz mitologije pa je pripovijedao o Ahileju kojega je otac, u namjeri da izbjegne proročanstvo prema kojem će mu sin poginuti ako pođe u rat protiv cara Trojana, prerusio u ženu i sakrio na dvoru kralja Nikomeda. S obzirom na to da su Grci znali da Troju ne mogu osvojiti bez Ahileja, naredili su da se on traži. S tom je namjerom uhoda prerusen u trgovca došao na dvor kralja Nikomeda gdje je izložio žensku odjeću, nakit te luk i strijelu. Ahilej je naposljetku otkriven jer je on, za razliku od pravih žena i dvorskih gospođa, gledao jedino oružje. Propovjednik Rapić nakon toga se obratio vjernicima i priznao da mu je svejedno je li iznesena pripovijetka istinita ili izmišljena, ali da njemu Sveto Evandjelje “očito ukazuje” (1764: 36), pri čemu se pozvao na Mudre izreke, da je Isus nalik na trgovca koji ima slavu i bogatstvo, a da se među njegovom robom nalaze i strijele kao nedaće, progonstva. Primjer je uklopio u propovijed, povezo sa svetačkim likom na koji se ona odnosi pa je sveti Sebastijan kršćanski junak, Ahilej koji je na dvoru cara Dioklecijana vidio raskoš, ali mu je pozornost privukla Božja strijela koja se odnosi na progonstvo koje treba podnijeti (1764: 36–37).

Rekli smo da je u egzempl Rapić obično uvodio time što je najavljiavao njegove izvore, a iz gore iznesena citata propovijedi na drugi dan Uskrsa vidimo da je propovjednik uvodio u egzempl i da se obraćao vjernicima. U drugim propovijedima u egzempl je, primjerice, uvodio sljedećim riječima, pri čemu ga je nekad i imperativno najavljiavao: “Evo razumite u prilici” (1762: 5), “Hodimo malo u napridak da vidimo jedan čudan događaj” (1762: 81), “donosim za ugledalo priliku od jedne žene neznabožice” (1762: 89), “Ovo ću vam u jednoj prilici još lipše prid oči staviti” (1762: 109), “Donosim jednu priliku (premda je svakome ditetu poznana)” (1762: 150), “Ovu istinu i još bolje prosvitljenje ovoga ne mogu vama prid oči staviti očitije nego s jednom prostom prikladnostju” (1762: 199).

Prije iznošenja priče propovjednik je nastojao pobuditi pažnju vjernika i tako što ih je izravno (“A nut poslušajte”, 1762: 264, “Ćutite s pomljom”, 1762: 81) ili neizravno pozivao da ga poslušaju. U vezi s potonjim Rapić je podučavao o varljivosti svjetovnoga i pritom poručio vjernicima: “Mloga svit ukazuje da su s početka lipa i ugodna, ali posljednja vrlo su ružna i pogrдна kako ćete čuti” (1762: 309). Dakle, iz iznesenoga vidimo da je propovjednik najavio priču, zahtijevao pozornost vjernika, ali da je pritom također objasnio svrhu, poduku primjera. Nekad je najavljujući egzempl propovjednik isticao svojevršni karakterni učinak koji njime želi postići u odnosu na vjernike: “Zastidite se čuvši jedan događaj” (1762: 121).

Dakle, nakon što je otvorio prostor za uvođenje narativnoga primjera u propovijed, zadobio pozornost vjernika, slijedilo je pripovijedanje. Egzempl izravno uvodi u radnju pa će pripovjedač, primjerice, reći: “Bijaše jedan redovnik” (1762: 33), “Bijaše se dogodilo jedan put da se Carolus V.” (1762: 44). Ovako strukturiran početak odgovara kroničarskoj naraciji što je pridonosilo objektivnosti propovijedanja kao i povećanju pozornosti vjernika, koji se dovode “do u samo zbivanje” (Fališevac, 1980: 106). Objektivnosti je također pridonosilo preciziranje vremena, mjesta, odnosno i mjesnih i vremenskih okvira (“Godine 1610. na 27. maja miseca”, /1762: 211/, “U Corsiki ostavi jedan”, /1762: 120/, “Godine 1761. u Ostrogonu”, /1762: 278/) pojedinih priča. Pripovjedno vrijeme, tj. vrijeme u narativnim primjerima obuhvaća prošlost, sadašnjost i budućnost. Naime, prošlo vrijeme, zbivanje, bilo iz daleke, bilo iz Rapiću nešto bliže prošlosti, propovjednik je povezo sa sadašnjošću odnosno isticao je značenje priče za njegove slušatelje, potrebu njihova obraćenja u sadašnjosti kako bi u budućnosti završili u sretnoj vječnosti (Vidi Le Goff, 1993: 111–112). Pripovjednu je građu, što je u skladu sa srednjovjekovnom prozom, najčešće povezivao vremenski, kronološkim slijedom, bez uzročno-posljedične veze, logičke motivacije događaja, i to tako što je nizao epizode, motive, prepreke uslijed čega je propovijedanje bilo

pravolinijsko (Vidi Fališevac, 1980: 146). Primjerice, Rapić je pripovijedao o tome kako je vladar Indije bio optužen, a i sam dodaje da ne zna zašto, da bi onda dalje nizao motive, ili je pripovijedao o čovjeku koji je u polju žeo da bi onda poslao sina kući da mu nešto donese pri čemu govori da ne zna po što ga je poslao i opet nizao nove situacije (1762: 17, 354).

Likovi u egzemplima su, primjerice: Isus, farizeji, sveci, svetice (sveti Franjo Paolski, sveta Rozalija), vrag, spomenuti Ahilej, Horacije Koklo, božica Dafna, kao likovi iz mitologije, vladari (Karlo V., Ludovik XI., Dioklecijan, Teodorik Veliki, Filip II. Makedonski), druge povijesne osobe (Timagora, Periklo, Sokrat), uzorne svjetovne osobe (već spomenuta Penelopa, Manuel de Sousa), obični ljudi, često grešnici (redovnik, redovnica, gvardijan, biskup, gospodičić, gospoja, grof, herceg, mladić, djevojka, udovica, supružnici, djeca, vojnik, pastir, trgovac, mornar), životinje (ptice, vuk, kvočka, pilići, mačka, miš, vrana, sokol, pas, vol), koje mogu biti personificirane. Likovi su plošni, tipizirani, antitetično postavljeni odnosno oni su predstavnici dobra ili zla, mane ili vrline, dok izostaje njihova individualizacija.

Priču je iznosio propovjednik koji je time postajao pripovjedač. Rapić redovito nije lik, sudionik same priče iako, kako smo iznijeli, ima i takvih primjera odnosno onih u kojima je propovjednik iznio priču koja je uključivala njegovo vlastito iskustvo. Međutim, Rapić kao pripovjedač/propovjednik upletao se u naraciju, on ju je prekidao komentarima, najavljivao je daljnji tijek radnje. Primjerice, on izvještava da likovi kreću na putovanje, a onda sugerira budući, daljnji razvoj događaja, što pokazuje da je riječ o sveznajućem pripovjedaču, da se zbivanja ne pripovijedaju sama od sebe, kao i to da nije riječ o objektivnom pripovjedaču, već da se želi emocionalno djelovati na vjernike (Vidi Fališevac, 1980: 114–115). Naime, Rapić kaže: “Da Bog da srićno, da Bog da srićno putovati, o Emanuele, da Bog da srićno, o Eleonora jasna gospojo, anđeo Gospodnji bio s vama, koji će po srićnu vitru zastave od lađe upravljati da skoro dojdete onamo kuda ste željno odredili. Ali meni se vidi da nećete dobro u putovanju napridovati” (1762: 193). To je davalo dinamiku izlaganju, moglo je zaintrigirati vjernike da poslušaju nastavak priče. Rapić kao pripovjedač/propovjednik nekad je i najavio prekid naracije, tj. odmak od pripovjednoga prema propovjednom: “Ja ću sada pustiti neka Emanuel s ostalim društvom svojim na brigu odahne jere vidim da svi od straha smrtnoga dršču. Neka oni malo opočinu, ja ću se međuto s mojim govorenjem malo od njega odlučiti na promišljanje nike duhovne pogibili” (1762: 194), “Sada opet od ovoga ogledala od ustrpljenja malo oči odvratite pak mene počutite” (1762: 181). Naraciju je Rapić prekidao, a tada se također udaljio od pozicije pripovjedača, kada se obraćao vjernicima, čime je pokazao svoj

angažman u odnosu na njih. Primjerice, on se obraćao vjernicima, postavljao im pitanja (“Ali što se dogodi?”, 1762: 281), pozivao ih da poslušaju nastavak priče (“Nut poslušajte kuda ju ovo dilo od milosrđa odvede”, 1764: 502), a nekad ih je istodobno nastojao šokirati kako bi postali svjesni veličine dotičnoga grijeha (“poslušajte pak se upropastite”, 1762: 120, “Nut čujte pak se upropastite”, 1764: 502). Rapić kao propovjednik progovarao je i onda kada je naraciju prekidao dodatnim objašnjenjima, komentarima, negodovanjem, čuđenjem, kritiziranjem lika koji se negativno ponašao, pozivom vjernicima da ga proklinju kao i kad je prije daljnjega iznošenja priče grešno ponašanje aktera priče povezivao s ponašanjem vjernika kojima se obraća. To je uostalom u skladu s didaktičnom funkcijom koja se egzemplom treba ostvariti u odnosu na one kojima je upućen, što, dakle, uključuje njegovo povezivanje s recipijentima kojima se propovjednik obraća (Usp. Kastl, 1988: 77).

Primjerice, propovijedajući o ljudskoj lažljivosti, Rapić je donio priču o britanskoj hercegovici Hirlandi i o njezinu mužu Artu kojega je engleski kralj pozvao da bude zapovjednik vojske. Kralj je bolovao, a da bi se izliječio trebao se okupati u krvi kršćanskoga novorođenoga djeteta. Artov brat Gerard htio je uživati kraljevu milost pa je odlučio pronaći takvo dijete. Gerard je potkupio babicu koja je Hirlandi pomogla pri porodu i otpravio ju s Hirlandinim novorođenčem kralju, dok je Hirlandi slagao da je rodila nakazu. Daljnji slijed događaja, nepovoljan njegov razvoj u odnosu na Gerarda najavljuje poslovice: “koji drugome jamu kopa, sam u nju ima uposti” (1762: 180). Naime, kad je babica s djetetom došla u samostan sveti Molo, glas s neba javio je opatu Bertrandu da babicu zatvori, a da dijete krsti i odgoji. To je izazvalo nezadovoljstvo u Gerardu koji je i dalje lagao, tako da je Hirlandi rekao da će ju Arto ubiti nakon što sazna da je rodila nakazu. Rapić je prekinuo naraciju kad je objasnio da je Gerard to govorio jer je želio da Hirlanda sama pobjegne od njegova brata te s namjerom da mu brat lakše povjeruje. Nakon toga je propovjednik prekoračio Gerarda nazivajući ga krvoločnim djeverom, opakim prijateljem, pozvao je vjernike da ga proklinju i da traže osvetu za njega te se osvrnuo na grijehne svoje zajednice u kojoj također vladaju prijevara i laž (1762: 179–180).

Pored gore spomenutih sredstava, pripovjedač Rapić egzemplu je davao dinamičnost dijalogom te monologom, čime je također mogao zornije predočiti situaciju, likove, a time jače djelovati na vjernike (Vidi Fališevac, 1980: 123, 125). Vidjeli smo da je u razvijanju netom spomenute priče pripovjedač dao riječ Gerardu pa se on sam obratio Hirlandi, rekao joj da će ju Arto ubiti nakon što sazna da je rodila nakazu. Dijalog se donosi u najnapetijim trenucima priče. Naime, narativnu dionicu o tome da je Hirlanda pobjegla u šumu gdje je

provela sedam godina popratila je ona prema kojoj je herceg došao u tu istu šumu s plemićima među kojima je bio i plemić Olive, a nakon toga je slijedio dijalog. U dijalogu se otkriva duševno stanje hercega: Olive pita hercega što toliko plače za Hirlandom kad je ona živa (1762: 180). Dijalozi se također često javljaju u vizijama kao sadržaju narativnoga primjera (Vidi Fališevac, 1980: 124). Naime, u egzemplima se uočavaju elementi fantastike, a obično je riječ o vizijama koje su u vezi s vragom, paklom, smrću. Primjerice, u propovijedi u kojoj se tematizira štetnost i pogubnost pijanstva Rapić pripovijeda o trima prijateljima koji su cijeli dan proveli bludno griješeći i pijući. Rapić je u priču umetnuo i dijalog u kojem jedan mladić predlože da se zahvale Bogu, a drugi da zahvalnost iskažu vragu. Kad su legli, u njihovu je kuću sam otvorivši vrata ušao “strašan kuhač” (1762: 264), što je metafora za vruga, s dvojicom svojih sluga i tražio pijanca koji je rekao da njemu treba zahvaliti da bi ga naposljetku pekli na ražnju uslijed čega je njegova duša završila u paklu (1762: 264–265). U drugom primjeru spominje se kako je mladić umro jer mu je u snu pukla žila u prsima nakon čega se ukazao misniku koji je trebao za nj govoriti misu. Egzempl interpolira i dijalog u kojem mladić govori misniku da mu misa nije potrebna jer je završio u paklu. S obzirom na to da se misnik čudi tomu da je mladić osuđen (“odsudit jesi?”, 1762: 358) jer je znao da je on uzorno živio, mladić mu objašnjava da je dan prije svoje smrti sagriješio i da se mislio sutra ispovjediti, ali da to nije stigao jer je u međuvremenu umro (1762: 358). Fantastične elemente donosi priča o tome da je papa Leo IX. imao tetku u samostanu koja se uvijek molila s jednom djevičicom. S namjerom da mole, jednom je u pola noći pokušala probuditi djevojčicu, ali kako u tome nije uspijevala, nestrpljivo ju je nazvala malim vragom nakon čega joj se ukazao vrag u liku iste djevojke (1764: 163–164). U propovijedima su zastupljeni i narativni primjeri s Marijinim mirakulima. U prethodnom smo poglavlju spomenuli da je B. D. Mariju nastojala skinuti vrućicu sa siromašne udovice. Rapić nije naveo izvor za taj Marijin mirakul, ali se, primjerice, u zbirci Marijinih mirakula Matije Divkovića nalazi tekst o tome kako su istodobno umirali grešni bogataš i siromašna, poštena udovica. Dok su postelju bogataša okruživali đavli, siromašnoj udovici pomagala je Marija sa svojom pratnjom (Petrović, 1982: 201). Rapić je također naveo da je Djevica Marija čovjeku koji nije imao novac za odjeću pokazala kamen ispod kojega je našao potreban novac (1764: 363).

Simbolički, alegorijski egzempl nalazi se, primjerice, u propovijedi u kojoj je Rapić želio pokazati kako se može svladati stid na ispovijedi. Naime, tu je Rapić pripovijedao o redovniku koji je uživao u hvatanju ptica. S tom je namjerom u vrtu uz samostan postavio tri, četiri krletke, a jedanput se dogodilo da je u svakoj krletki bila sjenica, a kako ih nije imao

gdje staviti, stavio ih je ispod habita za njedra. U to je vrijeme naišao grof koji je želio slušati svetu misu, tako da ju je držao redovnik s pticama u njedrima. Tijekom mise ptice su počele piskutati pa su se gospoda s grofom smijala redovniku i dovela ga u neugodnu situaciju. Naposljetku, na dijelu mise u kojem se trebao udarati u prsa priznajući grijeh misnik je udarao tako jako da je pobio sve ptice i time se riješio svake neugode i stida. Na kraju primjera javio se odnosno progovorio je propovjednik što je i najavio riječima: “Nut polako sada da se razgovorimo ovako” (1762: 62), nakon čega je tumačio primjer. Tako vrt simbolizira svijet u kojem ljudi nastoje uhvatiti, ostvariti užitak, redovnik predstavlja svjetovne ljude, ptice simboliziraju grijeh u psima, piska ptica odnosi se na grižnju duše i stid koju uzrokuju grijesi, a od vjernika se očekuje da postupe poput misnika iz priče odnosno da se na ispovijedi udaraju i prsa i priznaju grijeh, čime će se riješiti stida (1762: 62). Međutim, u pojedinim primjerima moralnu poduku daju sami likovi, sudionici dijaloga. Npr., iznosi se priča o biskupu koji je optužen jer se klanjao Isusu i slavio ga. Sudac je od njega tražio da psuje Boga, ali je biskup ustrajao u vjeri i rekao da Bogu koji mu je dao mnoga dobra služi već 86 godina te da kako bi on onda svoga velikoga dobročinitelja mogao psovati. No, bez obzira na to, na kraju narativnoga primjera javio se propovjednik, koji je nakon izjave “sada indi ovako” (1762: 121) upozorio vjernike kako će zbog psovki biti pokarani (1762: 121).

Dakle, iz netom prezentiranih primjera vidimo da je nakon iznošenja narativnoga primjera progovario propovjednik, s time da je prijelaz iz pripovjedačkog u propovjedno i najavio, te da je tumačio egzempl, njegovu simboliku, i pritom podučavao. Propovjednik je nakon iznesena egzempla također hvalio lik koji se u narativnom primjeru uzorno ponašao (“O mudra ispovidnika! O pametna ponukovanja!”, 1762: 44), često se izravno obraćao slušateljima (“O grišni čoviče!”, 1762: 109, “Moji krstjani!”, 1762: 249) da bi im u nastavku govorio o važnosti, korisnosti primjera, postavljao im pitanja, a potom ih na odgovorima podučavao, savjetovao kako se trebaju ponašati, nastojao obratiti slušatelje.

Da je Rapić naraciji posvećivao osobitu pozornost pokazao je i time što primjere iz Biblije nije doslovno navodio, već ih je slobodno interpretirao, oživljavao izlaganje pitanjima. Primjerice, kad je propovijedao o tome zašto mnogi bezuspješno traže Boga, propovjednik se oslonio na Evandjelje po Luki odnosno da događaj kada su Marija i Josip tražili Isusa. Naime, na blagdan Pashe oni su iz Nazareta putovali u Jeruzalem, ali se Isus nije vratio natrag s njima, već je ostao u Jeruzalemu bez njihova znanja tako da su ga roditelji tražili da bi se naposljetku vratili u Jeruzalem gdje su ga nakon tri dana našli u hramu. Rapić će reći da su roditelji izgubili Isusa, da su zbog toga bili vrlo žalosni te da su ga našli treći dan, što je u

skladu s Evandeljem, uostalom, sam je uputio vjernicima: “kako ste čuli iz Evandelja” (1762: 81). Međutim, Rapić je učinio i odmak od toga pa se čudio kako su roditelji mogli izgubiti Isusa, a priču je dalje razvijao, ponudio obrazloženje pozivajući se na Bedu Časnoga, tj. na to da je postojao običaj, kako smo spomenuli u prethodnom poglavlju, da su muškarci i žene išli odvojeno u crkvu i iz crkve, pri čemu su djeca mogla ići s bilo kojim roditeljem. U skladu s time propovjednik nije okrivljavao Mariju ni Josipa, već je obrazložio da je Marija mislila da je Isus s ocem, dok je Josip mislio da je Isus s majkom. Izlaganje je dinamizirao upitom o tome gdje su roditelji tražili Isusa nakon čega se opet oslonio na Evandelje i iznio da su ga tražili među rođacima i znancima, upit o tome zašto su ga tražili među njima popratio je odgovorom da su to činili zato što su vjerovali da se Isus nalazi među njima, što je također u skladu s Evandeljem, ali je Rapić tomu dodao da se Isus ne može naći u velikom društvu (1762: 81; Biblija 1983: 985–986).

U vezi s egzemplima još treba reći da su se neki od njih u različitim propovijedima i ponavljali, ali da ih je Rapić modificirao ovisno o temi propovijedi u kojoj ih je donio. Primjerice, kad je propovijedao o tome da Boga treba ljubiti iz srca, duše i pameti, donio je egzempl o tome kako su liječnici smatrali da se u ratu ranjeni engleski kralj Robert može izliječiti samo ako netko isiše otrov iz njegove rane. Međutim, kralj je odredio da će radije on umrijeti negoli da netko umre zbog njega. Daljnje je pripovijedanje Rapić dinamizirao pitanjem “Ma što se dogodi?” (1762: 430), a onda i pozivom vjernicima da ga slušaju: “nut poslušajte!” (1762: 430) nakon čega je upoznao da je engleska kraljica noću ustala iz postelje, kada je kralj najljepše spavao, te da je nekoliko puta stavila svoja usta na njegovu ranu dok naposljetku nije isisala otrov. Na tom je primjeru propovjednik podučavao vjernike tako što je postavljao pitanja, a onda odgovarao. Naime, pitao je vjernike je li oni ljube Boga, je li vjerno ljube Boga, kojega su ranili svojim grijesima, kao što je kraljica ljubila Roberta, da bi ih onda pozvao da ustanu, kao što je činila i kraljica, iz postelje grijeha i da se okrenu Bogu, da Bogu pristupe ponizna srca (1762: 430). Taj je primjer Rapić donio u propovijedi na Veliki petak u drugoj svojoj knjizi ističući kako su ga ljudi prvošnjih stoljeća smatrali velikim čudom. Pritom je Rapić donekle modificirao naraciju, npr. tu kaže da je kralj slatko spavao, ne spominje da je kraljica nekoliko puta stavila svoja usta na kraljevu ranu, ali je umanjio vrijednost kraljičina čina odnosno naglasio je da ga ne treba uzvisivati niti se njoj čuditi jer je najveća ljubav kada kralj, pri čemu aludira na Isusa, umre umjesto svojih grešnih podložnika (1764: 102–103).

U drugoj knjizi propovijedi Rapić je dva puta donio gotovo iste priče. Zaključak prve propovijedi na blagdan svetoga Josipa propovjednik je počeo pitanjem o tome što bi se više moglo reći o tom svecu, nakon čega je iznio egzempl o tome kako su se jednom kod makedonskoga kralja Filipa skupili mnogi mudraci da bi što više pohvalili kralja. Posljednji mudrac nije htio puno hvaliti Filipa, već je samo rekao da ga hvali činjenica što ima sina Aleksandra. Primjer je Rapić izvrsno uklopio u propovijed odnosno zaključio je da ne treba Josipa više hvaliti, već da je dovoljno reći da je Josip za sina imao Boga (1764: 85). U središnjem dijelu druge propovijedi na blagdan svetoga Josipa također se nalazi ova priča, koja je donekle izmijenjena i proširena. Naime, ovaj se put u priči ne spominju mudraci, već govornik koji se obratio Filipu ističući kako neće govoriti o njegovoj plemenitoj krvi, o njegovoj slavi jer ga dovoljno hvali činjenica da ima mudroga i uzvišenoga sina Aleksandra. Funkcija je toga pripovjednoga primjera ista kao i u prethodnoj propovijedi jer ga je propovjednik također povezo sa svetim Josipom kojega dovoljno hvali činjenica da za sina ima Boga (1764: 88).

8.6. Citati u Rapićevim propovijedima

Citate je Rapić donosio u svim dijelovima propovijedi. Citati na početku propovijedi služili su objašnjavanju, uvodu u njezinu temu, potvrdi propovjednikove misli, pri čemu je propovjednik njima i podučavao vjernike, a citatima u završnom dijelu Rapić je podcrtavao poruku propovijedi. Primjerice, u propovijedi na devetnaestu nedjelju nakon Duhova Rapić je propovijedao o prolaznosti, varljivosti svjetovnoga. U skladu s tom temom propovijed je otvorio isticanjem kako trpeza koja je puna jela i pića nije znak prave ljubavi, već da su mnogi za njom umrli pri čemu je donio Senekin citat o tome kako se u zlatnoj čaši može nalaziti otrov (1762: 439). Kad je naglašavao poruku propovijedi na dvadeset treću nedjelju nakon Duhova, tj. da vjernici zbog neizvjesnosti smrtnoga trenutka uvijek trebaju biti pripravi za smrt, ako žele spavati vječni san, propovjednik se pozvao na svetoga Augustina (1762: 469). U središnjem su dijelu citati također služili potvrdi propovjednikove misli odnosno propovjedne teme. Primjerice, u propovijedi na treću nedjelju Došašća čija je tema ispovijed Rapić je podučavao da nije sramota ispovjediti grijeh, a grešnika u smrtnom grijehu nazvao je prestrašnom utvarom, usporedio ga je s đavlom. Kako bi naglasio potrebu ispovijedi, obraćenja grešnika, propovjednik se pozvao na svetoga Augustina koji grešnika smatra poganim i potiče ga na ispovijed kako bi bio lijep pred Bogom (1762: 46). U drugoj je propovijedi Rapić isticao da ljudi trebaju strpljivo podnositi sve nevolje, a kako bi to naglasio,

pozvao se na svetoga Jeronima (1762: 180). Da su citati u središnjem dijelu propovijedi trebali potkrijepiti, dokazati propovjednikovu tezu, upućuju sljedeće Rapićeve rečenice: “Ovo da je istina Svetim pismom potvrđujem” (1762: 344), “Da je pak ovo istina hodimo dilje u S. pismo” (1762: 233), “Što isto potvrđuje Innocentio 3. papa (...) Ova istina potvrđuje se ričma s. Paula” (1762: 307).

Propovijedi, kako u prvoj, tako i u drugoj Rapićevoj knjizi, naprosto bujaju od citata. Citati su na latinskom jeziku, iz Vulgate su često fragmentarni, grafički su istaknuti odnosno kurzivirani, a propovjednik ih je doslovno prevodio, parafrazirao odnosno slobodno prevodio ili ih nije prevodio na hrvatski. Primjerice, Rapić donosi citat Bernardina iz Busta “Multi quaerunt Christum, sed non inveniunt, quia non quaerunt eum suo tempore, & loco” (1762: 79) te izravan prijevod “Mlogi traže Isukrsta, ali ga ne nahode zašto bo ne traže na svoje vrime i na mistu” (1762: 79). U drugoj se propovijedi Rapić poziva na Sveto pismo i savjetuje: “Viri (...) Diligite uxores vestras, sicut & Christus dilxit (!) Ecclesiam” (1762: 84), s time da ne donosi prijevod (“Muževi, ljubite svoje žene kao što je i Krist ljubio Crkvu”, Biblija, 1983: 1104), već u nastavku kaže “Takova složnost neka se u vašemu vinčanju najde, kakova jest među Isukrstom i S. Crkvom, zaručnicom njegovom” (1762: 84). U zaključku iste propovijedi Rapić se također pozvao na svetopisamski izvor kad je zaručnicima savjetovao: “Supportantes invicem in charitate” (1762: 90), s time da ga nije popratio prijevodom: “Podnosite jedni druge s ljubavi” (Biblija, 1983: 1102), već je dalje rekao: “Što ako učinite, veoma dragi hoćete biti Gosp. Bogu” (1762: 90).

Izvore citata obradili smo prema podacima koje smo uspjeli rekonstruirati, a koje je Rapić donio na marginama svojih propovijedi. Bilješke na marginama upućuju na autore, djela iz kojih je propovjednik uzimao latinske citate kao i na pisce, djela na koja se Rapić oslonio, tj. koje je parafrazirao na hrvatskom jeziku. I potonje smo uzeli u obzir jer je propovjednik vanjskim citatnim signalima, tj. onima na margini, ukazao na intertekstualnu implicitnost odnosno da je uključio tuđi tekst u svoj tekst (Oraić, 1988: 127). U vezi s tim, primjerice, na margini propovijedi na četvrtu nedjelju po Vodokršću Rapić je naveo izvor kojim se služio (starozavjetnu knjigu proroka Daniela) kad je propovijedao o snu u kojem je Nabukodonozor vidio golemo stablo (1762: 115).

Obrada podataka navodi na zaključak da je u knjizi objavljenoj 1762. Rapić najviše citirao Stari zavjet, često je fragmentarno donosio citate, a prema učestalosti citiranja sljedeće njegove dijelove: Psalmi, Izaija, Knjiga Sirahova, Knjiga postanka, Mudre izreke, Jeremija, Job, Prva knjiga o kraljevima/Prva knjiga o Samuelu, Treća knjiga o kraljevima/Prva knjiga o

kraljevima, Daniel, Knjiga izlaska, Pjesma nad pjesmama, Ezekiel, Druga knjiga o kraljevima/Druga knjiga o Samuelu, Knjiga mudrosti, Judita, Propovjednik, Ponovljeni zakon, Tužaljke, Knjiga o sucima, Četvrta knjiga o kraljevima/Druga knjiga o kraljevima, Hošea, Mihej, Tobija, Jona, Knjiga brojeva, Jošua, Prva knjiga Ljetopisa, Druga knjiga Ljetopisa, Druga knjiga o Makabejcima, Joel, Levitski zakonik, Ruta, Prva knjiga o Makabejcima, Amos, Habakuk, Hagaj, Zaharija. U istoj je knjizi prema frekventnosti citirao sljedeće knjige Novoga zavjeta: Evanđelje po Mateju, Evanđelje po Luki, Evanđelje po Ivanu, Otkrivenje, Poslanica Hebrejima, Prva poslanica Korinćanima, Evanđelje po Marku, Poslanica Rimljanima, Djela apostolska, Poslanica Efežanima, Druga poslanica Korinćanima, Poslanica Filipljanima, Prva poslanica Timoteju, Jakovljeva poslanica, Prva Ivanova poslanica, Prva poslanica Solunjanima, Prva Petrova poslanica, Druga Petrova poslanica, Druga poslanica Solunjanima, Poslanica Galaćanima, Druga poslanica Timoteju.

Pored toga što se oslonio na Bibliju, Rapić se pozivao na kanonsko pravo, antičke, crkvene pisce. Uspjeli smo odrediti da se pozvao na sljedeće autore: sveti Andrija Kretski, Bazilije Seleucijski, sveti Bernard iz Clairvauxa (Medousni), Flavije Magnus Aurelije Kasiodor, sveti Cezarije iz Arlesa, sveti Ivan Zlatousti, sveti Klement Aleksandrijski, Kornelije Tacit, sveti Grgur Veliki, tj. papa Grgur Prvi, sveti Grgur iz Nysse, Celije iz Roviga, Gilbert iz Hoylanda, Guerric iz Ignyja, Guilelm Parisiensis, Kardinal Hugo, Ignacije de Zuleta, papa Inocent III., sveti Izidor Peluzijski, sveti Izidor Seviljski, Juraj Slovinac, sveti Lorenzo Giustiniani, Luigi Lippomano, Michael de Bononia, Origen, Alonso Avilski, Nikola iz Lyre, Publije Ovidije Nazon, Pauzanija (Pausonius), Plinije Mlađi, Plutarh, Kvint Horacije Flak, Rupert iz Deutza, sveti Ambrozije, sveti Antun Padovanski, sveti Bazilije Veliki ili Cezarejski, sveti Beda Časni, sveti Bernardin Sijenski, sveti Bonaventura Serafinski, sveti Petar Krizolog, sveti Ciprijan Kartaški, sveti Dorotej, sveti Eutimije, sveti Fulgencije, sveti Ivan Damaščanski, sveti Petar Damiani, Salvijan iz Marseillea, sveti Toma Vilanovski, sveti Vinko Fererski, Paolo Segneri, Seneka, sveti Albert Veliki, sveti Augustin, sveti Gaudencije iz Breše, sveti Jeronim, Ivan (Johannes) Tauler, Tertulijan, Toma Kempenski, Teodoret Cirski, sveti Toma Akvinski, Valerije Maksim, Vincent iz Beauvaisa.

U knjizi iz 1764., kao i u onoj prethodnoj, propovjednik Rapić češće se pozivao na Stari nego na Novi zavjet. Opet se najviše oslanjao na Psalme, a zatim prema učestalosti i na sljedeće starozavjetne knjige: Knjiga postanka, Izaija, Knjiga Sirahova, Mudre izreke, Jeremija, Job, Prva knjiga o kraljevima/Prva knjiga o Samuelu, Pjesma nad pjesmama, Knjiga izlaska, Druga knjiga o kraljevima/Druga knjiga o Samuelu, Ezekiel, Knjiga o sucima,

Četvrta knjiga o kraljevima/Druga knjiga o kraljevima, Estera, Knjiga brojeva, Ponovljeni zakon, Jošua, Knjiga mudrosti, Daniel, Tobija, Judita, Prva knjiga o Makabejcima, Druga knjiga o Makabejcima, Levitski zakonik, Treća knjiga o kraljevima/Prva knjiga o kraljevima, Propovjednik, Hošea, Malahija, Druga knjiga ljetopisa, Tužaljke, Joel, Knjiga proroka Baruha. Od novozavjetnih je knjiga opet najviše zastupljeno Evanđelje po Mateju, a nakon toga slijede: Evanđelje po Luki, Evanđelje po Ivanu, Otkrivenje, Evanđelje po Marku, Prva poslanica Korinćanima, Poslanica Hebrejima, Djela apostolska, Poslanica Rimljanima, Poslanica Galaćanima, Druga poslanica Timoteju, Druga poslanica Korinćanima, Poslanica Filipljanima, Prva Petrova poslanica, Prva poslanica Solunjanima, Jakovljeva poslanica, Druga Petrova poslanica, Poslanica Efežanima, Poslanica Kološanima, Prva poslanica Timoteju, Poslanica Jude apostola, Prva Ivanova poslanica.

Popis autora na koje se Rapić oslanjao u ovoj knjizi širi je od onih iz prethodne knjige propovijedi. Naime, osim spomenutih autora (Alonso Avilski, sveti Bernard iz Clairvauxa, tj. Medousni, sveti Ivan Zlatousti, Flavije Magnus Aurelije Kasiodor, Kardinal Hugo, Plutarh, Rupert iz Deutza, sveti Ambrozije, sveti Bazilije Veliki ili Cezarejski, sveti Bernardin Sijenski, sveti Bonaventura Serafinski, sveti Petar Krizolog, sveti Ciprijan Kartaški, sveti Ivan Damaščanski, sveti Toma Vilanovski, Salvijan iz Marseillea, sveti Andrija Kretski, Seneka, sveti Augustin, sveti Grgur Veliki, tj. papa Grgur Prvi, sveti Jeronim, sveti Petar Damiani, sveti Lorenzo Giustiniani, Luigi Lippomano, Toma Kempenski, sveti Toma Akvinski, Vincent iz Beauvaisa) u knjizi iz 1764. zastupljena su sljedeća imena: Alfonso Salmeron, Aponije, Aristotel, Avicena, Baldo de Ubaldis, Bartolomej iz Pise, Bernardino Arezzo, Caspar Knittel, Ciceron, Dionizije kartuzijanac, Domenico Mancino, Filippo Picinelli, Gracijan, sveti Grgur Nazijanski, Hugo iz svetoga Viktora, Hugo iz Prata, Ivan Osorius, Jakov iz Varazze, Jeronim Oleaster, Kornelije a Lapide, Leonardus Lessius, Luigi Giuglaris, Marko Eneja Lukan, papa Celestin Prvi, Pavao Barijev, Petar Berchorius, Petar iz Bloisa, Petar Ribadeneira, Petar Grgur iz Tholousa, Pietro Galatino, Plinije Mlađi, Polidor Vergilije, Sebastian Barradas, Simeon Metaphrast, Sokrat, sveti Anselm, sveti Antonin iz Firenze, sveti Hilarije iz Poitiersa, sveti Leon Prvi, sveti Pashazije Radbert, Toma Kantipratanski, Vergilije.

Bogatstvo izvora odnosno autora na koje se Rapić pozivao u propovijedima govori o njegovoj načitanosti. Izneseno također pokazuje da se on, iako je o krivovjercima imao negativno mišljenje, s poštovanjem odnosio prema antičkim autorima, uvažavao njihov stav, tako da se u propovijedima nije libio referirati ni na njih. Na te kao i na druge autore, tekstove, kako je rečeno, Rapić se pozivao kako bi potkrijepio ono o čemu je trenutačno

govorio, propovijednu tezu, odnosno oni su trebali dati dodatnu težinu, potvrditi smisao teksta u koji ih je propovjednik uklopio. Dakle, Rapić nije navodio izvore kako bi s njima polemizirao, iako je on, kako je izneseno pri predstavljanju središnjega dijela njegovih propovijedi, znao suprotstavljati različite, suprotne stavove autorâ, on se nije upuštao u raspravu zašto pojedini pisac ima određeno mišljenje, već se priklonio onom stavu koji se uklapao u temu njegove propovijedi. S obzirom na to da su izvori trebali potvrditi stav propovjednika, tezu propovijedi, a da ih propovjednik nije navodio kako bi s njima raspravljao, u Rapićevim bi se propovijedima prema podjeli koju nalazimo u literaturi radilo o ilustrativnom, a ne o iluminativnom tipu citatnosti (Vidi Oraić, 1988: 143–148, 152).

9. RAPIĆ U ODNOSU NA DRUGE PROPOVJEDNIKE 17. I 18. STOLJEĆA

S namjerom da odredimo situiranost Rapića u propovjednoj književnosti u Slavoniji, u ovom poglavlju dvije njegove propovijedi uspoređujemo s propovijedima Emerika Pavića i Bernardina Leakovića, ovdje već spomenutih, franjevaca 18. stoljeća. Istraživanje proširujemo i izvan Hrvatske, s obzirom na europski, njemački segment retorske proze, jer je Rapić čitao djela na njemačkom, pa se njegove propovijedi analiziraju u odnosu na propovijedi Abrahama a Sancta Clare i Hahna Modesta. Za razliku od Modesta, A. a Sancta Clara nije Rapiću kronološki srodan jer je riječ o propovjedniku 17. stoljeća. Međutim, poticaj da usporedimo Rapićevu i Sancta Clarinu propovijed dao je M. Pavić, koji je, kako smo iznijeli u dijelu o recepciji Rapićevih djela u književnoj historiografiji, Rapića spomenuo u vezi s tim propovjednikom, a osobito podatak da je na hrvatske franjevce 18. stoljeća utjecao taj bečki propovjednik.

9.1. Komparativna analiza Rapićeve, Sancta Clarine i Pavićeve propovijedi na blagdan svete Katarine Aleksandrijske

Slijedom toga da je Rapić, kako je gore rečeno, znao njemački jezik, podsjetimo se da je u predgovoru knjige propovijedi objavljene 1762. izričito rekao da je čitao knjige na njemačkom i talijanskom, a osobito podatka iz literature (Bratulić, 2003: 537–538) prema kojem su na bujnu retoriku, teatralnost franjevaca s hrvatskoga štokavskoga područja u 18. stoljeću utjecale propovijedi bečkoga propovjednika, augustinca Abrahama a Sancta Clare, odlučili smo usporedno analizirati Rapićevu i Sancta Clarinu propovijed na blagdan svete Katarine Aleksandrijske. Rapićevu propovijed također ćemo analizirati u odnosu na propovijed na isti dan čiji je autor, već spomenuti, hrvatski franjevac Emerik Pavić. Naime, izneseno je da je Pavić bio cenzor dviju Rapićevih knjiga propovijedi, dakle, Pavića smo odabrali zato što je bio Rapićev suvremenik, jer je njegova zbirka propovijedi “Prosvitljenje i ogrijanje jesenog i zimnog doba”, u kojoj se nalazi i propovijed na dan svete Katarine, objavljena u približno isto vrijeme kad i Rapićeva, točnije dvije godine (1762.) prije Rapićeve zbirke propovijedi “Od svakoga po malo”, u kojoj se donosi propovijed na istu svetkovinu. Pored toga kronološkoga kriterija poticaj da jedan segment Rapićeva propovijednoga opusa usporedimo s Pavićevim dao je Pavić u predgovoru spomenute zbirke propovijedi u kojem govori da se odlučio usmjeriti na Sveto pismo, svete oce i naučitelje “zaostavivši savišje

historie i pripovijedke” (Pavich, 1762: 4. nepag.). Naime, istraživanje Rapićevih propovijedi navelo nas je na zaključak da je on obilato donosio narativne primjere, a u spomenutom predgovoru Pavić, kao Rapićev suvremenik, odlučio se udaljiti od toga. Dakle, namjera nam je da na konkretnom materijalu, na propovijedima koje se odnose na istu svetkovinu, istražimo razlike, sličnosti između Rapića i drugih dvaju propovjednika. No, prije analize samih propovijedi donosimo biografske podatke o Abrahamu a Sancta Clari i Paviću.

9.1.1. Biografski podaci o Abrahamu a Sancta Clari i Emeriku Paviću

Abraham a Sancta Clara, čije je krsno ime John Urlich Megerle, rodio se 2. srpnja 1664. u Kreenheinstettenu blizu Badena, a umro je u Beču 1. prosinca 1709. Nakon što je u Messkirchu dobio osnovno obrazovanje pohađao je isusovačku gimnaziju u Ingolstadtu. Po smrti oca brigu o njemu vodio je njegov ujak, Abraham von Mergerlin, koji ga je 1659. prebacio u benediktinsku školu u Salzburgu, a nakon tri godine Abraham je pristupio redu bosonogih augustinaca i iz poštovanja prema ujaku uzeo ime Abraham. Nakon novicijata, studija u Mariabrunnu u lipnju 1668. zaređio se u Beču, koji je bio središte njegova djelovanja. Naime, car Leopold I. 28. travnja 1677. postavio ga je za dvorskoga propovjednika, a pored toga je u Beču Abraham bio prior samostana i ministar provincije. Neka su od njegovih djela: “Merk's Wien” (1680.), “Lösch Wien” (1680.), “Die grosse Totenbruderschaft” (1681.), “Auff, auff, ihr Christen” (1683.), “Judas der Erzscheml” (1686.–1695.), “Geistlicher Kramer-Laden” (1710.), “Abrahamisches Bescheid-Essen” (1717.) (Clark 2003: 38; Welzig 1987: 571).

Emerik Pavić rodio se 5. siječnja 1716. u Budimu, a tu je i umro 15. travnja 1780. Ulaskom u novicijat 1734. u Velikoj postao je član Provincije Bosne Srebrene. Studirao je filozofiju i teologiju u Budimu (1736.–1742.) i u Osijeku (1742.–1743.), a nakon toga je predavao na filozofskom učilištu u Baji (1743.–1746.), obnašao dužnost gvardijana u Budimu (1747.–1749.). Bio je tajnik Provincije (1748.–1750.), zatim je, kako je već izneseno, u dva navrata bio defīnitor (1748.–1751., 1760.–1764.). U Budimu je Pavić predavao teologiju (1750.–1761.) i obnašao dužnost dekana Generalnoga učilišta (1761.–1780.). Od 1746. do smrti uređivao je hrvatski kalendar, a bio je i izuzetno plodan pisac. Naime, njegov opus obuhvaća više od 30 jedinica, na latinskom i na hrvatskom jeziku, a radi se o teološkim, katehetskim, homiletskim, biblijskim djelima, spomenutom, medicinskom spisu, književnim djelima. Naslovi su nekih od njegovih djela: “Ogledalo temelja vire” (1759.), “Epistole i evanđelja” (1764.), “Ručna knjižica” (1769.), “Putovanje duhovno” (1769.). Pavić je, kako je

djelomice već rečeno, na latinskom parafrazirao prvu polovicu Kačićeva “Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga”. To je Pavićevo djelo izišlo 1764. pod naslovom “Descriptio soluta et rythmica regum, banorum caeterorumque heroum slavinarum seu illyricorum”, a autor je, što je također ranije izneseno, i djela “Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga” (1768.) u kojem je opjevao rad franjevacu u Slavoniji i slavenske vladare” (Šundalić, 2000: 560; Hoško, 2010: 434).

9.1.2. Tri propovijedi na blagdan svete Katarine Aleksandrijske – struktura

Prije negoli kažemo nešto o strukturi propovijedi donosimo kraće podatke o primjercima propovijedi kojima smo se ovdje služili. Naime, za potrebe istraživanja Sancta Clarine propovijedi poslužio nam je primjerak koji je, s drugim baroknim propovijedima, objavio Werner Welzig (1995.), a primjerak Pavićeve propovijedi je iz njegove knjige “Prosvitljenje i ogrijanje jesenog i zimnog doba”, koja je pod signaturom R II-8⁰-63a dio fonda Nacionalne i Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Vezano uz duljinu propovijedi, iako je bečki propovjednik svoju propovijed ocijenio kao kraću, ona je dulja od Rapićeve, a pogotovo od Pavićeve propovijedi. Naime, Abrahamova propovijed prostire se na nešto više od 14 stranica gustoga teksta, Rapićeva skoro na 10 stranica gustoga teksta, dok je Pavićeva najkraća jer zauzima 5 nepotpunih stranica.

Sve tri propovijedi strukturalno su građene prema pravilima antičke retorike, tako da se ispod naslova propovijedi donosi moto, slijedi uvod u propovijed, razlaganje teme te zaključak. Nakon naslova Rapićeve propovijedi (“Na dan s. Katarine divice i m.”) slijedi moto na hrvatskom (“Krunu od slavnoga dobitka mudre divice dobivaju po bižanju i vojevanju”) i na latinskom (“Quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias”), a propovjednik ga je uzeo iz Evanđelja po Mateju (Matth. 25), iz dijela u kojem se govori o deset mudrih i ludih djevica, a njegov je prijevod: “koje bijahu pripravne, uđoše s njima na svadbu” (Biblija, 1983: 958–959). Moto na hrvatskom oslanja se na latinski, ali ga i proširuje. Slavni je dobitak, kako pokazuje tekst Rapićeve propovijedi, zapravo Isusov pir na koji mogu ući mudre djevice. Na kraju uvoda Rapić je propovijed podijelio na dvije pod teme koje uglavnom objašnjavaju hrvatski moto propovijedi, tj. kako se može zaslužiti slavni dobitak. Naime, propovjednik je najavio da će u prvom dijelu propovijedati o tome da mudre djevice znaju kako bježati od nečiste ljubavi, dok će se drugi dio odnositi na to da one znaju kako se boriti, vojevati za djevičansku krunu, a to će pokazati na primjeru svete Katarine (1764: 440–441).

Poput Rapića, Pavić je nakon naslova propovijedi (“Za svetkovinu s. Catharinae divice i mučenice”) donio moto (“Et quinque prudentes”) iz Evandjelja po Mateju (Matt. 25.), a popratio ga je i prijevodom na hrvatski: “A pet mudri” (Pavich, 1762: 46) te je propovijed podijelio na dvije teme. Riječ je o dvjema krepostima svete Katarine na osnovi kojih je ona postala Isusovom zaručnicom pa je Pavić najavio da će u prvom dijelu govoriti o mudrosti, a u drugom o ljepoti svete Katarine (Pavich, 1762: 46–47).

Bečki je propovjednik naslovom sugerirao da će na primjeru žene hvaliti veličanstvene vrline, konkretno, da je riječ o kratkoj propovijedi o Aleksandrijskoj djevici i mučenici Katarini (“Lob und Prob der herrlichen Tugenden so auch bey dem Weiblichen Geschlecht zu finden. Das ist eine kurtze Predig von der Heil. Alexandrinischen Jungfrauen und Martyrin Catharina”) koja je izgovorena u Beču, gdje je i tiskana 1696. Abraham a Sancta Clara je moto (“Tace, &c.”) uzeo iz Evandjelja po Marku (Marc. c. 4.), a popratio ga je i prijevodom na njemački “Schweig still” (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 165), tj. “Šuti”²², s time da za razliku od Rapića i Pavića propovijed nije dijelio na zasebne pod teme, već svaki dio središnjega dijela njegove propovijedi ima uvod koji motivira daljnje propovijedanje. Primjerice, A. a Sancta Clara je propovijed otvorio govorenjem o tome kako je Salomon pitao tko će mu naći jaku ženu, a nakon toga je uslijedio niz rečenica s primjerima, nabranje koje je davalo dinamiku propovijedi. Bečki je propovjednik pitao nije li takva, primjerice, bila sveta Felicita, sveta Barbara, sveta Ursula, sveta Genoveva Pariška, sveta Brigita Irska, sveta Gertruda iz Nivellesa, sveta Dimfna, naposljetku, sveta Katarina Aleksandrijska. Govorenje o tome da žena ne smije na sebe stavljati muške odjeće, pri čemu se propovjednik pozvao na Ponovljeni zakon (“Mulier non induetur Veste virili, &c.”), i onaj iz Evandjelja po Luki (“Simile est Regnum Caelorum fermento, &c.”) o tome kako je kraljevstvo nebesko slično kvascu koji žena pomiješa s tri mjere brašna uvod je u propovijedanje o tome kako su za pojedine poslove (kuhanje, odgoj djece, glačanje, rad s vretenom itd.) zadužene žene, dok se drugi poslovi (obrana, oranje itd.) odnose na muškarce (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 165–167). Jednako je tako citat iz Prve poslanice Timoteju (“docere aulem mulieri non permitto, &c.”) prema kojem ženama nije dopušteno poučavati A. a Sancta Clari poslužio da pokaže suprotno odnosno da navede primjere učenih žena (npr. sveta Marija Magdalena, sveta Hildegarda, sveta Terezija, sveta Lidvina, sveta Brigita, sveta Marija Magdalena de Pazzi, sveta Katarina Sijenska, sveta Katarina Bolonjska) da bi se onda usredotočio na učenost svete Katarine Aleksandrijske (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 167–168). U zaključku su

²² Ovdje donesene njemačke citate prevela je Anela Mateljak.

sva tri propovjednika hvalila sveticu, pozvala vjernike da ju hvale odnosno nasljeđuju (1764: 449–450; 1762: 50–51; A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 178–179).

9.1.3. *Tri propovijedi na blagdan svete Katarine Aleksandrijske – poruka (propovjednik – tekst propovijedi – recipijenti)*

S obzirom na tematsko-motivsku razinu među propovijedima uočavamo određene podudarnosti. Primjerice, Rapić i Pavić spominju kako sveta Katarina prije negoli je krštena nije bila dostojna biti Isusovom zaručnicom (1764: 442; Pavich, 1762: 46–47), Rapić i A. a Sancta Clara pozornost su posvetili mučenju svete, sva tri propovjednika govorila su o nastojanju Maksimina da privoli Katarinu i o njezinu utjecanju Isusu. Međutim, propovjednici su različito prezentirali sadržaj, pa se s obzirom na stilske značajke, Rapić približio bečkom propovjedniku, čime se istodobno udaljio od Pavića. Naime, Rapić i Abraham za razliku od Pavića veću su pozornost, kako će se vidjeti na primjerima, posvetili literalizaciji iskaza, slikovitosti, teatralnosti, dramatici, naraciji.

Primjerice, Rapić je metaforički govorio o Maksiminu ponašanju u odnosu na Katarinu odnosno da je Maksimin vatru ljubavi preobratio u vatru srditosti, kao najžešću od svih vatri jer nijedna vatra nije žešća od one koju grom zapali iz kišovitoga oblaka. Najprije je zapovjedio da se Katarina tuče šibljamama i škorpionima, ali kako ga je ona i dalje odbijala, Maksimin je zatvorio Katarinu, mučio ju glađu, s time da je Rapić također iznio da joj je Isus po golubici bijeloj poput snijega slao hranu (1764: 447–448). Pored toga što je izvješćivao o zbivanju, propovjednik ga je i komentirao, a time je istodobno hvalio sveticu. Tako Rapić kaže da se Katarina hrabro borila, da je bila poput kamenoga stupa, odlučna da izgubi i zadnju kap krvi radije nego djevičansku čistoću. Izvještaj o tome kako je Maksimin naredio da se za Katarinu pripremi koleso s preoštrim britvama koje će njezino tijelo raskomadati na najmanje dijelove popratilo je propovjednikovo komentiranje njezina ponašanja, čime je opet hvalio sveticu; naime, ona je molitvom vojevala i obratila puk. A time je porasla netrpeljivost između nje i Maksimina, pa je Katarina mogla položiti glavu maču ili živjeti po Maksiminovoj volji. Dramatici je pridonosilo pitanje propovjednika što je Katarina odabrala, a onda je slijedio odgovor kako je radije željela rastaviti glavu od tijela nego s glave skinuti poput snijega bijel djevičanski vijenac. Kad su joj odsjekli glavu, iz njezinih su žila potekli krv i mlijeko, a njezino anđeoski čisto tijelo anđeli su pokopali na planini Sinaj (1764: 447–448).

Bečki je propovjednik, kako je rečeno, također opisivao muku svete, pri čemu je i on izvješćivao i komentirao zbivanje, stvarao dramski naboj, literalizirao izričaj. Tako je

Abraham propovijedao da je Katarina 12 dana bez hrane i pića morala ležati u mračnoj i ogavnoj tamnici, ali da se držala poput stijene u moru, da joj je bijela golubica donosila hranu, da je za nju bilo pripremljeno kolo koje je trebalo raskomadati njezino najnježnije tijelo, ali da je Katarina ostala poput hrasta kojega nikakva oluja ne može maknuti. Napetost je pojačavao izvješćivanjem o tome da se Katarina morala smaknuti mačem jer je grmljavina razbila klin kola, a nakon toga je hvalio sveticu; pa je ona bila vrijedni mač, znala je da će doći voljenom vjereniku Isusu (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 177). Vidjeli smo da je Rapić govorio o Katarininu ukopu, a to je također činio i Abraham. Tako bečki propovjednik iznosi da su nakon Katarinine pobjedničke smrti njezino tijelo voljeni anđeli nosili na brdo Sinaj i da su ju tamo sahranili. Na osnovi toga motiva propovjednik je hvalio sveticu, a uspostavio je i korelaciju s pogrebnom praksom svoga vremena. Naime, ako u samostanu umre svećenik, pokapaju ga svećenici, umre li brat, pokapaju ga braća, vojnika pokapaju vojnici itd. To što su anđeli pokopali Katarinu znak je da je ona, kako dalje propovijeda Abraham, svojom djevičanskom nevinošću bila anđeo (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 174).

Da je sklon teatralnosti Rapić je pokazao time što se obratio svetom Jeronimu kojega je pitao što bi on rekao kada bi vidio kako se mladež bez imalo stida slobodno rukuje, a onda je pretpostavio i odgovor sveca, tj. rekao bi da će mladić uzeti za ruku djevojku s grešnom namjerom (1764: 444).

I bečki je propovjednik to činio i pritom bio teatralan, primjerice, nakon što je opisao Katarinino mučenje vratio se na dionicu kojom je započeo propovijed, odnosno na, ovdje već spomenuto, Salomonovo pitanje o tome tko će mu naći jaku ženu. Dakle, nakon što je na primjeru Katarine pokazao da postoje hrabre žene propovjednik je uputio Salomonu: “O Salomon! Salomon! Frag jetzo nich mehr so ein starckes Weibs-Bild anzutreffen” (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 177), tj. “O Salomon! Salomon ne pitaj više sada gdje ćeš naći jaku žensku priliku”.

Teatralnost, dinamiku propovijedi Rapić je također davao kada je inicirao fiktivni dijalog s auditorijem, kad je negodovao (“Ma, kažite mi što vam poklonjaju?”, 1764: 443, “Što vi na ovo velite, o brižljivi i skrbaljivi roditelji!”, 1764: 446), predviđao protustavove, protuodgovore vjernika (“Ali, reći hoće kojigod: mi nismo baš tako u našima sastanci pogibljivi i takovi kako ti otče misliš”, 1764: 445), pozivao da se javi vjernik koji nije bludno griješio kako bi mu se ostali vjernici poklonili (“Neka onaj digne prst gori u visinu da ga sada svi vidimo i njemu se poklonimo koji ovoga griha ranu u svojoj glavi nije imao i u srcu poznao”, 1764: 445). Dramatiku je postizao kada se ironično obraćao vjericima, što smo

iznijeli u prethodnom poglavlju, da ne pomisle kako ih on želi potaknuti da žive poput svete Katarine jer zna da ga mnogi ne mogu razumjeti budući da govori “garčki, i čifutski” (1764: 443), ali da bi samo želio da vjernici kamen i biser neoskrvnjenosti ne bacaju svinjama (1764: 443). Propovjednik je satiričan i kad kaže da se u Evandelju iz kojega je taj dan čitao spominje pet mudrih i pet ludih djevice, ali da on ne zna gdje bi mogao naći mudre djevice kada bi želio uz svaku ludu staviti mudru (1764: 444).

Bečki je propovjednik također stvarao dramski naboj, primjerice, ponavljanjem mota propovijedi odnosno kada je vjericima imperativno upućivao da šute, čime ih je prekoravao. Primjerice, nakon što je propovijedao o učenosti svete Katarine odnosno o tome kako je pogani car Maksimin okupio pedeset učenjaka koje je ona pridobila tako da su se preobratali, Sancta Clara je autoritativno poručio vjericima: “Tace, so schweig dann still, halt das Maul, und sag nicht mehr daß ein Weib nicht könne gelehrt seyn” (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 169), “Tace, šuti onda još, drži usta i ne govori više da jedna žena ne može biti učena”. Dodajmo ovomu da je pritom pokazao elokventnost, nabrajao, pa je rekao da su učenjaci počeli raspravu, objašnjavali, citirali, istraživali, eksplicirali, replicirali, ponavljali, interpretirali, opovrgavali itd. To je također pridonosilo dramatici, ali i otvorilo prostor za hvaljenje svetice jer je propovjednik nakon toga auditorij upoznao s time da su učenjaci bili potpuno u krivu, da je svetica svladala pedeset mozgova svjetskih učenjaka (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 168). Nakon spominjanja žene koja je odlučila postati redovnicom da bi onda odustala od te namjere bečki je augustinac negodovao, govorio da je to prevrtljivo (“O wie unbeständig”, A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 174), a onda također autoritativno uputio slušateljima: “Mein! mein! mein! tace, still mit dergleichen, tace, halts Maul” (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 174), tj. “Misli! misli! misli! tace (šuti) još tako, drži usta”, nadodajući da se ne mora tako govoriti o ženskom rodu odnosno da je velik broj žena koje su ustrajale u kreposti (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 174).

U odnosu na Rapića i Abrahama Pavićev je izraz umjereniji, suzdržaniji. Primjerice, Rapić i Sancta Clara živo su govorili o nastojanju Maksimina da privoli Katarinu i o njezinu ponašanju. Rapić će nabrajati, gomilati što joj je sve Maksimin nudio: prijestolje, štap, krunu, svilu, kadifu, srebro, zlato, biser, reći će također da ju je nastojao privoliti riječima koje su slađe od šećera, i to popratiti komentarom: “Ah, kripostna ponukovanja! Privelike napasti!” (1764: 442), a onda pitati što bi sve činile, kako bi se ponašale vjernice njegova vremena da im se to obeća. Propovjednik Rapić pritom je bio teatralan pa je rekao da vjernice neće dalje ispitivati jer mu se čini da bi tako odgovorile da bi sebe osramotile, a njega i druge vjernike

zastidjele. Međutim, on je svejedno ponudio odgovor i time kritizirao ženske članove auditorija kojem se obraća jer se podaju mladićima odnosno, kako smo iznijeli u poglavlju o tematsko-motivskoj razini, za jedne cipele, jednu svilenu maramu gube djevičansku čistoću. Takvu ponašanju Rapić je suprotstavio ponašanje svete Katarine koja je mudro odabrala djevičansku čistoću (1764: 442–443). Bečki je propovjednik iznio da je Maksimin volio Katarinu, da joj je obećavao bogatstvo, hvalio kao uzor svih pojava i ljepote, ali da sveticu nije ništa moglo odvratiti od Kristove časti i ugleda. Živost, teatralnost postizao je isticanjem kako je Katarina, za razliku od drugih ljudi, imala samo četiri osjetila: dobro osjetilo vida s kojim je promatrala vječnost; dobar njuh kojim je mogla naslutiti lukavost zlih zmija; dobar okus tako da je mogla primiti samo slatkoga Isusa; dobro osjetilo opipa tako da je mogla opipati obmanu svijeta. Međutim, Katarina nije imala dobar sluh, nije htjela i nije mogla slušati laskanje tiranina, tako je ostala čvrsto i nepokolebljivo pri pravoj vjeri (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 175). Pavić je jednostavno rekao da je Maksimin Katarini ponudio s jedne strane krunu i ostalo svjetovno bogatstvo, a da joj je s druge strane ponudio mučeništvo. Pritom je propovjednik ostvarivao dramatičnost, donio poredbu, kad kaže da čuje kako mu Katarina govori da će se ona na kolu kao na slavnim kočijama odvesti poljubljenom Isusu (Pavich, 1762: 48–49).

Prijelaz od prve (mudrost) na drugu (ljepota) temu svoje propovijedi Pavić je razgovijetno, jasno naznačio. Primjerice, on zaključuje prvu podtemu propovijedi kad kaže da je razmotrio Katarininu mudrost i da je u drugom dijelu potrebno vidjeti njezinu ljepotu (Pavich, 1762: 49). U Rapićevoj propovijedi oznaka na margini govori da je riječ o drugom dijelu, podtemi pripovijedi, ali on nije izravno rekao da s prve (bježanje od nečistoće) prelazi na drugu temu (vojevanje, borba za djevičansku krunu) propovijedi, već je novu temu otvorio pitanjem što je potrebno činiti ako čovjek ne može bježati od zle prigode i savjetovao da ako se čovjek ne može pomoći nogama, da onda zove u pomoć ruke. Pritom je Rapić u propovijed interpolirao i narativni egzempl o tome kako se David pri bijegu od Šaula i Absolona služio nogama, dok se u borbi protiv Golijata koristio rukama (1764: 447). Abraham a Sancta Clara je nakon propovijedanja o učenosti svete govorio o njezinoj ljepoti. Pritom je on, kao što je to učinio i Rapić, pri prijelazu s jedne teme na drugu također interpolirao egzempl. Radi se o narativnom primjeru o kraljici od Sabe koja se s namjerom da se uvjeri u Salomonovu mudrost zaputila u Jeruzalem i na njegov dvor dovela dječaka i djevojčicu, koji su bili isto odjeveni. No, mudri ih je Salomon prepoznao prema načinu na koji su se umivali; djevojčica je, za razliku od dječaka, s više mara prala lice i češće uranjala ruke u vodu jer je, kako donosi

propovjednik, smatrao da je u ženskoj prirodi da bude lijepa (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 169).

I Pavić je u propovijedi donio narativni primjer. Naime, on je pripovijedao o krivovjernim stanovnicima grada Azota koji su Božju korablju stavili kraj krivovjernoga boga Dagona. Međutim, iako je krivovjerni Bog stalno padao na zemlju, ostajao bez ruku, nogu, glave, krivovjerci su mu se i dalje klanjali. Taj je narativni primjer Pavić povezo s vjericima koji, iako vide da je svjetovno prolazno, i dalje teže svjetovnom. Propovjednik je to i slikovito predočio kad je tjelesnu ljepotu usporedio s cvijetom u kojem ljudi žele uživati iako je on jutri uzoran, a uvečer vene (Pavich, 1762: 48). Dakle, vidimo da je Pavić pozornost posvetio literalizaciji iskaza. Pri propovijedanju o podijeljenosti između svjetovnoga i duhovnoga Pavić je donio metaforu pa će pitati nisu li svjetovna veselja i raskoši prah i pepeo, nisu li se razišli poput dima (Pavich, 1762: 48). Kad je govorio o Katarininoj ljepoti, poslužio se likovnim leksikom; kao što slikar čini lik lijepim mudrom raspodjelom boja, tako je i duša lijepa ako su u njoj lijepo posložene kreposti (Pavich, 1762: 49). U sljedećem primjeru također je naglasak na vizualnosti. Naime, Pavić kaže da je jedna “umaljana figura lipša od druge” (Pavich, 1762: 50) ovisno o vještini slikara, a tako je i s dušama pa je ljepša ona koja nije ocrnjena i omaćana grijesima (Pavich, 1762: 50).

Međutim, Pavić je literalizaciji iskaza posvetio znatno manju pozornost od Rapića i bečkoga propovjednika, njegova je propovijed protočnija, a poduka izravnija. Primjerice, Pavić je pozvao vjernike da nasljeđuju Katarinu, da im ona svojom mudrošću posluži kao uzor te da radije odaberu da će umrijeti i živjeti s Bogom nego da uživaju u ovozemaljskom, a onda da budu prokleti na drugom svijetu (Pavich, 1762: 49). Rapić je vjernike pozvao da ratuju protiv unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Unutarnji su neprijatelji svjetovni užici koji muče ljudska osjetila tako da treba kontrolirati oči, uši, jezik, potlačiti svu požudu odnosno mladu krv koja vrije kao u kotlu. Vanjski su neprijatelji bludni grešnici koji s tom namjerom pohode određene kuće, a Rapić ih je usporedio s lavovima i risovima, da bi onda negodovao jer te zvijeri zapravo žive u kućama te savjetovao vjericima da radije podnesu smrt nego bludno griješe (1764: 448–449). A. a Sancta Clara je poduku o prolaznosti ljepote slikovito iznio i pritom bio teatralan, pa će, primjerice, reći da je lijepa jutarnja rumen na licu, ali da će doći vrijeme, tj. večer kada će postati vrela (“Bonus vesper, ein guten Abend”, A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 170–171), odnosno da je lijepa bjelina na nosu, ali da će doći vrijeme kad će na nosu biti ožiljak, više neće biti alabaster, već kamen, da su lijepe usne, ali

da će one s vremenom biti modre poput bravarskoga djela (A. a Sancta Clara, prema Welzig, 1995: 171).

Razlika među propovjednicima tiče se i citata. Naime, dok se u Rapićevoj i Abrahamovoj propovijedi nalaze citati na latinskom, Pavić ih je donio samo na hrvatskom jeziku. Taj Pavićev postupak u skladu je s onim što je najavio u predgovoru svoje zbirke propovijedi. Naime, činilo mu se suvišnim da citate donosi na latinskom, a subraći koja to žele činiti poručio je da prema bilješkama na margini mogu lako naći odakle je citate uzimao (Pavich, 1762: 4. nepag.). U odnosu na izvore na koje su se propovjednici referirali postoji razlika i u kvantiteti. Tu je Rapić opet bliži bečkom propovjedniku, tj. uvelike se pozivao na izvore, dok je Pavić to činio znatno rjeđe. Podaci na marginama triju propovijedi pokazuju da se Rapić pozivao na Sveto pismo (Psalmi, Knjiga Sirahova), svetoga Augustina, svetoga Ambrozija, A. a Sancta Clara pozvao se na Bibliju (Knjiga postanka, Knjiga izlaska, Ponovljeni zakon, Knjiga o sucima, Četvrta knjiga o kraljevima/Druga knjiga o kraljevima, Mudre izreke, Evanđelje po Mateju, Druga poslanica Korinćanima), Petra Berchoriusa, Alonsa Avilskoga, svetoga Grgura iz Nysse, Stephanusa Mantegazzu, Ivana Nidera, a Pavić se referirao na Petra Ribadeneiru, svetoga Augustina.

Dakle, nakon poredbene interpretacije triju propovijedi možemo zaključiti da je Pavićeva propovijed, iako je starija od Rapićeve dvije godine, bliža prosvjetiteljskoj poetici, dok je Rapićeva propovijed barokna. Rapić je srodan bečkom, baroknom, propovjedniku koji je djelovao u 17. stoljeću pa mu, dakle, kronološki nije podudaran. Ne možemo reći je li Rapić čitao Abrahamova djela, ali je činjenica da je na hrvatske barokne propovjednike utjecao Abraham a Sancta Clara. Taj bečki propovjednik bio je poznat po satiričkom načinu izražavanja, pa je time utjecao i na kajkavskoga propovjednika Štefana Škvorca, a u ovom je radu bilo govora o tome da je satira sastavnica i Rapićevih propovijedi (Mihanović-Salopek, 2006: 13). Ovdje analizirana propovijed Rapićeva subrata Pavića interpolira baroknu poetiku (razdvojenost na svjetovno i duhovno, slikovitost odnosno likovni leksik, barokna metafora prolaznosti), ali je Pavić objeručke prihvatio i prosvjetiteljsku poetiku (suzdržanost, preglednost, manje citata), i time se, zapravo, udaljio od one barokne, od Rapića (Usp. Mihanović-Salopek, 2006: 256, 261; Videk 2006: 123).

Pavićeva je propovijed u vezi s promjenama koje su se u crkvenom govorništvu dogodile u drugoj polovici 18. stoljeća. Tada se u zemljama Habsburške Monarhije javila katehetska metoda propovijedanja koja se zasnivala na jednostavnom objašnjavanju vjerskih istina. Uslijed toga su postupno u propovijedima, o čemu je djelomice bilo riječi u poglavlju o

žanrovskoj pripadnosti Rapićevih djela, izostajali strah, vizualnost, simbolika, ornamentalni, barokni način izražavanja. Spomenutu su metodu promicali i priručnici koji su izlazili, primjerice, Rudolf Graser objavio je 1766. djelo “Vollständige Lehrart zu predigen”, 1770. tiskan je priručnik Ignaza Wurza “Anleitung zur geistlichen beredsamkeit”, a 1788. “Vorlesungen aus der pastoraltheologie” Johanna Michaela Sailera (Mihanović-Salopek, 2006: 254). Hrvojka Mihanović-Salopek iznijela je pretpostavku da se Pavić kao propovjednik oslanjao na djelo francuskoga isusovca Blaisea Gisberta “Kršćanska elokvencija u teoriji i praksi” (1702.), koje je nastalo kao otpor baroknom izričaju odnosno isticalo potrebu jednostavnoga načina izražavanja (Mihanović-Salopek, 2006: 254–255).

Dakle, na osnovi ovdje provedene analize ne možemo reći da je Rapić bio tipični predstavnik svoga vremena. Međutim, s namjerom da učvrstimo taj stav, odlučili smo Rapićevu propovijed istražiti u odnosu na propovijedi franjevac koji su djelovali u 18. stoljeću, tj. u odnosu na dvije propovijedi koje su objavljene nakon Rapićeve.

9.2. Komparativna analiza Rapićeve, Leakovićeve i Modestove propovijedi na blagdan Svih svetih

Ovaj će se dio odnositi na komparativni prikaz, istraživanje propovjedničke prakse samo Rapićeva vremena, ali u odnosu na jednu drugu temu. Naime, predmet su analize propovijedi vezane uz određeni blagdan, tj. blagdan Svih svetih kako bi se eksplicitno uočila situiranost Rapića u osamnaestoljetnoj retorskoj prozi. Rapićevu propovijed usporedit ćemo s propovijedi njegova mlađega subrata Bernardina Leakovića kako bismo vidjeli eventualne sličnosti, utjecaje, razlike koje su postojale između franjevac, dionika slavonskoga kulturnoga prostora, koji su u jednom trenutku, kako će se vidjeti i pri predavljanju Leakovićevih biografskih podataka, istodobno djelovali u Iloku. Međutim, slijedom toga da su i Rapić i Leaković poznavali njemački jezik te da nije isključeno da su se u sastavljanju homiletskih zbirki služili djelima na tom jeziku – rekli smo da je Rapić izričito rekao da je čitao knjige na njemačkom i talijanskom, dok u vezi s Leakovićevim radom F. E. Hoško (2010.) iznosi pretpostavku da se služio knjigama na tom, kao i na talijanskom, jeziku pri sastavljanju svojih dviju zbirka propovijedi i katekizma – kao i zbog toga što naprosto, i na primjeru propovijedi na blagdan Svih svetih, želimo istražiti u kakvom odnosu stoji slavonski segment hrvatske književnosti, pa makar i mali njegov dio, prema, jednako tako nevelikom, njemačkom, istraživanje ćemo proširiti i izvan Hrvatske. Tako ćemo Rapićevu i Leakovićevu propovijed interpretirati u odnosu na propovijed na blagdan Svih svetih autora koji im je

kronološki srodan: Hahna Modesta, njemačkoga franjevca 18. stoljeća. Istraživanju ćemo i ovdje pristupiti tako što ćemo najprije iznijeti Leakovićeve i Modestove biografske podatke, a nakon bibliografskoga opisa i predstavljanja strukture njihovih knjiga propovijedi u kojoj se nalazi propovijed na dan Svih svetih istu ćemo analizirati.

9.2.1. Biografski podaci o Rafaelu Leakoviću i Hahnu Modestu

Bernardin Leaković rodio se u Bošnjacima 13. prosinca 1741., a umro je u Šaregradu 8. siječnja 1815. Godine 1759. postao je član Provincije sv. Ivana Kapistrana, a nakon toga je od 1761. do 1764. polazio studij filozofije u Požegi, dok je teologiju studirao od 1764. do 1766. u Petrovaradinu i Osijeku. Položivši ispit za profesora filozofije, od 1770. do 1773. u Iloku je radio kao profesor, a nakon toga kao odgojitelj studenata i propovjednik. U to je vrijeme, kako je rečeno pri predstavljanju Rapićeva životopisa, točnije od 1771. do 1775. u Iloku živio i Rapić koji je radio kao dekan filozofskoga učilišta tako da je s Leakovićem zasigurno dolazio u izravan doticaj. U literaturi nismo našli podatak kad je Leaković otišao u Svetu Zemlju, gdje je pet godina radio kao gvardijan u Betlehemu i tajnik kustodije u Jeruzalemu, ali se donosi da se otamo vratio 1785. nakon čega je do 1815. živio u Šaregradu. U Šaregradu je bio župnik (1785.–1815.), zamjenik samostanskoga starješine (1797.–1800.) te savjetnik provincijala (1809.–1812.). Izneseno je da se pretpostavlja da su mu djela na njemačkom i talijanskom jeziku služila pri pisanju dviju homiletskih knjiga i katekizma. Naime, Leaković je autor sljedećih djela: “Govorenja za sve nedilje godišnje” (Osijek, 1795.), “Nauk od poglavitih stvari krstjansko-katoličanskih” (Budim, 1798.), “Govorenja za svečane dneve Božje, B. D. Marije i svetih s nikima priložitima porad pobožnoga običaja” (Osijek, 1802.), “Sacra peregrinatio per s. Crucis viam ad montem Calvariae duodecim diversis praxibus illustrata a quodam provinciae Capistranae filio et religioso commendata” (Budim, 1804.) (Hoško, 2010: 332–333).

Podatke o Hahnu Modestu pronašli smo u katalogu njemačkih propovjednika koji se pod signaturom A 119,1 nalazi u knjižnici Germanističkoga instituta u Heidelbergu. Tu čitamo da Hahn Modest ima redovničko ime Benedikt Vogel te da pripada redu franjevaca konventualaca. Godina njegova rođenja u spomenutom se katalogu ne navodi, ali saznajemo da se rodio u gradu Münnerstadtu, na području današnje Donje Frankonije u sjeverozapadnoj Bavarskoj, te da je umro 1794. u Schönau kod Würzburga. Isti izvor dalje donosi da je Modest autor sljedećih propovijedi: “Einzelpredigten, Predigten auf die Festtage der seligsten Jungfrau Maria” (u tri sveska, Konstanz, 1777./1784.), “Predigten auf die Festtage der

Heiligen” (u dva sveska, Würzburg, 1782./1784.), “Predigten auf zerschiedene Gelegenheiten” (Konstanz, 1782.), “Die Zerstörung Jerusalems oder das endliche Verderben des Sünders in sechs Predigten zur Fastenzeit (1778.) vorgetragen” (Konstanz, 1782.), “Der leidende Erlöser in zehn Predigten die Fasten hindurch” (Augsburg, 1783.), “Predigten auf alle Sonntage des ganzen Jahrs” (u tri sveska, Konstanz, 1784./1785.), “Der verderbliche Anhang an dem Irdischen in der Fastenzeit vorgestellt an dem Verräter Judas” (Konstanz, 1789.), “Zehn Predigten von dem Gebet, für die Bittwoche” (Konstanz, 1789.), “Neue Predigten auf die Feste der Heiligen” (u dva sveska, Augsburg, 1791.), “Predigten über das Leiden und Sterben Jesu” (Konstanz, 1791.). Pored toga spominje se da su Modestove propovijedi izlazile i nakon njegove smrti (u pet svezaka, Augsburg, 1794./1795. 1797. (?)) (Welzig, 1987: 644–645).

Franjevac Anscar Zawart u svom biografsko-bibliografskom pregledu franjevačkih propovjednika, za razliku od gore prezentirana podatka iz kataloga njemačkih propovjednika, iznosi da je Modestus Hahn umro prije 1794. Također donosi, pri čemu ne navodi izvor na kojem bi temeljio svoje tvrdnje, da je Modest mnogo godina nedjeljom propovijedao u Würzburgu uz opasku kako je riječ o uvaženom propovjedniku čije propovijedi predstavljaju nešto osvježavajuće nakon propovijedi francuskih propovjednika. Podatke o tome kakve su bile propovijedi francuskih propovjednika, koji su vjerojatno propovijedali u Würzburgu neposredno prije Modesta, te podatke o tome po čemu bi Modestove propovijedi bile bolje od onih francuskih Zawart, nažalost, nije donio tako da se ovdje iznosi samo ova općenita konstatacija. Na temelju drugih izvora Zawart je donio i popis Modestovih djela. Prvo djelo koje Zawart bilježi, a ne navodi ga gore spomenuti katalog, nosi naslov “Predigten auf die Festtage Mariens” (u dva sveska, Konstanz, 1784.). Sljedeće djelo koje Zawart pripisuje Modestu naslovljeno je “Neue Predigten auf die Feste der Heiligen” (u dva sveska, Augsburg, 1791.), što je podatak istovjetan onom u Welzigovu katalogu. Zawart donosi da je Modest autor i drugih djela, koja Welzig nije spomenuo. Riječ je o propovijedima koje su u pet svezaka objavljene nakon Modestove smrti pod sljedećim naslovima: “Sonntagspredigten nebst einigen Festpredigten” (sv. prvi; Augsburg, 1794.), “Sonntagspredigten nebst einigen Festpredigten” (sv. drugi; Augsburg, 1794.), “Sonntagspredigten nebst einigen Festpredigten” (sv. treći; Augsburg, 1795.), “Sonntagspredigten nebst einigen Festpredigten” (sv. četvrti; Augsburg, 1795.), “Sonntagspredigten nebst einigen Festpredigten” (sv. peti; Augsburg, 1795.), uz dodatak da se sva ova djela nalaze u kapucinskoj knjižnici u Wheelingu, u zapadnoj Virginiji (Zawart, 1928: 548).

9.2.2. Bibliografski opis i struktura Leakovićeve i Modestove knjige propovijedi

Propovijed na blagdan Svih svetih Leaković je donio u knjizi “Govorenja za svečane dneve Božje, B. D. Marije i svetih s nikima priložitima porad pobožnoga običaja” koja je objavljena 1802. u tiskari Ivana Martina Divalta u Osijeku. Služili smo se primjerkom toga djela koje se pod signaturom R II E-8⁰-42a nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Naslovna stranica knjige upućuje da ju je sastavio Leaković, član Provincije svetoga Ivana Kapistrana, “štioć bogoslovice” odnosno lektor teologije, propovjednik i služitelj u šarengradskoj župi. Nakon naslovne slijedi nepaginirana stranica s ulomcima na latinskom iz Svetoga pisma (“Benedicentes Dominum exaltate illum quantum potestis: major enim est omni laude. Eccl. c. 43. v. 33.”, “Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus: nimis confortatus est principatus eorum. Psal. 138. v. 17.”) te stranica s imenom njezina autora (“P. Bernardini Leaković”). Sljedeći list knjige zauzelo je kazalo (“Ukaz govorenjah”), a nakon toga se donosi predgovor na dvije stranice. Kazalo obavještava o naslovima trideset propovijedi, o blagdanima na koje se one odnose i o stranicama na kojima se u knjizi nalaze. Iz sadržaja se također saznaje da je za pojedini blagdan Leaković pisao više od jedne propovijedi tako da se dvije različite propovijedi odnose na dan Presvetoga imena Isusova, dvije na Veliki petak, četiri na drugi dan Uskrsa i tri na Božić. U predgovoru se Leaković obratio recipijentu kao dobrovoljnom štioću, dragom štioću odnosno prijatelju dragom, najavio sadržaj knjige i učinak koji njome želi postići u odnosu na primatelje. Naime, riječ je o propovijedima (“Govorenja od Boga, od B. D. Marije i od svetih Božjih”) u kojima se hvale likovi na koje se one odnose kako bi ih vjernici štovali i potaknuli da slijede njihove kreposti i djela. U predgovoru je Leaković objasnio da knjiga ne sadrži propovijedi za sve blagdane u godini, već samo one “za dneve posvećane i nika za osobitu pobožnost” (Leakovich, 1802: 4), i to zato što ima problema s vidom. Predgovor je završio pozivom recipijentu da bude zadovoljan s njegovim malim djelom, da se njime služi i da ga preporuči Bogu, a na samom se kraju predgovora autor potpisao (“Ponizni sluga. O F. Bernardin Leaković”). Nakon predgovora slijedi središnji dio s propovijedima (1–404), dok se dvije zadnje stranice odnose na “Pomanjkanjah popravljenje”. Na nekoliko prvih stranica knjige nalaze se ukrasi, npr. biljni, životinjski, dok se jedan ukras nalazi na stranici kojom završava glavni dio knjige s propovijedima.

Modestova propovijed na blagdan Svih svetih nalazi se u prvom svesku njegove knjige propovijedi koja je pod naslovom “Predigten, auf die Festtage der heiligen” tiskana kod Martina Wagnera u Konstanzu 1782. Potonji podatak, u odnosu na onaj koji smo gore iznijeli,

upućuje da je djelo tiskano i izvan Würzburga. U knjizi nakon naslovne stranice slijedi nepaginirana stranica s odobrenjem za tisak djela koje je 12. veljače 1782. dao svećenik Jacobus Frick. Nakon toga slijedi sadržaj u kojem se redom nabraja svih dvadeset propovijedi s pripadajućim stranicama te svetkovinom kojoj su propovijedi namijenjene, a zatim glavni dio (1–596) s propovijedima na određenu svetkovinu. Propovijedi u ovoj Modestovoj knjizi pisane su njemačkom goticom, a pri analizi smo koristili primjerak koji se pod signaturom R 12A 12267 nalazi u knjižnici u Tübingenu. Ukrasi u Modestovoj knjizi, primjerice, stilizacija oka, anđela, biljna stilizacija, označuju završetak jedne odnosno početak druge propovijedi, a ukrasima su omeđeni i brojevi stranica.

9.2.3. Tri propovijedi na blagdan Svih svetih – struktura

Struktura triju propovijedi koje ovdje analiziramo odgovara strukturi klasične antičke retorike. Tako se ispod naslova Rapićeve (“Na dan Sviju svetih”), Leakovićeve (“Govorenje. Na dan Sviju svetih”) i Modestove (“Predigt auf das Fest Aller Heiligen”) propovijedi nalaze rečenice kojima se najavljuje tema propovijedi. Rapić je u temu propovijedi uveo rečenicom na hrvatskom (“Za svima svetima može se lako u nebo unići”) ispod koje je donio citat (“Beati.”) iz Evandjelja po Mateju (Matth. 5.) (1764: 421). Dakle, on je, o čemu je bilo govora u prethodnom poglavlju, na hrvatskom dosta slobodno parafrazirao citat iz Vulgate. Leaković je moto (“Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis”) također uzeo iz Evandjelja po Mateju (Matth. 5. 12.), a donio je i njegov prijevod na hrvatski (“Veselite se i radujte se jer plaća vaša mloga jest u nebesih”) (Leakovich, 1802: 287). Modestova propovijed ima moto na njemačkom (“Die Heilige haben durch den Glauben die Reich überwunden; sie haben Gerechtigkeit gewirkt, und die Berheissungen erhalten”, što bi značilo “Sveti su vjerovanjem kraljevstva osvojili; oni su pravedno djelovali i obećanje dobili”), a propovjednik ga je uzeo iz Poslanice Hebrejima (in dem Sendschr. an die Hebr. 11) (Modest, 1782: 382). Osim mota pri prvom, letimičnom susretu s tekstovima može se primijetiti da su u svim trima propovijedima odlomci propovijedi, vjerojatno radi njihova lakšega praćenja odnosno bolje preglednosti, odvojeni kao i to da se propovijedi razlikuju po duljini. U Modestovoj su propovijedi odlomci jasno odvojeni, a poglavlja zasebno naslovljena: “Eingang” (“uvod”) (382–386), I. dio “Wir können heilig werden” (“Možemo postati svetima”) (386–395), II. dio “Wir können leicht heilige werden” (“Možemo lako postati svetima”) (395–403), III. dio “Wir können geschwind heilige werden” (“Možemo brzo postati svetima”) (404–409). Za razliku od toga u Rapićevoj propovijedi dijelovi nisu posebno

imenovani, već je svaki novi odlomak, a ima ih ukupno osam, na margini numeriran te od prethodnoga odvojen praznim retkom. U Leakovićevoj propovijedi odlomci nisu numerirani, već počinju novim, uvučenim retkom. Unatoč tim podjelama u svim se trima propovijedima cjeline dijelova međusobno nadovezuju. Vezano uz duljinu propovijedi Modestova ima 28 stranica, Rapićeva nešto više od 9, a Leakovićeva nešto više od 13 stranica. Modestova je propovijed najdulja, ima oko 20 608 znakova, slijedi potom Rapićeva koja ima oko 17 500 znakova, dok je Leakovićeva najkraća jer ima približno 13 400 znakova.

U uvodu propovijedi autori su upoznali čitatelje s onim o čemu će govoriti odnosno s temom koju su najavili motom. Rapić je svoju propovijed otvorio narativnim egzemplom o Rimljaninu Horaciju Koklu (“Horatius Cocles”) koji se hrabro, samo s jednom sabljom, na mostu koji je preko rijeke Tiber vodio u grad borio protiv neprijatelja ne dopuštajući im ulazak u Rim. Horacije je zadržavao neprijatelje dok se most nije srušio, nakon čega je s konjem skočio u Tiber pri čemu je pozivao svoje neprijatelje da ga slijede jer je to put kojim se dolazi u grad. Propovjednik Rapić naraciju je prekidao pitanjem kako bi dao dinamiku, stvarao napetost, pobudio znatiželju i pozornost vjernika. Primjerice, nakon što je iznio da je Horacije odvrćao neprijatelje dok se most nije srušio pitao je što je onda Horacije činio (“što čini?”, 1764: 421) da bi zatim pripovijedao o tome kako je skočio u vodu. Taj je pripovjedni primjer poslužio Rapiću da propovijed izgradi simbolički odnosno on je tu priču aplicirao na religioznu temu. Naime, kao što je Horacije, kojega Rapić naziva vitezom, čime pokazuje da cijeni junaštvo kao vrlinu, zvao svoje neprijatelje da ga slijede u vodu jer tako mogu doći u grad, tako se i Rapić nada da će čuti svece “koji su priko vode ove umarlnosti priplivali” (1764: 421) pa se sada nalaze na brijegu vječne blaženosti. Sveci odatle pokazuju vjernicima krepostan put i pozivaju ih: “Za nama! Za nama!” (1764: 421). Rapić je negodovao (“o žalosti!”, 1764: 421) kad je kršćane kojima se obraća usporedio s Horacijevim neprijateljima jer kako oni nisu htjeli u vodi slijediti Horacija, tako i kršćani nemaju hrabrosti slijediti svece, i to zato što smatraju da je rijeka odnosno put koji vodi u nebo težak. Koliko mu je stalo do toga da promijeni taj stav vjernika, pokazao je Rapić kad im se obraćao kao mlohavim Adamovim sinovima i gingavim Evinim kćerima (1764: 421). A propovjednik će vjernike nastojati razuvjeriti tako što će pokazati kako je za svecima lako doći u nebo, i to zato što sveci svakom pojedincu pokazuju put koji vodi u nebo i jer se na blagdan Svih svetih taj put svakom čovjeku čini lakšim. Ta dva razloga istodobno će biti, kako je Rapić najavio na kraju uvoda, i dva dijela odnosno dvije podteme njegove propovijedi (1764: 422).

U uvodu svoje propovijedi Leaković je podučavao vjernike da je plaća, obećani dar najpogodnije sredstvo da se pojedinac potakne da podnosi najteže nedaće, a kako bi to potvrdio, dao je primjere iz svakodnevnoga života i iz Biblije. Tako ljudi da bi opstali rade cijelo ljeto u polju po najvećoj vrućini, trgovac mnogo nedjelja i mjeseci putuje dalekim krajevima, kako po zemlji, tako i po vodi, radi zarade, dok vojnik svoj život stavlja u pogibelj kako bi svladao neprijatelja. Iz Svetoga pisma propovjednik je naveo primjer Davida koji je radi plaće (bogatstvo, žena) odlučio svladati Golijata te Jakova koji je 14 godina radi lijepo Rakele služio Labana (Leakovich, 1802: 287–288). Leaković je potom podučavao vjernike da bi zbog nebeske plaće trebali rado trpjeti sve ovozemaljske nedaće te je predvidio pitanje koje mu vjernici mogu uputiti: “Ali pitali biste me može biti N! Koja je to plaća nebeska, kolika je i u čemu se zadržaje?” (Leakovich, 1802: 288) da bi nakon toga isticao da on tu plaću ne može predočiti, pri čemu je ostvaren topos neizrecivosti, ali i to kako ne bi bilo lijepo da ne govori o njoj. Uvod je Leaković zaključio podjelom propovijedi na dva dijela: u prvom će dijelu govoriti o tome što nije na nebu, a u drugom o onome što jest na nebu (Leakovich, 1802: 288–289).

Modest je u uvodnom dijelu svoje propovijedi govorio o svrsi koju želi postići u odnosu na recipijente, tj. da Crkva želi potaknuti vjernike da postanu svetima. U vezi s tim naglašavao je da svi mogu postati svetima, da im je Crkva dala cijeli kor svetih, tj. svete različite dobi, oba spola, različitih društvenih položaja, govorio je o putu koji tomu vodi, kojim su sveci dobili obećanje Božje milosti (snažna vjera, kreposna djela, pravedan odnos prema Bogu, osvetnicima i sebi samima). Propovjednik se poistovjetio s vjericima, u prvom licu množine, i pitao ne bi li onda trebali pokoriti strasti, tjelesnost, iskušenja paklenih neprijatelja, odbaciti svjetovno, činiti dobra djela, a nakon toga je podijelio propovijed na tri gore spomenuta djela, tj. najavio je da će govoriti o tome da vjernici mogu postati svetima, da mogu lako i brzo postati svetima (Modest, 1782: 383–385).

S obzirom na utilitarnost kao na temeljnu sastavnicu propovijedi, da bi uputio poruku recipijentima, propovjednik je nastojao vjernike uključiti u vlastiti tijek misli odnosno privući njihovu pozornost. Toga su svjesna sva tri autora pa su oni na kraju uvoda svojih propovijedi nastojali pobuditi pozornost vjernika. Rapić je tako u blago imperativnom tonu vjericima poručio: “dostojte se s veoma pomljivim poslušanjem primiti što sam odredio vama očitovati s Božjom pomoću na prošnju Isusa, Marije i sviju svetih” (1764: 422), dok im se Leaković kratko, jednostavno obratio: “Poslušajte” (Leakovich, 1802: 289). Modest vjernike nije izravno pozvao, već je izrazio svoju želju da ga slušaju kako bi ih odvratio od stava da se ne

može postati svetim: “Wenn ihr mich, Geliebteste in Jesu! mit stillen und ruhigen Gemüth anhören wollet: so werde ich euch heut, mit geringer Mühe, das Gegentheil belehren” (Modest, 1782: 385), tj. “Kad biste me, ljubljani u Isusu, tihom i mirnom čudi poslušali, tako bih vas danas s malim trudom suprotnosti poučio”, a također je pozvao Duha svetosti i milosti, pri čemu se poistovjetio s vjernicima, da im da snagu kojom će napokon rastrgati okove, koji su ih odvrćali od puta savršenosti te da im ne uskrati milost pomoću koje lako i brzo mogu postati svetima (Modest, 1782: 385–386). Izneseni primjeri također pokazuju da se sve tri propovijedi unatoč tomu što ih danas percipiramo kao pisane tekstove odnose na usmeno izlaganje odnosno da se obraćaju slušateljima.

Odnos s vjernicima propovjednici su uspostavljali odnosno nastojali su održati njihovu pozornost i u razlaganju najavljenih tema svojih propovijedi. U središnjem su dijelu propovijedi da bi privukli pozornost vjernika, lakše ih podučili, djelovali uvjerljivije, njihovi autori donosili pitanja, narativne primjere, pozivali se na Sveto pismo, na kršćanske autore, dok su u završnom dijelu naglasili poantu propovijedi, poticali vjernike na ispravno ponašanje.

9.2.4. Tri propovijedi na blagdan Svih svetih – poruka (propovjednik – tekst propovijedi – recipijenti)

U glavnom, središnjem dijelu propovijedi sva tri franjevca uspostavljala su odnos, komunicirala s religioznim slušateljima tako što su ih različito oslovljavali. Rapić i Modest obraćali su im se u prisnom tonu, pa je Rapić, primjerice, rekao: “Bogoljubni puče!” (1764: 425), “Ti, o mati!” (1764: 426), “Ti, o kuće domaćine!” (1764: 426), “o bojažljivi svitu!” (1764: 427), “NN bogoljubni!” (1764: 429), Modest: “meine Christen” (“moji kršćani!”) (Modest, 1782: 388), “meine Theueristen” (“moji najdraži”) (Modest, 1782: 392), “Allerliebste!” (“najomiljeniji!”) (Modest, 1782: 393), “mein Lieber!” (“moj dragi!”) (Modest, 1782: 395), “meine Vielgeliebten!” (“moji ljubljani!”) (Modest, 1782: 398), “meine Zuhörer!” (“moji slušatelji!”) (Modest, 1782: 403), “Christen!” (“kršćani!”) (Modest, 1782: 408), dok u Leakovićevoj propovijedi stoji samo “N!” (Leakovich, 1802: 291). Rapić i Modest davali su osobito intiman ton propovijedi kad su se obraćali recipijentu u 2. licu jednine. Potonje je izostalo kod Leakovića, ali se on, poput spomenute dvojice franjevaca, nastojao približiti vjernicima pa se, primjerice, s njima često poistovjećivao odnosno izlagao u 1. licu množine.

Sva tri franjevca u središnjem dijelu svojih propovijedi pitanjima su poticala vjernike da ih prate, oživljavala izlaganje. Nadalje, pitanja, čak i onda kada su u sebi već sadržavala

odgovor, služila su kao motivacija odnosno uvod u ono o čemu će propovjednik u nastavku govoriti i istodobno poučavati, nastojati promijeniti stav vjernika, potaknuti ih da mijenjaju svoje ponašanje. Primjerice, u razradi prve tematske cjeline svoje propovijedi Rapić je pitao da što su drugo svetački blagdani “nego naše na svetitost pozivanje” (1764: 422) da bi nakon toga govorio da blagdan sveca koji je mučen kao i općenito svetac koji se slavi na određeni dan predstavlja poziv vjernicima da slijede njegov životni put, točnije kreposti, jer će tako doći u raj. Pritom propovjednik nije bio suhoparan jer se služio pjesničkom slikom, metaforizirao iskaz kad je rekao da se na blagdan svetih mučenika razvija crveni barjak koji su oni kao srčani vitezovi obojili svojom krvlju te da pozivaju vjernike da ih slijede u nebeski Kanan (1764: 422–423). Rapić je vodio računa o recepcijskim sposobnostima vjernika u smislu da je predviđao pitanja koja mu oni mogu uputiti, a koja pokazuju njihovo opiranje, negodovanje u odnosu na savjet koji im je on prethodno dao: “Ali, šta? Da ja idem među Svete Crkve naučitelje? Među proste ruke ljude koji sva svoja dobrah siromahom razdiljuju? Među pustinjake i manastirske redovnike?” (1764: 423). To je istodobno i povod da ih propovjednik poduči da postoje drugi putevi pa ako ne mogu slijediti svetoga Augustina, onda mogu slijediti svetoga Pavla, svetoga Franju Serafinskoga, ako ne mogu živjeti poput samostanskih redovnika, mogu u kući biti svetima poput Josipa, Samuela i Davida itd. (1764: 423–424). Poduku kako mogu slijediti djevice Rapić je također slikovito iznio: “Dok ove ja izbroji, evo opet vidim barjak čisti divicah razvijen koje radi svoje čistoće krune svita ovoga jesu potlačile, život i krv prikazale i slavno kako vitezovi vojevale” (1764: 424). S obzirom na to da je malo onih koji slijede djevice, Rapić je kršćanima živo poručio (“Dakle ajdete u ime Božje, ajdete reko”, 1764: 424) da slijede put svetih zaručnika. Pitanje koji su to dani na koje se može posvetiti čovjek koji ne želi slijediti svete naučitelje, mučenike, ispovjednike, zaručnike ni djevice poslužilo je propovjedniku da naglasi kako upravo na dan Svih svetih vjernik može odabrati put kojim želi ići odnosno može odabrati sveca kojega će slijediti (1764: 424). Pitanje koliko ima puteva u raj motiviralo je Rapićevu poduku kako postoji put za sve, za zdrave i bolesne, bez obzira na dob, društveni položaj, socijalni status. Tu je poduku propovjednik i slikovito predočio kad je pozvao vjernike da promotre Božju kuću i da mu kažu što vide. Vjernici su uočili zlato i srebro na oltarima, drvo, kamen, željelo, olovo, stakla na prozorima, a onda ih je Rapić pitao čemu služe mnoge, različite stvari da bi nakon toga sugerirao odgovor: “Nije li istina kada bi sve bilo od srebra i zlata, što bi bilo onda sigurno od lupeža i arsuza? Kada bi opet bilo sve od kamena i drveta, od kuda bi svitlost unilazila?” (1764: 425). To je zatim primijenio na religioznu temu, a prijelaz je najavio kad je

rekao “Sada ovako” (1764: 425) da bi metaforički govorio o vjeri, pa je sveta Crkva, čiji je temelj Isus, krasna i uzorna zgrada, koja je građena od zlata, srebra, olova, drveta i dragoga kamenja. Kao što svi ti dijelovi pripadaju crkvi, tako se i vjernici, neovisno o njihovu položaju i mogućnostima, pozivaju da budu temelj te zgrade (1764: 425–426). Pitanjima je Rapić izazivao vjernike kako bi ih potakao da promijene svoj stav i ponašanje. Primjerice, vjernika koji misli da je put u nebo naporan nazvao je gingavcem, plašljivim jelenom (“Ma, koji je to gingavac koji tako govori? Koji li je taj jelin koji se tako plaši?”, 1764: 426), a u nastavku je sugerirao odgovor i pritom kritizirao: “Nije li to onaj koji radi ljubavi ovoga svita priveliko brime na sebi dragovoljno nosi? Koji radi vrimentoga dobitka pod priteškim trudom krvavo znoji se?” (1764: 426–427). Propovjednik je opet ponovio da svatko može odabrati put sveca kojega želi slijediti, a onda je pitao o kakvom se putu radi što mu je otvorilo prostor da i sam prizna kako je put težak, ali i da na pitanju podučiti da je nakon svih svetih koji su put prešli, nakon njihovih teškoća vjernicima put lakši, uravnan (“Nisu li toliki sveti od svakoga stanja ljudi koji su srično i blaženo putem onim prošli njega jurve uravnali i utrenim učinili nama tolike dobre prilike ostavivši?”, 1764: 427). Rapić je također uzeo u obzir mogući stav vjernika, tj. da sveci prije negoli su došli u nebo nisu bili ljudi koji su podnosili nevolje, a onda ih podučavao, i istodobno im se sarkastično obraćao, kako su sveci bili ljudi, ali da nisu bili gingavi, meka srca, da se nisu prepuštali vragu i tijelu kao što to čine vjernici kojima se on obraća, i s kojima se poistovjećuje propovijedanjem u prvom licu da bi im se približio (1764: 428–429). Osim podrugljivoga poduka je također dobivala imperativan ton: “Sarčanost obucite!” (1764: 429).

Leaković je, kako je već rečeno, na kraju uvodnoga dijela najavio da će njegova propovijed imati dva dijela odnosno da će govoriti o onome što nije i o onome što jest na nebu. To, dakle, pokazuje da postoji kontrastiranje na strukturalnoj razini, između dviju tematskih cjelina njegove propovijedi, a pored toga, kako će se vidjeti, kontrastiranje je ostvareno i unutar iste tematske jedinice. Naime, u prvoj tematskoj cjelini svoje propovijedi Leaković je govorio samo o ovozemaljskim nevoljama, dok je u razradi druge tematske cjeline propovijedi opet govorio o svjetovnim nedaćama, ali im je suprotstavljao nebesku ljepotu, zapravo je, preko jedne teme veličao drugu, čime je stvarao kontrast i, naravno, podučavao vjernike. Prvu podtemu propovijedi Leaković je počeo pozivom vjernicima da razmišljaju o ovozemaljskom životu koji je pesimistički predočio: ovozemaljsko je puno siromaštva, bolesti, smrti, zavisti, nepravde, nesklada, želje za bogatstvom, vragova koji napastuju i varaju ljude kako bi završili u paklu. Primjeri koje je iznio o tome što sve ljudi

rade na zemlji, kako se oni muče završavao je pitanjem zašto to ljudi čine, a odgovori koji su slijedili služili su propovjedniku da naglasi ovozemaljski jad. Tako se na ovom svijetu ljudi muče radeći na zemlji, krčeći šumu, koseći po najvećoj vrućini, razbijajući željezo, a pitanje zato to čine rezultiralo je odgovorom da ih na to tjera strah od siromaštva, želja za preživljavanjem. Primjer čovjeka koji se prepušta liječniku, pije mrske lijekove, dopušta da mu se režu dijelovi tijela popratilo je pitanje propovjednika zašto on tako postupa odnosno odgovor da je to radi zdravlja koje želi imati (Leakovich, 1802: 289–290). Pored toga pitanja su služila isticanju suprotnosti između ovozemaljske i nebeske sfere. Naime, drugi dio propovijedi Leaković je otvorio pitanjem vjernicima o tome što bi rekli o onom mjestu na kojem nema prethodno nabrojenih nevolja da bi potom hvalio nebo, raj kao mjesto bez muke, najsretnije mjesto, isticao njegovu ljepotu i veličinu svih svetaca koji su rado podnosili ovozemaljske nevolje i time zaslužili vječnu slavu (Leakovich, 1802: 291–293). Međutim, Leaković je također propovijedao o tome kako neki uživaju ovozemaljsku sreću, a pitanje “Ali što su ova vrimenita dobra i kolikoga su vika i stalnosti?” (Leakovich, 1802: 294) opet je motiviralo propovijedanje o ništetnosti, prolaznosti ovozemaljskoga te veličini, ljepoti raja (Leakovich, 1802: 294).

Središnji dio Modestove propovijedi također sadrži pitanja. Kako bi pokazao vjernicima da su i sveci bili grešnici koji su svladali svoje grijeh, Modest ih je, primjerice, pitao, i pritom poticao na vizualizaciju, je li vide svece kako se valjaju u najoštrijem trnju, kako pohlepu gase svojom krvlju, kako ubijaju divlju pohotu, s gađenjem i strahom pokoravaju svoju prirodu, njeguju glavu pepelom, utječu se jednom Bogu (Modest, 1782: 389–390). Pitanje žele li vjernici znati koja je razlika između njih i svetaca motiviralo je propovjednikovu poduku kako razlike nema, da su sveci bili slabi poput njih, da su i oni živjeli na zemlji, izloženi psovkama, okruženi opasnošću, svjetovnim poslovima (Modest, 1782: 392–393). Modest se poistovjetio s vjernicima i pitao ih da zar ne mogu što su milijuni drugih prije njih mogli, ne trebaju li i oni poput svetaca ukrotiti ćud, tijelo, iskorijeniti nečistoće, pokoriti strasti, raditi na popravljanju grešaka, hrabrim i pokajničkim srcem uništiti grijeh, odnosno ono što je toliko mnogo istih i također još onih slabijega spola, istih ili također osjetljivijih godina, istoga ili također većega položaja, istoga ili nježnijega stasa postiglo djelima (Modest, 1782: 393–394). Modest je, dakle, ohrabrivao vjernike u spomenutom, ali i u sljedećem primjeru kad im je poručio da nije tako teško postati svetima onako kako ljudi to sebi predstavljaju, da svetost ne zahtijeva uvijek strogost odnosno da vjernici, primjerice, ne trebaju boraviti u pustinji i tamo povjeriti dane samoći, spavati na

goloj zemlji, razderati tijelo, vezati slabine lancima (Modest, 1782: 397). Nakon što je još jednom poručio vjernicima da se ne trebaju bojati i mučiti da postanu svetim Modest je propovijedao o tome kako se mogu popeti na stepenicu savršenstva, u što ih je uveo pitanjem o tome koje su to obveze koje vjernici trebaju ispuniti. Naime, važan je odnos kršćana prema Bogu (poštovanje Boga i njegovih želja, pokornost), njihov međusobni odnos (bratsko ponašanje, međusobna samilost, pomoć i potpora, blagost, ljubav, uljudnost), odnos vjernika prema sebi samima (obuzdavanje pohote, čudoredna čestitost), a osobito ponašanje u skladu sa socijalnim ulogama. Modest je svjestan problema sredine kojoj propovijeda pa će govoriti o tome da su sveti oni roditelji koji djecu kršćanski odgajaju, izgrađuju njihove vrline, uče ih da se boje Boga, svojim im ponašanjem daju primjer. Tako odgajano dijete bit će sveto odnosno ono će slušati svoje roditelje, olakšavati im tegobe u starosti, pomagati im u bolesti, tješiti ih u nevolji i tuzi. Sveta je služavka koja je odgovorna, marljiva, pažljiva u svom poslu, dok je svet onaj seljak koji se znoji, podaje Božjoj volji, zahvaljuje mu za ono što raste i plaća porez (Modest, 1782: 398–401). Vidjeli smo da je i Rapić ohrabrivao vjernike, govorio im da put u nebo ne mora biti tako težak. Da je Rapić to činio dosta dinamičnije od Modesta osobito pokazuje primjer u kojem je slavonski franjevac suprotstavio različite puteve koji vode u nebo. On pretpostavlja da bi se mnogi vjernici prestrašili kad bi on jednom od njih rekao da mora u raj ući kao mučenik, drugom da mora ući kao crkveni naučitelj, a trećem da mora živjeti kao redovnik da bi tamo stigao. Ali da on kaže pojedinom vjerniku da sam može odabrati sveca, onda put ne bi bio mučan: “Da bi ja jednomu od vas rekao: ti valja da u nebo uniđeš kako mučenik, a ti kako jedan S. Crkve glasoviti naučitelj, a ti kako manastirski redovnik oštar život provodeći, a ti kako najčistija divica (...) O, kako bi se u mlogima srce uzdrtalo i kako put nebeski takovima bi se mučan vidio. Da pak jednomu rečem obćeno: ti valja da u nebo dojdeš kako jedan između sviju svetih (...) nut samo oberi za kojimgod hoćeš možeš unići. Kada bi se reko ovako na volju dalo, molim vas, komu bi mučno se vidilo za svima svetima svetu biti?” (1764: 424–425).

Gore smo spomenuli da je Modest upućivao vjernicima da se ne trebaju plašiti, ali je on to i činio kako bi istakao korist koju vjernicima donosi uzorno ponašanje i ukazao na posljedice suprotnoga ponašanja. Naime, Modest je plašio vjernike kontrastiranjem puta propasti koji čeka grešnike i puta svetosti kojim koračaju oni koji se uzorno ponašaju. Primjerice, poručio je vjerniku da promisli o tome kako put propasti uključuje pakao, crva koji ga grize u srcu, da treba strepiti od grijeha kao od najljuće nemani, kao da vidi ponor koji je već otvoren i neman pakla oko sebe te da ga ništa drugo već neprestani nespokoj, strah i

bojazan može odvesti od toga puta, koji je dosta jezovitiji od svih grmljavina, dosta bjesniji od hrabre Furije, tj. rimske boginje osvete. Nasuprot tomu vjernici koji ispunjavaju obveze pješake putem svetosti, s mirom u srcima, svaki njihov korak donosi novu radost i ugodu (Modest, 1782: 402–403).

Osamnaesto je stoljeće, kako je već rečeno i pokazano u poglavlju o tematsko-motivskoj razini Rapićevih propovijedi, obilježilo nastojanje da se sve izbroji, prebroji, da se istakne neizbrojivo, nemjerljivo. To je došlo do izražaja u Rapićevoj i Modestovoj propovijedi, kao i u onoj Leakovićevoj, koja je objavljena kasnije odnosno početkom 19. stoljeća. Rapić je brojeve i neizbrojivo spominjao kako bi potakao, uvjerio vjernike da mogu odabrati životni put sveca koji im neće biti mučan, da mogu slijediti sveca kojega žele da bi došli u raj. Tako je poručio vjernicima da ih neizbrojeni ispovjednici pozivaju da ih slijede, da među neizbrojenim svecima mogu odabrati svoga vođu (1764: 423, 427). Rapić smatra da vjernici ne mogu reći da je put u nebo težak zato što “između toliko miliona svetih” (1764: 427) mogu odabrati jednoga sveca za uzor odnosno zato što je njime prošlo “toliko miliona svetih” (1764: 428). Leaković je neizbrojivo, brojeve, nemjerljivo donosio kako bi istakao ništetnost ovozemaljskoga i veličinu, ljepotu raja pa ćemo iznijeti nekoliko primjera. Da su brojevi služili isticanju rajске ljepote vidjet će se također kad budemo govorili o narativnim egzemplima u njegovim propovijedima. Dakle, pesimističnoj slici svijeta u Leakovićevoj propovijedi pridonosi konstatacija da na svijetu ima neizbrojenih bolesti (Leakovich, 1802: 289). Za razliku od toga rajsko odnosno božanstveno lice je milijun puta veće od sunca. Međutim, ni potonje Leakoviću nije bilo dovoljno da pohvali božanstveno pa je u nastavku rekao da je ono “brez mire i broja” (Leakovich, 1802: 296) svjetlije od sunca (Leakovich, 1802: 296–297).

Kad smo govorili o pitanjima u Modestovoj propovijedi, iznijeli smo da je taj njemački propovjednik pitao vjernike da zar oni ne mogu ono što su milijuni drugih prije njih mogli. U okviru dijela svoje propovijedi o tome kako je moguće brzo postati svetim, Modest je iznio da nije potreban jedan mjesec, a također ni jedan tjedan, već da, ako to uistinu žele, kršćani mogu postati svetima već danas, ovaj sat odnosno u jednom trenutku (Modest, 1782: 404). Da bi dokazao tu tezu, Modest je iznio narativni egzempl o svetom Pavlu odnosno pripovijedao je o tome da je svetac gorio marom za širenjem evanđelja, da sebi nije priuštio odmor, već da je propovijedao u nebrojenim krajevima. Pripovjedač Modest iznio je da je Pavao postao svetim, a naraciju je oživio kad je pitao je li puno godina trebalo da postigne svetost, što mu je također poslužilo da, u skladu s podtemom propovijedi (Možemo brzo postati svetima),

istakne kako je Pavao u jednom trenutku postao svetim. Modest je pripovijedao o tome da je Pavao kao Židov poput divlje životinje nasrnuo na kršćansku janjad, ali da je u jednom trenutku postao svetim. Naime, Pavla je na putu u Damask, pri čemu Modest iznosi da ga je pratilo grmljavinsko nevrijeme, Isus opomenuo, nakon što ga je munja bacila s konja, te je on odjednom promijenio svoje srce, više nije bio stari Pavao (Modest, 1782: 404–406). Jednako tako i vjernici kojima se Modest obraća, npr. škrtci, oni koji puteno griješe, trebaju mijenjati svoje srce, darovati se Bogu i tako će u jednom trenutku postati Božji miljenici (Modest, 1782: 407–408).

Dosad smo iznijeli primjere koji potvrđuju da su Modest i Rapić u svojim propovijedima postajali i pripovjedači. Leaković je u svojoj propovijedi donio dva egzemplja koji jedva da se mogu odrediti kao narativni. Riječ je tek o kraćoj parafrazi Biblije koju je propovjednik nekad popratio i citatom. Primjerice, kad je govorio o tome da plaća motivira ljude da podnose različite nevolje, Leaković se oslonio na Bibliju te naveo, što smo spomenuli, kako se David borio protiv Golijata jer je čuo da će izraelski kralj nagraditi onoga koji ga svlada (Leakovich, 1802: 288). Kad je hvalio raj, Leaković je pripovijedao o svetom Petru kojega je ganuo prizor Isusova preobraženja, a onda je donio citat iz Evanđelja po Mateju (“Gospodine, dobro je ovdje nami biti. Ako hoćeš, učinimo ovdje tri pribivališta: tebi jedno, Mojsiji jedno, a Iliji jedno”, Leakovich, 1802: 295), isticao nebesku ljepotu jer ako je spomenutoga sveca ganula samo jedna zraka Isusova lica, kako li je onda lijepo u raju gdje se može gledati sva Božja ljepota (Leakovich, 1802: 295). Primjer iz Biblije, tj. Otkrivenja, o tome kako se svetom Ivanu ukazao anđeo kojem se svetac htio pokloniti, ali mu je anđeo to zabranio, također je poslužio Leakoviću da hvali raj pa on pita da ako je ljepota jednoga anđela ganula svetoga Ivana, što bi tek bilo da je svetac vidio arhandela, kerubina, serafina (Leakovich, 1802: 296). Rapić je narativnim primjerom otvorio svoju propovijed, a priču je također donio u njezinu glavnom dijelu, pri čemu ju je također simbolički oblikovao. Tako je pripovijedao o jelenima koji su se skupili na brijegu iznad duboke i brze vode odakle su mogli vidjeti zelenu i lijepu pašu za kojom su žudjeli. Skok jednoga jelena u vodu ohrabrio je i potakao druge da plivaju za njim prema paši. Taj je primjer Rapić prenio, povezao s vjernicima. Naime, i čovjek kojem se propovjednik obraća, kao i jelen iz spomenutoga primjera, nalazi se nad opasnom, brzom rijekom koju treba preći da bi došao u nebo, a ohrabriti ga treba govorenje o tome da je mnogo svetaca prešlo taj put, a da su se i oni bojali. Rijeka su zapravo nevolje koje se trebaju svladati da bi se došlo na brijeg odnosno na sretnu nebesku adu (1764: 428–429).

Drugi egzempli u sve tri propovijedi na blagdan Svih svetih su citati, rečenice koje trebaju uvjeriti auditorij u istinitost onoga što im se upućuje, a propovjednici su ih popratili podacima o izvorima iz kojih su ih preuzimali. Rapić je donosio citate na latinskom, koje je zatim gotovo redovito popratio rečenicama na hrvatskom, a podaci u tekstu i njima pripadajuće bilješke na marginama njegove propovijedi upućuju na to da se oslonio na Vulgatu (Mudre izreke, Evanđelje po Mateju, Evanđelje po Ivanu, Prva poslanica Korinćanima, Otkrivenje) i svetoga Augustina. U Leakovićevoj propovijedi citati, rečenice na hrvatskom i bilješke koje se na njih odnose, a nalaze se na dnu pojedinih stranica, pripadaju, kako smo uspjeli odrediti, sljedećim izvorima: Biblija (Evanđelje po Mateju, Prva poslanica Korinćanima, Druga poslanica Korinćanima, Poslanica Hebrejima, Ezekiel, Otkrivenje, Knjiga o sucima, Psalmi), sveti Bernard iz Clairvauxa (Medousni), Petar iz Bloisa, sveti Augustin, sveti Ivan Zlatousti, Diogen Lercije, sveti Grgur Veliki. Modest je citate donio na njemačkom i pritom se oslonio na svetoga Ivana Zlatoustoga i Bibliju (Poslanica Filipljanima, Jakovljeva poslanica).

Na kraju, u zaključku, sva tri propovjednika isticala su pouku i ponudila vjernicima svece kao modele, uzore ponašanja koje trebaju slijediti. Rapić je poručio vjernicima da svaki od njih treba uzeti za ogledalo sveca kojega želi, da se svako jutro sjeti da ga dotični svetac poziva da ga nasljeđuje te da će se i sami ako ga u kratkom ovozemaljskom životu budu slijedili, moći veseliti u blaženosti i reći da je nakon svetih lako doći u nebo (1764: 429–430). Leaković je u zaključku propovijedi priznao da je put u nebo dosta težak i zaokružio propovijed onako kako ju je i počeo odnosno isticao kako promišljanje nebeske plaće olakšava podnošenje nevolja te je pozvao vjernike da slijede primjer svetaca (Leakovich, 1802: 299–300). Njemački propovjednik također je pozvao vjernike da slijede svece, da svoja srca okrenu Bogu jer je svece Božja volja učinila svetima (Modest, 1782: 409).

Nakon usporednoga čitanja Rapićeve, Leakovićeve te Modestove propovijedi na blagdan Svih svetih možemo zaključiti da u odnosu na strukturu među njima nema razlike odnosno da su sve tri strukturalno utemeljene na antičkoj retorici te da su podijeljene na podtematske cjeline. Podudarnosti postoje i na sadržajnoj, tematsko-motivskoj razini, npr. propovjednici priznaju da je put u nebo težak, ali istodobno i da nije nemoguće postati svetim, sveci su bili ljudi koji su podnosili ovozemaljske nevolje, pokorili svoju grešnost, vjernici trebaju slijediti svece. Pored toga sva tri franjevca u svojim su propovijedima donosila brojeve, isticala korist koju vjernicima može donijeti uzorno ponašanje. Međutim, u propovijedima uočavamo i određene razlike. Za razliku od Rapića i Leakovića, Modest je na

jednom mjestu svoje propovijedi vjernike plašio kako bi ih motivirao da se uzorno ponašaju. Osim toga taj je njemački franjevac kao pripovjedač bio uspješniji od Leakovića, dok je osobito vješt u tom smislu bio Rapić. Naime, na osnovi narativnoga primjera iz antike Rapić je svoju propovijed simbolički oblikovao, on je priču primijenio na ono što mu je bilo najvažnije, tj. na teološku temu. Iako su sva tri franjevca pokazala da im je stalo do toga da ih vjernici slušaju, Rapić je u odnosu na recipijente simbolikom, usporedbama, slikovitošću mogao propovijed učiniti dinamičnijom, primamljivijom, lakše privući njihovu pozornost i utjecati na vjernike u smislu da su mogli lakše pamtit i ono što su čuli. Pored toga što se poslužio primjerom iz antike Rapić se pozivao na Sveto pismo, crkvene naučitelje. U Leakovićevoj i Modestovoj propovijedi nema primjera iz antičke povijesti, već se oni oslanjaju na Sveto pismo odnosno duhovne pisce. Vezano uz to u Rapićevoj propovijedi u odnosu na Modestovu, a osobito s obzirom na Leakovićevo propovijed preteže demonstrativni nad deliberativnim aspektom, iako, dakle, i potonji nije izostavljen, Rapić je donio narativne primjere koje je povezao s vjericima i poticao ih da nasljeđuju svece, dok Modest, a osobito Leaković eksplicitno podučavaju, potiču izravnije vjernike na promišljanje (Usp. Kastl, 1988: 73). Rapićeva propovijed sadrži elemente barokne poetike, a upravo simbolika, metaforika, usporedbe, složenija naracija, potvrđuju njezinu literarnu izraženost. Za razliku od toga Modestova, a osobito Leakovićevo propovijed su jednostavnije, preglednije od njegove, njihov je izraz umjereniji. Modestova propovijed potiče na vizualizaciju, što je obilježje barokne propovijedi, ali se netom spomenutim obilježjima udaljava od barokne odnosno približava prosvjetiteljskoj poetici. Njegova te ovdje analizirana Leakovićevo propovijed na blagdan Svih svetih, kao i Pavićevo propovijed na dan svete Katarine Aleksandrijske svjedoče, gore spomenute, promjene koje su u crkvenom govorništvu započele u drugoj polovici 18. stoljeća. Rapić tu poetiku nije slijedio, a vrijeme je radilo u korist prosvjetiteljske poetike, o čemu i govore ovdje analizirane propovijedi: Pavićevo koja je objavljena dvije godine prije Rapićeve, Modestova koja je objavljena osamnaest i Leakovićevo koja je tiskana trideset osam godina nakon Rapićeve propovijedi.

10. RAPIĆEV “SATIR”

10.1. O sadržaju “Satira”

Djelo počinje satirovim dolaskom u Slavoniju, gdje on prvi put u svom životu susreće redovnika. S obzirom na to da mu se redovnik učinio kao “nika nehumna, neučna, nerazložita i nakazna utvora” (1766: 1)²³, satir se toliko prepao da je uspio samo zavapiti i pitati ga tko je. Time je Rapić inicirao dijalog satira i redovnika, a pritom su satirovi iskazi u knjizi popraćeni naznakama: “Satir”, “Sat.” “S.”, dok u vezi s redovnikom stoji: “Redovnik odgovara”, “Redovnik”, “R”, “Redov.”

Satir se redovniku obraća u drugom licu jednine, nazivajući ga ocem (“Viruješ li ti također”, 1766: 35, “Viruješ li dakle ti otče”, 1766: 10), i u drugom licu množine, oslovljavajući ga i kao poštovanoga oca (“Istolmačite molim vas”, 1766: 123, “Znadete li vi otče poštovani”, 1766: 49). Redovnik svoga sugovornika naziva satikom (“o satiru!”, 1766: 12), a obraća mu se i kao divljem čovjeku (“O moj divji cloviče!”, 1766: 10). Satir u dijalogu sudjeluje kao ispitivač, učenik koji gotovo redovito postavlja pitanja na koja zatim odgovara redovnik, u ulozi učitelja, mentora, odgajatelja, i time daje vjersku poduku, ističe kako se potrebno ispravno ponašati (Vidi Hoško, 1985: 104). Nekad satir ne postavlja pitanje, već, primjerice, imperativno, poručuje redovniku: “Nut dakle, otče, izgovori virovanje da čujem u čemu uzdržaje se” (1766: 9), “Nut izmoli da čujem” (1766: 49), “Kaži mi” (1766: 39), “Istolmačite mi ovu zapovid” (1766: 86). Satir također rijetko umjesto da postavi pitanje iznosi svoje mišljenje, primjerice, kad redovnik kaže da hostija nakon posvećenja postaje tijelo Isusovo, satir mu upućuje da posvećena hostija ima boju i miris poput kruha (1766: 178).

Vjerski je sadržaj u osnovi cijeloga djela, ali se on ne iznosi samo dijalogom satira i redovnika. Naime, djelo u potpunosti ne uključuje njihov dijalog, već se u određenim dijelovima javlja samo redovnik sa svojim uputama satiru i vjernicima ili samo satir koji savjetuje kršćane. No, o kojim je sadržajima vjere u knjizi riječ?

Na početku glavnoga, središnjega dijela knjige razgovaraju redovnik i satir. Redovnik odgovara na satirova pitanja i pritom se predstavlja kao Božje stvorenje odnosno kao kršćanin, pokazuje mu i objašnjava kako se treba prekrižiti, ističe kako je to potrebno što češće činiti, govori mu da se Krist naziva Spasiteljem zato što je kršćane oslobodio od grijeha,

²³ Pri donošenju citata služili smo se primjerkom Rapićeva “Satira” koji se pod signaturom R II E-80-188 nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

vraga, vječne smrti, naglašava da je za spasenje potrebno poznavati kršćanski nauk, i to vjeru, ufanje, ljubav i dobra djela (1766: 1–7). Time je Rapić uveo u prvo poglavlje, koje se odnosi na vjeru kao prvi dio kršćanskoga nauka, a koje je podijeljeno na potpoglavlja u kojima redovnik odgovara na satirova pitanja i pritom mu tumači pojedine članke Vjerovanja (1766: 8–46). U sljedećem poglavlju redovnik razgovara sa satirom o ufanju u Boga, kao drugom dijelu kršćanskoga nauka, a u zasebnim cjelinama toga poglavlja tumači mu molitve Očenaš, Zdravo Marija (1766: 47–73). Slijedi poglavlje s trećim dijelom kršćanskoga nauka u kojem se vodi dijalog o ljubavi koju kršćani trebaju iskazivati Bogu pa redovnik satira upoznaje s Deset božjih zapovijedi, crkvenim zapovijedima (slušanje mise nedjeljom i na svetačke dane, post, ispovijed barem jedanput godišnje, pričest barem za Uskrs, plaćanje desetine Crkvi i svjetovnjacima, zabrana ženidbenoga slavlja od prve nedjelje Došašća do Vodokršća i od početka Korizme do Mladoga Uskrsa) (1766: 74–150). Predmetom daljnjega dijaloga redovnika i satira je četvrti dio kršćanskoga nauka, tj. sedam svetih sakramenata, sedam darova Duha Svetoga, sedam tjelesnih i sedam duhovnih djela milosrđa, dok su naposljetku razgovarali o grijesima, vrstama grijeha (istočni, mali, smrtni) (1766: 150–258). Nakon toga redovnik i satir razgovaraju o četirima posljednjim stvarima (smrt, Sudnji dan, pakao, raj) svakoga čovjeka (1766: 259–276).

Gradivo sljedećih 18 poglavlja ne iznosi se dijaloški. Naime, nakon razgovora o četirima posljednjim stvarima čitatelj se obavještava da je satir upućen u kršćanski nauk nakon čega se krstio te da se treba ispovjediti. Stoga u narednih 16 poglavlja (1766: 278–322) redovnik pokornoga satira, ali i druge podučava kako se treba pripremiti za ispovijed odnosno ispovjediti. Zapravo se u uvodnom dijelu, pod naslovom “Opomena”, prije prvoga od 16 poglavlja iznosi da se pokorni satir treba uputiti u sakrament ispovijedi, dok se u 16 poglavlja satir nigdje izravno ne spominje, već se savjeti uglavnom daju u 2. licu jednine (“nemoj ikada na ispovidi ono kazivati”, 1766: 278), a tek rijetko u 3. licu množine (“Ovakovi i ovakove neka vazda prid očima Boga imadu”, 1766: 281). Dakle, redovnik naglašava da ispovijed treba biti čista odnosno da se grijesi trebaju ispovjediti bez ustručavanja i opravdavanja; da ispovijed treba biti istinita, tj. da ne treba lagati ispovjedniku; da ispovijed treba biti potpuna što znači da se trebaju ispovjediti svi grijesi, pa i oni koje je pokornik zaboravio kazati na prethodnoj ispovijedi. Kako bi ispovijed bila potpuna, redovnik je u nastavku savjetovao da grešnik treba naglasiti mjesto na kojem je sagriješio; vrijeme u koje je počinio grijeh; opisati pred kim je i kako sagriješio; koliko je dugo bilo u određenom grijehu; navesti koliko je puta sagriješio, osobito broj većih, smrtnih grijeha; navesti je li sagriješio zbog isprazne slave,

kako bi ga drugi hvalili, odnosno iz zavisti. Dalje redovnik savjetuje da grešnik treba ispovjediti je li svjesno sagriješio, je li druge svjesno navodio na grijeh; nabrojati prigode u kojima je sagriješio i svjesno preuzeti krivicu za grijeh; nabrojati prigode u kojima je naveo druge da griješe; navesti je li osjećao zadovoljstvo kada se sjetio počinjenih grijeha. Osobita se pozornost posvećuje bludnosti tako da redovnik podučava grešnika kako treba ispovjediti putene misli, treba navesti mjesto gdje je imao takve misli, prema kome su one bile usmjerene, koliko je puta imao takve misli. Naposljetku, redovnik iznosi kako se trebaju ispovjediti grešne riječi, tj. grijesi počinjeni ogovaranjem drugih, laganjem. U okviru ovih poglavlja redovnik je iznosio i vlastito iskustvo kao ispovjednika, ukazivao kako ljudi griješe, isticao kakva ispovijed ne treba biti, a onda i kako se treba pravilno ispovjediti, donosio kraće molitve koje grešnik treba uputiti Bogu. Tako će redovnik reći da mnogi na ispovijedi lažu da ih je vrag naveo na grijeh i pritom donijeti riječi koje takav grešnik upućuje ispovjedniku (“vrag me je naveo da sam na ovaj grih privolio ili privoljila”, 1766: 300). Takve će grešnike redovnik kritizirati ističući da to nije ispovijed i doslovce će donijeti što trebaju reći ispovjedniku (“Kada sam ćutio da me poželjenje na grih podbada, nisam hotio ukloniti se od one prigode koja mene jest vukla”, 1766: 300). Svoju angažiranost oko toga da ukaže kako se ne treba ispovjediti redovnik je pokazao i kad se grešniku koji se pogrešno ispovijeda obraćao, primjerice, kao budalastom licemjeru (1766: 303). U vezi s molitvom, redovnik će, primjerice, savjetovati grešnika da moli Boga za milost (1766: 313).

U 17. poglavlju (1766: 322–324) ponovno se javlja satir, ali ovaj put izostaje glas redovnika. Naime, do satira su doprle gore iznesene redovnikove upute pa je satir postao svjestan svoje grešnosti, došlo je do njegove preobrazbe. Tako se u ovom poglavlju satir javlja u prvom licu, pa sebe naziva nevoljnikom, nečistim, grešnim, čovjekom koji priznaje da je do redovnikove poduke bio zaokupljen tuđim, a ne svojim grijesima. Međutim, u ovom dijelu satir također opominje druge, poziva ih da poštuju kršćanski nauk (“svekolike u Isukrstu bratinski opominjam”, 1766: 323) da se preispitaju, skrušeno ispovjede jer će tako doći u raj.

Naposljetku, u 18. poglavlju (1766: 324–327) ponovno se javlja samo redovnik koji daje satiru zadnje upute kako se treba što bolje ispovjediti. Naime, treba promisliti, preispitati se što je učinio u jednom danu, o mjestima na kojima je bio, s kim se družio, o svojim mislima, djelima, riječima, grijesima. Također mu savjetuje da odabere ispovjednika koji je skloniji pomilovanju grešnika negoli oštroj grešnikovoj pokori te da, koliko može, bježi od ljudskoga raspravljanja, nastoji da ne uvrijedi Boga ni druge, zaziva Božju pomoć kako ne bi

griješio. Redovnik smatra da je satir sretan što je došao u Slavoniju gdje je upoznao kršćanski nauk, da je ozdravio, ali da satir može biti još sretniji ako ono što je od njega “naučio, primio, čuo i vidio” (1766: 327) bude dalje poštovao.

Na kraju, u “Opomeni najposlidnjoj satiru” koji je sklopio ruke i prignuo glavu redovnik daje 21 savjet: da treba uvijek misliti na strah Božji; biti bogoljuban i poštovati Isusovu muku, B. D. Mariju, anđela čuvara, duše; da u crkvi, kao Božjoj kući, treba biti krotak, pokoran; pažljivo slušati svetu misu; često se ispovijedati i pričešćivati tijekom godine; poštovati misnike, redovnike koji ga savjetuju; da ne smije krasti; psovati ni činiti neprikladna djela; ogovarati, ožalostiti druge; da treba bježati od zla društva; da treba ljubiti i pomagati bližnjem; da ne treba govoriti kako redovnici ne ispunjavaju svoju dužnost; da se za ono što ne može sam poboljšati preporuči Bogu i strpljivo čeka da mu pomogne; da se ne srdi ako mu je netko učinio nešto nažao, da misli o Bogu, a ne o čovjeku koji ga je uvrijedio; da ne bude tvrdoglav, da izvršava tuđu volju; da uvijek nastoji biti najmanji odnosno da se ne uzvisuje, da bude ponizan prema onima koji su manji od njega; da ima želju biti najmanji; da se pazi društva, a osobito ženskoga; da krivo ne sudi ni istražuje tuđa djela ili riječi, ne izusti ni sluša riječi usmjerene protiv drugoga; da se raduje tuđem veselju, a da pati s tuđom nesrećom; da pogrdi svjetovnu ispraznost i puteni užitak (1766: 328.–333. nepag.).

Nakon predstavljanja sadržaja knjige treba reći nešto više o obilježjima diskursa satira i redovnika. Dakle, dijalog pokazuje da je satir sam sebe smatrao divljakom, da je želio da ga redovnik podučiti, da je bio znatiželjan. Vrlo brzo nakon što je počeo razgovor s redovnikom, na početku prvoga poglavlja koje se odnosi na vjeru, satir spoznaje da je dotad živio divlje i da ga njegov sugovornik iz šume i drača želi izvesti na pravi put, pa satir i želi da mu se kaže (“želim znati”, 1766: 8) što je najprije potrebno za spasenje (1766: 8). Međutim, satirova pitanja govore o tome da on i nije bio neupućen u vjerski sadržaj. Tako u dijelu koji se odnosi na šestu Božju zapovijed satir pita: “koji grijh zove se dijački stuprum iliti oskvrnjenje divičanstva? (...) Što će reći fornicatio iliti putena maća? (...) Koji grijh zove se incestus iliti vlastitoga rodstva omaćenje?” (1766: 110). Satir također zna da se neki sakramenti mogu, a neki ne mogu primiti više puta, ali redovnika pita, zanima ga o kojim je konkretno sakramentima riječ (1766: 157). Da mu je poznato kako se daje sakrament krštenja, satir svjedoči, primjerice, kad pita zašto misnik na čelu i prsima krštenika čini križ (1766: 162).

Satirova pitanja, kako je gore spomenuto, govore o njegovoj želji za učenjem, a osobito ona u kojima on kaže: “Ja bi rad znati” (1766: 5), “Bi rad znati” (1766: 27), “Bi rad da mi rič ovoga pozdravljenja istolmačite” (1766: 67), “želim znati” (1766: 8), “Želim da mi kažete”

(1766: 158), “Želim da istolmačite” (1766: 192), “molim te kaži mi” (1766: 10), “Molim te otče, nut još jedno kaži mi” (1766: 11), “Molim kažite mi” (1766: 162): “Molim naučite mene dilo skrušenja učiniti” (1766: 208), “Nut molim vas, učinite ovdi sada prida mnom to obećanje da ja čujem i naučim pak da opet mogu znati kada i ako dojdem na ispovid, kako imam učiniti i pravo Bogu obećati da neću u napridak grišiti?” (1766: 210). Pritom je satir zahtijevao da mu redovnik sustavno i jasno iznese sadržaj. To, npr., pokazuje kad traži od svoga sugovornika da mu zasebno objasni što je pokajanje, ispovijed, a što izvršenje pokore: “Bi veoma rad bio da mi istolmačite što je to skrušenje, ispovid i zadovoljnost, ali svako napose, to jest jedno za drugim istolmačite meni da razborno i razgovetno mogu razumiti i naučiti” (1766: 205). Da je satir želio shvatiti sadržaj koji mu redovnik iznosi pokazuje također kad od redovnika traži primjer: “Dajte mi jednu prilicnost da bolje mogu razumiti” (1766: 84), “Molim istolmačite mi bolje u naravnoj prilici da mogu očitije poznati i dokučiti” (1766: 180), “Ovo bolje za razumiti i dokučiti želim da mi ukažete u prilici” (1766: 181), “Molim vas istolmačite ovo jošter bolje po kojigod prilici?” (1766: 222), “Nut malo očitije istolmačite” (1766: 262). Satirovi zahtjevi kao i njegova, gore navedena pitanja pokazuju da on u razgovoru sudjeluje kao učenik, ali također govore da se on, kako je već rečeno, javlja kao ispitivač, da želi nadmudriti svoga sugovornika (Vidi Hoško, 1985: 104). To vrlo zorno svjedoči satir kad pita redovnika zna li on molitvu Zdravo Marija pa se ne zadovoljava potvrdnim odgovorom (“Bog s tobom moj satir, kako ne bi znao”, 1766: 63), već zahtijeva da redovnik izgovori tu molitvu (1766: 63).

Satir je uglavnom pažljivo slušao redovnika (“Rekao jesi”, 1766: 143, “Maloprije rekoste da je potribito duše iskušanje, zato molim da mi ukažete u čemu se ovo iskušanje uzdržaje?”, 1766: 215, “Jurve razumijem što govoriš”, 1766: 216, “Također jeste rekli”, 1766: 257). Tek rijetko će njegovo pitanje tražiti odgovor koji mu je redovnik već ranije dao. Primjerice, satir je najprije pitao koji se sakramenti ne mogu primiti više puta, ali je bez obzira na to što je odgovor uključivao i sakrament krštenja pri kasnijem razgovoru o dotičnom sakramentu opet pitao može li se netko krstiti više puta (1766: 157, 169).

Satirova pitanja referiraju se na pojedini članak vjere kao i na svakodnevicu, on želi znati koje je ponašanje uzorno, a koje neuzorno, kako se u određenim situacijama trebaju ponašati svjetovnjaci, on sam, redovnici, koju korist ljudima donosi uzorno ponašanje. Koliko mu je stalo do poduke i uzornoga ponašanja, satir je pokazao postavljajući pitanja koja se izravno ne tiču pojedinoga članka vjere. Primjerice, u dijelu koji se odnosi na četvrtu Božju zapovijed (poštuj oca i majku) satira ne zanima samo zašto djeca trebaju poštovati roditelje

već također želi znati zašto se trebaju poštovati crkveni poglavari i misnici, koje obveze ima podložnik prema svom kralju, kako se sluge i sluškinje, učenici te mladi trebaju odnositi prema njima nadređenima odnosno prema starijim ljudima (1766: 102–103). U poglavlju o drugoj Božjoj zapovijedi (ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud) on pita bi li sagriješio trgovac kad bi u namjeri da proda svoju robu po većoj cijeni od one po kojoj ju je kupio istinitost svojih navoda potvrđivao kuneći se Bogom, svetim Antunom (1766: 89). Ili ga, primjerice, u vezi s petom Božjom zapovijedi (ne ubij) zanima bi li o toj zapovijedi sagriješio onaj koji bi htio da se Petar ubije odnosno da mu se učini zlo kao i da se učini šteta njegovoj stoci, njivi i pčelama, dok ga u vezi sa šestom Božjom zapovijedi (ne sagriješ bludno) zanima kako se treba ispravno ponašati da se ne bi puteno sagriješilo (1766: 104, 112). Razgovarajući o ispovijedi, satir želi znati kakva ispovijed nije dobra, ne vrijedi, a također će moliti redovnika da mu kaže kako se treba ponašati ako u preispitivanju svoje duše spozna da je sagriješio (1766: 214, 216). Satir želi znati i kako se trebaju ponašati redovnici, bi li sagriješio redovnik koji bolesniku ne bi dao bolesničko pomazanje dok ne bude jasno da će dotični umrijeti (1766: 228). U vezi s koristi satir, primjerice, pita kakva plaća čeka one koji poštuju desetu Božju zapovijed (1766: 133).

Redovnik je u dijalogu pokazao kako žarko želi da satir usvoji ono što mu se iznosi pa mu i jest poručio: “imadeš znati” (1766: 210), “ali molim te, o satiru, dobro upamti” (1766: 210), a kako bi to postigao, nastojao je biti jasan, kratak, jezgrovit, stoga i kaže da vjerski nauk satiru želi “bistro i očito” (1766: 9) predstaviti ili poručuje satiru: “Znaj ukratko” (1766: 194), “Mloge jesu štete koje grijh duši prinosi, međuto radi kratkosti samo nike hoću izmetnuti” (1766: 257). Redovnik je također vodio računa o sustavnosti, pa će govoriti o drugom značenju sakramenta bolesničkoga pomazanja napomenuvši pritom da je o jednom značenju toga sakramenta već govorio ili će pri nabranjanju što je sve potrebno da bi ženidba bila valjana iznijeti da je potrebno da zaručnici budu određene dobi, i pritom istaknuti da je o dobi zaručnika prethodno govorio (1766: 226, 236). Da je redovnik u prezentiranju sadržaja bio uspješan, potvrdio je sam satir kad je priznao svom sugovorniku da mu je “lijepo i bistro” (1766: 10) istumačio Vjerovanje (1766: 10). Slično tomu, nakon što ga je redovnik upoznao s lijenošću kao grijehom satir će priznati: “Svakolika jeste otče poštovani lijepo istolmačili i mene divjega čovika lijepo ubavistili” (1766: 256). Redovnik je udovoljavao satirovim zahtjevima da mu ponudi primjere na osnovi kojih će bolje shvatiti vjerski sadržaj. Tako je na satirov upit da mu ponudi primjer koji će mu pomoći da bolje razumije kako Isus kad se hostija razlomi može u cijelosti biti u svakom njezinu dijelu redovnik dao primjer s ogledalom

ističući da je to moguće jer i satir u svakom razbijenom komadiću ogledala, kao i u onom nerazbijenom, može u potpunosti vidjeti svoj lik (1766: 181). Međutim, redovnikovi odgovori pokazuju da je i on sam bio svjestan da na konkretnim primjerima, i onda kada to satir nije izravno zahtijevao, treba svom sugovorniku olakšati razumijevanje sadržaja koji mu izlaže. U dijelu koji se tiče sakramenta pričesti satira zanima kako svi kršćani misu posvećuju Bogu kad samo misnik govori misu pa mu redovnik daje primjer (“Evo jedna prilichnost po kojoj možeš bolje mene razumiti”, 1766: 190) čovjeka koji u ime cijele zajednice iskazuje zahvalnost poglavaru (1766: 190).

Koliko je redovniku stalo da ukaže na uzorno ponašanje, ali i uvjeri sugovornika u istinitost svojih navoda, ojača govoreno ja, posvjedočio je time što je ispravnost vlastitih odgovora, savjeta jačao izrazima, modalnim česticama: “Brez svake sumlje” (1766: 97), “Zaisto” (1766: 186), “uistinu” (1766: 238), time što se pozivao na različite autoritete (sveti Augustin, sveti Jeronim, sveti Anastazije, sveti Pavao, papa Inocent III.), Bibliju (Evandjelje po Mateju, Jakovljeva poslanica, Psalmi), isticao korist koju donosi uzorno ponašanje, plašio. Primjerice, na satirovo pitanje je li smrtno griješi onaj koji ne ispovijedi smrtni grijeh, već se samo pokaje, a onda pričesti, redovnik će odgovoriti da dotični nesumljivo griješi jer je Tridentiski sabor odredio da se prije treba ispovjediti pa onda pričestiti (1766: 184). Slično tomu, kad satir pita čini li zlo čovjek koji se pričesti u smrtnom grijehu, redovnik odgovara: “Zaisto bi pogrdni grih učinio i pakao zaslužio” (1766: 186). U namjeri da uvjeri satira kako griješe ljudi koji poste tako da često, a pomalo jedu, redovnik se pozvao na papu Inocenta III., a kako bi potkrijepio tvrdnju da pakao postoji, reći će da je to potvrđeno od Svete Crkve i na mnogim saborima, a osobito na onom Tridentinskom (1766: 137, 44). Redovnik se poziva na crkvene autoritete, primjerice, na svetoga Augustina kako bi naglasio da su paklene muke žestoke i da nadmašuju sve muke (1766: 220). Satirova pitanja o kazni za grešno ponašanje, smrti, paklu, koristi koju donosi ćudoredno ponašanje rezultirala su odgovorima koji uključuju strah, nagradu. Tako će redovnik poručiti da će sinovi koji ne poštuju roditelje biti prokleti od Boga, živjeti kratko, da je tijelo nakon smrti ukočeno poput drva, smrdljivo, izloženo žabama i zmijama, da osuđeni trpe neizbrojene muke (vatra, plač, nemogućnost gledanja Boga, anđela, grižnja savjesti), dok će u vezi s koristi podučiti da će Bog blagosloviti sinove koji poštuju svoje roditelje, dati im dug ovozemaljski život, one koji poštuju desetu Božju zapovijed nagradit će vječnom slavom, držati ih na nebu kao svoje predrage sinove, a da će oni koji čine duhovna djela milosrđa dobiti nebesku slavu (1766: 99, 262, 42, 267–269, 133, 246).

Kad se satirovo pitanje odnosilo na svakodnevnicu, onda je i odgovor njegova sugovornika također uključivao zbilju pa će na satirovo pitanje kako se ljudi mogu vjenčati u dane kada je zabranjeno ženidbeno slavlje (Došašće, Korizma) redovnik reći da je to potrebno činiti bez buke, veselja, pjevanja, svirala, mnogo ljudi (1766: 149). Kad se satirovo pitanje nije izravno odnosilo na svakodnevnicu, redovnik se u svojim odgovorima referirao na svakodnevnicu. Primjerice, na satirovo pitanje koje vrste psovki postoje redovnik je spomenuo da se tako griješi, pored ostaloga, time što se drugi izlaže ruglu kad mu se upućuje da ima grbav nos poput “Jakoba Paukovića” (1766: 92).

Odgovorima je redovnik svjedočio svoju žarku vjeru, negodujući i čudeći se satiru. Tako je nakon što ga je satir pitao vjeruje li u 12 članaka Vjerovanja redovnik negodovao (“O moj divji čoviče, te još smiješ pitati”, 1766: 10) i priznao da bi prije ostao bez života nego pogrdio ijedan članak Vjerovanja ili je na pitanje zar se čovjek ne može spasiti bez dobrih djela redovnik poručio: “Moj satire, bi velika budalaština bila virovati da se može brez dobrih dilah tkogod spasiti” (1766: 151). Redovnik se čudio, primjerice, satirovu pitanju znade li molitvu Zdravo Marija time što je, kako je izneseno, rekao: “Bog s tobom moj satir, kako ne bi znao” (1766: 63). Svom se sugovorniku redovnik čudio i kada mu se podrugljivo obraćao. U ovom je poglavlju rečeno da je redovnik satira smatrao divljim, ali tomu treba dodati da ga je za učenjaka držao kada mu se obraćao ironijski. U skladu s tim na satirovo pitanje zašto ima tvrdnu vjeru redovnik odgovara: “Čudim se tebi tako naučnu da me jošter svrhu toga pitaš, ja sam mislio da si ti učan došao u vilajet neučan” (1766: 11).

10.2. Odnos Rapićeva i Reljkovićeve “Satira”

Naslov Rapićeva djela o satiru bilo da je riječ o onom “Satir iliti divji čovik” ili o naslovu koji je naveden u odobrenjima teologa (“Satir obraćen”) aludira na Reljkovićeve “Satir”. S obzirom na to da je Rapićev “Satir” tiskan 1766., Rapić se mogao služiti dresdenskim izdanjem (1762.) Reljkovićeve “Satira”. Na pitanje zašto bi on to učinio dala je odgovor književnoznanstvena literatura. Tako T. Matić, kako je ovdje ranije izneseno, smatra da je Rapić to učinio s namjerom da privuče čitatelje. Ima li se na umu, kako i sam Reljković iznosi u predgovoru drugoga izdanja svoga “Satira” (1779.) da je prvo izdanje toga njegova djela naišlo na dobar odaziv publike te da mu od 1500 primjeraka u dvije godine nije ostao nijedan koji bi mogao dati prijatelju, spomenuta, možebitna, Rapićeva namjera dobiva čvršće uporište. Nadalje, Matić je, kako je također izneseno u dijelu o recepciji Rapićevih djela, smatrao da je Rapić dodao riječi “u nauku krstjanskomu ubavistit, uputit, naučit i pokrstit”

svom djelu o satiru u odnosu na Reljkovićeve "Satira" jer je time htio reći da je Reljković zanemario vjersku poduku. Na tom tragu, kako bismo vidjeli eventualne sličnosti i razlike između Rapićeve "Satira" i onoga Reljkovićeve, odlučili smo ih usporediti na sadržajnoj razini. U tom smislu sličnost se uočava na samom početku djela. Naime, u Rapićevu i Reljkovićeve djelu riječ je o proznom uvodu. Rečeno je da u Rapićevoj knjizi satir dolazi u Slavoniju i da tu prvi put u svom životu susreće redovnika. Reljkovićev "Satir" donosi uvod iz Ezopove fabule, a riječ je o susretu; Slavonac je u šumi sjekao drva i namjerio se na satira, kojega je pozvao na ručak tijekom kojega mu je satir govorio o Slavoniji i ukazao na greške u ponašanju slavonskoga čovjeka (1998: 17²⁴; Vidi Pšihistal, 2000: 152–153). Pored te, daljnjom analizom sadržaja uočavamo i druge sličnosti između Rapićeve i Reljkovićeve djela, i to na nekoliko razina:

a) *Odnos roditelja prema djeci i obrnuto*. Pri tumačenju četvrte Božje zapovijedi Rapić se, kako je gore izneseno, osvrnuo ne samo na ponašanje djece prema roditeljima već i na odnos roditelja prema djeci. Tako redovnik podučava da djeca trebaju ljubiti, poštovati, pomagati, slušati roditelje, primjerice, kad im zapovjedi da poštuju kršćanski nauk i slušaju propovijed, kao i kad im zabrane da idu u loše društvo. Također donosi da će djecu koja se budu tako ponašala Bog blagosloviti i da će dugo živjeti, dok će drugačije ponašanje djece rezultirati Božjim prokletstvom i kratkim ovozemaljskim životom (1766: 97–99). Redovnik podučava i da djeca ne trebaju pokazati poslušnost prema roditeljima kad ih oni nagovaraju na udaju odnosno ženidbu (1766: 98). Na satirovo pitanje kako roditelji trebaju odgajati djecu redovnik će poručiti da ih trebaju pokarati kad se neuzorno ponašaju, učiti da kršćanski žive, budu pobožni, često se ispovijedaju, slušaju misu, mole ujutro i navečer, ali i naglasiti da će roditelji koji to ne budu činili odgovarati pred Bogom, trebati Bogu dati razlog za svoje ponašanje (1766: 100). Za razliku od toga, roditelji ne smiju djeci davati loš primjer, proklinjati ih, željeti im zlo, prisiljavati ih na vjenčanje mimo njihove volje te na ređenje, u protivom su roditelji uzrok pogibelji vlastite djece (1766: 101). Reljkovićev satir u pjevanju koji se odnosi na to zašto u Slavoniji nema skula savjetovao je da djecu treba naučiti da poštuju roditelje, žive kršćanski te da ih treba naučiti Božjim zapovijedima. U protivnom će, kako dalje piše Reljković, Slavonac biti neprijatelj i pogubitelj svoje djece, morati takav postupak opravdati pred Bogom odnosno dati razlog Bogu. I satir se osvrnuo na roditelje koji prisiljavaju sina na ženidbu s djevojkom koju on ne želi ženiti te je takav postupak nazvao

²⁴ Pozivamo se i u nastavku donosimo citate prema izdanju: RELJKOVIĆ, Matija Antun (1998). *Satir illiti divji čovik*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb.

ludošću (1998: 61). Satir u Reljkovića također će kritizirati Slavonca što ne pokara dijete koje je učinilo neko zlo djelo te zato što ga uči da ne poštuje svoju majku (1998: 28–29).

b) *Odnos supružnika*. Na satirov upit kako se međusobno trebaju ponašati muž i žena Rapićev redovnik podučit će da muž treba ljubiti i poštovati ženu kao što žena treba poštovati muža, slušati ga odnosno da supružnici trebaju živjeti u miru, ljubavi, vjernosti (1766: 237). Reljkovićev satir savjetovat će supružnicima da žive u ljubavi, međusobno se poštuju, ženi da bude poslušna, podložna mužu, a mužu da ne progoni svoju ženu, da se ne ponaša prema njoj kao robinji, da ju ne tuče (1998: 71, 74–75, 78).

c) *Gubitak djevičanstva*. Satir i redovnik u Rapićevu djelu u okviru šeste Božje zapovijedi razgovarali su o oskrvrnjenju djevičanstva, pa je redovnik poručio da je riječ o grijehu protiv Duha Svetoga, a kako bi se izbjeglo bludno ponašanje, savjetovao je da se treba kloniti zla društva, jela i pića (1766: 110). Tom je grijehu pozornost posvetio i Reljković u pjevanju koje se odnosi na turske skule u Slavoniji, točnije na prelo u kojem se jede, u kojem sudjeluju mladići i djevojke, pored ostaloga, tako što sramotno govore, psuju, ljubakaju se, bludno griješe, a savjete je osobito davao djevojkama. Naime, djevojke trebaju paziti da sačuvaju djevičanstvo ugledajući se na svete, ostati kod kuće umjesto da odlaze na prelo (1998: 30–34).

d) *Mormoranje i isticanje kako se treba ponašati na blagdan sveca*. Mormoranju se posvećuje pozornost u Rapićevu djelu pa redovnik upozorava da se time čini šteta drugomu, gazi njegovo poštenje, a onomu koji dođe na mjesto gdje se mormora savjetuje da pokaže nezadovoljstvo što se drugi ogovaraju te naposljetku da izbjegava mjesta na kojima se mormora (1766: 126–128). Reljkovićev satir upozorit će da se u Slavoniji na blagdan sveca i nedjeljom žene sastaju na sokaku, gdje brbljaju, ogovaraju (1998: 39). U obama se djelima daju savjeti o tome kako se treba ponašati na blagdan sveca, a autori su istodobno ukazali i na to kako ljudi griješe na svetkovinu. Tako redovnik podučava satira da blagdan sveca treba posvetiti Bogu, što znači da treba moliti, ići na misu, slušati propovijed, pričestiti se i ispovjediti, a ne provoditi vrijeme u igri, kolu, gostionici, jedući i pijući (1766: 95). Satir u Reljkovića također će poručiti da taj dan ne treba provesti u kolu, već ga posvetiti Bogu, slušati misu i propovijed, moliti (1998: 35–36).

e) *Korist koju donosi uzorno ponašanje i Bog koji kažnjava neuzorno ponašanje*. Rapićev je redovnik, kako je već rečeno, isticao korist koju donosi ispravno ponašanje kad je poručio satiru da će oni koji budu poštovali desetu Božju zapovijed, činili duhovna djela milosrđa dobiti nebesku slavu (1766: 133, 246). Međutim, Rapićevo djelo također uključuje

predodžbu o Bogu koji kažnjava pa redovnik, npr. ističe da je Bog zbog bludnosti svijet pokarao potopom, da je spalio mnoge varoši (1766: 112). Reljkovićev satir u pjevanju o moljbi (mobi) poručuje da će onaj koji pomogne udovici, sirotici odnosno drugomu koji mu nema odakle platiti biti za to nagrađen od Boga. No isto tako iznosi da Bog kažnjava bogatoga čovjeka tako što šalje vjetar i led na njegov kukuruz jer je na svetkovinu kupio na mobi ljude i bogato ih ugostio (1998: 59–60).

f) *Uzorno ponašanje pripada prošlosti*. U Rapićevu djelu na satirovo pitanje smije li se čovjek godišnje pričestiti više od jedanput redovnik je dao potvrđan odgovor i takvo uzorno ponašanje povezao je sa starim, prvim kršćanima (1766: 145, 185). Osvrćući se na neuzorno ponašanje slavonskih težaka te dajući savjete o napretku gospodarstva, Reljkovićev satir poručit će da su se u “stara vrimena” (1998: 85) natjecali tko će bolje poorati zemlju, držati marvu, ovce (1998: 85).

g) *Turci kao nevjernici*. I za Rapića i za Reljkovića Turci su vjerski neprijatelji tako da su ih obojica nazivala nevjernicima. Redovnik u Rapićevu djelu podučit će kako Turci nisu dio Svete Crkve, već otpadnici koji završavaju u paklu ako umru u nevjeri, a satir u Reljkovićevu djelu iznosi da su Turci kao nevjernici vladali Slavonijom 150 godina (1766: 36, 42; 1998: 23).

Dakle, izneseno pokazuje da Rapićeva knjiga u nekim svojim dijelovima (naslov, lik satira i druge sadržajne poveznice, pragmatičnost, persuazivna, intencionalna komunikacijska usmjerenost na vanjsko djelovanje) (Vidi Pšihistal, 2000: 141, 149; Fališevac, 2003: 122) ima sličnosti s Reljkovićevim djelom. Činjenica da je riječ o sličnostima na određenim razinama istodobno upućuje na to da između tih djela postoje i razlike. Dakle, Rapić i Reljković svoja su kazivanja u djelima prepustili unutartekstualnim govornicima kao mentorima slavonskoga čovjeka: Rapić redovniku, a Reljković satiru (Vidi Pšihistal, 2000: 156; Fališevac, 1997: 224). Tomu treba dodati da je adresat redovnikovih iskaza u Rapićevu djelu svećenik, vjernik, dok je Reljkovićevo djelo sekularno u odnosu na primatelja odnosno satirovi su iskazi upućeni slavonskom seljaku (Vidi Fališevac, 2003: 123). Nadalje, u Rapićevu je djelu riječ o dijaloškoj formi, a u Reljkovićevu o jednosmjernoj komunikaciji pri čemu satir govori, dok Slavonac sluša. U Rapićevu se “Satiru” postavljaju pitanja i odgovora, radi se o razgovoru u kojem redovnik daje izravnu poduku, preporuke kako se ljudi trebaju uzorno ponašati, a pritom se dinamika ostvaruje dijelovima iznesenim u upravnom govoru i leksičko-stilskim izražajnim sredstvima. Tako redovnik savjetuje grešniku da na ispovijedi prizna svoju grešnost te kaže: “Dok sam misu ili prodiku slušao, jesam niko dilo učinio radi kojega jesam

mislio: oni ljudi koji mene vidiše jesu mislili i sudili da za tada jesam niku osobitu milost imao, u takovu mišljenju jesam privoljio i naslađenje imao niti jesam se pokajao” (1766: 292). Živost djelu daje redovnik kad đavla uspoređuje sa zvezanim psom koji može lajati, ali i ugristi samo onoga koji mu se približi (1766: 61), osim toga, dinamika se ostvaruje kad se donosi anafora (ljubav “Čini jaram Isukrstov lagdehan, čini zapovidi Božje podpuno obluživati, čini pomljive u svima kripostima”, 1766: 75), apostrofa (“moj satir!”, “o satiru!”, 1766: 63, 210), metafora, npr. kad se ističe da griješi onaj koji se ne ufa u Boga jer time pokazuje da “neće likara u svojoj bolesti, neće zavitnika u potribi, niti vođu da mu put ukaže” (1766: 48), asindeton (“Neka se ne načinjaju kipovi od zlata, od srebra, od drveta, od mramora i od bronce”, 1766: 81), hiperbola i topos neizrecivosti (grieh je toliko zlo “da se veće ne može naći i toliko jest Bogu mrzak da se ne može iskazati”, 1766: 249), antiteza (putenom se grijehu suprotstavlja čistoća, a anđelima vražji sužnji, 1766: 108), gomilaju atributi, imenice (puteni je grijeh “ružan, grub, pogan, živinski i opak”, a pakao je “vičnja tavnica, pogana, smrdljiva, strahovita, puna ognja, svakojaki mukah, vragovah, smutnje, nevolje i vičnjega plača, jaukanja, uzdisanja i cviljenja”, 1766: 108, 267), kad se Djevica Marija atribuirala kao presveta, prečista (1766: 65, 67). Za razliku od Rapića, Reljković u svom djelu preko lika satira nije bio samo pragmatičan, davao preporuke, upute, kritizirao, već je i zabavljao, satirično se izražavao, dao satiru na život, mane i proroke (pijančevanje, lijenost, zaostalost, naginjanje lagodnom životu itd.) slavnskoga seljaka svoga vremena. A upravo po satirično-šaljivom tonu, književnim konvencijama satire Reljkovićevo se djelo svrstava u književna djela u užem smislu (Fališevac, 1997: 226–227).

Iako su im namjere iste, prosvjetiteljske, utilitarne, didaktične, jer oba autora upozoravaju na mane u ponašanju slavnskoga čovjeka koje žele ispraviti, Rapić i Reljković tome su različito pristupali. Njihovi različiti svjetonazori, Rapića kao crkvenoga, a Reljkovića kao svjetovnoga pisca, u vezi s razlikama između njihovih djela. Dok se Rapić usmjerio na vjersku didaktiku, sadržaj, na grešne osobine u ponašanju ljudi koje je potrebno mijenjati u skladu s kršćanskom moralkom, kako bi se izbjegla vječna smrt, Reljković se usredotočio na ekonomsko, socijalno uzdizanje Slavonije pa je u tom smislu ocrtavao i ljudske karakterne osobine (Vidi Fališevac, 1997: 227). Rapić se u uvodu knjige, kako je rečeno u poglavlju koje se odnosi na njegov opus, obratio svećenicima poručujući im da kršćanskom nauku privedu one koji se skiću po sokacima i dangube u kući, a u glavnom je dijelu knjige preko redovnika obradio pitanja kršćanske vjere, dao vjerske, crkveno-poučne upute. Reljković u svom djelu također nije isključio vjersko, ali se usmjerio primarno, kako je izneseno, na praktične potrebe

slavonskoga seljaka pa je iznosio gospodarske savjete, a pored toga njegov se “Satir” smatra povijesnim, etnografskim i sociologijskim tekstom (Vidi Pšihistal, 2000: 143). Dok je Rapić isticao povratak na staro, uzimao prve kršćane kao model ponašanja koji treba nasljedovati, Reljkovića nije zanimao starinski, prvotni moral, već je on, zapravo, redovito kudilo ono što pripada prošlosti, npr. stare, turske običaje, a tek je rijetko u prošlosti nalazio primjere ispravnoga ponašanja, npr., kad je, kako je gore izneseno, spominjao brigu oko obrade zemlje i marve (Vidi Fališevac, 2003: 124–125). Dakle, ciljevi njihovih poruka su različiti (Usp. Fališevac, 2003: 122). Reljković za razliku od Rapića nije dao kršćanskoetičku argumentaciju, a i njegovo se shvaćanje čovjeka razlikuje od onoga Rapićeva. Naime, za razliku od Rapića koji smatra da se čovjek rađa kao grešno biće, da sakrament krštenja čisti dušu od istočnoga grijeha, ali da mnoge duše ginu zato što neće da žive po Božjem zakonu, primaju svete sakramente, pokaju se, prema Reljkoviću se čovjek ne rađa kao grešan, već on smatra da čovjek takav postaje zbog neznanja pa stoga i ističe važnost obrazovanja, škola, prosvjećivanja za čovjekov moral (1766: 160–161, 22; Fališevac, 2003: 127, 132). Nadalje, iako je i Reljković želio da slavonski seljak uzorno živi, da se ponaša u skladu s moralnim kršćanskim koncepcijama, on u svom djelu nije, kao što je to Rapić činio, prijetio, plašio, npr. smrću, spominjanjem muka koje trpe grešnici, već se predstavio kao autor koji vjeruje u mogućnost čovjekove promjene, pa je u tom smislu isticao vjeru, razum, spoznaju, obrazovanje slavonskoga seljaka (Fališevac, 2003: 127–129).

Vezano uz polemiku koju je izazvalo Reljkovićevo djelo, činjenica je da predgovor drugoga izdanja (1779.) Reljkovićeve “Satira” upućuje na to da je njegov protivnik bio i svećenik Momus te da je u pjesmi “Fabula od mlinara i njegovog sina” Reljković spomenuo “pokrštenoga” Kontra-Satira. To bi moglo upućivati na Rapića jer je bio redovnik, zato što njegovo djelo, kako je jasno iz ovdje provedene njegove sadržajne analize, u nekim segmentima ima sličnosti s onim Reljkovićevim, ali i stoga što je u njemu Rapić dao vjersku poduku, preko lika redovnika podučio satira koji je uslijed toga doživio preobrazbu, od divljaka se naposljetku pokrstio, što bi se moglo dovesti u vezu s pokrštenim “Kontra-Satirom”, kojega je Reljković spomenuo. Na Reljkovića bi, kako iznosi D. Bogdanović (1943: 179–180), mogao aludirati dio Rapićeva djela u kojem, što je gore izneseno, satir sebe naziva nevoljnikom, nečistim, grešnim, čovjekom koji priznaje da je do redovnikove poduke bio zaokupljen tuđim, a ne svojim grijesima: “Ova sada toprva ja nevoljnik poznado što će reći svijest čista. Ja nečisti i od svuda omačiti čovik koji nisam mene poznavao nego samo druge znati hotio, tuđa pomanjkanja sudeći, a na moje ne gledajući opačine i grišne prigode drugima

otvarajući, a moja pomanjkanja u meni neiskorenujući. Slamku u tuđemu oku jesam vidio, a gredu u mojemu nisam smotrio; drugiju život upravljati jesam hotio, a na moj nisam se obazirao; sviju ljudi vladanje, baratanje jesam protresao, a moje izviditi zapustio; cicha mene istoga sljip jesam bio, a cicha drugi ljudi, oči otvorite jesam imao” (1766: 322–323). Tomu treba dodati da Bogdanović također iznosi da je riječ o nategnutom stavu (Bogdanović, 1943: 180). U skladu s iznesenim, a s obzirom na to da Rapić ni na jednom mjestu u svom “Satiru” nije spomenuo Reljkovića ni njegovo djelo, kao što ni Reljković nije nigdje izričito spomenuo Rapića, čime nedostaju izravni dokazi, i dalje možemo samo pretpostavljati je li Rapić Reljkovićev kritičar, bilo kao svećenik Momus, bilo kao pisac “Kontra-Satira”, a osobito kao autor danas nesačuvanoga djela “Tamburaš slavonski”. Međutim, u svakom slučaju polemika koja je nastala pokazuje da su slavonski pisci čitali jedni druge, a pored toga govori i o zrelosti slavonske književnosti u 18. stoljeću (Tatarin, 1997: 254; Pšihistal, 2000: 142).

11. ZAKLJUČAK

U 18. stoljeću Rapić je obnašao različite dužnosti, kao propovjednik, predavač, dekan filozofskoga učilišta, urednik ilirskoga kalendara, gvardijan, upravitelj suknare, ekonom, definator Provincije, osobni teolog đakovačkoga biskupa. O tome kako je on shvaćao svoju, uopće, propovjedničku službu ostavio je podatke u svojim tiskanim propovijedima. Iako obrazovan, Rapić je smatrao da propovjednik ne mora nužno biti učen, ali da mora jasno, razgovijetno propovijedati kako bi ga vjernici mogli shvatiti, da se treba unijeti u propovijed kao i to da propovjednik treba živjeti ono što propovijeda. Rapićevo shvaćanje zadatka propovjednika nije se podudaralo s onim kako su na tu službu gledali pojedini vjernici pa je on, za razliku od njih, smatrao da treba otvoreno govoriti o grijesima, kritizirati grešno ponašanje, i pritom vikati, plašiti. Rapić polazi od toga da je čovjek po prirodi grešno biće, samim time što čovjek pored duše ima i tijelo on upada u grijeh. U skladu s tim on je kao propovjednik najveću pozornost posvetio ljudskoj grešnosti, grijesima, bilo malim, bilo smrtnim.

Da ljudsko ponašanje ne može biti savršeno, osobito je pokazao kada je isticao dobre strane u ponašanju vjernika, njihovo uzorno ponašanje, ali samo u pojedinim sferama. Tako je Rapić naglašavao opoziciju u odnosu na ponašanje kršćana u svjetovnom i duhovnom životu, uzorno ponašanje u svjetovnoj sferi (briga oko dobitka, mukotrpno ostvarivanje dobitka itd.) koje ne prati takvo ponašanje u duhovnom životu, zatim ispravne vjerske postupke (post, lemozina, molitva, odlazak na misu) kršćana koji istodobno griješe jer se zaklinju, psuju, proklinju, ne žele pomiriti s drugim ljudima, kao i one koji kreposno djeluju u duhovnoj sferi motivirani željom za ostvarivanjem materijalne i nematerijalne koristi (trgovina, sretna ženidba, zdravlje itd.), a ne bogoljubljem. Kod tih, kao i kod svih vjernika, Rapić je nastojao osvijestiti njihovo grešno ponašanje, grešne navike, potaknuti u njima grižnju savjesti zbog toga, kritizirao ih je, savjetovao, podučavao, isticao pogubnost takva ponašanja, ponajprije s obzirom na vječno spasenje, odnosno nastojao ih nagovoriti da se mijenjaju, drugačije ponašaju. Iako je prema Rapiću čovjek primarno upućen na Boga, on nije izostavio ni njegovu upućenost na druge ljude. A u svakom je slučaju isticanje grešnosti vjernika povezano s propovjednikovom namjerom da iste nagovori na promjenu ponašanja. To je, primjerice, Rapić činio i naglašavanjem proporcionalnosti između ponašanja i nagrade (Marijino i Božje milosrđe prema vjerniku itd.) odnosno kazne (dolazak pred strašnoga Suca, pakao) koja proizlazi iz dotičnoga ponašanja, opozicije između sadašnjosti i prošlosti u smislu da se

vjernici u sadašnjosti, odnosno oni kojima se on obraća, ponašaju neuzorno za razliku od vjernika u prošlosti. Propovjednikova je predodžba sadašnjosti pesimistična tako da je on u prošlosti nalazio primjere moralno ispravnoga ponašanja, npr., s obzirom na međusobno poštovanje supružnika, odgoj djece, ponašanje djevojaka, žena, mladića. Prošlosti također pripada ispravno prakticiranje vjere (post, lemozina, dobra djela), dobar običaj (jedan put za žene, a drugi za muškarce koji vodi u crkvu). U skladu s tim propovjednik je isticao potrebu vjernika da rade na svom ponašanju, potrebu preziranja grijeha, tjelesnosti, svjetovnoga, odnosno, uopće, potrebu čovjekove usmjerenosti duhovnom životu (molitva, ispovijed, slušanje Božje riječi, pričest, hodočašće itd.). Rapićeva utilitarna tendencija obuhvaćala je i poduku, primjerice, u odnosu na socijalne uloge vjernika; ponašanje supružnika, mladića, djevojaka, odgoj djece; s obzirom na ispraznost, prolaznost ljepote, svjetovnoga odnosno ovozemaljsku prolaznost pa je u skladu s potonjim isticao kako je čovjek putnik na ovom svijetu, a da njegovo putovanje završava u raj u ili u paklu. Kako bi privolio vjernike da se uzorno ponašaju, žive kršćanski, Rapić ih je također plašio, prijetio im, ne samo nevoljama koje su rezultat Božjega pokaranja, kazne, a koje vjernike očekuju na drugom svijetu, već i u ovozemaljskom životu (vremenske nepogode, vatra, zrak, glad, žeđ, smrt, bolesti, kuga, guba, rat, siromaštvo). Propovjednik je također izazivao emocije, strah kod vjernika propovijedanjem o posljednjim stvarima. U vezi sa smrću, primjerice, isticao je da čovjek ne zna kada će i gdje umrijeti, opisivao je atmosferu u kući pokojnika kao i smrtni trenutak u kojem se duša odvaja od tijela, u kojem grešnika ostavljaju najbliži, a čekaju ga vragovi i pakao. Strah kod vjernika trebala je izazvati i predodžba groba, raspadanja tijela u grobu, propovijedanje o sucu, koji će na Sudnji dan biti neumoljiv, nemilosrdan, o vragu, opisivanje pakla i paklenih muka. Iako je propovjednik gotovo redovito pesimističan, treba reći da je on znao i ohrabrivati vjernike, uputiti im optimističnu poruku, npr. da trebaju ustrajati u nevoljama i da će to rezultirati dobrom jer je Bog dobronamjeran i svemoguć (1762: 206).

Kako bi usmjerio vjernike da ispravno djeluju, Rapić je nudio i primjere ponašanja koje ne treba slijediti pa je u tom kontekstu spominjao krivovjerce, a osobito Turke. Primjere, donekle, ispravnoga ponašanja krivovjeraca propovjednik je davao tek s namjerom da još više kritizira, isprovocira članove svoje zajednice koji se trebaju ponašati bolje od krivovjeraca, koji su neprijatelji katoličkoga zakona i kao takvi manje vrijedni od njegova vjerničkoga auditorija. U skladu s potonjim stavom ponašanje krivovjeraca prema propovjedniku Rapiću, zapravo, nikad nije dobro. Međutim, tomu treba dodati da je on nekad ponašanje krivovjeraca ocijenio kao koliko-toliko uzorno ili pak kao neuzorno. Primjerice, Rapić je dao primjer

krivovjeraca koji su nakon ratnoga uspjeha zahvaljivali idolima, krivim bogovima, jer su smatrali da su upravo oni za to zaslužni te primjer Aleksandra Velikoga koji je nakon pobjede podizao oltare u znak zahvalnosti bogovima. U oba slučaja Rapić o krivovjercima ima negativno mišljenje. No, dok je prvi primjer trebao još više kritizirati, motivirati, isprovocirati vjernike da se drugačije ponašaju, jer kad se već krivovjerci tako zahvaljuju krivim bogovima, koliko tek katolici trebaju zahvaljivati pravom Bogu, primjer s Aleksandrom Velikim, koji je, dakle, također iskazivao zahvalnost bogovima, od samoga je početka ocijenjen kao negativan pa će Rapić poručiti vjernicima da Bogu trebaju biti stalno zahvalni. Negativan odnos prema drugima, krivovjercima propovjednik je pokazivao i kad je članove svoje zajednice kritizirao povezujući ih s grijesima koje je pripisivao krivovjercima, pa je, primjerice, vjernike koji se brinu samo za sebe uspoređivao s Neronom, smatrao da vjernici s bludnim mislima žive poput krivovjeraca, Turaka, da su vjernici koji svjesno griješe nalik na luterane kao i time što je isticao da je krivovjerno učenje pogrešno, npr. stav o predestinaciji.

Pragmatički, didaktični, persuazivni kontekst propovijedi uključivao je i modele pozitivnoga ponašanja, i to, kako je rečeno, vjernika iz prošlih vremena, prvih, starih kršćana, zatim Isusa, svetica, svetaca, opisivanje Isusove muke, isticanje svetačkih vrlina, patnji, čudesa. Na tim je, dakle, primjerima propovjednik također pokazivao vjernicima kako se trebaju ponašati u ovozemaljskom životu, strpljivo trpjeti jer će tako izbjeći pakao odnosno dobiti vječno spasenje. Opisivanjem, naturalističkim prikazom Isusove muke i patnje svetačkih likova, uslijed njihove ekstatične ljubavi prema Kristu, koja može biti popraćena i brojčanim podacima, Rapić je također nastojao pokazati istinsku veličinu muke, potaknuti vjernike da se ne tuže na male nevolje, uvjeriti ih u istinitost propovjednoga sadržaja, više im se približiti, izazvati njihove emocije. Osim u vezi sa svecima, mukom Rapić je brojeve, neizbrojivo kao i nemjerljivo spominjao, primjerice, u vezi s grijesima, smrti, Sudnjim danom, spasenjem duše, odnosno nagradom ili kaznom koja proizlazi iz određenoga ponašanja. Spominjanjem brojeva, neizbrojivoga propovjednik je davao težinu iznesenom odnosno nastojao dokazati vjernicima da ne trebaju sumnjati u vjerodostojnost propovjednoga sadržaja, pa je, npr., iznio da potvrdu za njegovo govorenje daju, pored ostaloga, neizbrojeni primjeri iz Svetoga pisma. Dakle, kako bi potvrdio ono što izlaže, Rapić se uvelike pozivao na izvore (Vulgata, duhovni pisci, antički autori, kanonsko pravo). Spominjanje izvora na koje se Rapić referirao nameće, kako će se vidjeti iz obrazloženja u nastavku, pitanje komu su namijenjene, upućene Rapićeve propovijedi. Na tom tragu, iz dosad iznesenoga jasno je da njegove propovijedi pretpostavljaju slušatelje, da je propovjednik Rapić uzimao u obzir svoje

suvremenike, navike, svakodnevni život vjernika koje je želio mijenjati. Da su propovijedi namijenjene usmenom izražavanju, Rapić je pokazao i kad je u propovijedi na blagdan Pohođenja Blažene Djevice Marije donio da treba završiti govorenje jer mu vrijeme ne dopušta dalje propovijedati (1764: 205). Dakle, ta se njegova opaska, vremensko ograničenje odnosi na usmeni kontekst propovijedi. Međutim, vrlo je vjerojatno da je Rapić sastavljao propovijedi koje će poslužiti kao predložak, priručnik na osnovi kojega će njegova subraća govoriti, sastavljati svoje propovijedi. Na to nas navodi bogatstvo citata u propovijedima kao i upute za propovjednike koje se odnose na izvedbeni kontekst propovijedi, daju težinu propovjednom sadržaju. U vezi s tim Rapić u zagradi donosi napomenu “ovdi isti predikatur neka malo ušuti” (1762: 9) ili propovijeda o tome kako se čovjek ne može osloniti ni na druge, ni na sebe i to u zagradi prati opaskom “ovdi sada vapijem” (1762: 171). Da je Rapić govorio ako ne sve onda barem neke od propovijedi, upućuje napomena ispod naslova propovijedi na dan svetoga Ladislava Ugarskoga o tome kako je propovijed “Rečena u crkvi istoga, u vrime potopa i marve pomora” (1764: 559). Rapić je vjerojatno propovijedi govorio iz svoga pisanoga predloška, pri čemu ga se nije morao vjerno držati, koji je zatim nadopunjavao mnogobrojnim latinskim citatima, koje je uglavnom popratio i izvorima, čime je pokazao svoju učenost, načitanost, kao i uputama namijenjenim propovjednicima jer je računao s tim da će se njegovim, proširenim, pisanim, tiskanim, predloškom služiti njegova subraća za svoje propovijedi. Uostalom, Rapić je u predgovoru prve svoje tiskane knjige propovijedi iznio da se koristio drugim djelima, s time da ih nije konkretizirao, a također se obratio recipijentu obrazlažući da je to učinio kako bi čitatelj mogao “Ljubav učiniti drugome uzajmivši” (1762: 9. nepag.). Na pretpostavku da je jedan dio Rapićeva pisanoga predloška govoren, a onda i upotpunjivan upućuje gore spomenuta Rapićeva konstatacija u propovijedi na blagdan Pohođenja B. D. Marije koja se tiče vremenske ograničenosti o kojoj propovjednik mora voditi računa pri propovijedanju kao i činjenica da tu propovijed Rapić nije završio nakon izjava o vremenskoj granici, već se propovijedanje u njoj uvelike nastavlja i dalje. S obzirom na izneseno, Rapićeve propovijedi pretpostavljaju obrazovane i neobrazovane recipijente. Naime, neprevedene latinske citate, i one koje je propovjednik parafrazirao u odnosu na njihove izvore mogli su razumijeti učeni, načitanani, njegova subraća redovnici, dok je citate s latinskoga Rapić prevodio za neučene vjernike, pučke recipijente. Moguće je da govorena verzija njegovih propovijedi i nije uključivala dugačke, brojne latinske citate, već da ju je upotpunio brojnim citatima i njihovim izvorima računajući s pisanom, tiskanom verzijom svojih propovijedi. Da je uzimao u obzir neobrazovane, Rapić je pokazao i kada je u

propovijedima objašnjavao simboliku primjera, donosio dosta jednostavne primjere. Izneseno je u skladu s onim što je Rapić donio u predgovoru svoga drugoga po redu tiskanoga homiletskoga djela odnosno da je pri njegovu pisanju vodio računa da ono koristi učenim i neučenim adresatima (1764: 8. nepag.).

Međutim, kako bi djelovao na život i ponašanje zajednice kojoj se obraća odnosno da bi propovijedna riječ, poruka uopće našla put, doprla do vjernika, Rapić je najprije trebao privući njihovu pozornost, uspostaviti vezu s recipijentima. On je tijekom propovijedi pratio ponašanje vjernika tako da je bio svjestan njihove nezainteresiranosti pa ih je eksplicitno pozivao da ga slušaju, zahtijevao njihovu pozornost i pritom im se obraćao na različite načine. Propovjednik je osobitu interakciju s vjericima stvarao kad im se obraćao u drugom licu jednine, a osim toga povezanost s vjericima, tj. da je on član zajednice kojoj propovijeda, pokazivao je kad se auditoriju obraćao u prvom licu množine. Za razliku od toga, kad je propovijedao i pritom isticao prvo lice jednine i kad se obraćao primateljima u drugom licu množine, Rapić je pokazivao distancu, svojevrsnu autoritarnost u odnosu na zajednicu. Propovijedanjem u prvom licu jednine Rapić je jačao svoj stav, isticao važnost propovjednoga sadržaja, personalizirao ga, dok je recipijente oslovljavao u drugom licu množine, npr. pri isticanju njihovih grijeha, potrebe promijene njihova ponašanja, kada ih je plašio, prijetio im. Kad je potonje činio, propovjednik je koristio i drugo lice jednine, što je pridonosilo nešto većoj interakciji, boljem kontaktu s vjericima negoli kad im se propovjednik obraćao u drugom licu množine.

Pored toga, Rapić se auditoriju obraćao u važnim segmentima propovijedi, tako da oslovljavanje nije pridonosilo samo emotivnosti, autoritarnosti, distanciranosti propovjednika, nego je utjecalo i na strukturu samih propovijedi. Rapićeve propovijedi građene su pod utjecajem antičke retorike, pa imaju moto, uvod, središnji dio u kojem se razlaže tema te zaključak, a vjernici se oslovljavaju na početku odnosno na kraju tih dijelova kao i unutar određenih dijelova. Tako uvod, početak propovijedi uključuje propovjednikov poziv vjericima da ga slušaju, a jednako se tako recipijenti na kraju uvoda pozivaju da budu koncentrirani u sljedećem dijelu, razvoju teme propovijedi. U sredini propovijedi, pri najavi onoga o čemu će u nastavku govoriti, prije nego je iznio nešto novo, zatim pri najavi završetka, kao i na samom kraju propovijedi, Rapić je također poticao recepcijsku aktivnost slušatelja. Kako bi ga vjernici mogli lakše pratiti, Rapić je na početku sljedećega dijela propovijedi ponavljao, rezimirao ono o čemu je ranije propovijedao, a temu je također dijelio

s namjerom da naglasi strukturu propovijedi, tj. njezin glavni, središnji dio odnosno poruku pojedinoga dijela propovijedi (Usp. Volk-Birke, 1991: 73–74, 96).

Pozornost vjernika, njihove emocije, pored propovjednikova izravnoga obraćanja članovima zajednice, trebali su izazvati dramatski momenti (npr. odlučnost sveca da se suprotstavi krvoločniku i podnese muku iz ljubavi prema Isusu), inscenirani dijalozi, monolozi, pitanja i (protu)odgovori propovjednika, pitanja koja je propovjednik upućivao vjernicima, vizualizacija, narativni primjeri, propovjednikovo komentiranje zbivanja, priviđenje, gestikulacija, teatralnost propovjednika, njegova potresenost, izgubljenost u smislu da ne zna je li se referira na Stari, Novi zavjet, Rapićeva preplašenost izazvana propovjednim sadržajem, nemogućnost da dalje propovijeda, negodovanje, čuđenje kao i propovjednikovo naglašavanje da se vjernici ne trebaju čuditi. Afektivnu zauzetost, namjeru da podučí vjernike moralno ispravnom ponašanju Rapić je osobito pokazao pri opisivanju muke Isusa, svetačkih likova, kao i kad je otvoreno kritizirao vjernike, primjerice, zato što ni Isusova muka ne može omekšati njihova srca (1764: 381). Da je propovjednik afektivno angažiran u odnosu na zajednicu, pokazao je također kada se recipijentima pogrdno obraćao, kada se grozio, ironijom, polemičnim tonom izražavao ljutnju, prijekor, a nekada i proklinjao grešnike zbog neuzornoga ponašanja, pa se, primjerice, usredotočio na sastanke mladića i djevojaka, na roditelje koji dopuštaju te sastanke, na grešnike koji psuju, ne poste, zadržavaju tuđe stvari, ogovaraju druge, vesele se u kolu umjesto da se okrenu duhovnom životu.

Pozornost su vjernika osobito mogli zaokupirati narativni primjeri. Naime, da su vjernici narativne primjere voljeli slušati, zato što su oni davali dinamiku propovijedi, izazivali njihove emocije, nasmijavali ih, govori podatak iz propovijedi na drugi dan Uskrsa u kojoj je Rapić nakon što je iznio narativni primjer o udovici Penelopi koja je odbila tri prosca konstatirao kako vidi da se svima taj šaljivi primjer dopao. Ista propovijed upućuje na to da su egzempli imali primarno didaktičnu funkciju pa su trebali vjernicima približiti propovjednu temu kako bi ju oni mogli lakše razumijeti, pokazati im kako se trebaju ponašati (1764: 130, 121). Nadalje, da su recipijentima egzempli poznati, upućuje propovjednik kad u drugoj propovijedi pri najavi primjera iznosi kako je on poznat svakom djetetu (1762: 150). Egzemple je Rapić ponavljao u različitim propovijedima, ali ih je pritom modificirao, uklapao u temu pojedine propovijedi. Propovjednik je također mijenjao priče iz Biblije, a moguće je da je to činio jer je narativni primjer želio prilagoditi spoznajnim mogućnostima vjernika, možda je to učinio kako bi njime oživio izlaganje, učinio ga zanimljivijim primateljima. Kako bi podučio kršćane, potakao ih da ga i dalje slušaju, priču je propovjednik prekidao

komentarima, pitanjima upućenim vjernicima, negodovanjem, čuđenjem, kritiziranjem negativnoga lika iz samoga primjera, povezivanja njegova s ponašanjem vjernika kojima se obraća. Međutim, ostaje otvoreno pitanje jesu li slušatelji Rapićevih propovijedi poznavali izvorni tekst egzemplara, a onda i bili svjesni toga da je on mijenjao izvorni tekst. U svakom slučaju za učinak narativnoga primjera to i nije bilo važno, ako je propovjednik iznio dobru priču, onda je ona bila učinkovita u odnosu na primatelje, pomogla je da se vjernici ponašaju na ispravnom načinu ponašanja (Usp. Volk-Birke, 1991: 91).

Rapić je bujnom retorikom, stilskim sredstvima također približavao propovjedni sadržaj recipijentima, pa su ga oni, a ponajprije neučeni, tako mogli lakše razumijeti negoli da je koristio samo teološki rječnik (Usp. Banov-Depope, 2004: 76). Retorička su sredstva davala dinamiku izlaganju tako da je propovjednik mogao lakše, jače djelovati na vjernike, izazvati njihovu pozornost, emocije, a pridonosila su također ekspresivnosti, literalizaciji odnosno estetizaciji propovijedi, pri čemu treba reći da potonje u propovjedima nije bilo u prvom planu, već da je Rapić ponajprije sadržajem propovijedi htio utjecati na moral, ponašanje recipijenata. Propovjedima je Rapić nastojao zapanjiti, zaintrigirati vjernike pa je izlaganje dramatski oblikovao, a to je otvaralo mjesto baroknom retoričkom repertoaru kao i elementima baroknoga stila (Usp. Fališevac, 1997: 122). Primjerice, propovijedao je o tome kako je vrag u pustinji iskušavao Isusa, a pritom je metaforizirao govor pa će reći da je riječ o boju koji je navijestila truba, a u kojem sudjeluju vrag kao poglavica tmine i Isus kao kralj vječne slave (1762: 230–231). Propovjednik Rapić također je donosio kontrastnu vizuru predočavanja. U potonjem je smislu koristio antitezu odnosno suprotstavljao dobro i zlo, sveto i grešno, svetački lik, Boga i grešnika, sveca i vladara kao progonitelja kršćana, život i smrt, raj i pakao, vječno i prolazno, duhovno i materijalno, nebesko i svjetovno, zemaljsko, tjelesno i duševno, vječno i raspadljivo, pokoru i ugodu, nasladu. Pored toga što Rapićeve propovijedi donose i druga stilska sredstva (netom spomenuta metafora, poredba, apostrofa, personifikacija, gradacija, topos neizrecivosti, topos skromnosti, gomilanje, epiteti, anafora, antimetabola, poliptoton, polisindeton, hiperbola, paralelno nizanje, paradoks, retoričko pitanje) odnosno stilski diferentan leksik, duge barokne rečenice, zbijenu naraciju, naglašenu vizualnost, začudnost, spomenutu dramatičnost u baroknu ih poetiku također svrstava naturalistički prikaz čovjekova tjelesnoga raspadanja, Rapićevo simboličko promatranje svijeta u zrcalu, isticanje ogledala kao primjera ponašanja koje vjernici trebaju nasljedovati odnosno simboličko shvaćanje duhovne poruke, egzaltirani opis pokajanja odnosno motiv plača, pročišćenja prikazom potopa suza, mistično sjedinjenje svetačkih likova s Bogom,

preziranje tjelesnoga, zemaljskoga (Usp. Salopek, 2006: 12, 19, 55, 178; Videk, 2006: 34, 122; Pšihistal, 1995: 59).

Pripadnost Rapićevih djela baroknoj poetici pokazali smo komparativnom analizom dviju njegovih propovijedi u odnosu na propovijedi hrvatskih franjevaca Emerika Pavića i Bernardina Leakovića te onih njemačkih autora, augustinca Abrahama a Sancta Clare i franjevca Hahna Modesta. Rapić se pritom predstavio kao netipični propovjednik svoga vremena. Naime, dok su propovjednici 18. stoljeća, Rapićeva subraća, franjevci, Pavić, Leaković, Modest prihvatili prosvjetiteljsku poetiku (suzdržanost, preglednost, umjereniji izraz) Rapićeve su propovijedi, kako je netom rečeno, barokne (dramatičnost odnosno teatralnost, slikovitost, simbolika, metaforika, usporedba, zgusnuta naracija, narativni primjeri). A time je, kako smo pokazali usporednom analizom, Rapić srodan Abrahamu a Sancta Clari, bečkom augustincu, propovjedniku 17. stoljeća. Ostaje otvorenim pitanje je li Rapić čitao djela toga bečkoga propovjednika, ali svakako želimo istaknuti činjenicu da je postojala veza između hrvatskoga i europskoga, njemačkoga, propovijednoga korpusa, da je Sancta Clara utjecao na hrvatske propovjednike sa štokavskoga područja 18. stoljeća (Bratulić, 2003: 537–538). A Rapić je znao njemački, uostalom, u svojoj knjizi propovijedi iz 1762. priznao je da se služio djelima na njemačkom i talijanskom jeziku. Osim toga Sancta Clara je bio poznat po bujnoj retorici, teatralnosti, satiričnom načinu izražavanja, a to uključuju i Rapićeve propovijedi.

Pored toga što se Rapić predstavio kao angažiran pisac u svojim dvjema knjigama propovijedi i posljednje njegovo objavljeno djelo, ono o satiru imalo je poučnu namjenu odnosno u njemu Rapić dijalogom između satira i redovnika podučava kršćanskoj vjeri i kršćanski ispravnu ponašanje. S obzirom na to da se u literaturi to djelo dovodilo u vezu s Reljkovićevim “Satirom”, usporedili smo ih na sadržajnoj razini, i time uočili sličnosti i razlike. Riječ je o djelima s prosvjetiteljskom tendencijom, i Rapić i Reljković željeli su podučiti tako da se sličnosti tiču segmenata sadržaja koje se odnose na to kako se ljudi trebaju ponašati u ovozemaljskom životu. Međutim, dok je Rapić svijet i čovjeka promatrao pesimistički, pa je prema njemu, npr., čovjek grešno biće, a ovozemaljsko ništetno, odnosno primat dao onostranom, kršćanskomoralnim poukama, Reljković se u svom djelu, iako nije kritizirao crkvenu vlast, bio protiv religije, predstavio kao autor koji je zainteresiran za praktične potrebe slavonskoga seljaka, za sreću seljačkoga sloja, kao pisac koji vjeruje u pozitivne promjene u čovjeku, za što je važno obrazovanje (Usp. Fališevac, 2003: 117, 122, 124, 127). Rapićev “Satir”, uostalom kao i njegova propovjednička literatura rezultat je

njegova rada u okviru katoličke obnove nakon Tridentskoga sabora pa u tom smislu treba promatrati generička obilježja, stilske, svjetonazorske, tematske koncepcije, sastavnice njegovih djela, npr. da je, kako je netom izneseno, ovozemaljsko ništetno, a da je čovjek grešnik, Rapićevu netrpeljivost prema vjeroispovijestima koje nisu katoličke (Usp. Fališevac, 2003: 110–111; Pšihistal, 1995: 60).

Dakle, promatramo li Rapićeva djela u kontekstu književnosti slavonskoga kulturnoga prostora 18. stoljeća, jasno je da je Rapić kao pisac dao doprinos nabožnom generičkom korpusu toga dijela hrvatske književnosti. Upravo je religiozna literatura bila uvelike zastupljena u Slavoniji nakon 1700. godine, a do toga je došlo uslijed posttridentskih nastojanja da se uredi duhovni život stanovnika toga prostora, zapuštena uslijed turske vladavine (Kravar, 1993: 132). Tomu treba dodati da prosvjetiteljska, utilitarna, pragmatička nastojanja nisu bila samo sastavnica vjerske literature, već, primjerice, i tekstova koji se odnose na gospodarstvo, zdravlje, znanstvenih djela itd. Takve, kao i književne tekstove pisali su redovnici i svjetovnjaci, odnosno prosvjetiteljske tendencije nisu zagovarali samo svećenici, franjevci. Naime, vrijeme odlaska, oporavljanja Slavonije od Turaka donijelo je promjenu u slavonskoj književnosti, a započeo ju je Reljković svojim “Satirom” time što je kao svjetovnjak otvorio mjesto svjetovnim kao i nabožnim, etičkim sadržajima (Fališevac, 2003: 131). U vezu s tim može se dovesti i polemika koja je nastala oko Reljkovićeve “Satira”, a u kojoj se spominje i Rapić. Naime, u literaturi je iznesen stav da je polemika nastala zato što je Reljković kao svjetovni pisac svojim “Satirom” neizravno osporio autoritet, primat koji su dotad u pisanoj riječi u Slavoniji imali svećenici, duhovnici (Fališevac, 2003: 131). U tom smislu možemo pretpostaviti da je redovnik Rapić polemizirao s Reljkovićem. No, jednako je tako potrebno naglasiti da za to nedostaju izravni dokazi.

Kad je riječ o poetičkim sustavima, stilskim orijentacijama, slavonska književnost 18. stoljeća nije jedinstvena, ona poznaje prosvjetiteljstvo, barok, klasicizam. U tom se književnom korpusu Rapić sa svojim nabožnim djelima predstavio kao barokni pisac. Time je on dao doprinos jednoj regionalnoj odnosno slavonskoj varijanti baroka. Naime, barok u hrvatskoj književnosti nije jedinstvena pojava – pa se osim o slavonskoj govori o dubrovačko-dalmatinskoj, kajkavskoj varijanti baroka te o onoj koja se veže uz književnu djelatnost, ozaljskoga, Zrinsko-Frankopanskoga kruga – s obzirom na različito vrijeme javljanja baroka kao i različite žanrovske oblike kojima se on služi odnosno ispoljava u tim hrvatskim sredinama (Kravar, 1993: 178, 39, 42–44). U odnosu na kajkavsku književnost u kojoj se barok javlja početkom druge polovice 17. stoljeća, zatim u odnosu na književnost Zrinsko-

Frankopanskoga kruga gdje se javlja u kasnim 60-im i ranim 70-im godinama 17. stoljeća, a osobitu s obzirom na dubrovačko-dalmatinsku književnu produkciju u kojoj se barok pojavio početkom prvih desetljeća 16. stoljeća, slavonska se varijanta baroka javlja razmjerno kasno i povezuje s rođenjem (1699.) Antuna Kanižlića. Nadalje, dok u baroku dubrovačko-dalmatinske književnosti prevladavaju artistske književne vrste, npr. idila, pastorala, ekloga, ep, poema, melodrama, dok književnost ozaljskoga kruga naginje folklornim vrstama (romanca, zagonetka, poslovice), u slavonskoj baroknoj književnosti prevladava druga vrsta tekstova. Ta se književnost jednim dijelom svoga generičkoga sastava, npr. poemom, oslanja i na dubrovačko-dalmatinsku književnu proizvodnju, ali je u slavonskom baroknom korpusu hrvatske književnosti uglavnom riječ o tekstovima koji imaju pragmatičku, vjersku namjenu (npr. zbirke propovijedi, katehetska djela, crkvene pjesme, molitvenici), čime ona predstavlja kontinuitet srednjovjekovne književne tradicije. Time je slavonska varijanta baroka, zapravo, srodna onoj kajkavskoj tako da primat u njoj također nije imala estetika, literarnost, već je ponajprije bila zainteresirana za komunikaciju crkve s društvenom zajednicom (Kravar, 1993: 42–44, 58, 132). U tom kontekstu trebamo promatrati i rad, opus Đure Rapića. Naime, Rapić je uočavao nedostatke u ponašanju vjernika slavonske sredine koje je kao franjevac, propovjednik nastojao popraviti. Kao obrazovan, načitan propovjednik on je znao kako to može postići tako da nije samo kritizirao, vikao, plašio recipijente, već im se približavao, uspostavljao interakciju s njima, nastojao zaokupiti njihovu pozornost. Pritom je on literalizirao svoju dikciju, iako joj nije dao prednost nad utilitarnosti, pragmatičnosti, predstavio se kao okretan, vješt govornik, propovjednik, ali i kao pisac koji je htio svojoj subraći pomoći u njihovoj propovjedničkoj službi. Tim se svojim angažmanom istodobno upisao u korpus hrvatske književnosti u Slavoniji 18. stoljeća.

POPIS IZVORA I LITERATURE

Izvori

ABRAHAM A SANCTA CLARA, "Lob und Prob der herrlichen Tugenden so auch bey dem Weiblichen Geschlecht zu finden. Das ist eine kurtze Predig von der Heil. Alexandrinischen Jungfrauen und Martyrin Catharina", u: *Predigten der Barockzeit. Texte und Kommentar*, (1995). (ur. Werner Welzig), Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

LEAKOVICH, Bernardin (1802). *Govorenja za svecsane dneve Boxje, B. D. Marie, i svetih, s'nikima priloxitima porad poboxnoga obicsaja*. U Osiku, Slovima Gosp. Ivana Martina Divalt, Slobodnoga Cefaro-Kraljevskoga slovo-sloxnika.

MODEST, Hahn (1782). *Predigten, auf die Festtäge der heiligen*, Bei Martin Wagner, Buchhändler, Konstanz.

PAVICH, Emerik (1762). *Prosvitljenje i ogrianje jesenog i zimnog doba iliti nediljne i svecsane predike, priko jeseni i zime dolazeche, razum csovicansku u dillovanju prosvitljjujeche, a dussu s-spasonossnim naukom griuche*. Pritisnute u Budimu po Leopoldi Francesku Landereru, Sftampaturu.

RAPICS, Gjuro (1762). *Svakomu po mallo illiti predikae nediljne zajedno s' korizmenima svima duhovnim pastirom vehoma koristnae a pravovirnim karstjanom osobito hasnovitae kojae stanje, i svakoga csovika vechianje u sebbi uzdarxaju i temelj evangjeoskoga zakona, svakomu, i inesetnomu obilato navisstuju*. Tlacseno u Pesti kod Gosp. Antuna Francesca Eitzenbergera Purgerskoga Tlaciocza.

RAPICH, Gjuro (1764). *Odsvakoga po mallo illiti kratko izpiisanje xivota, mucsenisstva, i slavae pravih, i svetih priateljeh Boxji na korist, i vicsnje spasenje ne samo sviu pravo-virni, neggo i bludechih duhssah*. Tlacseno u Pefthi kod Francesca Antuna Eitzenbergera.

RAPICH, Gjuro (1766). *Satyr illiti divji csovik, u nauku karstjanskomu ubavistit, uputit, naucsit, i pokarstit*. U Pesti Tlacseno s'Eitzenbergerovima slovi.

RAPICH, Gjuro *Satyr* (primjerku iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom 149.470 nedostaje naslovna stranica)

RELJKOVIĆ, Matija Antun (1998). *Satir illiti divji čovik*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb.

Literatura

ALEKSANDROV POGAČNIK, Nina (1995). "Slavonski barok u tumačenju Branka Vodnika", u: *Ključevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća* (prir. Julijana Matanović), Meandar, Zagreb.

ANDRIĆ, Nikola (1994). *Iz ratničke književnosti hrvatske – Pod apsolutizmom*, Slavonica, Vinkovci.

BANOV-DEPOPE, Estela (2004). “Tradicijska usmenost, retorička vještina i tiskana propovijed”, u: *Zbornik o Josipu Banovcu* (ur. Alojz Jembrih), Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić”, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik – Zagreb.

BARBARIĆ, Josip (1995). *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi I (1706– 1787)* (prir. i prev. Josip Barbarić), Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod, Franjevački samostan Slavonski Brod, Povijesni arhiv Slavonski Brod, Slavonski Brod.

BARBARIĆ, Josip (2002). *Ljetopis Franjevačkog samostana u Šarengradu I (1683–1853)* (prir. i prev. Josip Barbarić), Franjevački samostan Šarengrad, Šarengrad.

Biblija. Stari i Novi zavjet (1983). Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

BOGDANOVIĆ, David (1909). *Matije Antuna Reljkovića Satir illiti divji čovik* (prir. prema II. Reljkovićevu izdanju, uvod i bilješke napisao David Bogdanović), Tisak Kralj. Zemaljske tiskare, Zagreb.

BOGDANOVIĆ, David (1943). “Rapićev "Satir ili divlji čovjek"”, u: *Hrvatska prošlost* (ur. Rudolf Horvat), 4, Kulturno-historijsko društvo »Hrvatski rodoljub«, Zagreb.

BOGIŠIĆ, Rafo (1974). “Književnost prosvjetiteljstva”, u: FRANIČEVIĆ, Marin – ŠVELEC, Franjo – BOGIŠIĆ, Rafo, *Povijest hrvatske književnosti*, 3, Liber, Mladost, Zagreb.

BOGIŠIĆ, Rafo (1984). “Jedan pogled na književnost u Slavoniji i slavonskoj Vojnoj krajini u 18. stoljeću”, u: *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave* (ur. Dragutin Pavličević), Sveučilišna naklada Liber, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

BÖSENDORFER, Josip (1910). *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovarske i Srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Tiskom knjigo i kameno tiskare Julija Pfeiffera, Osijek.

BÖSENDORFER, Josip (1916). “Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1851.”, *Starine*, XXXV.

BRATULIĆ, Josip (1991). “Hrvatska barokna propovijed”, u: *Hrvatski književni barok* (ur. Dunja Fališevac), Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.

BRATULIĆ, Josip (1996). *Hrvatska propovijed od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera*, Erasmus naklada, Zagreb.

BRATULIĆ, Josip (2003). “Propovjedna i hagiografska književnost”, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)* (ur. Ivan Golub), III, Školska knjiga, Zagreb.

BRKAN, Jure (1984). “Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću”, *Kačić: zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, XVI, str. 7–58.

BUCZYNSKI, Alexander (2003). "Hrvatske granice i Vojna krajina", u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)* (ur. Ivan Golub), III, Školska knjiga, Zagreb.

BUDAK, Neven (2007). *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb.

BUTURAC, Josip (1970). *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

CAPPS, E., PAGE, T. E., ROUSE, W. H. D (ur.) (1925). *Seneca ad Lucilium epistulae morales I*, William Heinemann, G. P. Putnam's sons, London – New York.

CELADA, Didacus de (1656). *In Susannam Danielicam commentarii litterales et morales*, Lugdunum.

CLARK, A. J. (2003). *Abraham of Sancta Clara*, u: *New catholic encyclopedia* (2003). (ur. Erin Bealmeair i dr.), Gale, Detroit i dr.

DRECHSLER (Vodnik), Branko (1907). *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Naklada knjižare M. Breyera, Zagreb.

DUKIĆ, Davor (1995). "Povijesna epika u slavonskoj književnosti 18. stoljeća", u: *Ključevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća* (prir. Julijana Matanović), Meandar, Zagreb.

DUKIĆ, Davor (2003). "Hrvatska književnost. Neke temeljne značajke", u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)* (ur. Ivan Golub), Školska knjiga, III, Zagreb.

EYBL, FRANZ M. (1992). *Abraham a Sancta Clara. Vom Prediger zum Schriftsteller*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

FALIŠEVAC, Dunja (1980). *Hrvatska srednjovjekovna proza*, Liber, Zagreb.

FALIŠEVAC, Dunja (1997). *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici*. Književni krug Split, Split.

FALIŠEVAC, Dunja (2003). *Kaliopin vrt II. Studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Književni krug Split, Split.

FORKO, Josip (1884). *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću. Pretiskano iz škol. izvješća (1883/4) osječke kr. vel. realke*, Tiskom Julija Pfeiffera, Osijek.

FORKO, Josip (1886). *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću. Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1885/6*. Tiskom Julija Pfeiffera, Osijek.

FRANGEŠ, Ivo (1987). *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana.

FRANIČEVIĆ, Marin (1974). *Pjesnici i stoljeća*, Mladost, Zagreb.

FRKIN, Vatroslav – HOLZLEITNER, Miljenko (2008). *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495.–1850.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.

GEORGIJEVIĆ, Krešimir (1969). *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb.

HERCIGONJA, Eduard (1975). *Povijest hrvatske književnosti*, 2, Liber – Mladost, Zagreb.

HOLJEVAC, Željko – MOAČANIN, Nenad (2007). *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranom novom vijeku*, Leykam international, Zagreb.

HORBEC, Ivana (2010). “Slavonske županije između Banske Hrvatske i Mađarske: uspostava civilne uprave i pitanje poreznog sustava u 18. stoljeću”, *Arhivski vjesnik*, 53, str. 177–196.

HOŠKO, Franjo Emanuel (1976). “Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću”, *Kačić: zbornik Franjevačke Provincije Presvetoga Otkupitelja*, VIII, str. 135–191.

HOŠKO, Franjo Emanuel (1977). “Franjevačko visoko učilište u Požegi”, *Nova et vetera. Revija za filozofsko-teološke i srodne discipline*, XXVII (I), str. 87–111.

HOŠKO, Franjo Emanuel (1978). “Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu”, *Nova et vetera. Revija za filozofsko-teološke i srodne discipline*, XXVIII (I–II), str. 113–179.

HOŠKO, Franjo Emanuel (1985). *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Salezijanski provincijalat, Zagreb.

HOŠKO, Franjo Emanuel (1992). *Marijoljublje naših starih*, Tiskara Rijeka, Rijeka.

HOŠKO, Franjo Emanuel (1999). “Franjevačka Bogoslovna škola u Petrovaradinu (1735. - 1783.)”, *Diacovensia. Teološki prilozi*, VII (1), str. 201–220.

HOŠKO, Franjo Emanuel (2001). *Franjevci i poslanje crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

HOŠKO, Franjo Emanuel (2002). *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

HOŠKO, Franjo Emanuel (2010). *Leaković, Bernardin, Pavić, Emerik, Rapić, Đuro*, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (2010). (ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Ćošković, Vicko Kapitanović), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Vijeće Franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, Zagreb.

HOŠKO, Franjo Emanuel (2011). *Slavonska franjevačka ishodišta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

HOWIE, Margaret D. (1923). *Studies in the use of exempla*, University of London, London.

JAKOŠIĆ, Josip (1899). "Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviiae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione a. 1830)", u: *Grada za povjest književnosti hrvatske* (ur. Milivoj Šrepel), 2, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

JANČULA, Julijen (1980a). *Franjevci u Cerniku*, autorova naklada, Slavonska Požega.

JANČULA, Julije (1980b). *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, autorova naklada, Slavonska Požega.

JELČIĆ, Dubravko (2004). *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb.

JEŽIĆ, Slavko (1944). *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941.*, Naklada A. Velzek, Zagreb.

JOLLES, André (2000). *Jednostavni oblici*, Matica hrvatska, Zagreb.

KARAMAN, Igor (1997). *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII.-XX. st.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek.

KASTL, Maria (1988). *Das Schriftwort in Leopoldspredigten des 17. und 18. Jahrhunderts*, Braumüller, Wien.

KEKEZ, Josip (1989). *Leukorn i djevojka bez grijeha. Slike i prilike propovijedane u Hrvata*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.

KLJAJIĆ, Josip (2001). "Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 6, str. 193–222.

KOMBOL, Mihovil (1945). *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.

KOVAČEVIĆ, Ivan (1915). "Neki prigodni pjesnici hrvatski iz Slavonije pod konac 18. vijeka i na početku 19.", *Nastavni vjesnik*, XXIII (5), str. 361–378.

KRAVAR, Zoran (1988). "Književnost 17. stoljeća i pojam »barok«", u: *Književni barok (proučavanje baroka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu)* (ur. Živa Benčić, Dunja Fališevac), Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb.

KRAVAR, Zoran (1993). *Nakon godine MDC. Studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Durieux, Zagreb.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan (1860). *Bibliografija hrvatska. Dio prvi*, Brzotiskom Dragutina Albrechta, Zagreb.

LE GOFF, Jacques (1993). *Srednjovjekovni imaginarij*, Antibarbarus, Zagreb.

LJUBIĆ, Šime (1869). *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rijeka.

MANDARIĆ, Valentina (2006). "Velikanovićev prijevod katekizma iz pologa jansenističke kulture", u: *Velikanovićev zbornik* (ur. Katica Čorkalo Jemrić), Hrvatska akademija znanosti i

umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Osijek, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, Franjevački samostan, Slavonski Brod, Zagreb – Osijek – Slavonski Brod.

MARKOVIĆ, Ivančica (2012). *Utjecaji prosvjetiteljstva na razvoj Slavonije u 18. i početkom 19. stoljeća*, doktorski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

MATANOVIĆ, Damir (2009). “Slavonska vojna krajina i njezini gradovi”, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije* (ur. Božo Biškupić), 1, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb.

MATIĆ, Tomo (1945). *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

MAŽURAN, Ive (2005). *Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek.

MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka (2006). *Iz duhovnog perivoja*, Naklada Ljevak, Zagreb.

MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka (2007). “Fra Petar Krstitelj Bačić kao promicatelj marijanske pobožnosti”, u: *Zbornik o Petru Krstitelju Bačiću* (ur. Pavao Knezović), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka (2011). “Mariološka metaforika u djelu *Vrata nebeska* Ivana Ančića”, u: *Zbornik o Ivanu Ančiću* (ur. Pavao Knezović), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

MOSER-RATH, Elfriede (1959). “Erzähler auf der Kanzel”, *Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung*, 2, str. 1–26.

NIKIĆ, Andrija (1985.) “Društveno-politički uvjeti podjele Bosne Srebrene”, *Kačić: zbornik Franjevačke Provincije Presvetoga Otkupitelja*, XVII, str. 69–84.

NOVAK, Slobodan Prosperov (2003). *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb.

Opći religijski leksikon (2002). (ur. Adalbert Rebić), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

ORAIĆ, Dubravka (1988). “Citatnost – eksplicitna intertekstualnost”, u: *Inter-tekstualnost & Inter-medijalnost* (ur. Zvonko Maković, Magdalena Medarić, Dubravka Oraić, Pavao Pavličić), Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.

PAGE, T. E., CAPPS, E., ROUSE, W. H. D., WARMINGTON E. H. (ur.) (1962). *Seneca ad Lucilium epistulae morales II*, William Heinemann, Harvard University Press, London, Cambridge Massachusetts.

PAVIĆ, Matija (1889). “Književna slika Slavonije u 18. vieku”, *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, XVII (VIII), str. 113–116.

PEIĆ, Matko (1984). *Slavonija – književnost*, Izdavački centar “Revija”, Radničko sveučilište “Božidar Maslarić”, Osijek.

PETROVIĆ, Ivanka (1982). “Sto čudesa” Matije Divkovića u kontekstu zapadnoevropske i hrvatskoglagoljske književnosti”, u: *Zbornik o Matiji Divkoviću* (ur. Herta Kuna), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo.

PLEJIĆ, Lahorka (1995). “Knjižnica cerničkog franjevačkog samostana i njezine propovijedi 18. stoljeća”, u: *Cljučevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća* (prir. Julijana Matanović), Meandar, Zagreb.

POGAČNIK, Jože (1990). *Jugoslavističke teme*, Privlačica, Vinkovci.

PROHASKA, Dragutin (1908). “Dr. Branko Drechsler: Slavonska književnost u XVIII. vijeku. Studija. Nakladom knjižare M. Breyera”, *Nastavni vjesnik*, XVI (4), str. 296–300.

PROHASKA, Dragutin (1909). “Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti”, *Rad JAZU*, 178, str. 115–224.

PŠIHISTAL, Ružica (1995). “Problem slavonskog baroka u hrvatskoj znanosti o književnosti”, u: *Cljučevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća* (prir. Julijana Matanović), Meandar, Zagreb.

PŠIHISTAL, Ružica (2000). “Kako čitati *Satira?*”, u: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća* (ur. Damir Agičić, Tomislav Bogdan, Jasna Butumović, Dunja Fališevac, Alojz Jakirčević, Mira Kolar-Dimitrijević), Poglavarstvo općine Davor, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Davor.

RUBIĆ, Nela (2001). “Hagiografija, mirakul, exemplum. Dominantni književni žanrovi hrvatske književnosti BiH XVII.-XVIII. st.”, *Bosna franciscana*, 15, str. 118–136.

SABLIĆ TOMIĆ, Helena – REM, Goran (2003). *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

SKEABECK, A. H. (2003). *Fortunatus, Venantius Honorius Clementianus*, u: *New catholic encyclopedia* (2003). (ur. Erin Bealmeear i dr.), Gale, Detroit i dr.

SKENDEROVIĆ, Robert (2003). “Kuga u Požegi i Požeškoj kotlini 1739. godine”, *Scrinia Slavonica*, 3, str. 157–170.

SKENDEROVIĆ, Robert (2009). “Epidemije kuge – 1739. i 1795.”, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije* (ur. Božo Biškupić), 1, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb.

SOLAR, Milivoj (2006). *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.

SRŠAN, Stjepan (1988). “Slavonski pisci (1795–1830)”, *Revija – časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, 1, str. 59–87.

SRŠAN, Stjepan (1993). *Osječki ljetopisi 1686.–1945.* (prir. i prev. Stjepan Sršan), Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek.

STIPIŠIĆ, Jakov (1991). *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb.

STRAŽEMANAC, Ivan (1993). *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene* (prir. i prev. Stjepan Sršan), Matica hrvatska, Zagreb.

ŠAFAŘÍK, Paul Jos. (1865). *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*, Verlag von Friedrich Tempsky, Prag.

ŠKAVIĆ, Josip (1954). “Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću”, *Republika: časopis za književnost i umjetnost*, X (2–3), str. 247–253.

ŠULJAK, Andrija (1987). “Katolička crkva u oslobođenom Osijeku (1687–1960)”, u: *Osijek. Katolička Crkva jučer i danas* (ur. Andrija Šuljak), Biskupski ordinarijat Đakovo, Dekanat osječkih župa, Kreuzschwestern, Germering (München), Đakovo.

ŠUNDALIĆ, Zlata (2000). *Pavić, Emerik, Rapić, Đuro*, u: *Leksikon hrvatskih pisaca* (2000). (ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeč, Darko Novaković), Školska knjiga, Zagreb.

ŠUNDALIĆ, Zlata (2005). *Kroz slavonske libarice. Rasprave o nabožnoj književnosti u Slavoniji*, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Osijek.

ŠUNDALIĆ, Zlata (2006). “*Pakao i raj u propovijedima Đure Rapića*”, u: *Dani hvarškoga kazališta. Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta* (ur. Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Pavao Pavličić, Milan Moguš), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, Zagreb – Split.

ŠUNDALIĆ, Zlata (2007). “*Prilog hrvatskoj prozi 18. stoljeća (ili zametci proznoga kazivanja u Slavoniji sredinom 18. stoljeća)*”, u: *Dani hvarškoga kazališta. Prešućeno, zabranjeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu* (ur. Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Pavao Pavličić, Milan Moguš), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, Zagreb – Split.

TATARIN, Milovan (1997). *Od svita odmetnici. Rasprave o nabožnim temama u Slavoniji u 18. stoljeću*, Književni krug Split, Split.

TATARIN, Milovan (1999). *Zaboravljena Oliva. Rasprave o hrvatskoj nabožnoj književnosti 18. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb.

TATARIN, Milovan (2007). “*Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća*”, u: *Dani hvarškoga kazališta. Prešućeno, zabranjeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu* (ur. Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Pavao Pavličić, Milan Moguš), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, Zagreb – Split.

TATARIN, Milovan (2009). “*Književnost 18. stoljeća*”, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije* (ur. Božo Biškupić), 1, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb.

VIDEK, Nevenka (2006). *Tri stoljeća s pjesnikom Brata Sunca. Franjo Asiški u hrvatskome pjesništvu i prozi od 16. do kraja 18. stoljeća*, Disput, Zagreb.

VODNIK, Branko (1913). *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

VOLK-BIRKE, Sabine (1991). *Chaucer and Medieval Preaching. Rhetoric for Listeners in Sermons and Poetry*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.

WELZIG, Werner (1979). "Vom Nutzen der geistlichen Rede", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Lieteratur*, 4, str. 1–23.

WELZIG, Werner (1987). *Katalog gedruckter deutschsprachiger katholischer Predigtsammlungen*, II, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

ZAWART, Anscar (1928). *The History of Franciscan Preaching and of Franciscan Preachers (1209–1927): a bio-bibliographical study*, New York.

ZEČEVIĆ, Divna (1992/1993). "Barokni naturalizam pučkih propovijedi 18. stoljeća. Pouke o tjelesnosti", *Croatica. Prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, XXIII/XXIX (37/38/39), str. 445–456.

ZEČEVIĆ, Divna (1993). *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*, Izdavački centar Otvorenog sveučilišta Osijek, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

ZLATAR, Andrea (2000). *Ispovijest i životopis. Srednjovjekovna autobiografija*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.

ZLATAR, Andrea (2001). "Transformacije hagiografske matrice u Marulićevu djelu *De institutione bene beateque vivendi per exempla sanctorum*", *Colloquia Marvliana*, X, str. 77–86.

ZÖLLNER Erich – SCHÜSSEL, Therese (1997). *Povijest Austrije*, Barbat, Zagreb.

ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata (2009). "Dva posljednja stoljeća nadležnosti Pečuške biskupije u sjevernoj Slavoniji i Baranji", *Scrinia Slavonica*, 9, str. 465–470.

<http://www.drbo.org/x/d?b=lvb&bk=49&ch=2&l=48#x> (pristup ostvaren 11. srpnja 2013.)

PRILOZI

Prilog 1

Slika 1. Satir kleči, a redovnik ga krsti
(Preuzeto iz: Đuro Rapić, *Satir*, NSK Zagreb, signatura: 149.470)

Prilog 2

Slika 2. Satir pred redovnikom ponizno kleči
(Preuzeto iz: Đuro Rapić, *Satir*, NSK Zagreb, signatura: 149.470)

Prilog 3

Slika 3. Satir zauzima ponizan stav
(Preuzeto iz: Đuro Rapić, *Satir*, NSK Zagreb, signatura: 149.470)

ŽIVOTOPIS AUTORA

Anela Mateljak rođena je 1980. u Metkoviću. Po završetku jezične gimnazije u rodnom gradu upisala je studij kroatologije i sociologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu gdje je diplomirala 2005. s izvrsnim uspjehom. Tijekom studija dobivala je stipendiju Ministarstva znanosti (A kategorija). Godine 2006. dobila je nagradu Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu za najbolju studenticu generacije. Krajem 2006. upisala je interdisciplinarni poslijediplomski doktorski studij kroatologije na Hrvatskim studijima. Godine 2008. na istom je fakultetu zaposlena kao znanstvena novakinja u suradničkom zvanju asistenta. Kao dobitnica stipendije Hrvatske zaklade za znanost u okviru programa “Izobrazba doktoranda – Stipendije za doktorande”, 2009. tri je mjeseca boravila na Sveučilištu u Heidelbergu.

Objavljeni radovi

Mateljak, Anela (2012), “Stazica duhovna” fra Jerolima Lipovčića u kontekstu molitveničke književnosti 18. stoljeća, *Croatica Christiana Periodica* XXXVI (70), 79–103.

Mateljak, Anela (2011), Hrvatska i njemačka propovjedna književnost: primjer Đure Rapića i Hahna Modesta (18. stoljeće), *Croatica Christiana Periodica* XXXV (67), 85–108.

Mateljak, Anela (2010), Morske slike u hrvatskoj usmenoj i pisanoj književnosti, *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 6. do 8. studenoga 2008.* (ur. Badurina Lada, Bačić-Karković, Danijela), Rijeka.

Tafra, Branka, Mateljak, Anela (2009), Mjesto Šitovićeve gramatike u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, *Zbornik o Lovri Šitoviću: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Lovro Šitović i njegovo doba* (ur. Knezović, Pavao), Zagreb.